

slovenská archivistika

1

/ 2022

ročník 52

ISSN 0231-6722

est comparatus, per
Montium, ut pote; Joar
tinum Leporis, precise
cessitatem Collegij Promon
hor Privilegiati Oppidi
cium. Die 1. Mensu
ANNO 1
Post horrendam carnā subitanam deva
documentalem eversionem malitia
rum, inopinatē factam, Die vigesi
Anni

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

ROČNÍK 52

2022

Číslo 1

ODBOR ARCHÍVOV A REGISTRATÚR
MINISTERSTVA VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY
A
MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY
SLOVENSKÝ NÁRODNÝ ARCHÍV

Vydavateľ/Publisher
Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky
odbor archívov a registratúr a Slovenský národný archív

Redakčná rada/Editorial Board

Milan Belej (Štátny archív v Nitre, Ivanka pri Nitre)
Ivana Červenková (Slovenský národný archív, Bratislava)
Petr Elbel (Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno)
Andrea Farkasová (Magyar Nemzeti Levéltár, Budapešť)
Miroslav Kunt (Národní archiv, Praha)
Tünde Lengyelová (Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava)
Rastislav Luz (Slovenský národný archív, Bratislava)
Kristína Majerová (Archív Slovenskej akadémie vied, Bratislava)
Mária Mrižová (MV SR, odbor archívov a registratúr, Bratislava)
Richard Pavlovič (Štátny archív v Košiciach, Košice)
Monika Péková (MV SR, odbor archívov a registratúr, Bratislava)
Juraj Roháč (Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Bratislava)
Lucia Tokárová (Štátny archív v Košiciach, Košice)
Daniela Tvrdoňová (Slovenský národný archív, Bratislava)

Hlavný redaktor/Editor in chief
MÁRIA MRIŽOVÁ

Výkonný redaktor/Managing Editor
DANIELA TVRDOŇOVÁ

Tajomník/Editorial secretary
IVANA ČERVENKOVÁ

Jazykoví a technickí redaktori/Proofreading and technical editors
RASTISLAV LUZ, LUCIA TOKÁROVÁ

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Martinický, Miroslav: Štatistický pohľad na formovanie šľachtických samospráv stolíc v stredovekom Uhorsku	7
Feješová, Mária: Úvaha nad románskym a flámskym osídlením Bratislavy v stredoveku.....	27
Šimůnková, Karolína: Ochrana osobných údajů a osobnostních práv v českých archivech. Sběr dat ve veřejných archivech České republiky v roce 2020 ve vytipovaných archivních souborech a jejich analýza.....	46
Keresteš, Peter: Slovník archívnej terminológie – obnovenie prác a základné východiská jeho koncepcie.....	65

MATERIÁLY

Májková, Terézia: Epigrafické pamiatky v Skalici	88
--	----

DISKUSIA

Keresteš, Peter: Archívny dokument a jeho definícia.....	137
--	-----

LITERATÚRA

Recenzie a referáty

MARSINA, Richard – MELIŠ, Jozef. Codex Diplomaticus Episcopatus Nitriensis. Tomus I. (Miloš Marek)	148
FEDORČÁKOVÁ, Mária. Civitas nostra Bardfa vocata. Správa mesta Bardejov v stredoveku (1320 – 1526) (Leon Sokolovský)...	153
NEUMANN, Franziska. Die Ordnung des Berges. Formalisierung und Systemvertrauen in der sächsischen Bergverwaltung (1470 – 1600) (Peter Konečný)	156
KOLLÁROVÁ, Ivona. TAJNE. Nebezpečná myšlienka a netransparentnosť komunikačných sietí v čase nepokoja (1789 – 1799) (Peter Zigman).....	158
EBELOVÁ, Ivana (ed.). Formy a proměny diplomatické produkce v novověku III. Diplomatika a proměny kulturní krajiny v novověku (Peter Konečný).....	164
KLEIBL, Martin. Počiatky fotografie na Slovensku 1839 – 1918 (Dušana Grešová).....	166
FRANKO, Michal. Vznik a pôsobenie Slovenského vinohradníckeho družstva (Jakub Roháč).....	168

FIAMOVIÁ, Martina. Formovanie a činnosť ústredných orgánov štátnej správy na autonómnom Slovensku (október 1938 – marec 1939) (Michal Bartal).....	171
GLOSSOVÁ, Marta. „Nespôsobilý na vysokoškolské štúdium.“ Previerky a vylúčovanie študentov slovenských vysokých škôl v rokoch 1948 – 1960 (Štefan Hrivňák).....	175
ORAVCOVÁ, Marianna. Akcia B (Daniela Tvrdoňová)	178
BLEHOVÁ KATREBOVÁ, Beáta. Svetový kongres Slovákov v dokumentoch (Tajana Gerbocová)	181
PALUGA, Lukáš – RÉPÁSOVÁ, Katarína (ed.). Spravodlivosť pre všetkých... Igazságot mindenkinek... (Mária Fiľarská).....	182
PAVLOVIČ, Richard a kol. 70 rokov Štátneho archívu v Košiciach (Mária Feješová)	186
VALO, Ján (ed.). Historica L (Ivana Červenková).....	189
Levéltári közlemények 2018 (Anikó Bajuszová)	191
Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 2021, 129/2 (Jozef Meliš)	197
Paginae historiae. Sborník Národného archívu 29/2021, č. 1 (Alena Gazdíková).....	201
 Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík	
The American Archivist 2019/1 (Milan Belej).....	206
Archivar. Zeitschrift für Archivwesen 2021/1, 2 (Peter Konečný).....	211
Archives and Records: The Journal of the Archives and Records Association 2021/2 (Jana Kafúnová)	214
Archivi 2019/1 (Marek Púčik).....	216
Archivní časopis 2021/1, 2 (Michal Bartal).....	218
Otečestvennyje Archivy 2021/1, 2, 3 (Mária Novosádová)	222
Sborník archivních prací 2021/1 (Daniela Tvrdoňová)	228
 SPRÁVY	
Kunt, Miroslav: Spisová služba v Českej republike.....	234
 KRONIKA	
Viera Bernátová, rod. Morišová (Janka Štefaničáková).....	246
Sedemdesiatiny našej bývalej kolegyne Libušky Hrubej (Alena Gazdíková).....	247
Janka Chabanová (Jana Trnovcová a kolektív)	249
K jubileu Márie Kačkovičovej (František Chudják)	252
Jozef Karlík (Janka Štefaničáková).....	254
Jubilantka Jana Kurucárová (Michaela Kerešová).....	256

Životné jubileum Petra Maguru (Mária Zsigmondová).....	257
Poďakovanie dlhoročnej vedúcej archívu v Poprade Božene Malovcovej (Zuzana Kollárová).....	259
Jubilujúca dáma troch archívov Katarína Turčanová (Diana Kunderová).....	260
Za Júliusom Bartlom (Miroslav Kamenický).....	262
Spomienka na Viktora Borodovčáka (1926 – 2021) (Štefan Hrivňák).....	265
PhDr. Anna Buzinkayová (Peter Viglaš).....	266
ZOZNAM AUTOROV ŠTÚDIÍ A ČLÁNKOV.....	269
POKYNY PRE AUTOROV.....	271

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

ŠTATISTICKÝ POHĽAD NA FORMOVANIE ŠLACHTICKÝCH SAMOSPRÁV STOLÍC V STREDOVEKOM UHORSKU

MIROSLAV MARTINICKÝ

Martinický, M.: Statistical View of Forming Noble Selfgovernments of The Counties in Medieval Hungary, Vol 52, 2022, No 1, p. 7-26

The analysis is based on a statistical evaluation of the database of written production of Hungarian counties until 1526, published on archives.hungaricana.hu/en/charters. There are 14 136 records, in which the Issuer of Charter is declared as „county“ (megye). Based on the number of records from particular years and regions of medieval Hungary, the paper tries to determine when fundamental changes in the process of forming noble selfgovernments of the counties could begin and where the creators of the oldest parts of the county archives could take place.

Key words: medieval counties, historical statistics, history of administration, self-government, justice

Určenie pôvodcu archívneho fondu a jeho vznik patrí k základným atribútom provenienčného princípu. Najstaršími pôvodcami archívnych fondov, ktoré dnes obyčajne nazývame „župné archívy“, boli šľachtické samosprávy stolíc (*nemes megye*). Žiadna z nich nikdy nezískala kolektívne privilégium, ako napr. kráľovské mesto,¹ preto ich vznik nebol udalosťou, ale dlhodobým procesom a naviac procesom, ktorý sa v každej stolici mohol vyvíjať a zjavne sa aj vyvíjal odlišne, a tak v rôznych prácach nachádzame odlišné určenie počiatkov ich činnosti.² Objasniť túto nejednotnosť sme sa pokúsili štatistickou analýzou počtu záznamov uverejnených v databáze „*archives.hungaricana.hu/hu/charters*“ (ďalej len databáza), kde nachádzame 14 136 záznamov, pri ktorých je ako vydavateľ (*Kiadó – Issuer of Charter*) zostavovateľmi uvedená stolica – „*KIAD=(megye)*“. Na základe počtu záznamov z jednotlivých rokov a regiónov stredovekého Uhorska sme sa pokúsili určiť, kedy sa mohli začať a prebiehali zásadné zmeny v procese formovania stálych šľachtických samospráv stolíc.³

¹ Až vďaka zákonnému článku č. 62 z roku 1550 mohli šľachtické samosprávy získať privilégium (*armáles*) a boli povinné ďalej používať autentickú pečať so schváleným erbom stolice. Až táto skrytá reorganizácia priniesla prvotnú unifikáciu šľachtických samospráv stolíc, prinútila ich uchovávať vlastnú registratúru, a práve preto sa väčšina nepoškodených tzv. župných archívov zachovala kontinuálne až od polovice 16. storočia.

² V zásade prevláda chybná predstava o tom, že šľachtické samosprávy stolíc, tak ako ich poznáme od druhej polovice 16. storočia, jestvovali na rovnakej úrovni už od konca 13. storočia.

³ Treba poďakovať maďarským inštitúciám a kolegom za to, že táto databáza je verejne a bezplatne prístupná širokej bádateľskej verejnosti.

Pôvodne sme si chceli vytvoriť len rámcovú predstavu o pramennej báze k problematike. Vychádzali sme z predpokladu, že chronologicko-kvantitatívna analýza písomnej produkcie „stolíc“ bude mať pozvoľne vzostupný trend a nepočítali sme s jej samostatným publikovaním. Zaujímavou však začala byť už po objavení sa plynuľe zostupného trendu v relatívne pokojnom období centralizovanej vlády Ľudovíta I. (Graf 6, trendová línia C – grafy, pozri tu, s. 20-25), ktorý naznačuje, že doterajšie názory na sformovanie skúmaných pôvodcov treba posunúť do neskoršieho obdobia. Vyhodnotenie regionálnych rozdielov zachovaných objemov záznamov jednotlivých stolíc nás zase upozorňuje na to, že v súčasnosti máme k dispozícii už mimoriadne nereprezentatívnu vzorku, s ktorou musíme pracovať. Napriek tomu už prvotná analýza zachovaného objemu, územne i chronologicky, priniesla podnetné výsledky. Naše závery však treba považovať len za hypotézu.

Šľachtické samosprávy stolíc – určenie pôvodcov

Pre šľachtickú samosprávu stolíc je typická súdna autonómia (sedria), voľba vlastných reprezentantov, ktorí boli zároveň sudcami (reštaurácia), sloboda zhromažďovania (kongregácia) a tvorba vlastných štatútov. Tieto atribúty si šľachtické samosprávy stolíc dokázali udržať až do revolučného obdobia rokov 1848 – 1849.⁴

Šľachtické samosprávy stolíc sa formovali v rámci štruktúr regionálnej patrimoniálnej správy (hradských španstiev; *királyi megye*)⁵ postupným prevzatím kontroly nad obsadzovaním, pôvodne panovníkom menovaných (*iudices nobilium*)⁶ alebo hradským špánom ustanovených (*vices gerens*,⁷ *vicecomes*) úradníkov, najmä v súvislosti s ich súdnymi právomocami v regióne. Obsadzovanie týchto funkcií bolo najskôr

⁴ Ako istú skúšku správnosti tejto charakteristiky môžeme použiť písomnosti z obdobia ich dočasného zrušenia Jozefom II. v rokoch 1785 – 1790, čo sa stalo na základe intimátu Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rady č. 26523 z 20. júna 1786. Zásadné zmeny prinášali najmä prvé štyri zo 14 článkov: čl. 1 zakázal konanie kongregácií, generálnych i partikulárnych; čl. 2 zakázal v intitulácii používanie spojenia „*Nos universitas comitatus*“; čl. 3 zakázal voľbu (reštauráciu) predstaviteľov šľachtickej samosprávy; čl. 4 nariadil oddelenie výkonu súdnictva a verejnej správy, ktoré dovtedy vykonávali zvolení predstavitelia samosprávy súčasne. Tlačený intimát bol doručený každej stolici, mal by sa nachádzať v archívoch väčšiny z nich.

⁵ K hradským španstvám a terminológii pozri SOKOLOVSKÝ, Leon. Grad – španstvo – stolica – župa (Príspevok k terminológii dejín správy). In *Slovenská archivistika*, 1981, roč. 16, č. 2, s. 94-117. Najnovšie tiež priamo k téme a terminológii LUZ, Rastislav. Premena Bratislavského hradského španstva na šľachtickú stolicu. In *Slovenská archivistika*, 2020, roč. 50, č. 1, s. 5-21, ktorý však svoj výskum z neznámych príčin ukončil rokom 1330. Terminologicky a chronologicky nejasne, avšak podľa názvu taktiež k téme STEINHÜBEL, Ján. Hrady, hradské komitáty a počiatok šľachtických stolíc. In *Vojenská história*, 2021, roč. 25, č. 1, s. 7-39.

⁶ ZSOLDOS, Attila. Az özvegy és a szolgabírák. In *Századok*, 2003, roč. 137, č. 4, s. 783-808. [Moja podrobná anotácia s dôrazom na formovanie šľachtických samospráv stolíc In *Archívny almanach*, 2018, roč. 1, s. 80-83.]

⁷ V Liptove sa s označením „*vicecomes*“ stretávame až od roku 1346, pričom dovtedy a v rokoch 1346 – 1366 sa súčasne používalo označenie (pre dvorského špána) v tvare „*vices gerens*“ – MARTINICKÝ, Miroslav. Formovanie šľachtickej samosprávy Liptovskej stolice. In *Liptov 12, vlastivedný zborník*. Ružomberok : Liptovské múzeum v Ružomberku, 2018, s. 196 a 200. [Do vydania tejto práce v roku 2018 mi štúdia A. Zsoldosa (ref. 6) nebola známa, preto si niektoré

plne v rukách panovníka a hradskeho špána, no časom museli prihliadať na to, aby vymenovaní funkcionári pochádzali z miestnej šľachty, ktorá v záverečnej fáze formovania dosadzovala na tieto posty už len svojich zástupcov na základe voľby a ich funkčné obdobie zároveň časovo obmedzila, neskôr spravidla na obdobie jedného roka. Naš výskum sa v rokoch 2018 – 2022 zamerlal na určenie záverečnej fázy formovania, teda sformovania pôvodcu – kontinuálne jestvujúcej volenej šľachtickej samosprávy, ktorá bola spočiatku v prvom rade samosprávou súdnej autonómie miestnej šľachty, stolice (*sedes iudiciaria*).⁸

Databáza písomností „stolic“

Pri všeobecnom zadaní vyhľadávacieho reťazca „*megye*“ ponúkla databáza 31 006 záznamov, z ktorých sa však pri podrobnejšom skúmaní ukázalo, že relevantných z nich je menej než 50 %, a to najmä preto, že lokality sú v databáze určené podľa stolic, teda systém zahrnul do výsledku aj záznamy, ktoré s naším výskumom nesúvisia ani sekundárne. Následne sme výber zúžili len na vyhľadanie tých záznamov, pri ktorých zostavovateľia určili, že vydavateľom je „stolica“ (*megye*). Týchto 14 136 záznamov samozrejme nepredstavuje ideálny výber, no aj napriek istej subjektívnosti svojou početnosťou predstavuje dobré východisko pre základný výskum – zďaleka nie vždy máme k dispozícii také množstvo prameňov k skúmaným problematikám, a to nielen z obdobia stredoveku.⁹

Do tohto výberu databáza zahrnula aj listiny, ktoré nepovažujeme za vyslovene „stolické“ (napr. vydané hradským a dvorským špánom). Nerozlišuje medzi vydavateľmi štruktúr regionálnej patrimoniálnej (kráľovskej) správy, reprezentovanej vymenovanými predstaviteľmi, ktorí vydávali spravidla dokumenty ako osoby, a volenými predstaviteľmi šľachtických samospráv stolic, pri ktorých sa postupne zdôrazňovalo kolektívne vydávanie (napr. *vicecomes et iudices nobilium*, neskôr *universitas*). V tejto fáze spracovávanía údajov to zostavovateľom nemôžeme zazlievať, pretože by tak už museli zisťovať stupeň transformácie (jestvovania samosprávy) v jednotlivých regiónoch, čo je pri prvotnom spracovávaní prakticky nemožné, nielen vzhľadom

moje závery, najmä tie, ktoré sa týkajú určenia obdobia sformovania šľachtickej samosprávy Liptovskej stolice, vyžadujú opravu.]

⁸ Najstarší priamy záznam o voľbe (reštaurácii) pochádza až z roku 1543 a nachádza sa v kongregačnom protokole Zvolenskej stolice (pag. 288 – za upresnenie ďakujem PhDr. Igorovi Grausovi, PhD., mailová komunikácia z 13. 1. 2020). S označením reštaurácia sa nestretávame ešte ani v polovici 17. storočia. Dovtedy bola voľba označovaná ako „*electio iudicum sedis*“, z čoho jasne vyplýva pôvodný charakter šľachtických samospráv a inklinovanie k starým tradíciám v prostredí regionálnej šľachty.

⁹ Databáza má samozrejme aj isté nedostatky, ktoré sa prirodzene pri takých objemoch spracovávaných dát „musia“ vyskytnúť. Pri našom výskume sme si všimli nejednotnosť používaných pomenovaní (*Gömör – Gómör, Fejér – Fehér, Kőrös – Körös*), no zásadnejšie bolo zistenie, že sa niektoré záznamy v databáze zobrazujú mimo chronologického poradia napriek zvolenému kritériu pre zoradenie. Bádateľ tak nemá istotu, že sa mu zobrazujú skutočne všetky záznamy. Tento problém sa ukázal pri práci na viacerých počítačoch a v rôznych prehliadačoch. Nemusí byť teda v zásade chybou samotnej databázy. Napriek tomu nám toto zistenie skomplikovalo výskum a v pokročilom štádiu rozpracovania musela byť znova zrevidovaná úplnosť vyhľadaných záznamov.

k objemu, ale aj pre používanie rovnakých označení funkcionárov patrimoniálnej a šľachtickej (samo)správy.¹⁰ V neposlednom rade netreba zabúdať, že „stolice“ sú len jedny z množstva vydavateľov, pôsobiacich na území stredovekého Uhorska a nie je celkom oprávnené očakávať, že sa práve im v tejto fáze sprístupňovania bude venovať väčšia pozornosť. Vďaka subjektívnej klasifikácii vydavateľov sme však napokon získali prehľad aj o objeme písomností z obdobia patrimoniálnej správy, čo považujeme za výhodu, pretože sme takto (chtiac-nechtiac) mohli sledovať vývoj v dlhšom časovom horizonte.

Netreba však zabúdať, že databáza neobsahuje absolútny počet vydaných, ale len zachovaných a ešte presnejšie, zaevidovaných alebo samostatne zaradených záznamov. Pri ich celkovom objeme (14 136) však môžeme predpokladať, že nárasty a poklesy počtov v jednotlivých obdobiach by už mohli vcelku verne zachytiť hlavné vývojové trendy. Je nepravdepodobné, že by sa ešte v budúcnosti mohlo nájsť také množstvo stredovekých dokumentov, minimálne v objeme ďalších 10 – 20 % (teda 1500 – 3000 len „stoličných“ listín), ktoré by mohlo zásadnejšie zmeniť celkový pohľad na štruktúru pramennej bázy.

Geografická asymetria zachovaných prameňov

Z mapového grafu je zjavná výrazná regionálna asymetria v počte evidovaných záznamov jednotlivých stolíc, čo, samozrejme, znižuje reprezentatívnosť výskumu, je to však problém celkového stavu zachovania, nie nášho výberu. Najpočetnejšie sú zastúpené záznamy z periférnych oblastí Uhorska (severovýchod a čiastočne na západe pri hraniciach s Rakúskom). Pokiaľ vidíme, že Sabolčskej a Šarišskej sa týka po viac než 1000 záznamov, tak väčšiny stolíc sa týka menej než 300, a pre viac než polovicu stolíc nachádzame menej ako 100, teda 10-násobne menej záznamov (Graf 2).¹¹ Zároveň, keď porovnáme grafy najpočetnejšie zachovaných stolíc, Sabolčskej (Graf 3)

¹⁰ Na druhej strane, už ZSOLDOS, ref. 6, s. 792-793, (ešte v roku 2003) upozornil na neopodstatnené lipnutie na tradičných a prekonaných starších názoroch na vznik „šľachtických stolíc“ v maďarskej historiografii, ktoré aj na Slovensku prežívajú ako isté nemenné klišé, pre ktoré je príznačné kontraproduktívne synonymizovanie až znejasňovanie používanej terminológie – najnovšie napr. STEINHÜBEL, ref. 5, napr. s. 27 (názov podkapitoly) „*Rozpad hradskej župy(?) a vznik šľachtickej stolice*“, pričom v texte ďalej „*a komitát(?) ovládla šľachtická samospráva*“ a už v samotnom názve použité označenie „*hradský komitát*“ – napriek tomu, že v úvodných častiach sa snaží jednotlivé pojmy definovať, v texte ich benevolentne synonymizuje. Ďalej nejasne navodzuje dojem, že už od roku 1290 mala jestvovať šľachtická samospráva (s. 29 a pozn. 170) a považuje ju za bežnú už v období rokov 1290 – 1455(?). Je to, samozrejme, len jedna z mnohých prác a uvádzame ju ako ukážku, pretože vo svojom názve deklaruje, že sa venuje vzniku šľachtických stolíc. Nespomíname práce, ktoré sa problematike priamo nevenujú, no autori v texte náhle a zjavne bez väčšej prípravy vyvodzujú zásadné závery.

¹¹ Geograficky jednoznačne neurčených záznamov sme našli len 10, čo predstavuje zanedbateľný 0,07 % podiel z vybranej databázy (14 136 záznamov). Názvy stolíc, ležiacich mimo územia Slovenskej republiky, prepisujeme podľa MARTINICKÝ, Miroslav. Osudy archívov podriadených súdov – iudicium subalternum (1790 – 2020). In *Slovenská archivistika*, 2020, roč. 50, č. 1, s. 39-42 (Tab. 1 Prehľad územnej organizácie podriadených súdov k 11. 10. 1787), tieto ďalej doplníme a ponecháme aj názov v zátvorke, pod ktorým je príslušná stolica evidovaná v databáze.

a Šarišskej (Graf 4), musíme vidieť, že i to sú len zlomky pôvodného počtu. V hrubom odhade môžeme snáď povedať, že k dispozícii nemáme ani desatinu pôvodnej písomnej produkcie.¹²

Odhad vychádza zo zistenia zachovaných podielov a ich vzájomného porovnania. Pretože, hoci Sabolčská stolica má najviac zaevidovaných záznamov (1286, čo je 9,09 % zo všetkých), nemôžeme prehliadnúť pozoruhodný pokles počtu záznamov začínajúci od polovice 15. storočia až po koniec skúmaného obdobia, teda po rok 1526. Akoby tieto dokumenty boli zničené, alebo vôbec nevznikli.¹³ Úplne opačne je zastúpený počet záznamov z jednotlivých rokov pri druhej najpočetnejšie zachovanej stolici. Šarišská (1016 záznamov) má len nevýrazný počet záznamov v staršom období, ktoré zrazu mnohonásobne prevyšuje stav na začiatku 16. storočia, no i tu len nakrátko. Pre ďalšie porovnanie sme zaradili ešte samostatný graf Bratislavskej stolice (Graf 5), ktorý zachytil tak fragmentárne zachovanie, že závery získané zo samostatného spracovania vývoja len v tejto stolici by boli zjavne zavádzajúce. Pri niektorých stolicích, v zmysle vymedzenej databázy, samostatný výskum akoby ani nebol možný (Oravská stolica – ani jeden záznam do roku 1526). Toto zistenie je veľmi dôležité, pretože väčšina výskumov sa, vcelku prirodzene, vymedzuje vývojom v jednej stolici, čo je ale v rámci reálií do roku 1526 len irelevantná vzorka jednej zo 78 stolíc, ktoré v databáze nachádzame. Aplikovať výsledky z výskumu jednej stolice automaticky na všetky uhorské stolice nie je správne, preto sme aj do našej štatistiky zahrnuli všetky záznamy z celého územia Uhorska.¹⁴

Hlavné vývojové trendy – chronologická analýza

Pretože najväčšie nezrovnalosti sa týkajú určenia obdobia, odkedy šľachtické samosprávy stolíc ako stále volené kolektívne inštitúcie regionálnej šľachty začali pôsobiť, uskutočnili sme v rámci jestvujúcej databázy chronologicko-quantitatívny rozbor. Zisťovali sme, koľko záznamov sa zachovalo z jednotlivých rokov¹⁵ a tieto údaje sme spracovali formou stĺpcových grafov, pretože sme predpokladali, že na

¹² Pre porovnanie CSIBA, Balázs (ed.) *Autentický protokol Bratislavskej kapituly II (1504 – 1513)* (= Documenta Posoniensia IV). Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2021, 541 s. ISBN 978-80-223521-9-2. Vďaka svojim ďalším výskumom zistil, že takmer 88 % v protokole zaznamenaných listín nie je k dispozícii v inej forme (podrobne s. 13-14).

¹³ Hoci stolica bola v dosahu tureckých nájazdov, nebolo jej územie cieľom hlavných útokov. Do úvahy treba vziať i zmeny územného rozsahu alebo vyčleňovanie nových stolíc. Archívny fond Sabolčskej stolice je zachovaný kontinuálne až od roku 1550.

¹⁴ Ak by sme vymedzili základné obdobie výskumu prvým výskytom funkcie „*iudex nobilium*“ v písomných prameňoch, teda obdobie od roku 1273 do roku 1526, čo predstavuje 254 rokov, potom pri stolicích, ku ktorým sa zachovalo menej ako 254 záznamov by sme mali v priemere menej ako len jeden zachovaný záznam ročne, takýchto vydavateľov je až 79 %, teda len 1/5 by tak mala v priemere viac zachovaných záznamov ročne ako jeden – pozri Graf 2, Sabolčská až Bodrocká stolica (271 záznamov).

¹⁵ Do Grafu 6 sme nezaradili dokumenty v databáze nedatované, označené ako „9999“ – len Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (ďalej MNL OL), Diplomataikai levéltár (ďalej DL) 93925 – alebo datované rozpätím (83 záznamov), čo predstavuje opäť vcelku zanedbateľný 0,59 % podiel z celkového počtu 14 136 záznamov.

základe grafického spracovania bude možné určiť hlavné vývojové trendy. Predbežne, ako už bolo v úvode spomenuté, sme očakávali, že v zásade nájdeme len jeden vzostupný trend, určený maximami v jednotlivých rokoch.¹⁶

Maximá boli pre nás zaujímavé, pretože paradoxne zaznamenávajú zachované minimum pôvodnej písomnej produkcie, ktorá bola znížená rôznymi stratami v priebehu nasledujúcich stáročí.¹⁷ Najvyšší počet záznamov z jedného roka nachádzame v roku 1524 (175 záznamov). Neprerušené spojnice maxim alebo línie vedené maximami v Grafe 6 zjednodušene predstavujú jednotlivé vývojové trendy objemu písomnej produkcie, ktoré sú buď vzostupné (nárast), alebo zostupné (pokles). Väčšina prepadov v objeme záznamov blížiacich sa náhle k nule súvisí s vojensko-politickou situáciou a dokazuje, že život stredovekej šľachty bol úzko spojený s vojenskou službou. Všetky závažné vojenské konflikty a politické krízy sa prejavili viditeľným znížením až pozastavením písomnej produkcie „stolic“.¹⁸

Databáza „stoličných“ písomností začína listinou z roku 1232,¹⁹ no nízka početnosť najstarších záznamov nám len spätne a hypoteticky umožňuje určiť najstaršiu trendovú líniu A, ktorú na základe ďalších poznatkov ohraničujeme rokmi (1267) – 1321. Ďalej z grafu odvodzujeme trendové línie B 1322 – 1347, zostupnú(!) líniu C 1347 – 1396 a opäť vzostupnú líniu D 1397 – 1526, ktorú, napriek mnohým (vojensko-politickým) prerušeniam považujeme za jeden vzostupný trend, pretože ďalšie maximá vystupujú na úrovne v pomyselných líniách D, čo naznačuje, že sa v rámci konsolidácie situácie písomná produkcia vrátila do už jestvujúceho vývojového trendu. Početnosť záznamov stúpala úmerne s narastajúcim počtom šľachticov, rozdrobovaním majetkových celkov a s tým súvisiacimi spormi v jednotlivých regiónoch.

TREND A (1267) – 1321 (vzostupný)

Časové vymedzenie dolnej hranice tohto obdobia sme uskutočnili až na záver výskumu. Početnosť záznamov sama o sebe neumožňuje jednoznačne určiť jeho začiatok, ani ho vnútorne ďalej diferencovať, no jeho záver sa zhoduje s úmrtím posledného

¹⁶ Grafické spracovanie sme s podnetnými výsledkami použili už v práci MARTINICKÝ, Miroslav. Pokus o unifikáciu usporiadania súdnych písomností v stoličných archívoch v rokoch 1785 – 1790 (Liptovská, Oravská, Trenčianska a Turčianska stolica). In HRIVŇÁK, Štefan – KERES-TEŠ, Peter (eds.) *Zborník Spoločnosti slovenských archivárov 2019 – 2020*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov, 2022, s. 41-65.

¹⁷ Niektoré maximá môžu súvisieť s nástupom nového panovníka, v súvislosti s potvrdzovaním najmä starších privilégií a s tým súvisiacimi spormi, čo sa však týka priamo iných vydavateľov. V našej databáze sa táto zmena oneskorene mohla prejavovať napr. v roku 1347 (nový panovník od 1342), prípadne v roku 1470 (po udalostiach z roku 1467), alebo v roku 1509, po ukončení krátkej Rakúsko-uhorskej vojny v roku 1505 a upokojení situácie v súvislosti s nástupníckymi právami na uhorskom tróne.

¹⁸ To isté môžeme pozorovať aj v novovekom období, prinajmenšom do čias povstania Františka II. Rákociho – pozri MARTINICKÝ, ref. 16.

¹⁹ MNL OL, DL 182. Keďže sa listina Zaliankej „stolice“ netýka územia Slovenska a nie je u nás známa, priblížime aspoň jej pozoruhodnú intituláciu: „*Universi servientes regis citra et ultra Zalam constituti*“, a tiež koroboráciu: „*presentes litteras dedimus sigilli nostri munimine roboratas*“.

oligarchu Matúša Čáka Trenčianskeho (†1321), upevnením kráľovskej moci a upokojením situácie v krajine. Vývoj do roku 1321 musel byť však zložitejší, iste aj z pohľadu premien patrimoniálnej správy a súdnych kompetencií jej predstaviteľov najmä voči vytvárajúcej sa šľachte.

Bezprostredne pred začiatkom formovania sa šľachtických samospráv jestvovali hradské španstvá vo svojej „klasickej“ forme – pre zjednodušenie, toto obdobie pracovne označíme ako hradské španstvá do objavenia sa inštitúcie „*iudices nobilium*“. Podľa Attilu Zsoldosa sa označenie „*iudices nobilium*“ vôbec prvýkrát vyskytuje až v listine Vrbašskej „stolice“ v Slavónsku z roku 1273.²⁰ Zsoldos upozorňuje, že títo „slúžni“ (*szolgabírák*) nemali v najstaršom období samostatnú súdnu právomoc, vždy sa vyskytovali len pri rozhodnutiach, ktoré vydal riadny, panovníkom ustanovený sudca ako ďalší spolusudcovia.²¹ Na základe svojho podrobného výskumu dospel k záveru, že jednoznačný dôkaz jestvovania „slúžnych“ ako predstaviteľov šľachtickej samosprávy z rokov 1232 – 1273 nejestvuje²² a z rokov 1272 – 1291 publikoval dôkazy, že títo sudcovia boli vymenovaní priamo panovníkom, prípadne už boli zvolení regionálnou komunitou a zároveň potvrdení kráľom.²³

Attila Zsoldos ale svojím výskumom spochybnil zjednodušenie, z ktorého sa už stalo akési nemenné pravidlo, že výskyt inštitúcie „*iudices nobilium*“ sa považuje za priamy dôkaz jestvovania šľachtickej samosprávy stolíc.²⁴ V najstaršom období sa však táto inštitúcia obsadzovala na priamy mandát panovníka, prípadne zvolených kandidátov panovník dodatočne schválil. Bolo by azda vhodnejšie týchto „*iudices nobilium*“ neoznačovať ako slúžnych (volených stálou šľachtickou samosprávou), ale

²⁰ ZSOLDOS, ref. 6, s. 791. Autor intituláciu listiny, ktorá sa zachovala v neskoršom odpise (1348) v jeho práci, neuvádza, odkazuje na MNL OL, DL 828, v ktorej (riadok 4): „*Nos Cristoforus et Vitus, magistri comites de Vrbaz, et Bartholomeus, comes terrestris, et ceteri iudices nobilium, videlicet Pridihna et Iacus. Significamus ...*“. Z intitulácie sa však zdá, že Pridihna a Iacus boli opisne označení len ako ďalší sudcovia šľachticov, podobne ako predošli traja.

²¹ Ref. 20, s. 794-795.

²² Ref. 20, s. 797.

²³ Ref. 20, s. 796, pozn. 97 a 100. Podobné príklady publikoval aj LUZ, ref. 5, ktorý pomerne výstižne panovníkom vymenovaných „*iudices*“ a „*iudices nobilium*“ označuje spojením „kráľovskí hradskí sudcovia“. Zotrváva však pri ich označení „slúžni“ (s. 10).

²⁴ Takto aj často citovaná publikácia ŽUDEĽ, Juraj. *Stolice na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1984, s. 14, kde tvrdí, že „*Kráľovské dekréty z roku 1290 a 1298, ktoré kodifikujú právo šľachty na voľbu štyroch slúžnych (iudices nobilium), skutočných predstaviteľov jej samosprávy v každom komitáte, zavŕšili proces utvárania stolíc.*“ Avšak „právo na voľbu(!)“ v znení týchto zákonov v skutočnosti nenachádzame. Ďalej ale pripúšťa, že „*to neznačí, že sa do konca 13. storočia všetky komitáty premenili na ustanovizne stavovskej samosprávy, na stolice*“, čo však žiaľ väčšina neskorších autorov neberie do úvahy, nehovoriac o tom, aby sa pokúsila v príslušnej stolici túto zmenu objektívne určiť. – Znenie dekrétov z rokov 1290 (čl. 8) a 1298 (čl. 3) hovorí, že títo sudcovia majú byť vyslaní (*deputati*), nie zvolení (*electi*), hoci samozrejme musel prebehnúť istý proces ich výberu, samotné znenie ale priamo nekodifikuje nárokovateľné právo miestnej šľachty zvoliť si ich. Najstaršie dekréty, ktoré nie sú súčasťou zbierky *Corpus juris Hungarici*, pozri v BAK, János M. *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae : The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*. (=All Complete Monographs 4). Utah State University, 2019, s. 184. Dostupné na: https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4.

doslovne ako „sudcov šľachticov“. Zriadením tejto inštitúcie sa, v zmysle dekrétu z roku 1267,²⁵ vytvorila nová štruktúra regionálneho súdnictva a miestna šľachta samozrejme mala záujem presadzovať svoju vôľu pri obsadzovaní novozriadenej funkcie.

Nová organizácia sa ukázala ako všeobecne vyhovujúca. Množstvo súdnych sporov zostávalo v regiónoch, čím sa odbremenili ústredné krajiné sudy. Šľachta nemusela podnikat' nákladné a nebezpečné cesty na kráľovské a krajiné sudy. Práve naopak, palatín a palatínska kongregácia, ktorá sa objavuje takmer súčasne so *sudcami šľachticov*, putovali po krajine. Vznik funkcie *sudcov šľachticov* vytvoril aj priestor pre zvýšenie prestíže tých jednotlivcov, pre ktorých boli krajiné funkcie nedosiahnuteľné.²⁶ Najviac však získali oligarchovia, pretože prenesením súdnictva do regiónov, kde mali vďaka svojím majetkom jednoznačnú prevahu, získali kontrolu okrem politickej a ekonomickej ešte aj v súdnej oblasti príslušného regiónu,²⁷ čo sa naplno prejavilo práve na konci 13. a v prvých dvoch deceniách 14. storočia.

K téme nášho výskumu treba ešte dodať, že vzhľadom na malú početnosť záznamov, nemôžeme brať určený dolný časový rozsah Trendu A príliš striktnie. Prihliadnuc k výsledkom výskumu často spomínaného A. Zsoldosa, nachádzame zjavnú koreláciu medzi dekrétom z roku 1267 a prvým výskytom sudcov šľachticov v roku 1273, ktorý je zjavne dôsledkom alebo súčasťou reorganizácie regionálneho súdnictva. Za východiskový medzník formovania sa šľachtických samospráv stolíc považujeme teda rok 1267. V tejto prvej fáze sa však ešte len začala vytvárať nová organizácia regionálneho súdnictva, ale do roku 1321 stále len v rámci štruktúr hradských španstiev.

TREND B 1322 – 1347 (vzostupný)

Nárast záznamov počas vlády Karola Róberta z rodu Anjou a spočiatku aj jeho syna a nástupcu Ľudovíta I. je neprehliadnuteľný, hoci s menšími prerušeniami. Z tohto obdobia nepoznáme novú legislatívu, ktorá by zásadnejšie upravovala súdnictvo v regiónoch. Karol Róbert aj s podporou regionálnej šľachty upevnil ústrednú kráľovskú moc a v tomto duchu obnovil s najväčšou pravdepodobnosťou aj organizáciu súdnictva, tak ako sa vytvorila po roku 1267 (1273). Viditeľný nárast záznamov nás vedie k názoru, že išlo o obnovenie tejto organizácie súdnictva, ktorej vývoj bol prerušený oligarchami, najmä v období vrcholu ich moci. Po roku 1321 sa pôvodne nastolený systém začal dynamicky rozvíjať. Stále jestvujúci patrimonálny model naznačuje

²⁵ Čl. 3, ktorý hovorí o tom, že žiadny šľachtic nemôže byť odsúdený bez procesu pred riadnym súdom, čo sa spravidla interpretuje ako vyňatie šľachty zo súdnej právomoci hradského špána, hoci priamo znenie takto sformulované nie je: „*Item ordinavimus, quod nullus ex nobilibus propter malam suggestionem debeat, sine strepitu iudicii per nos captivari, incarcerari vel dampnari rebus seu persona, sed tractus in iudicium presentibus baronibus, exclusis ira, odio vel favore iudicetur iuris ordine observato*“ – BAK, ref. 24, s. 184. Dekrét z roku 1267 sa niekedy označuje ako krátka Zlatá bula a zaraďuje sa do tejto série základných právnych dokumentov (1222, 1231).

²⁶ ZSOLDOS, ref. 6, ako príklad uviedol intituláciu listiny z roku 1291 z oblasti Zemplína: „*Nos Renoldus quondam palatinus, magister Petrus dictus Petene et comes Iacobus, iudices in comitatu de Zemplem per dominum regem constituti*“ – MNL OL, DL 57974.

²⁷ Ref. 26, s. 803-807.

napr. intitulácia svedectva z roku 1339 zo zvolensko-liptovskej oblasti: „*Nos magister Michael, officialis de Lipto, vice gerens magistri Thome, comitis de Zolio, et quatuor iudices nobilium de eadem, videlicet comes Pangrachi, Andreas filius Laurencii, et Ian filius Meze, et Michael filius Ladislai, memorie commendamus ...*“, v ktorom aj jeden zo sudcov šľachticov je označený ako „comes“, rovnako ako hradský špán Tomáš.²⁸ V prípade Pankráca však toto označenie neznamená administratívnu funkciu, ale šľachtický titul. Nie je ľahké zistiť presnú totožnosť všetkých osôb, no v tomto prípade sme vďaka inému výskumu zistili, že tento Pankrác (Pongrác) je potomkom významného liptovského vlastníka Bohumíra, presnejšie je to vnuk Serafína a predok Pongrácovcov.²⁹ Nachádzame tu teda kontinuitu i v tom, že aj v tomto období boli sudcovia šľachticov vyberaní z najvýznamnejších šľachticov regiónu. Delegovanie súdnej právomoci však zostalo nezmenené, panovník stále menoval alebo dodatočne schvaľoval sudcov šľachticov (a aj hradských špánov), hradskí špáni vymenovali svojich zástupcov, dvorských špánov.

R. Luz publikoval ako náznak rodiacej sa samosprávy listinu z roku 1322, zároveň však sám upozornil, že časť územia Bratislavského hradského španstva bola v tom čase pod rakúskou správou, teda listina nevznikla v bežnej situácii. Premenu „kráľovských hradských sudcov (*iudices nobilium*)“ na (volených) slúžnych predpokladá v rokoch 1317 – 1323,³⁰ odkedy nachádza aj prvé zmienky o „stoličných zhromaždeniach Bratislavskej stolice“ a celkovo dochádza k záveru, že šľachtická samospráva Bratislavskej stolice vznikla viac-menej na prelome rokov 1322 – 1323.³¹ V tomto však so závermi R. Luza nesúhlasíme, pretože jeho výskum dokladá obnovenie už jestvujúceho systému z druhej polovice 13. storočia, ale nedokazuje jestvovanie stálej šľachtickej samosprávy, čo naznačuje aj vývoj v nasledujúcom období.

TREND C 1347 – 1396 (zostupný)

Najväčším prekvapením chronologicko-quantitatívnej analýzy je postupný, no jednoznačný pokles počtu záznamov v čase vlády Ľudovíta I. (†1382), ktorá bola azda najstabilnejším obdobím v dejinách stredovekého Uhorska, aspoň z pohľadu domácich vojensko-politických pomerov. Predpokladali sme, že práve ďalšie potvrdenie Zlatej buly v roku 1351 mohlo vytvoriť podmienky pre ďalší, ešte výraznejší rast písomnej produkcie a postupné vyrovnávanie rozdielov v stupni formovania šľachtických

²⁸ MNL OL, DL 274552.

²⁹ VÍTEK, Peter – MARTINICKÝ, Miroslav – LAUČÍK, Peter. *Dejiny Liptovskej Ondrašovej*. Martin : Pozemkové spoločenstvo Komposesorát Ondrašová, 2020, s. 54.

³⁰ LUZ, ref. 5, s. 11: „*iudices per nobiles et ignobiles tocius provincie Chollokuz constituti*“.

³¹ Ref. 30, s. 13. Kým faktograficky táto práca vzbudzuje podrobnosťou spracovania rešpekt, napriek tomu je zjavné, že vychádza zo zaužívanej schémy o vzniku šľachtických samospráv na základe pravidla, že výskyt „*iudices nobilium*“ automaticky dokazuje jestvovanie stálej šľachtickej samosprávy. Azda i preto sa jej autor uspokojil s tým, že výskum ukončil z neznámych príčin rokom 1330. Môžeme len špekulovať, či by vychádzajúc zo zaužívanej schémy aj pri predĺžení výskumu len Bratislavskej stolice až po rok 1526 mohol dospieť k inému záveru, alebo aspoň k pochybnostiam o doterajších a vlastných záveroch – porovnaj Graf. 5.

samospráv v jednotlivých regiónoch Uhorska.³² Ale kontinuálny celouhorský pokles nemôže byť dôkazom premeny, v zmysle „vzniku“ novej inštitúcie na odlišných základoch s veľkým potenciálom. Práve naopak, nabáda nás uvažovať o tom, či nie je dokladom postupného úpadku alebo až zániku štruktúr patrimonialnej správy, presnejšie systému regionálneho súdnictva, tak ako sa vytvoril po roku 1267 a obnovil po roku 1321.

Trvalý pokles naznačuje, že svedectvá vydávané dvorským špánom a sudcami šľachticov³³ neboli už pre prijímateľov natoľko zaujímavé ako dokumenty vydávané inými vtedajšími inštitúciami.³⁴ Je otázne, či ústredné (súdne) inštitúcie boli tak dobre spravované a efektívne, že sa regionálne štruktúry začali dostávať do úzadia, alebo sa systém obnovený po roku 1321 natoľko skorumpoval, že si šľachta vymohla nové potvrdenie Zlatej buly (1351) a potvrdenie práva byť súdená priamo panovníkom alebo ústrednými kráľovskými súdmi. Pozoruhodné je to aj z toho dôvodu, že počet šľachticov narastal a v databáze v tomto období pribudlo medzi vydavateľmi 13 nových stolíc.³⁵

Zostupný trend sa ešte viac prehĺbil počas samostatnej vlády kráľovnej Márie v rokoch 1383 – 1385 a vstup Žigmunda Luxemburského (1385), ani obdobie bezprostredne po jeho korunovácii (1387) nevykazuje v grafickom spracovaní jednoznačnú zmenu, hoci v rámci trendovej línie C je vidieť isté nárasty, avšak vždy len po úroveň tohto klesajúceho trendu.³⁶

Aj keď už v roku 1381 môžeme nájsť spojenie „*universitas nobilium comitatus*“,³⁷ nedá sa v tomto prípade hovoriť o dôkaze stálej šľachtickej samosprávy. Napriek tomu, že dokument obsahuje ešte aj formuláciu „*de congregacione nostra generali universitati nobilium comitatus Heuesuywariensis*“, nesmieme prehliadnuť, že vyda-

³² Pôvodne sme sa tiež prikláňali k názoru autorov syntéz DEJINY SLOVENSKA I. Bratislava : Veda, 1986, s. 347-348 (vrátane pozn. 34), že zmena nositeľov správy a vznik šľachtických stolíc boli úplne dovŕšené okolo polovice 14. storočia atď.

³³ Do Luzovho označenia „kráľovskí hradske sudcovia“ nemôžeme zahrnúť dvorských špánov, pretože ich právomoc bola delegovaná iným spôsobom, len sprostredkované cez hradskeho špána, napokon aj R. Luz pod ním rozumie len sudcov šľachticov (*iudices nobilium*). Jeho pomenovanie je však inšpirujúce a naznačuje, že nemáme vlastne dostatočne jasné označenie. V tejto práci používame preto opisné pomenovania tejto organizácie regionálneho súdnictva patrimonialnej správy, ktorej jestvovanie hypoteticky predpokladáme v rokoch 1267 – 1396.

³⁴ Tu by bolo zaujímavé podobné spracovanie záznamov hodnoverných miest či palatínskych kongregácií, ktoré v regiónoch zohrávali dôležité úlohy a venovali sa spisomňovaniu majetkovoprávnych alebo trestných záležitostí šľachty. Agendu týchto dvoch ustanovizní práve šľachtické samosprávy úplne alebo čiastočne v neskoršom období prevzali a prevzali aj niektoré ich formálne prvky (napr. palatínske a neskôr generálne kongregácie).

³⁵ Tieto „stolice“ pravdepodobne v tomto čase vyslovene nevznikli, len pribudli v databáze, teda by sa logicky dalo predpokladať, že aj počet záznamov bude úmerne tomu stúpať, no ako už bolo viackrát zdôraznené, z Grafu 6 je aj napriek tomu jednoznačne viditeľný pokles.

³⁶ Na Liptove, ako vyplýva z archontologického rozboru, je zjavné, že „*vicecomes*“ bol až do roku 1391 stále menovaný hradske špánom – MARTINICKÝ, ref. 7, s. 200.

³⁷ MAREK, Miloš. *Archivum familiae Motešický : Stredoveké listiny z archívu rodiny Motešických*. Fontes rerum Slovacarum II. Krakov – Trnava : Spolok Slovákov v Poľsku a Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2010, č. 117, s. 132.

vateľom listiny je palatín a záznam nie je dôkazom konania generálnej kongregácie Hevešskej stolice (jej šľachtickej samosprávy), ale palatínskej kongregácie pre šľachticov žijúcich na území Hevešského hradskeho španstva. V tomto konkrétnom dokumente sa neuvádzajú ani *sudcovia šľachticov* ako spolusudcovia palatína a ani len „*ad hoc*“ zvolení zástupcovia hevešských šľachticov.³⁸

TREND D (1397 – 1526)

Z tohto obdobia pochádza až tretina všetkých záznamov. Grafické spracovanie ukazuje od roku 1397 vzostupný trend, spočiatku, v rokoch 1397 – 1408 výraznejší, neskôr, v spojnici maxim 1408 a 1470 už miernejší, avšak kontinuálny po najvyššie maximum z roku 1524, preto považujeme toto obdobie za jeden vývojový trend. Údaje opäť verne zachytávajú poklesmi najvýznamnejšie vojensko-politické krízy, zvlášť poľské okupačné vpády z rokov 1441 a 1491, ktoré toto dlhé obdobie v grafickom spracovaní rozdeľujú na kratšie úseky. Menej výrazne sa prejavili aj oblastné vplyvy husitských výprav či pôsobenie Jána Jiskru. Porovnávanie týchto kratších úsekov s inými informáciami ukázalo, že tieto kratšie obdobia nepoukazujú na zmeny vo formovaní šľachtických samospráv, resp. nemali na formovanie bezprostredný vplyv. Samozrejme, časté a dlhotrvajúce konflikty spomaľovali vývoj všetkých sfér spoločnosti, teda aj vývoj verejnej správy a súdnictva.

Snažili sme sa teda postupne preveriť možné príčiny zmeny a práve v roku 1397 sa uskutočnil významný temešvársky snem (Timișoara, Rumunsko), na ktorom boli opäť panovníkom Žigmundom Luxemburským, po katastrofálnej porážke pri Nikopole, potvrdené vydania a renovácie Zlatej buly (1222 a 1351) a zároveň bola uzákonená všeobecná vojenská povinnosť privilegovaného obyvateľstva, vďaka čomu sa neskôr aj mnohí slobodní richtári (v zmysle zákonných článkov z roku 1351) dostali medzi šľachticov (napr. Hatňanskovci alebo Podmanickovci v Trenčianskej stolici).³⁹ Editor najstarších dekrétov (snemových zákonných článkov) J. M. Bak označuje dokument za prvý, z ktorého je zrejma dohoda medzi kráľom a šľachtou. Znenie sa našlo až v 19. storočí a pravdepodobne je to odpis vydania, ktorý predložila šľachta Záhrebskej stolice v roku 1398 bánovi, aby dokázala svoje práva. Hoci sa v článkoch LIII, LXI a LXVI funkcionári regionálnej správy spomínajú, v celom zázname sa nehovorí o voľbe či inom delegovaní do funkcií.⁴⁰

³⁸ Pre porovnanie, spojenie „*universitas nobilium*“ použila Liptovská stolica dokázateľne v samosprávnom zmysle až v roku 1504 – MARTINICKÝ, ref. 7, s. 196-197.

³⁹ Dekrétom z roku 1397 bola ustanovená všeobecná vojenská povinnosť privilegovaného obyvateľstva, v rámci ktorej sa za najmenšiu taktickú jednotku považovala tzv. jedna kopija (*una lancea* alebo aj *una hasta*), ktorá sa mala skladať z troch až piatich bojovníkov: ťažkoodeného jazdca, zbrojnoša a ďalších pomocníkov – pozri SEGEŠ, Vladimír – ŠEĐOVÁ, Božena (eds.). *Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/3 : 1387 – 1526*. Bratislava : Vojenský historický ústav v Bratislave, 2013, s. 11 a 15. Táto reorganizácia, vďaka vojenskej službe, postupne viedla k nárastu počtu nových šľachticov v regiónoch.

⁴⁰ BAK, ref. 24, s. 310-318. Poškodený dokument s fragmentom pečate pozri Štátny archív v Bratislave, fond Bratislavská župa, snemové, A-XV, no. 1 (1398?). [Za overenie ďakujem Mgr. Mariánovi Babirátovi, mailová komunikácia 7. 3. 2022].

Voľba „*iudices nobilium*“ sa priamo prvý raz spomína až v šiestom alebo Veľkom dekréte (*VI. decretum maius*) kráľa Žigmunda Luxemburského z roku 1435. Už v roku 1786, v čase zrušenia šľachtických samospráv stolíc Jozefom II., sa šľachta Trenčianskej stolice v liste panovníkovi sťažovala, že im upiera práva zaručené týmto dekrétom.⁴¹ Dekrét vo svojej práci, vydanaj v roku 1820, zdôraznil aj Jozef Mikuláš Kovachich, pretože práve na základe tohto zákonného článku už slúžni neboli vymenovávaní kráľom, ale mala ich voliť „stolica“.⁴² Ustanovenie z roku 1435 nachádzame znova aj v VI. dekréte kráľa Mateja Korvína z roku 1486, čl. 9, čo naznačuje, že zákon z roku 1435 sa v nepokojnom období okolo polovice 15. storočia nedokázal úplne presadiť. Veľký dekrét z roku 1435 je tak významným legislatívnym medzníkom v procese formovania šľachtických samospráv, pretože prvýkrát priamo určuje voliteľnosť slúžnych (*iudex nobilium*) z miestnych a miestnymi šľachticmi, a to v úvodnom ustanovení článku 2.⁴³

V uhorskej legislatíve sa bežne stretávame s tým, že zákonný článok často spätne legitimizuje už jestvujúci stav. Mohli by sme teda očakávať, že práve v období ohraničenom rokmi 1397 – 1435 už v niektorých regiónoch začala miestna šľachta preberať iniciatívu a vytvárať šľachtické samosprávy charakteristickým spôsobom. Vývoj však bol negatívne prerušovaný vojensko-politickými udalosťami, ktoré sa podarilo usporiadať až Matejovi Korvínovi. Po roku 1467 postupne zanikajú aj palatínske kongregácie (legislatíva z rokov 1471, 1486 a 1492), ktorých agendu šľachtické samosprávy stolíc prevzali.

Oveľa zložitejšie je však nájsť v zachovanom materiáli také údaje, ktoré by jestvovanie stálych šľachtických samospráv skutočne dokazovali. Pri výskume formovania šľachtickej samosprávy Liptovskej stolice sme len po zostavení archontológie mohli konštatovať, že „*vicecomes*“ bol ešte do roku 1391 menovaný hradským špánom. Voľbu podžupana môžeme predpokladať najskôr v rokoch 1440 – 1458. Ale až od roku 1474, i to len na základe veľkosti pečate podžupana, ktorá bola až odvtedy rovnako veľká ako pečate slúžnych. Archontologické údaje v tejto súvislosti naznačujú, že podžupan Liptovskej stolice bol už najneskôr od roku 1478 riadne volený. Podľa niektorých, vzácne zachovaných súvislostí vieme na základe intitulácií a dátumov odhadnúť, že zmeny na poste podžupana (reštaurácie) sa pred rokom 1526 uskutočňovali v Liptove pravidelne začiatkom leta.⁴⁴

Dôležitú informáciu, ktorú nám databáza poskytuje, musíme vidieť i v tom, že takmer všetky „stoličné“ písomnosti sa zachovali v archívoch príjmateľov, teda

⁴¹ MV SR, Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, fond Trenčianska župa, i. č. 87, šk. 85, Protokol vydaných a odoslaných písomností, 1786, zv. XI (nefoliovaný).

⁴² KOVACHICH, Josephus Nicolaus. *Notitiae praeliminares ad syllogen decretorum comitialium*. Pest : 1820, s. 145: „*Constat tamen ex Articulo II. Sig. Decr. VI. quod anno 1435. Iudices nobilium, non jam per Regem, sed in comitatu electi fuerint.*“

⁴³ „*Iudices nobilium autem, in quolibet comitatu eligantur, et praeficiantur, ex nobilibus potioribus, et bene possessionatis illius comitatus, communiter omnibus nobilibus eiusdem comitatus concorditer visi, et merito acceptandi.*“

⁴⁴ Možné reštaurácie sa podľa zmien podžupana mohli uskutočniť medzi 5. 6. – 9. 10. 1476; pred 30. 6. 1479, medzi 9. 6. – 21. 7. 1518 a iné. Dokonca 25. 12. 1512 vydali dve listiny dvaja rôzni podžupani (porovnaj DL 258654 a 258768).

v rodových, prípadne rodinných archívoch. Najstaršia zmienka o archíve alebo aspoň o súbore písomností, ktorý patril „stolici“ pochádza až z roku 1528.⁴⁵ S prvými notármi stolíc (*notarius sedis iudicarie comitatus*) sa stretávame v druhej polovici alebo až v poslednej tretine 15. storočia. Najstarším známym kongregačným protokolom v celom Uhorsku je protokol Zvolenskej stolice, ktorého najstaršie záznamy pochádzajú z roku 1506.⁴⁶ Teda z pohľadu dokázateľne jestvujúcej registratúry, archívu a tiež notára v súlade s výsledkami grafického spracovania (Graf. 6) môžeme predpokladať, že od roku 1492 už šľachtické samosprávy jestvovali zväčša ako kontinuálne jestvujúce inštitúcie.⁴⁷

Neočakávali sme, že chronologicko-kvantitatívna analýza problematiku určenia obdobia, odkedy môžeme hovoriť o kontinuálne jestvujúcich šľachtických samosprávach, definitívne vyrieši, dúfali sme, že nám aspoň pomôže určiť kratšie časové úseky, na ktoré by sme mali svoj ďalší výskum zamerať. Pokiaľ v tejto otázke nechceme ďalej tápať, mali by sme uskutočniť celouhorský výskum písomností z obdobia rokov 1435 – 1467 (1491), ktorý by mal a neskôr i na obdobie rokov 1397 – 1435, ktorý by mohol dokázať jestvovanie stálych šľachtických samospráv stolíc.

ZÁVER

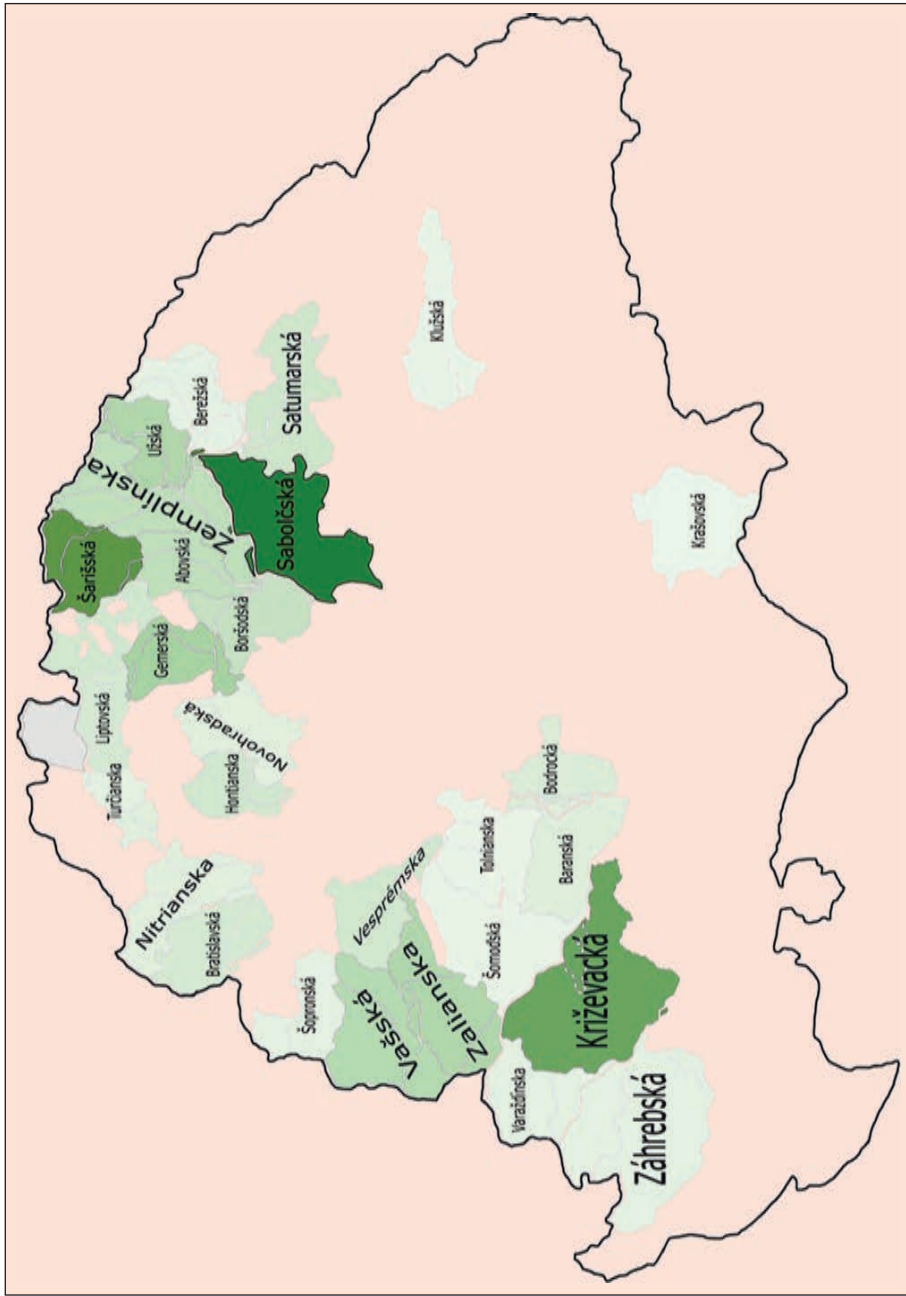
Na základe chronologicko-kvantitatívnej analýzy databázy 14 136 záznamov „stoličných“ písomností prístupných na „archives.hungaricana.hu/en/charters“ sme dospeli k záveru, že proces formovania šľachtických samospráv stolíc sa začal ešte v rámci štruktúr hradských španstiev. V rokoch 1267 – 1396 jestvovala nová organizácia regionálneho súdnictva, charakteristická výskytom inštitúcie *sudcov šľachticov* (iudices nobilium), ktorí boli spočiatku vymenovaní panovníkom. Táto patrimoniálna organizácia regionálneho súdnictva sa začala rozvíjať až po potlačení oligarchie od roku 1322, no už po roku 1347 postupne upadala. Po temešvárskom sneme v roku 1397 sa vytvorili nové podmienky pre prevzatie regionálneho súdnictva do rúk miestnej šľachty a už Veľký dekrét z roku 1435 zaručoval právo voľby sudcov miestnej šľachty. Vďaka nestálej vojensko-politickej situácii, najmä v rokoch 1441 – 1491, sa proces formovania spomaľoval i prerušoval, no jestvovanie stálych šľachtických samospráv stolíc môžeme s určitosťou predpokladať po roku 1467. Ďalej treba znova a podrobnejšie preskúmať obdobia rokov 1435 – 1467, ktoré by malo a 1397 – 1435, ktoré by mohlo poskytnúť ďalšie dôkazy o ich pôsobení.

⁴⁵ MARTINICKÝ, Miroslav. Poznámky k vojensko-politickému vývoju na území Trenčianskej stolice v pomoháčskom období (1526 – 1558). In GRÓFOVÁ, Mária – MALOVCOVÁ, Božena (eds.). *Bitka pri Moháči – historický medzník v dejinách strednej Európy (490. výročie)*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov s podporou Medzinárodného vyšehradského fondu, 2016, s. 189-190, faksimília záznamu – obr. 1, v plnom znení – s. 215-219.

⁴⁶ MATULAY, Ctibor. Kongregačný protokol Zvolenskej župy z rokov 1506 – 1579. In *Historické štúdie XI*, 1966, č. 11, s. 195-219.

⁴⁷ No formovanie šľachtických samospráv bolo z právneho hľadiska zavŕšené až získaním už spomenutých privilégií (stoličných armálesov) v roku 1550.

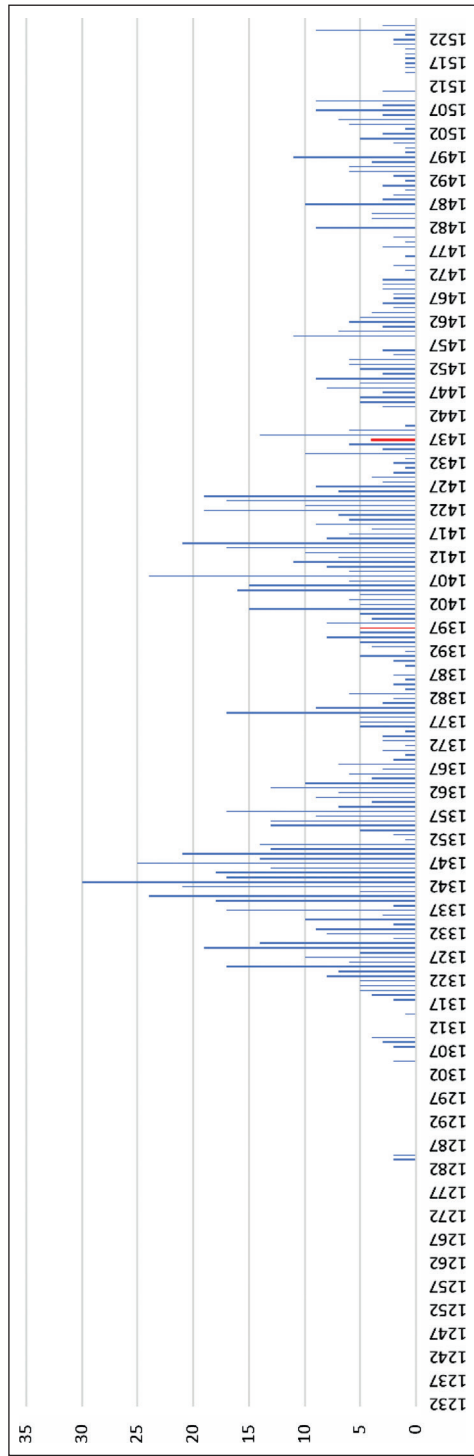
Graf 1 – Podiel písomnej produkcie jednotlivých stolíc

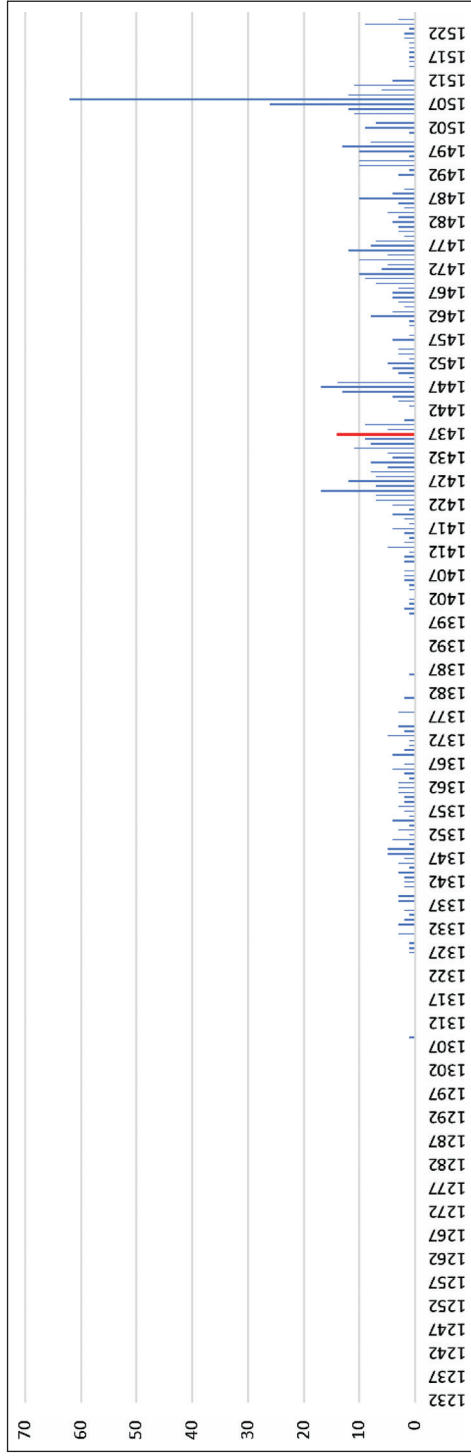
Graf 2 – Počet záznamov jednotlivých stolic

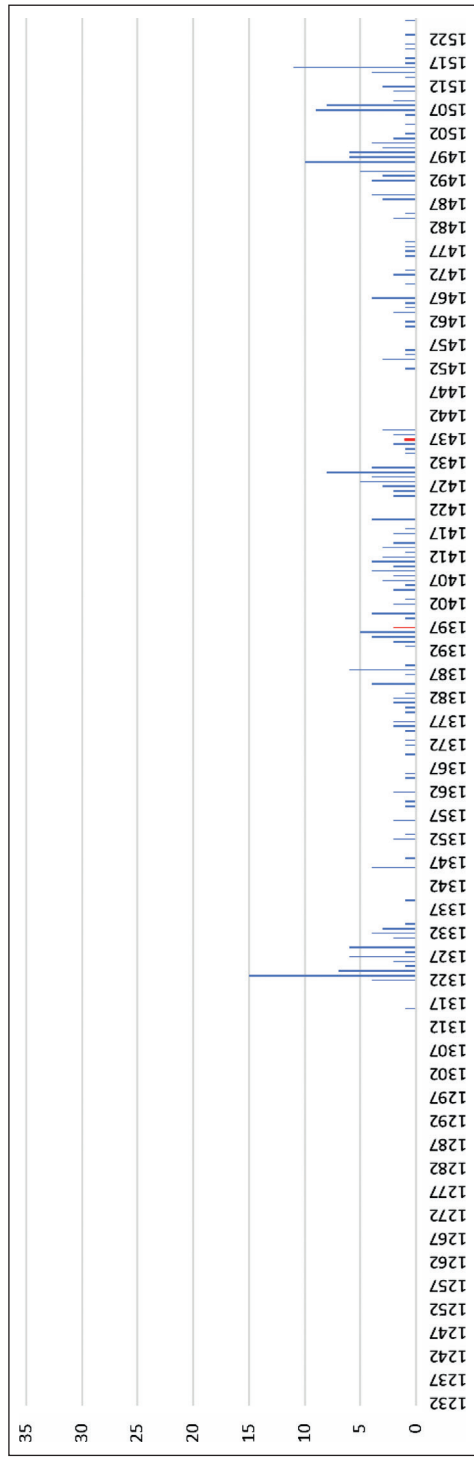
Graf 3 – Sabolčská stolica

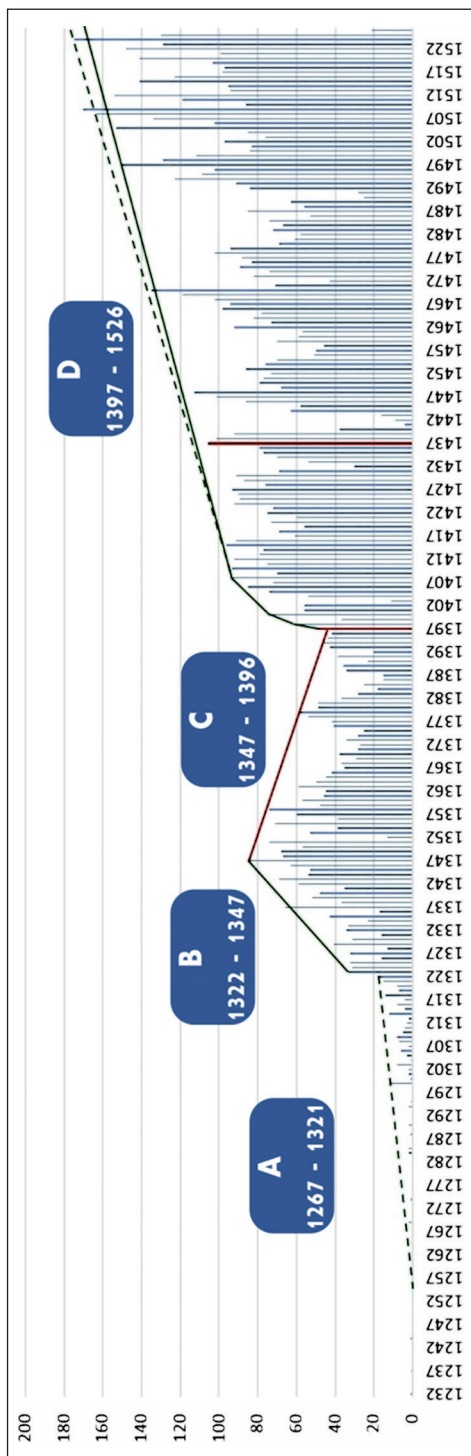
Graf 4 – Šarišská stolica

Graf 5 – Bratislavská stolica

Graf 6 – Počet záznamov v jednotlivých rokoch všetkých uhorských stolic do roku 1526

STATISTISCHER BLICK AUF DIE FORMIERUNG DER ADELSELBSTVERWALTUNG DER KOMITATE IM MITTELALTERLICHEN UNGARN

MARTINICKÝ, Miroslav

Anhand einer chronologisch-quantitativen Analyse der aus 14 136 Aufzeichnungen vom Komitatsschriftgut bestehenden, auf der Webseite „archives.hungaricana.hu/en/charters“ erreichbaren Datenbank kamen wir zum Fazit, dass der Entwicklungsprozess der Adelsselbstverwaltung der Komitate noch im Rahmen der Burggespanschaften begonnen hat. In den Jahren 1267 bis 1396 gab es eine neue, durch die Erscheinung von Adelsrichtern (iudices nobilium) charakterisierte Gestaltung des Regionalgerichtswesens, wobei die Richter anfänglich von dem König ernannt wurden. Die Entwicklung dieser patrimonialen Regionalgerichtswesensgestaltung begann erst nach der Niederlage der Oligarchie seit 1322, aber bereits nach 1347 ist sie allmählich verfallen. Nach dem Temesvárer Landtag in 1397 bildeten sich neue Bedingungen, die die Übernahme des Regionalgerichtswesens in die Hände des Lokaladels ermöglichten, und bereits das Groß-Dekret aus 1435 versicherte der Lokalnobilität das Richterwahlrecht. Dank einer unstablen militär-politischen Situation, vor allem zwischen 1441 bis 1491, wurde der Gestaltungsprozess sowohl verlangsamt als auch unterbrochen, doch können wir die Existenz einer dauerhaften Adelsselbstverwaltung nach 1467 mit voller Sicherheit voraussetzen. Ferner ist es nötig, die Zeitspannen 1435 – 1467 und 1397 – 1435 wieder und ausführlicher zu untersuchen, da diese weitere Beweise über die Wirkung der Adelsselbstverwaltung bringen könnten.

Übersetzt von Kristína Majerová

ÚVAHA NAD ROMÁNSKYM A FLÁMSKYM OSÍDLENÍM BRATISLAVY V STREDOVEKU

MÁRIA FEJEŠOVÁ

Feješová, M.: Reflection on the Romanesque and Flemish Settlement of Bratislava in the Middle Ages, Vol. 52, 2022, No 1, p. 27-45

The study in the field of historical onomastics examines the specific names of the inhabitants in Bratislava in the 11th – 14th century based on archival sources. Their analyses led to the hypothesis of the settlement of the French, Walloons, Italians and Flemish in Bratislava and also of the presence of oriental ethnic groups in this area. The author brings a new interpretation of the name Bratislava, preserved in Hungarian as Pozsony, and tries to clarify the origins of the patroniums of some Bratislava churches built before the 14th century. The study presents findings from archaeological and monumental researches carried out in the historic core of the contemporary city, which relates to the important position of Bratislava on the distance trade route between north-western and southeastern Europe.

Key words: historical onomastics, Bratislava, foreign ethnicity, distance trading, patronium

Úvahy o prítomnosti románskych a flámskych hostí v Bratislave nie sú v slovenskej historiografii ničím novým.¹ Z románskej jazykovej skupiny sú písomne doložení Taliani, konkrétne v 14. storočí florentská rodina Ventúrovcov, podľa ktorej je pomenovaná jedna z ulíc v historickom centre mesta.² Toskánska alebo severotalianska inšpirácia sa prisudzuje bratislavským meštianskym vežovým domom.³ Do románskej jazykovej skupiny patria aj Valóni a Francúzi, ktorým tiež budeme v tejto štúdii venovať pozornosť. Dotkneme sa možnosti príchodu Talianov do Bratislavy pred polovicou 13. storočia a načrtneme hypotézu o existencii flámskeho osídlenia v arpádovskej Bratislave. Flámčina je názov pre holandsčinu, ktorá sa používala v historickom Flámsku (Flámske grófstvo), oblasti ležiacej v dnešnom severnom Belgicku, Holandsku a severovýchodnom Francúzsku. Flámske etnikum je veľmi ťažké odhaliť v písomných prameňoch týkajúcich sa územia Slovenska. Dôvodom je veľká jazyková blízkosť

¹ O Románoch STIEBEROVÁ, Mária. Bratislavské predmestia v období rozvinutého feudalizmu. In *Slovenská archivistika*, 1983, roč. 18, č. 2, s. 92. O Flámoch ŠEDIVÝ, Juraj. Od jobagiónov k mešťanom alebo prečo Bratislava nebola mestom už v 12. storočí. In *Slovenská archivistika*, 2012, roč. 47, č. 1, s. 92. ISSN-0231-6722.

² Pramenná zmienka LEHOTSKÁ, Darina – HANDZOVÁ, Darina – HORVÁTH, Vladimír – HRABUŠŠAY, Zoltán – MERGLOVÁ, Nesti. *Inventár stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností*. Praha : Archivna správa ministerstva vnútra, 1956, s. 28, č. 146.

³ PEŠKA, Marek – MERTA, David. Měšťanská architektura středověkého Brna v kontextu středního Podunají. K možnostem srovnávacího studia [online]. In *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 12*, 2009, [cit. 2021-10-06], s. 97. ISBN 978-8089175345. Dostupné na: https://www.trnava.sk/userfiles/download/attachment/ourak_KPU-Zbornik-pamiatky_12-2009.pdf.

holandčiny a nemčiny v skupine germánskych jazykov.⁴ V Bratislave ako centre uhorského pohraničného regiónu je pod nemecky znejúcimi osobnými menami či miestnymi názvami ľahšie predpokladať prítomnosť obyvateľov prisťahovaných z dnešného Rakúska, ktorí v nej nepochybne žili už od 9. storočia.

Podmienky príchodu cudzincov do Bratislavy a možná lokalizácia ich sídel

Podľa nášho názoru v Bratislave treba počítať s frankofónnym, možno aj flámskym osídlením, hoci o ňom nie sú k dispozícii nijaké priame písomné zmienky. V tomto zmysle sa dajú interpretovať niektoré onomastické a s istou dávkou opatrnosti aj urbanistické archeologické a architektonické výskumy týkajúce sa vývoja podhradských osád v dnešnom historickom centre Bratislavy v 11. – 14. storočí. Východiskom pre tieto úvahy sú v neposlednom rade geografické podmienky Bratislavy a všeobecné poznatky o počiatkoch vývoja stredovekých uhorských miest. Valónsko-flámsky obchodnícky a remeselnícky element si nemohol nevšimnúť výhodnú polohu Bratislavy. Je známe, že Valóni sa usádzali v cirkevných či kráľovských sídlach: Győr, Ostrihom, Stoličný Belehrad, ale aj vo významných trhových lokalitách. Predpokladá sa, že na území Slovenska sa spomedzi lokalít mestského charakteru Valóni vyskytovali v Trnave, Nitre a Košiciach, podľa najnovších výskumov aj v Trenčíne.⁵

Prvú vlnu príchodu Francúzov a Valónov do Uhorska možno položiť už do 11. storočia, čo budeme ďalej demonštrovať aj na prípade Bratislavy. Niektorí autori uvažujú o 12. storočí.⁶ Kontakty Uhorska s frankofónnymi oblasťami západnej Európy mali viaceré príčiny, od duchovných (kristianizačných) cez vojenské až po obchodné. Známe sú napríklad duchovno-kultúrne vplyvy Opátstva sv. Egida v juhofrancúzskom meste Saint-Gilles na benediktínske opátstvo v Somogyvári či založenie cisterciáckeho kláštora v Petrovaradíne v dnešnom Srbsku Belom IV., ktorý do Uhorska pozval mníchov z opátstva v Trois-Fontaines-l'Abbaye na severovýchode Francúzska.⁷ Pod

⁴ Nemčina a holandčina tvoria jednu jazykovú oblasť aj v súčasnosti. KRUPA, Viktor – GENZOR, Jozef. *Jazyky sveta v priestore a čase*. Bratislava : Veda, 1996, s. 94. ISBN 80-224-0459-4.

⁵ K Nitre a Košiciam MAREK, Miloš. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 2006, s. 422, 444, 453. ISBN 80-7090-822-X. NEUMANN, Martin. Kostol svätého Jakuba staršieho v Trnave. Príspevok k prítomnosti Valónov na území mesta v stredoveku [online]. In *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 17*, 2014, [cit. 2021-10-06], s. 15-17. ISBN 978-80-89175-65-9. Dostupné na: https://www.trnava.sk/userfiles/download/attachment/pamiatkovy_zbornik17.pdf. RÁBIK, Vladimír. Hospites de Tyrna. Vývoj národnostnej štruktúry Trnavy v stredoveku [online]. In *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 7*, 2004, [cit. 2021-10-06], s. 35-38. ISBN 80-89175-04-X. Dostupné na: https://www.trnava.sk/userfiles/download/attachment/ourak_KPU-Zbornik-pamiatky_07-2004.pdf. ROHÁČ, Juraj. Stredoveká Trnava. In ŠIMONČIČ, Jozef (ed.). *Dejiny Trnavy*. I. Trnava : Mesto Trnava, 2010, s. 87. ISBN 978-80-970498-5-0. K Trenčínu VELIČKA, Drahomír. Hatné a okolie v období stredoveku (do roku 1526), rukopis pre pripravovanú monografiu o dejinách obce Hatné (v tlači).

⁶ SLÍZ, Mariann. Social classes, ethnicity, and mobility in Medieval Hungary – an onomastic survey [online]. In *Onoma*, 2014, roč. 49 [cit. 2021-10-07], s. 139. Dostupné na: <https://poj.peeters-leuven.be>.

⁷ MAGYAR, Kálman. *Az Árpád-kori Somogy francia kapcsolatairól. Somogyi múzeumok közleményei. VI./2. Különlenyomat*. Kaposvár, 1983, 108 s. WENZEL, Gusztáv. *Árpádkori új okmánytár*. VII. Pest, 1869, s. 27-31, č. 18. *Magyar Katolikus Lexikon* [online], Bélakúti ciszterci apátság

vojenskými kontaktmi máme na mysli najímanie frankofónnych vojakov na stráženie strategických ciest a priechodov v pohraničných oblastiach Uhorska, nevynímajúc územie Slovenska, prípadne účasť frankofónnych rytierov v uhorskej armáde pri vojenských akciách.⁸ Čo sa týka zahraničných obchodníkov, títo sa nezameriavali iba na predaj či kúpu tovaru, ale prinášali do destinácií svojho obchodného záujmu nové informácie, tovary a technológie, ktoré sa šírili do regiónov. Nebolo nezvyčajné, že sa títo cudzinci v krajine načas usadili, prípadne si založili rodinu a vytvorili trvalé väzby, ktorými sa hlboko včlenili do society svojho nového pôsobiska.⁹

Bratislava bola tak cirkevné, ako aj trhové centrum. Najstaršou známou sakrálnou stavbou na území mesta je Kostol Najsvätejšieho Spasiteľa na hradnom kopci patriaci Bratislavskej kapitule, ktorá mala v Ostrihomskej arcidieceze právomoc arcidiaconátu.¹⁰ Zsvätenie kapitulskeho kostola pochádza najpravdepodobnejšie z byzantského kultúrneho okruhu a možno ho dať do súvisu s cyrilometodskou misiou.¹¹ Francúzi, Valóni a Flámi sa mohli ako hostia usadiť vo viacerých lokalitách bratislavského Podhradia, kde žili spolu s obchodníkmi z rakúskych a etnicky nemeckých krajín. Najstaršie kupecké kolónie možno predpokladať vo Vydrici. So svojim čulým obchodným životom a prístaviskom tvorila jednu ulicu a v 14. storočí tam stálo 22 domov. Spolu s východným Podhradím¹² podľa archeologických výskumov vykazuje pre 13. storočie vysokú mieru urbanizácie zastúpenú murovanou architektúrou s nie ojedinelým výskytom.¹³ Kamenné murované domy sa v 12. – 13. storočí nachádzali na staršom

[cit. 2022-04-07]. Dostupné na: <http://lexikon.katolikus.hu/B/b%C3%A9lak%C3%BAti%20ciszterci%20ap%C3%A1ts%C3%A1g.html>.

⁸ MAREK, Miloš. *Národnosti Uhorska*. Vysokoškolský učebný text [online]. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2011 [cit. 2022-04-07], s. 314. ISBN 978-80-8082-470-9. Dostupné na: <https://www.truni.sk/sites/default/files/uk/f000209.pdf>.

⁹ NAGY, Balázs. *Foreign Trade of Medieval Hungary* [online]. In LASZLOVZSKY, József – NAGY, Balázs – SZABÓ, Péter – VADAS, András. *The Economy of Medieval Hungary*. Leiden : Koninklijke Brill nv, 2018 [cit. 2022-04-07], s. 474. ISBN 978-90-04-31015-5. Dostupné na : <https://brill.com/view/book/edcoll/9789004363908/BP000039.xml>.

¹⁰ HLAVAČKOVÁ, Miriam. *Kapitula pri Dóme sv. Martina. Intelektuálne centrum Bratislavy v 15. storočí*. Bratislava : SAV, 2008, s. 26-27. ISBN 978-80-970060-2-0.

¹¹ V Solúne už v 5. storočí existoval Kláštor Krista Spasiteľa (anglicky Latomou monastery) s Kostolom sv. Dávida (Church of Hosios David), ktorý je zapísaný do svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Informácie z oficiálneho webového sídla mesta Solún [cit. 2022-04-07]. Dostupné na: <https://thessaloniki.gr/locations/%cf%8c%cf%83%ce%b9%ce%bf%cf%82-%ce%b4%ce%b1%ce%b2%ce%af%ce%b4-%ce%bc%ce%bf%ce%bd%ce%ae-%ce%bb%ce%b1%cf%84%cf%8c%ce%bc%ce%bf%cf%85-unesco/?lang=en>.

¹² Pod Podhradím máme v celej štúdii na mysli nielen bezprostredné okolie hradu, ale aj stredoveké osady na juh a východ od hradu, ktoré sa nachádzali v priestore dnešného historického centra.

¹³ ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana. Južné podhradie Bratislavského hradu [online]. In *Archaeologia Historica*, 2012, roč. 37, č. 2 [cit. 2021-10-16], s. 361. ISSN 2336-4386. Dostupné na: <https://digilib.phil.muni.cz>. LESÁK, Branislav. Osídlenie bratislavského podhradía od 11. do prvej polovice 13. storočia. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy*. I. Bratislava : Slovart, spol. s r. o., 2012, s. 399-400. ISBN 978-80-556-0330-8. FORBART, Eugen. *Dejiny bratislavského obchodu v 18. a 19. storočí*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1959, s. 13. STIEBEROVÁ, ref. 1, s. 102.

námestí Bratislavy na križovatke ulíc Ventúrska a Panská a tiež na pôvodnom šošovkovitom námestí zahŕňajúcom dnešné Hlavné a Františkánske námestie.¹⁴ Na tomto vývine iste mali významný podiel práve spomenutí cudzinci.

Na hradnej vyvýšenine v blízkosti Kostola sv. Mikuláša bola na prelome 11. a 12. storočia postavená rotunda, ktorá mohla slúžiť ako farský kostol. Nepoznáme jej patrocinium, ale možno predpokladať, že ho zachoval mladší kostol. Bez doloženého patrocínia je aj predrománska rotunda postavená koncom 11. storočia na Námestí SNP, ktorá sa od začiatku 13. storočia postupne zmenila na románsky a gotický karner a napokon na gotickú kaplnku.¹⁵ Tá niesla patrocínium sv. Jakuba staršieho, avšak s prvou písomnou zmienkou až v 15. storočí. Hoci sa uvažuje o prenesení patrocínia predrománskej rotundy na neskorší Kostol sv. Vavrinca, v skutočnosti mohla gotická kaplnka sv. Jakuba zachovať pôvodné zasvätenie rotundy z konca 11. storočia.¹⁶ S prítomnosťou zahraničných kupcov a remeselníkov v Osade sv. Vavrinca môže mať súvis aj patrocínium sv. Vavrinca, ako sa bližšie zmienime ďalej.

Indíciou existencie románskeho osídlenia je aj príchod františkánov do Bratislavy niekedy v druhej polovici 13. storočia. Svoje prvé rehoľné domy v Uhorsku si zakladali zväčša na miestach s románskym osídlením, čo platí aj o johanitoch.¹⁷

Onomastické stopy po frankofónnom obyvateľstve

O existencii frankofónneho osídlenia v Bratislave svedčí meno obrancu Bratislavského hradu doloženého v roku 1052, ktorý sa volal *Vilongard („*Vylungard*“).¹⁸ Hoci

¹⁴ ZEMKOVÁ, Miloslava – MUSILOVÁ, Margaréta. Funkcie mestských priestorov v 13. storočí v Bratislave. In *Archaeologia Historica*, 1989, roč. 14, č. 1, s. 149. ILLÁŠ, Martin. Príspevok k poznaniu profánnej románskej architektúry Bratislavy [online]. In *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 2021, č. 1 [cit. 2021-10-06], s. 10-63. ISSN 1337-0707. Dostupné na: http://dejiny.unipo.sk/PDF/2021/Dejiny_1_2021.pdf.

¹⁵ POMFYOVÁ, Bibiana – ŠEDIVÝ, Juraj. Bratislava. Sakrálna topografia ranostredovekého podhradia. In POMFYOVÁ, Bibiana (ed). *Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry*. I. Bratislava : FO ART, s. r. o., 2015, s. 96-97. ISBN 978-80-89664-35-1. HOŠŠO, Jozef – LESÁK, Branislav. Archeologický výskum predrománskej rotundy a karnera zaniknutej osady sv. Vavrinca v Bratislave [online]. In *Archaeologia Historica*, 1996, roč. 21 [cit. 2022-04-08], s. 241-249. Dostupné na: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/140197/2_ArchaeologiaHistorica_21-1996-1_22.pdf?sequence=1.

¹⁶ Pri oboch rotundách sa predpokladajú prenesené patrocíniá neskorších gotických kostolov sv. Mikuláša a sv. Vavrinca. Pozri POMFYOVÁ – ŠEDIVÝ, ref. 15, s. 97. LESÁK, ref. 13, s. 404. Pôvodnosť patrocínia sv. Jakuba predpokladá A. Reťkovská. REŤKOVSKÁ, Adriana. Rehoľa antonitov a jej rozšírenie v stredovekom Uhorsku [online]. In *Acta Historica Neosoliensia*, 2012, č. 15 [cit. 2022-04-10], s. 274. ISSN 1336-9148. Dostupné na: <https://www.ahn.umb.sk/wp-content/uploads/2020/06/AHN-tomus-15.pdf>.

¹⁷ MAREK, ref. 8, s. 307. K prítomnosti františkánov v Bratislave LYSÁ, Žofia. Bratislava [online]. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKÁČKA, Ján a kol. *Lexikón stredovekých miest*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010 [cit. 2022-04-08], s. 114. ISBN 978-80-89396-11-5. Dostupné na: <http://www.forumhistoriae.sk/sites/default/files/lexikon-stredovekych-miest.pdf>. O Valónoch a johanitoch v Trnave NEUMANN, ref. 5, s. 16-17.

¹⁸ GOCNÍKOVÁ, Magdaléna (ed). *Viedenská maľovaná kronika*. Bratislava : Perfekt, a. s., 2016, s. 211. ISBN 978-80-8046-770-8.

sa v maďarskej historiografii najnovšie objavil názor, že ide o Vikinga,¹⁹ meno treba jednoznačne považovať za románske.²⁰ Poznáme ho zo stredovekej Itálie v osobe Vilgarda („*Vilgardus*“) z Ravenny (žil okolo roku 1000) či ako španielske priezvisko *Villagordo*.²¹ Nosovka -on poukazuje na to, že z románskych jazykov ide o francúzštinu. Frankofónneho pôvodu môže byť aj názov Bernoldovho prístavu v Bratislave doloženého v roku 1293 „*Pernoltreu*“.²² Z rovnakého mena pochádza názov Bernátoviec, dnes súčasť Valalík pri Košiciach, ktorého názvodarca mal románsky pôvod.²³

Z francúzštiny alebo valónčiny pravdepodobne pochádza stredoveký názov Bratislavy, zachovaný v maďarčine ako Požoň (Pozsony). V názve sa skrýva staré francúzske slovo *peage*, *peageau*, v preklade „mýto, mýtny.“²⁴ Prevzatie do maďarčiny mohlo mať takýto vývin: Peažó > Požó > Požoň. Koncovú spoluhlásku -ň k francúzskemu slovu pravdepodobne pridala maďarčina; nepovažujeme ju za sufix, pretože sa javí nezmyselné pridávanie sufixu k prídavnému menu. Po obsahovej stránke názov zodpovedá dobovým reáliám. Najstaršia mýtnica sa nachádzala pri Vodnej veži na západnom okraji Vydrice. Hoci presne nevieme, odkedy sa tam vyberalo mýto, lodný obchod po Dunaji do Bratislavy fungoval od veľkomoravských čias, preto aj vyberanie cestných mýtnych a pohraničných colných poplatkov pod hradom musí byť veľmi

¹⁹ KATONA, Csete. A viking, aki magyar királyt ölt. Egy középkori izlandi saga magyar vonatkozásai [online]. In *Századok*, 2019, roč. 153, č. 6 [cit. 2022-04-010], s. 1224-1225. ISSN 0039-8098. Dostupné na: https://szazadok.hu/doc/szazadok_2019_06_beliv_PRESS_0.pdf. Aj sám autor pripúšťa, že germánske mužské meno s príponou -gard nie je z prameňov známe, takú príponu majú v germánskom svete iba ženské mená (pozri s. 1225). Na území Východofranskej ríše mali mužské mená už v 9. storočí príponu -hart, pozri osobné meno *Vilhart (*Vuillehart*, *Uuillihart*). KÖHLER, F. H. (ed.). *Wirtembergisches Urkundenbuch*. I. [online]. Herausgegeben von dem Königlichen Staatsarchiv in Stuttgart, 1849 [cit. 2021-11-20], s. 456 (register). Dostupné na: <https://books.google.sk>.

²⁰ Slovo tvorná prípona -gard v mužských osobných menách je zrejme výsledkom stretu germánskej a románskej kultúry na území Západofranskej ríše, ktorá sa odtiaľ mohla rozšíriť do krajín románskeho sveta. K tomu pozri GOETZ, Hans-Werner – HAUBRICHS, Wolfgang. *Sprachliche und historische Beobachtungen zu den Personennamen von Bauern und Mönchen des Pariser Raumes im 9. Jahrhundert*. In DIERKENS, Alain – SCHROEDER, Nicolas – WILKIN, Alexis (eds.). *Penser la paysannerie médiévale, un défi impossible?* [online]. Paris : Éditions de la Sorbonne, 2019 [cit. 2021-11-16], s. 174-234. EAN 9791035101343. Dostupné na: <https://books.openedition.org/psorbonne/28008?lang=en#tocfromIn1>.

²¹ Španielske meno pozri v databáze francúzskych rodinných mien [online], [cit. 2022-02-01]. Dostupné na: <http://www.jeantosti.com/noms/h2.htm>. Doklad k Vilgardovi z Ravenny MANITIUS, Max. *Geschichte der lateinischne Literatur des Mittelalters*. II. 2. vydanie. Mnichov : Verlag C. H. Beck, 1976, s. 349-350.

²² Pramenný doklad Archív mesta Bratislavy, fond Magistrát mesta Bratislavy, listiny a listy, inventárne číslo 15.

²³ MAREK, ref. 5, s. 446.

²⁴ Čítaj *peaż*, *peażó*; pravopis podľa súčasnej francúzskej ortografie je *péage*. FABIAN, Bernhard – MERTNER, Edgar – SCHNEIDER, Karl – SPEVACK, Marvin (eds.). *COTGRAVE, Randle. A Dictionarie of the French and English Tongues* (1611) [online]. Nepaginované faksimile vydané v edícii *Anglistica & Americana*. Hildesheim; New York : Georg Olms Verlag, 1970 [cit. 2021-11-12]. Dostupné na: <http://www.pbm.com/~lindahl/cotgrave/all.pdf>.

starého dáta.²⁵ Michal Slivka predpokladá existenciu mýtnice aj pri dnešnom Dóme sv. Martina.²⁶ Zrejme sa v nej vyberalo trhové mýto. Keďže sa v dnešnom historickom centre Bratislavy stretali a ďalej rozvetvovali dve hlavné obchodné cesty (Moravská/Jantárová a Podunajská), suché cestné mýto sa iste veľmi dávno vyberalo aj pri Michalskej bráne. Mýtnice boli aj pri vstupe do Bratislavy smerom zo Žitného ostrova pri brodoch cez Malý Dunaj.²⁷

Názov Požoň vznikol v 11. storočí najskôr v hovorovej forme. Z nej sa vytvoril latinský ekvivalent „*Posonium*.“ Náš výklad vychádza z predpokladu, že maďarčina až do súčasnosti autenticky zachovala zvukovú podobu názvu Bratislavy z 11. storočia, preto sa nezaobráame možnosťou, že by zápis „*Posonium*“ zachytával názov v pôvodnom znení *Pošon/*Pošoň, čo tiež nemožno vylúčiť. Na pôvodnú výslovnosť so spoluhláskou -ž poukazuje aj staroruský názov „*Požog*“, pod ktorým Bratislavu poznali v Haliči v 13. storočí. Otázkou zostáva, prečo sa v maďarčine nevytvoril názov Bratislavy pomaďarčením, respektíve jazykovou adaptáciou už existujúceho slovenského alebo nemeckého pomenovania. Slovanský (a slovenský) názov hradu a mesta v tvare Preslava pretrval až do vzniku Uhorska. Štefan I. ho použil („*Preslava civitas*“) na svojich minciach,²⁸ čo by iste neurobil, ak by existoval domáci maďarský alebo latinský názov.²⁹ Prvý hodnoverný zápis názvu „*Posonium*“ pochádza z 1. Zákonníka kráľa Kolomana z roku okolo 1100.³⁰ Prevzatie názvu Požoň do maďarčiny a jeho preklad do latinčiny môže byť prejavom početnosti frankofónneho etnika na území Bratislavy.

²⁵ K obchodu BARTL, Július. Bratislavský obchod v stredoveku. In *Historica. Zborník Filozofickej Fakulty UK*, 1970, roč. 21, s. 87-88. ŠEDIVÝ, Juraj. Stredoveké prístavy (prievozy) a mýta na Dunaji v okolí Bratislavy. In MUNKOVÁ, Mária – PAVLÍKOVÁ, Lenka (eds.). *Na sútoku riek. Život v slovensko-rakúskom pohraničí. Zborník z medzinárodnej konferencie Pamäť bez hraníc 19. – 20. 3. 2013 v Bratislave*. Bratislava : MV SR, Štátny archív v Bratislave, 2014, s. 349. ISBN 978-80-224-1387-9.

²⁶ SLIVKA, Michal. Uctievanie svätých na Slovensku. In *Studia Archeologica Slovaca Mediaevalia*, 2006, roč. 5, s. 106. ISBN 80-89187-15-3.

²⁷ Prehľad mýtnych miest podáva LYSÁ, ref. 17, s. 106-107.

²⁸ STEINHÜBEL, Ján. Osudy hradu Preslava v 10. – 12. storočí. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy*. I. Bratislava : Slovart, spol. s r. o., 2012, s. 362. K názvu Požog zapísanému v azbuke, ktorá na rozdiel od latinky má fonémy aj pre mäkké spoluhlásky, pozri HOMZA, Martin – MALINOVSKÁ, Nora (eds.). *Haličsko-volyňská kronika. Neznáme rozprávania o rodine kráľov a kniežat východo-strednej Európy v 13. storočí*. Martin : Matica slovenská, 2019, s. 212. ISBN 9788081282331.

²⁹ To isté si myslí aj ŠEDIVÝ, Juraj. Názvy osídlení na území mesta Bratislavy do konca 12. storočia. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy*. I. Bratislava : Slovart, spol. s r. o., 2012, s. 449.

³⁰ I. Zákonník kráľa Kolomana. In DEZSŐ, Márkus et al. *Corpus iuris Hungarici 1000 – 1526. Millenniumi emlékkiadás* [online]. Budapest : Franklin – Társulat, 1899 [cit. 2021-11-10], s. 102, hlava 22. Dostupné na: <https://archive.org/details/magyartrvnytrco01hunggoog/page/n193/mode/2up>.

Etymológii názvov Bratislavy sa už venovalo veľa pozornosti.³¹ Juraj Šedivý sa nazdáva, že názov Požož pochádza z nemeckého mena Boso, ktorého nositeľ mohol byť bratislavským županom v čase panovania Štefana I.³² Hlavným argumentom proti tejto teórii je skutočnosť, že stredovekí predkovia Slovákov nemali dôvod tvoriť nový názov mesta z mena správcu hradu, pretože názov s rovnakým významom už mali a bol funkčný. Dôvod pre tvorbu vlastného názvu mesta mohlo mať iba neslovenské a negermánske etnikum, ktoré v ňom žilo. K tomu možno ešte dodať, že vznik nového názvu nezastupuje iba frankofónny element na území predprivilegiálneho mesta, ale rodiacu sa mestskú vrstvu ako takú. V súlade s poznatkami o vývine stredovekých uhorských miest možno bratislavským Valómom a Francúzom priznať zásluhu na urbanizácii nášho hlavného mesta. V ideologickej rovine presadenie sa nového názvu na úkor už existujúcich môže byť jedným zo znakov súperenia hradu (župana, kráľovskej správy) a obyvateľov mesta (hostí) a ich zástupcov o nadvládu nad formujúcim sa mestom. Vznik nového ojkonyma zachovaného Maďarmi predstavuje akúsi protiváhu k názvu pochádzajúcemu od ústrednej moci, zastupuje tendencie rodiacich sa mestských elit a budúcich mešťanov, ktorí napokon svoj boj o nezávislosť koncom 13. storočia vyhrali.³³

Bratislavský župan Ruben van Laken

Na flámske osídlenie Bratislavy by mohlo poukazovať meno župana „*Vanlegen*“ doloženého v roku 1165, ktoré sa zachovalo v 13. storočí aj v mene záhrebského župana „*Vanleginus*“.³⁴ Môže ísť nielen o maďarské meno Vénlegény („starý mládenec“),³⁵ ale aj o meno flámskeho pôvodu s predikátom *van* (*van Laken).³⁶ Laken/Laeken je názov stredovekej dediny, ktorá je dnes súčasťou Bruselu, hlavného mesta

³¹ Súhrn všetkých doterajších názorov priniesli J. Šedivý a Ž. Lysá. ŠEDIVÝ, ref. 29, s. 445-449. LYSÁ, ref. 17, s. 105-106.

³² ŠEDIVÝ, ref. 29, s. 448-449.

³³ O dôležitosť udržania vplyvu župana na obyvateľov Podhradia sa zmieňuje R. Marsina. MARSINA, Richard. Vývoj správy miest v stredoveku. In MARSINA, Richard (ed.). *Vývoj správy miest na Slovensku*. Bratislava : Osveta, 1984, s. 30. K významu Valónov na uhorskom mestotvornom procese MAREK, ref. 8, s. 312.

³⁴ ZSOLDOS, Atila. *Magyar világi archontológiája 1000 – 1301*. Budapest : MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2011, s. 356 (register).

³⁵ JERNEY, János. *Magyar nyelvkincsek Árpádék korszakából* [online]. Pest : Bucsánszky Alajos könyvnyomdája, 1854 [cit. 2021-12-07], s. 154. Dostupné na: <http://mek.oszk.hu/17100/17117/17117.pdf>.

³⁶ Treba tiež pripomenúť, že v holandčine sa predikát *van* číta *fan*. Pri jeho zaznamenaní v listine z roku 1165 by nešlo o fonetický prepis mena. Vysvetlením môže byť skutočnosť, že župan svoje meno koncipovateľovi listiny sám nadiktoval v tvare, ako ho má zapísať. V prípade spomenutého záhrebského župana, ak ide o foneticky totožné meno, by tento predikát musel už fungovať ako krstné (prvé) meno. K obyvateľským predponám, resp. predikátom vo flámskych menách pozri MARYNISSEN, Ann – NÜBLING, Damaris. *Familiennamen in Flandern, den Niederlanden und Deutschland – ein diachroner und synchroner Vergleich* [online]. B. m, b. v., b. r. [cit. 2021-12-07], s. 316. Dostupné na: <https://core.ac.uk/download/pdf/14521768.pdf>.

Belgicka.³⁷ Naša etymológia vychádza z fonetickej podobnosti názvu Laken/Laeken so zápisom mena, ako aj z geografickej polohy tejto lokality, pretože pôvod mena s flámskym predikátom je možné hľadať iba na území, kde sa hovorilo po holandsky. Ako je známe, v Belgicku sa používala a stále používa aj holandčina. Etymológia osobného mena „*Vanlegen*“ z flámskeho predikátu však predpokladá, že existuje jeho prvá časť, keďže ide o dvojzložkové meno. Listina z roku 1165 poskytuje vysvetlenie: „*Ruben comitis Vanlegen eiusdem castris*,“ čiže ide o meno Ruben van Laken. Editor Slovenského diplomatára Richard Marsina interpretoval pasáž ako dve mená na základe predpokladu, že za menom *Vanlegen* chýba slovo *comes*. Podľa neho zápis mal znieť: „*Ruben comitis, Vanlegen comitis eiusdem castris*.“ Podľa našej mienky je pasáž zapísaná správne a nič v nej nechýba. To nám umožňuje ju interpretovať ako zápis osobného mena s flámskym predikátom. Nie je bez významu, že v listine je župan Ruben po prelátoch a najvyšších hodnostároch kráľovského dvora uvedený na prvom mieste ako župan hradu, do jurisdikcie ktorého patrili odmenené osoby.³⁸ Slávnostná udalosť kráľovskej donácie pre osoby podriadené bratislavskému županovi v roku 1165 zrejme prispela k výnimočnému zápisu jeho mena v plnom znení, s ktorým sa v nijakej inej listine, kde sa Ruben spomína, nestretávame. Krstné meno Ruben by mohlo poukazovať na židovský pôvod flámskeho obchodníka.³⁹

Výskyt flámskej kupeckej či remeselníckej kolónie v Bratislave, z ktorej mohol pochádzať spomenutý župan, nemusí prekvapovať, pretože flámski remeselníci (farbiari látok) boli prinajmenšom od 12. storočia usadení v neďalekej Viedni,⁴⁰ odkiaľ mohli ľahko expandovať do Bratislavy. Podľa archeologických nálezov sa dá v Bratislave v 13. storočí doložiť prítomnosť hrnciarov a sklárov.⁴¹ Židovská komunita je v Bratislave doložená v 13. storočí, ale jej prítomnosť možno predpokladať oveľa skôr.⁴² Podľa správy datovanej okolo roku 1050 židovskí obchodníci sprostredkovali obchod s tovarom z oblastí Kyjevskej Rusi cez Uhorsko, pričom cez niektorý brod prekročili Dunaj a pokračovali do Rezna (Regensburg). Ten bol súčasťou diaľkovej

³⁷ STATE, Paul F. *Historical dictionary of Brussels* [online]. New York : Rowman&Littelfield, 2015 [cit. 2022-01-06], s. 237. ISBN 978-0-8108-7921-8. Dostupné na: <https://books.google.sk>.

³⁸ MARSINA, *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* (ďalej len CDSI). I. Bratislava : SAV, 1971, s. 85-86, č. 89.

³⁹ Pozri zoznam holandských mien aj francúzskych židovských mien (Ruben) zo stredoveku *Names from Cartularium of the Abbey of Cambron a Jewish Given Names Found in Les Noms Des Israélites en France* [online], [cit. 2021-12-07]. Dostupné na: <http://www.ellipsis.cx/~liana/names/names.html>. Predikáty sa na rozdiel od Uhorska používali vo Francúzsku a Flámsku už v 12. storočí, čo dokladá citovaný zdroj.

⁴⁰ DOMONKOS, O. *Magyarországai festőcéhek* [online]. In DÁVID, Lajos (ed.). *Arrabona*. A győri Xántus János múzeum évkönyve, 1974, roč. 16 [cit. 2021-12-07], s. 102. Dostupné na: https://library.hungaricana.hu/en/view/MEGY_GYMS_ARABONA16/?pg=6&layout=s.

⁴¹ HOŠŠO, Jozef. O tzv. bratislavských pohároch (Príspevok k poznaniu keramických gotických pohárov) [online]. In *Zborník Slovenského národného múzea*, 1996, roč. 90, Archeológia 6 [cit. 2022-04-09], s. 198. Dostupné na : https://www.snm.sk/swift_data/source/archeologicke_muzeum/zborniky/z06/Zbornik%20SNM%20Archeologia%206,%201996_197_204.pdf?59301caef96c.

⁴² MAREK, ref. 8, s. 260.

obchodnej cesty po riekach Mása, Rýn a Dunaj, ktorá spájala územie Kyjevskej Rusi so severozápadnou Európou, s mestami nemeckej ríše, Flámska a Valónska.⁴³

Isteže, župan Ruben nemusel byť obyvateľom Bratislavy, mohol v Bratislave iba pôsobiť. S jeho menom sa stretávame v listinách kráľa Štefana III. vydaných v rokoch 1162 – 1171, ale vždy bez uvedenia konkrétneho miesta, kde bol županom, ako vtedy bolo v kancelárskej praxi zvykom. Jeho verejné účinkovanie bolo úzko spojené s vládou Štefana III., pretože patril k hŕstke jeho prívržencov počas Štefanových dynastických bojov o trón so strýkami Štefanom a Ladislavom. Bratislavský a Šopronský komitát patril k opore Štefanovej moci v Uhorsku. Nedá sa vylúčiť, že Ruben bol počas celej Štefanovej vlády županom práve na Bratislavskom hrade, kde sa Štefan III. v istom období zdržiaval. V roku 1162 bol Ruben prítomný pri vyňatí šopronského hradčana zo služby pre hrad. Okolo roku 1163/1164 bol svedkom donácie pôdy pre kráľovského služobníka, ktorý sprevádzal Štefana III. na jeho úteku do Rakúska aj počas jeho pobytu v Bratislave po návrate z exilu. Ruben sa v roku 1164 zúčastnil spísania testamentu Štefana, syna komesa Miška, a okolo roku 1165 testamentu člena rodu Huntpoznanovcov v prospech Hronskobeňadického kláštora. V októbri 1166 bol svedkom potvrdenia donácie Vida pre johanitov kráľom Štefanom III. a v roku 1171 potvrdenia pozemkovej donácie Štefanom III. pre nemeckých rytierov Godefrida a Alberta v Šopronskom komitáte.⁴⁴

Štefan III. bol veľmi ústretový a otvorený voči cudzincom. Umožnil templárom usadiť sa v Uhorsku a predpokladá sa, že udelil prvé privilégium komunite románskych, najmä valónskych hostí v Stoličnom Belehrade.⁴⁵ Skupine hostí z českých krajín udelil pôdu, na ktorej mohli slobodne zostať, ako dlho chceli.⁴⁶ Hlavným obrancom jeho nástupníckej legitimity a jedným z jeho najvernejších stúpcov bol ostrihomský arcibiskup Lukáš, ktorý študoval na Parížskej univerzite a hovoril po francúzsky.⁴⁷ Vzhľa-

⁴³ AMMANN, Hektor. Die französische Südostwanderung im Rahmen der mittelalterlichen französischen Wanderungen [online]. In RÖSSLER, Helmut (ed.). *Festgabe dargebracht Harold Steinacker zur Vollendung des 80. Lebensjahres 26. Mai 1955*. München : b. v., 1955 [cit. 2022-04-09], s. 263. Dostupné na internete: <https://www.yumpu.com/de/document/read/8954764/die-franzosische-sudostwanderung-im-rahmen-der-mittelalterlichen->

⁴⁴ IPOLY, Arnold – NAGY, Imre – VÉGHÉLY, Dezső. *Hazai okmánytár*. VI. Budapest : b. v., 1876, s. 3-4. SZENTPÉTERY, Imre. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikái jegyzéke*. I/1. Budapest : b. v., 1923, s. 34, č. 101, s. 35, č. 104, 105, s. 36-37, č. 108, 110, 111, s. 38, č. 117. NAGY, Imre. *Sopron vármegye története. Oklevéltár*. I. Sopron : b. v., 1889, s. 2-3, č. 2. SEGEŠ, Vladimír. V znamení trinástky. Štefan III.; Na tróne z vôle mocného cisára. Ladislav II. Štefan IV. In SEGEŠ, Vladimír a kol. *Kniha kráľov. Panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2003, s. 93-100. STEINHÜBEL, ref. 28, s. 368.

⁴⁵ SEGEŠ, ref. 44, s. 96. MAREK, ref. 8, s. 312.

⁴⁶ MARSINA, ref. 38, s. 83-84, č. 86.

⁴⁷ LASZLOVSZKY, József. Nicholaus clericus: A Hungarian student at Oxford University in the twelfth century. In *Journal of Medieval History*, 1988, roč. 48, č. 3, s. 219. Citácia: BUČKO, Peter. *Analýza stredovekých valónskych toponým v Rumunsku a Srbsku* [online]. Bakalárska práca. Praha : Katedra juhoslovanských a balkanistických štúdií Univerzity Karlovej v Prahe, 2016 [cit. 2022-04-09], s. 30. Dostupné na : https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/78137/BPTX_2014_2_11210_0_408357_0_163715.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

dom na kozmopolitné zmýšľanie panovníka by nebolo zvláštne, keby si vybral za župana svojho strategického hradu flámskeho cudzinca, ktorý iste na to preukázal dostatočné schopnosti.

Kostol sv. Gottharda a hostia v Krásnej Vsi

Pristavíme sa bližšie pri patrocínium Kostola sv. Gottharda, ktorý stál na dnešnej Obchodnej ulici v Bratislave.⁴⁸ Toto zasvätenie je pre územie stredovekého Slovenska celkom jedinečné a aj v celouhorskom meradle ho možno považovať za ojedinelé. V západomaďarskom Szentgotthárde bol tomuto svätcovi zasvätený kostol cisterciatov,⁴⁹ čím by sme mohli uvažovať aj o monastickom vplyve pri jeho šírení. V Bratislave máme z prameňov doloženú iba ženskú vetvu cisterciatiek. Okrem nej tu mali cisterciati len hospodárske dvory s kaplnkami bez stálej prítomnosti mníchov.⁵⁰ Oveľa pravdepodobnejšie sa ukazuje, že toto zasvätenie priniesli so sebou hostia Bratislavského hradu, ktorí žili v Krásnej Vsi.⁵¹ Nie je isté, či maďarský názov Széplak je dôkazom etnicity jej obyvateľov, ako uvažujú niektorí autori.⁵² Skôr nie, pravdepodobne ide o jednu z dobových jazykových mutácií pomenovania dediny popri latinskom „*Pulchra Villa*“.⁵³ Ojkonymum Krásna Ves má paralely aj v nemeckých krajinách, kde existuje

⁴⁸ STIEBEROVÁ, ref. 1, s. 95.

⁴⁹ MEZŐ, András. *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Budapest : METEM, 2003, s. 90-91. ISBN 9789638472786.

⁵⁰ ŠEDIVÝ, Juraj. Cirkev v stredovekej Bratislave – staré odpovede a nové otázky. In CZOCH, Gábor – KOCSIS, Aranka – TÓTH, Árpád (eds.). *Kapitoly z dejín Bratislavy*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 111-114. ISBN 8071498033.

⁵¹ Pramenná zmienka o bližšie nešpecifikovaných hosťoch je z roku 1288. WENZEL, Gusztáv. Árpádkori új okmánytár. IV. Pest : b. v., 1862, s. 309, č. 199.

⁵² STIEBEROVÁ, ref. 1, s. 95. Autorka cituje názor Teodora Ortvaya a Františka Kalesného. Najnovšie aj MAREK, Miloš. Etnický profil Bratislavy [online]. In *Bratysława – miasto na skrzyżowaniu kultur. Bratislava – mesto na križovatke kultúr*. Red. Andriej Moskwin. Warszawa : Katedra Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej, Uniwersytet Warszawski, 2016 [cit. 2022-04-22], s. 13. ISBN 978-83-9456630-4-2. Dostupné na: https://www.academia.edu/62993578/Etnick%C3%BD_profil_Bratyslavy_v_stredoveku.

⁵³ SEBŐK, Ferenc. *Anjou-kori Oklevéltár* [online]. XXV. Budapest; Szeged : b. v., 2004 [cit. 2022-04-09], s. 299, č. 628. ISBN 963 482 705 5. Dostupné na: https://library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmanytarak_anjou_uj_25/?pg=0&layout=s. ŠEDIVÝ, Juraj. Jazyková a etnická pluralita v stredovekom Prešporku/Bratislave – stredoveká realita alebo moderný obraz? [online]. In *FORUM HISTORIAE*, 2012, roč. 6, č. 2 [cit. 2022-04-09], s. 21-22. ISSN 1337-6861. Dostupné na: <http://www.forumhistoriae.sk/sites/default/files/sedivy1.pdf>. Na margo autorových pochybností o rekonštrukcii etnicity na základe antroponomastických analýz treba povedať, že približne do prvej polovice 14. storočia sa osobné meno všeobecne dá považovať za formu vyjadrenia etnicity a poukazuje na pôvod jednotlivca/rodu. I napriek rozšírenosti kresťanských mien v 14. storočí dožívali národné (etnické) osobné mená. Niekedy je možné identifikovať aj domáce (národné) verzie kresťanských mien. To, samozrejme, neznamená, že sa v niektorom rode nemôže vyskytnúť inoetnické meno. Taký prípad poznáme už z obdobia Veľkej Moravy, keď Pribinov syn Koceľ dostal bavorské meno pod vplyvom svojej matky. Nikto pritom nepochybuje, že Pribinov kniežací rod bol domáceho pôvodu. STEINHÜBEL, Ján. Nitrianske kniežatstvo. Bratislava : Vydavateľstvo Rak, 2004, s. 77. ISBN 9788085501643.

viacero lokalít s názvom Schöndorf (Durínsko, Porýnie). Z prameňov vieme, že obyvatel'ov Krásnej Vsi spájalo právne postavenie hostí. Bola to skupina prisťahovalcov buď zo zahraničia, alebo iných častí Uhorska.⁵⁴ Nevieme nič bližšie o tom, aké mali títo hostia povinnosti voči Bratislavskému hradu, ani akej boli etnicity. Vzhľadom na existenciu viníc na vrškoch v Krásnej Vsi („*in montibus ville Zeplok*“) mohli tu žiť vinohradníci a vinári dodávajúci víno na Bratislavský hrad.⁵⁵

Sv. Gotthard bol biskupom v dolnosaskom Hildesheime. Úcta k nemu sa rôznymi cestami dostala za hranice jeho rodnej krajiny. Za svätého bol vyhlásený na synode vo francúzskom korunovačnom meste Remeš (Reims) v roku 1131. Na tejto synode sa zúčastnil pražský biskup Menhart, ktorý tomuto svätcovi dal zasvätiť kaplnku v Bazilike sv. Víta v Prahe, odkiaľ sa kult sv. Gottharda rozšíril v českých krajinách.⁵⁶ V 13. storočí vzrástol jeho kult aj v Taliansku. Stal sa ochrancom cestujúcich cez alpský priesmyk spájajúci južné talianske a severné nemecké kantóny na území dnešného Švajčiarska. Priesmyk sa dodnes volá po taliansky Passo del San Gottardo (angl. Gotthard pass) a je súčasťou najvýznamnejšej diaľkovej cesty spájajúcej krajinu severnej Európy a Talianska. V roku 1230 milánsky arcibiskup na južnom úbočí Gotthardovho priesmyku vysvätil Kostol sv. Gottharda.⁵⁷

Môžeme uvažovať nielen o nemeckom⁵⁸ či českom,⁵⁹ ale dokonca aj o priamom talianskom vplyve pri pôvode tohto patrocínia v Bratislave. V rokoch 1232 – 1234 pôsobil v Uhorsku pápežský legát Jakub Pecorari, rodený Giacomo da Pecorara/Pecorario z mesta Piacenza, ktoré leží asi 60 km južne od Milána, centra Lombardie, známej vinárskej oblasti. V roku 1231 sa stal opäť v spomenutom cisterciatskom kláštore v Trois-Fontaines-l'Abbaye a v rokoch 1236 – 1237 pôsobil ako pápežský legát v Lombardii.⁶⁰ Počas svojej diplomatickej misie v Uhorsku sa vo februári 1234 osobne stretol s následníkom trónu, princom Belom v Ostrihome.⁶¹ Na neskoršieho kráľa Bela IV. mal veľký vplyv, ktorému sa pripisuje pozvanie cistercitov v Trois-

⁵⁴ MAREK, Miloš. Postavenie host'ov v stredovekom Uhorskom kráľovstve. In *Historický zborník*, 2002, roč. 12, č. 1-2, s. 18. ISSN1335-8723.

⁵⁵ Pramenná zmienka WENZEL, ref. 51, s. 206-207, č. 123. Existencia viníc je doložená k roku 1279.

⁵⁶ REITINGER, Lukáš. Psal tzv. Kanovník vyšehradský opravdu na Vyšehradě? První Kosmův pokračovatel v kontextu dějepisectví přemyslovského věku. In *Český časopis historický*, 2015, roč. 113, č. 3, s. 648-649. ISSN 0862-6111.

⁵⁷ Informácie z internetovej encyklopédie wikipédia [cit. 2021-12-06]. Dostupné na: https://en.wikipedia.org/wiki/Gotthard_Pass.

⁵⁸ MAREK, ref. 52, s. 13.

⁵⁹ STIEBEROVÁ, ref. 1, s. 96, pozn. č. 31.

⁶⁰ MIRANDA, Salvador. PECORARA, O. Cist., Giacomo da (ca. 1170? – 1244) [online]. In *The Cardinals of The Holy Roman Church. Biographical Dictionary* [cit. 2022-04-20]. Dostupné na: <https://cardinals.fiu.edu/bios1231.htm>.

⁶¹ HARAMIAOVÁ, Aneta. Uhorský panovník pod cirkevnou kľiatbou. Misia pápežského legáta Jakuba Pecorariho v Uhorsku [online]. In *Medea, studia mediaevalia et antiqua*, 2012, roč. 16 [cit. 2022-04-20], s. 63. ISBN 978-80-223-3352-8. Dostupné na: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kvd/zborniky/Medea_2012.pdf.

Fontaines-l'Abbaye na založenie filie v uhorskom Petrovaradíne (Srbsko).⁶² Giacomo da Pecorara mohol sprostredkovať kontakt uhorského kráľovského dvora s lombardskými vinohradníkmi, ktorí sa pri cestách nebezpečnými úžinami švajčiarskych Álp zverovali pod ochranu sv. Gottharda. Nič bližšie však o tom nevieme, je to jedna z možností.

Prítomnosť talianskych cudzincov v Bratislave v druhej polovici 13. storočia nemáme písomne doloženú. Niektorí autori uvažujú o talianskom pôvode mien bratislavských obyvateľov „*Forma*“ a „*Pech*“ z listiny datovanej do rokov 1255 – 1256.⁶³ Rodina Ventúrovcov, ktorú sme spomenuli na úvod, však nebola prvou talianskou rodinou v Bratislave. Mená niektorých členov bratislavskej mestskej rady doložené v roku 1314⁶⁴ sú pravdepodobne talianskeho pôvodu. Sú to: *Ertlo/*Ertlino („*Hertlo/Hertlinus*“),⁶⁵ *Ambotto („*Hambato, Anbotto*“) a *Ebro („*Ebro*“).⁶⁶ Etablovanie sa talianskej komunity v Bratislave teda možno položiť najneskôr do druhej polovice 13. storočia, pričom medzi prvými osadníkmi mohli byť lombardskí vinohradníci už pred rokom 1250.

Kupecké domy v Bratislave a diaľková obchodná cesta

S existenciou kupeckej a remeselníckej kolónie v Bratislave súvisí výstavba vežových domov. Podľa doterajších pamiatkových výskumov, ktoré sa v Bratislave realizovali napríklad na Panskej a Ventúrskej ulici, Františkánskom a Hlavnom námestí, tamojšiu zástavbu odborníci rámcovo datujú do 12. až 13. storočia. Niektoré z domov sa charakterizujú ako opevnené dvorce s vežou.⁶⁷ Okrem Toskánska sú vežové domy známe aj z valónsko-flámskeho prostredia, ale tieto stavby tam slúžili ako radnice (mestské domy).⁶⁸ Najstaršou budovou využívanou pre zasadanie členov bratislavskej mestskej rady v 13. storočí bola pravdepodobne centrálna stavba na pôvodnom ná-

⁶² TAKÁCS, Miklós. *A bélakúti/péterváradí ciszterci monostor* [online]. Újvidék : Forum könyvkiadó, 1989 [cit. 2022-04-20], s. 14. ISBN 86-323-0225-6. Dostupné na: <https://www.vamadia.rs/sites/default/files/2020-02/a%20belakuti-petervaradi%20ciszterci%20monostor.pdf>. Pramenný doklad WENZEL, ref. 7. Privilégium pre francúzskych mníchov bolo vydané v roku 1237.

⁶³ BAXA, Peter – FERUS, Viktor. *Bratislava mešťana Wocha 1243 – 1291*. Katalóg výstavy. Bratislava : Pallas, 1991, s. 12. Pramenný doklad MARSINA, Richard. CDSI. II. Bratislava : Obzor, 1987, s. 340, č. 489.

⁶⁴ Pramenný doklad SEDLÁK, Vincent. *Regesta diplomatice nec non epistolaria Slovaciae*. I. Bratislava : Veda, 1980, s. 532, č. 1255.

⁶⁵ K variantom mena v neskorších pramenných zmienkach pozri KRISTÓ, Gyula. *Anjou-kori Oklevéltár*. II. Budapest; Szeged : b. v., 1992, s. 504 (index). ISBN 963 481 897 8. Variácia mena v tvare „*Hertlinus*“ naznačuje talianske prostredie, v ktorom sa meno používalo, pretože príponou -ino sa v taliančine tvoria deminutíva.

⁶⁶ Verzie mena *Ambotto pozri *Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illustrantia I./2. Acta legationis cardinalis Gentilis. II. Gentilis bibornok magyarországi követségének okiratai 1307 – 1311*. Budapest : Franklin Társulat, 1885, s. 483 (index). Ebreo znamená po taliansky „žid, židovský.“ Môže byť prezývku, ktorá vyjadrovala šetrnosť až skuposť nositeľa.

⁶⁷ ILLÁŠ, ref. 14, s. 43-48.

⁶⁸ Oficiálne webové sídlo organizácie UNESCO, záložka World Heritage List, Belfries of Belgium and France [online], [cit. 2022-02-03]. Dostupné na: <https://whc.unesco.org/en/list/943>.

mestí Bratislavy zahŕňajúcom dnešné Hlavné a Františkánske námestie, a to buď opevnený dvorec s vežou na rohu dnešnej Radničnej ulice a Hlavného námestia alebo stavebný komplex s vežou na Františkánskom námestí č. 7.⁶⁹ Potreba zasadacej miestnosti pre mestskú radu bola aktuálna najneskôr v 80. rokoch 13. storočia, keď z prameňov vieme o existencii richtára a 12 prísazných v Bratislave.⁷⁰

Stavby meštianskych vežových domov v Bratislave však nie sú import z valónsko-flámskych oblastí. Pravdepodobne boli sprostredkované z nemecky hovoriaceho prostredia. Odborníci poznajú stavby tohto typu v Rezne a Viedni.⁷¹ V Rezne a Viedni, ale aj v Prahe a Brne boli už od 12. – 13. storočia početné valónske kupecké kolónie s vlastnými ulicami, mestskými štvrťami a farskými kostolmi. Svoju komunitu s vlastným kostolom v Rezne mali dokonca aj kyjevskoruskí kupci.⁷² Výmena informácií medzi mestami na diaľkovej obchodnej ceste teda fungovala obojstranne. V tomto toku tovarov, myšlienok a ľudí možno hľadať zdroj inšpirácie pre vežové domy v Bratislave, ktorých investori sami boli kupcami alebo boli s nimi nejakým spôsobom spriaznení. Bratislava bola bezpochyby jednou z pravidelných zastávok na tejto diaľkovej ceste medzi európskym Východom a Západom. Keďže významným obchodným artiklom bolo súkno, stopy po ňom sa nedajú nájsť v archeologických nálezoch.⁷³ Svedectvom tranzitného postavenia Bratislavy na tejto diaľkovej obchodnej ceste už od najstarších čias môže byť hlinené glazované vajíčko, ktoré sa našlo pri vykopávkach na Hlavnom námestí. Podobné predmety sú známe z Poľska, Ukrajiny a Ruska a datujú sa do 11. – 12. storočia. Obchodný alebo politický kontakt Bratislavy s územím Kyjevskej Rusi v prvej polovici 12. storočia dokladá aj nález kovovej pečate na Bratislavskom hrade s vyobrazením kyjevskoruskej kňažnej.⁷⁴ Na prúdeň obchodu

⁶⁹ ŠEDIVÝ, Juraj. Mittelalterliche Rathäuser im mittleren Donaugebiet. Von Räumen der örtlichen Eliten zu Symbolen der städtischen Massen [online]. In CZAJA, Roman – NOGA, Zdzisław – OPLL, Ferdinand – SCHEUTZ, Martin (eds.). *Political functions of urban spaces and town types through the ages*. Cracow; Toruń; Vienna : Towarzystwo Naukowe w Toruniu and Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, 2019 [cit. 2022-01-06], s. 175. Dostupné na: https://www.academia.edu/39719418/Mittelalterliche_RATH%C3%84USER_im_mittleren_Donauegebiet_Von_R%C3%A4umen_der_%C3%B6rtlichen_Eliten_zu_Symbolen_der_st%C3%A4dtischen_Massen. MELICHERČÍK, Martin. Stredoveké vežové domy v Bratislave. In HORVÁTH, Vladimír (ed.). *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Bratislava : Archív hlavného mesta SSR, 1986, s. 138-140.

⁷⁰ LYSÁ, Žofia. Počiatky formovania mestskej society v stredovekej Bratislave (úvod do problematiky) [online]. In *Medea – Studia mediaevalia et antiqua*, 2006, roč. 10 [cit. 2022-01-06], s. 130. ISSN: sine. Dostupné na: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kvd/zborniky/Medea2006.pdf.

⁷¹ PEŠKA – MERTA, ref. 3, s. 97.

⁷² AMMANN, ref. 43, s. 264-267. BARTL, ref. 25, s. 88.

⁷³ AMMANN, ref. 43, s. 264.

⁷⁴ LESÁK, ref. 13, s. 401-402. FARKAŠ, Zdeněk. Komunikácie, cesty a diaľkové kontakty v oblasti Bratislavy. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy*. I. Bratislava : Slovart, spol. s r. o., 2012, s. 457.

v opačnom smere zase môže poukazovať ojedinelý nález denára na Bratislavskom hrade, ktorý dal raziť gróf Oto († 1119) z mesta Zutphen v dnešnom Holandsku.⁷⁵

Z čias týchto intenzívnych obchodných kontaktov a pulzujúceho života na diaľkovej ceste pravdepodobne pochádza inšpirácia pre patrocínium sv. Vavrince.⁷⁶ Predrománska rotunda (možno sv. Jakuba staršieho) po približne 100 rokoch svojej existencie už kapacitne nevyhovovala. Pre potreby rozrastajúcej sa komunity v Osade sv. Vavrince bola vedľa nej postavená románska Bazilika sv. Vavrince. Na mieste rotundy postavili cintorínsku kaplnku (karner) v románskom slohu.⁷⁷ Priestranná bazilika mohla slúžiť tak nemecky hovoriacim, ako aj valónskym a flámskym kupcom a remeselníkom. Stredoveký Kostol sv. Vavrince dodnes stojí v hornorakúskej obci Enns či v bavorskom Norimbergu. Sv. Vavrinc bol však obľúbeným svätcom aj v Paríži, vo Flámsku a Valónsku. Početné stredoveké kostoly zasvätené tomuto svätcovi nachádzame na území dnešného Belgicka, Francúzska a Holandska.⁷⁸

S Francúzmi, Valónmi a Flámami prichádzali do Bratislavy aj cudzinci z etnicky nemeckých a rakúskych krajín. Stavba románskej baziliky je prejavom ich demografickej a ekonomickej sily, ktorá dosiahla svoj vrchol v 13. storočí. Títo cudzinci boli onou komunitou hostí („*hospites nostri de civitate Posoniensi*“), ktorá podľa privilégia Ondreja III. pre Bratislavu z roku 1291 utrpela „*pre zúrivosť Nemcov*“ veľké škody počas vlády Ladislava IV. od vojska pod velením rakúskeho a štajerskeho vojvodu Albrechta. Zhoreli im domy, stratili celý svoj majetok a rozprchli sa preč.⁷⁹ Napriek želaniu Ondreja III. a podmienkam, ktoré im vytvoril na návrat, sa ich prítomnosť v Bratislave v dovtedajšej miere už neobnovila. V spomenutom zozname členov mestskej rady z roku 1314 je zrejماً prevaha germánskych mien. Či v nich možno nájsť aj mená zanikajúceho flámskeho elementu v meste, je ťažké povedať. Skôr ide o ľudí pôvodom z rakúskych a etnicky nemeckých krajín. Svedčí o tom napríklad

⁷⁵ HUNKA, Ján. Mincovníctvo v stredovekej Bratislave. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy*. I. Bratislava : Slovart, spol. s r. o., 2012, s. 429.

⁷⁶ Nie je jasné, prečo sa J. Šedivý nazdáva, že patrocínium sv. Vavrince je typicky vojenské. ŠEDIVÝ, Juraj. Od županovho hradu ku kráľovskému mestu. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy*. I. Bratislava : Slovart, spol. s r. o., 2012, s. 432. Sv. Vavrinc (†258) bol rímsky arcidiakon, mučeník, je patrónom knihovníkov. HEYDUK, Josef. *Svatí církevního roku*. Praha : Vyšehrad, spol. s r. o., 2001, s. 137.

⁷⁷ HOŠŠO – LESÁK, ref. 15, s. 243-244, 249.

⁷⁸ Pozri heslá Église Saint-Laurent de Paris (Francúzsko), Sint-Laurenskerk, Bocholt (Belgicko), Sint-Laurentiuskerk (Hove) v Antwerpách (Belgicko), Grote of Sint-Laurenskerk (Weesp) v Holandsku v internetovej encyklopédii wikipédia [online], [cit. 2022-04-12]. Dostupné na: https://fr.wikipedia.org/wiki/%C3%89glise_Saint-Laurent_de_Paris; https://en.wikipedia.org/wiki/Sint-Laurenskerk_Bocholt; [https://nl.wikipedia.org/wiki/Sint-Laurentiuskerk_\(Hove\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Sint-Laurentiuskerk_(Hove)); [https://nl.wikipedia.org/wiki/Grote_of_Sint-Laurenskerk_\(Weesp\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Grote_of_Sint-Laurenskerk_(Weesp)). Ďalej Kostol sv. Vavrince v Couillet (valónske Belgicko) [online], [cit. 2022-04-12]. Dostupné na: http://connaitrelawallonie.wallonie.be/fr/eglise-saint-laurent-de-couillet#_YIV2oMhByUk. Ďalej Kostol sv. Vavrince vo Veltem-Beisen (flámske Belgicko) [online], [cit. 2022-04-12]. Dostupné na: <https://www.herent.be/product/319/sint-laurentiuskerk-veltem>.

⁷⁹ JUCK, Lubomír. *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238 – 1350)*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1984, s. 74-75, č. 77.

meno radného „*Stefanus Melprenus*,“ ktoré zrejme súvisí s dedinou Melpers v Durínsku.

Bratislava – centrum šírenia cudzincov do širšieho regiónu

Z konštatovaného vyplýva, že prví Valóni a Francúzi prišli do Bratislavy najneskôr v polovici 11. storočia. Nevieime, či sa *Vilongard dobrovoľne zapojil do obrany mesta alebo bol hradským vojakom, ktorý vykonával vojenskú službu. Ak bol vojakom najatým do hradnej posádky ako žoldnier, znamená to, že frankofónne obyvateľstvo žijúce v Bratislave sem neprišlo len pre obchodné záujmy. Etnicky pestrá bola aj skupina remeselníkov a kupcov žijúcich v Bratislave, kde možno pripustiť prevahu cudzincov zo zahraničia. Bratislavu môžeme považovať za vstupnú bránu, z ktorej sa (nielen) románske obyvateľstvo rozšírilo do celého Bratislavského komitátu, a to najneskôr v 12. storočí. V Malokarpatskom regióne zanechalo stopy po svojej prítomnosti v patrocíniách kostolov (sv. Jakub v Modre, Dubovej, pravdepodobne aj v Igrame, sv. Egid vo Vištuku), v menách príslušníkov privilegovanej vrstvy, ktorí tu vlastnili majetky (Páni z Igramu, Kaplny a (Hrubej) Borše, zakladatelia Červenokamenského panstva Tiborovci), ako aj v miestnych názvoch Igram, **Latindorf* (zaniknutá dedina medzi Častou a Štefanovou), „*Villa Bolgardi*“ (Dubová)⁸⁰ alebo Dolný Štál na území Žitného ostrova.⁸¹ S frankofónnym obyvateľstvom však prichádzalo aj germánske. Z Alsaska, etnicky germánskej oblasti, pravdepodobne pochádza motivácia pre názov Modry.⁸² O migrácii bratislavských obyvateľov do regiónu máme priame písomné zmienky od 40. rokov 13. storočia na základe vlastníctva ich majetkov. Pred rokom 1252 *hospites de Posonio* vlastnili dedinu Unovce, dnes súčasť katastra obce Kajal pri Galante.⁸³ Ich majetok siahal až k hraniciam Dolnej Stredy, kde sa zachovalo svätajakubské patrocínium.⁸⁴

⁸⁰ Bližšie k tomu FEJEŠOVÁ, Mária. Vištuk do čias Pálfiovcov. In FEJEŠOVÁ, Mária (ed.). *Dejiny obce Vištuk* (v tlači). FEJEŠOVÁ, Mária. Hederikovci z Kyseku a Modry. In *Archívny almanach*, 2020, roč. 3, s. 27-35. ISBN 97880-972999-2-7. FEJEŠOVÁ, Mária. Dubová od stredoveku do čias Pálfiovcov (1287 – 1590). In TURCSÁNY, Juraj – FEJEŠOVÁ, Mária (ed.). *Dejiny obce Dubová*. Bratislava : Tatran, 2019, s. 24. ISBN 978-80-222-0910-6.

⁸¹ MAGYAR, ref. 7, s. 21.

⁸² KANTEK, Karol. Čo znamená názov Modra? In *Modra. Mesto plné histórie. Sprievodca dejinami a pamiatkami*. Modra : Mesto Modra; Mestské informačné centrum Modra, 2006, s. 3. ISBN: sine.

⁸³ MARSINA, ref. 63, s. 278, č. 400. SEDLÁK, Vincent. *Historický miestopis Bratislavskej stolice (na základe materiálu do roku 1301)*. Kandidátska práca. Bratislava : Historický ústav SAV, 1965, s. 362. Pramenné zmienky k dedinám vo vlastníctve bratislavských hostí uvádza J. Šedivý. ŠEDIVÝ, ref. 76, s. 438.

⁸⁴ HUDÁK, Ján. *Patrocíniá na Slovensku*. Bratislava : SAV, 1984, s. 125. Pri svätajakubskom patrocíniu môžeme uvažovať aj o inej inšpirácii pre stavbu kostola ako je etnicita (Valóni) či zamestnanie (kupci) obyvateľstva. Tá mohla spočívať napríklad v šťastnom absolvovaní kajúcej púte k ostatkom sv. Jakuba apoštola v Santiagu de Compostela v Španielsku. Priame zmienky na túto skutočnosť nie sú známe, ale na začiatku 14. storočia sa v stredovekej uhorskej súdnej praxi vykonanie takej púte vyskytlo ako uložený trest za vraždu. SLIVKA, Michal. *Pohlady do stredovekých dejín Slovenska*. Martin : Matica slovenská, 2013, s. 121. Autor uvádza aj pramenný doklad. ISBN 9788081280931. Pri výskume svätajakubského patrocínia sa pravdepodobnosť jeho

Významná kupecká komunita v Bratislavskom komitáte žila v Trnave, ktorá bola vnútrozemskou zastávkou na obchodnej ceste smerom do Kyjevskej Rusi. Poukazujú na to stredoveké a dodnes zachované patrocíniá sv. Jakuba staršieho a sv. Mikuláša. Kostol sv. Jakuba mohol slúžiť duchovným potrebám románskych kupcov. Podobne ako v Bratislave, aj v Trnave stoja oba kostoly s týmito zasväteniami v protiľahlých predmestských osadách v smere západ – (severo)východ, pričom na ich spojnici sa sformovali hlavné stredoveké námestia. V celej západnej Európe, tak románskej, ako aj germánskej, bol sv. Mikuláš najmä v mestskom prostredí obľúbeným patrónom kupcov, diaľkových obchodníkov, cestujúcich a pútnikov.⁸⁵ Svätomikulášske patrocíniá na Slovensku sa nachádzali na zastávkach obchodných ciest, napríklad v Košiciach, Prešove, Levoči. Levoča je tretím slovenským mestom s kombináciou stredovekého svätomikulášskeho a svätajakubského zasvätenia.⁸⁶ Je otázkou, či sa pred prenesením ostatkov sv. Mikuláša z byzantskej Myry do juhotalianskeho mesta Bari v roku 1087, prípadne aj po ich prenesení, na šírení jeho kultu v Európe mohli podieľať kupci z oblastí Kyjevskej Rusi. Či by azda toho zasvätenie mohlo súvisieť s komunitou kyjevskoruských kupcov v spomenutých mestách, nechávame ako námet na ďalší výskum. K dispozícii sú aj iné interpretácie.⁸⁷

Etnická a sociálna variabilita arpádovskej Bratislavy

Taliani, Flámi, Francúzi a Valóni dotvárajú obraz etnicky aj sociálne pestrého obyvateľstva Bratislavy. Mená ľudí podriadených Bratislavskému hradu, ktorých Štefan III. v roku 1165 povýšil na jobagiónov synov sv. Štefana, sú indíciou, že etník tu bolo oveľa viac.⁸⁸ Sú medzi nimi slovenskí *Eužen („*Euzen*“),⁸⁹ *Fancel/*Fanšiel

spojitosť s Valónmi a Francúzmi javí logická, ak sa v regióne vyskytujú aj ojkonymá a antroponymá frankofónneho pôvodu.

⁸⁵ SLIVKA, ref. 84, s. 122.

⁸⁶ O patrocíniu sv. Mikuláša MARSINA, Richard. Začiatky výsadných miest na Slovensku a mikulášske patrocíniium. In MAREK, Miloš (ed.). *Studia historica Tyrnaviensia 11 – 12*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave; Kraków : Towarzystwo Slowaków w Polsce, 2011, s. 34-35. ISBN 978-83-7490-411-7. Pôvod Kostola sv. Jakuba v Levoči, ale aj inde M. Slivka prisudzuje nemeckým prisťahovalcom. SLIVKA, ref. 84, s. 121.

⁸⁷ Patrocíniium mohlo prísť aj z nemeckých krajín. M. Slivka a Peter Bučko kostoly sv. Mikuláša zase spájajú s prítomnosťou Valónov. SLIVKA, ref. 84, s. 123-124. BUČKO, Peter. The Romance Population in the Medieval Kingdom of Hungary [online]. In *Analele Banatului 22*. Cluj-Napoca : Editura Mega, 2014 [cit. 2022-02-06], s. 261-266. Autorka vychádzala zo slovenského znenia tejto štúdie, ktorú Peter Bučko pod názvom *Románske obyvateľstvo v štruktúrach Uhorského kráľovstva* zverejnil na svojom vedeckom profile na www.academia.edu.

⁸⁸ MARSINA, ref. 38, s. 85, č. 89.

⁸⁹ Meno Eužen sa v tejto podobe nezachovalo v súčasnej slovenčine, podobne ako meno Ščepan (Čečan). V češtine sa však zachovali mená Evžen a Štěpán. Fancel môže pochádzať z mena Venceslav či Václav. Zápis *Euzen* umožňuje aj interpretáciu z maďarského apelatíva *öz* „srna.“

(„Fonsol“), *Čeka („Ceka“), *Vlkút („Vokud“),⁹⁰ maďarskí *Munka („Munka“)⁹¹ a Endre („Endre“), kypčacký *Mordar („Murdar“),⁹² orientálny *Saracén/*Szerecsén („Scerecin“) označujúci moslima či priamo Chvalíza,⁹³ arabsky/iránsky znejúci *Arukdi („Aruchdi“) či grécky znejúci *Pentiki („Pentiki“), v ktorom sa môže skrývať aj maďarský *Péntek. Tento výnimočný menný zoznam si zaslúži kompletnú antroponymickú analýzu, pri ktorej je potrebné načrieť do mnohých jazykov a uvádzať aj homonymné alternatívy. Pre náročnosť problematiky sa na tomto mieste obmedzíme iba na uvedený náčrt.

Antroponymická analýza si vyžaduje podrobnú znalosť politických, kultúrnych a duchovných vzťahov a vplyvov, aby bolo možné predložiť mimojazykové argumenty v prospech prítomnosti rôznych etníc v Bratislave. Ak mal diaľkový obchod v stredovekej Bratislave skutočne takú intenzitu, ako predpokladáme, nemusí prekvapovať, že sa v nej usadili aj osoby pochádzajúce z Orientu. O Chvalízoch je známe, že okrem iného boli vyberačmi kráľovských daní, pohraničného mýta a cla za tovar a strážili bezpečnosť obchodných ciest.⁹⁴ Stredovekú Bratislavu museli obývať príslušníci tohto etnika. Moslimovia, ku ktorým patria aj Arabi, sa spolu so Židmi významne podieľali na fungovaní diaľkového obchodu európskeho Západu s Kyjevskou Rusou až do mongolskej invázie.⁹⁵ Nobilitovaný *Mordar bol Pečeneh alebo Kumán, ktorý sa venoval strážnej službe, buď na území dnešnej Petržalky,⁹⁶ pri Vodnej veži alebo v Osade sv. Michala v priestore okolo bývalého kostola trinitárov. Toto patrocínium možno dať do súvisu so skupinou strážcov, ktorí monitorovali vstup do Bratislavy zo severozápadu od Záhoria a zo severovýchodu od Podhorskej cesty vedúcej popri

⁹⁰ Interpretácia MALINIÁK, Pavol – ULAŠIN, Bohdan. Vlk v stredovekej ľudovej kultúre na Slovensku [online]. In KOŽIAK, Rastislav – NEMEŠ, Jaroslav (eds.). *Pohanstvo a kresťanstvo. Zborník z konferencie usporiadanej 5. – 6. II. 2003 v Banskej Bystrici*. Bratislava : Chronos, 2004 [cit. 2022-04-22], s. 239. ISBN:80-89027-12-1. Dostupné na: <https://www.ff.umb.sk/app/cmsFile.php?disposition=a&ID=22576>.

⁹¹ Meno pochádza zo slova muka, ktoré maďarčina prevzala zo slovenčiny alebo iného slovanského jazyka vo význame „práca.“ Usudzuje sa, že v 12. storočí už v slovenčine neexistovali nosovky, preto predpokladáme, že nositeľ mena mohol byť maďarského pôvodu. KNIEZSA, István. *A magyar nyelv szláv jövevényyszavai*. Budapest : Akadémiai kiadó, 1955, I. kötet, 1. rész, s. 346-347.

⁹² HORVÁTH PALÓCZI, András. *Pechenegs, Cumans, Iasians. Steppe peoples in medieval Hungary*. Budapest : Corvina Kiadó, 1989, s. 108.

⁹³ MAREK, Miloš. Dávne etniká na stredovekom Slovensku (Kovari, Chvalízi, Kumáni a Jasi). In *Historický zborník*, 2003, roč. 13, č. 1-2, s. 39. ISBN 1335-8723 06.

⁹⁴ MAREK, ref. 93, s. 40.

⁹⁵ PETROVIC, István. Foreign Ethnic Groups in the Towns of Southern Hungary in the Middle Ages [online]. In KEENE, Derek – NAGY, Balázs – SZENDE, Katalin (eds.). *Segregation – Integration – Assimilation*. Farnham, UK; Burlington, USA : Ashgate, 2009 [cit. 2022-04-22], s. 69. ISBN 9781138265776. Dostupné na: https://www.academia.edu/3532018/Foreign_Ethnic_Groups_in_the_Towns_of_Southern_Hungary_In_Derek_Keene_Bal%C3%A1zs_Nagy_Katalin_Szende_Eds_Segregation_Integration_Assimilation_Religious_and_Etnic_Groups_in_the_Medieval_Towns_of_Central_and_Eastern_Europe_Historical_Urban_Studies_Series_Ashgate_Farnham_2009_pp_67_88.

⁹⁶ O Pečenehoch v Petržalke MAREK, ref. 8, s. 179-180.

Malých Karpatoch.⁹⁷ Dôležitý význam tohto miesta pre bezprostrednú ochranu hradu a kontrolu hlavných cestných komunikácií smerom von a do vnútrozemia dovoľuje uvažovať o zapojení tejto strážnej osady do pevnostného a mýtného systému krajinskej brány v Bratislave.⁹⁸

Zdá sa, že doterajšia predstava o stredovekej Bratislave trvalo osídlenej najmä Nemcami, Maďarmi a Slovákmi nemusí celkom zodpovedať realite, prinajmenšom nie pre prvé tri storočia po vzniku Uhorska. Rozmanitosť etník, sociálnych skupín a profesií v Bratislave veľmi dobre dokladá veľký počet sakrálnych objektov v Podhradí do konca 13. storočia, ktoré boli postavené pre ich potreby a z ich iniciatívy. Viaceré sme už spomenuli v konkrétnych súvislostiach, ale pre sumárny prehľad ich zhrnieme. Sú to kostoly, kaplnky, karnery či rotundy svätých Michala, Martina, Mikuláša, Ondreja, Vavrinca, pravdepodobne aj Jakuba staršieho, Gottharda, Panny Márie (pravdepodobne starší kostol prevzatý františkánmi), sv. Márie Magdalény (kaplnka patriaca cisterciakám), sv. Antona a Ladislava (kláštorne kaplnky postavené antonitmi).⁹⁹ Sú svedectvom o prítomnosti rybárov,¹⁰⁰ vinohradníkov, obchodníkov, kupcov, remeselníkov, orientálnych strážcov, hradských vojakov¹⁰¹ a duchovných osôb s kontemplatívnym aj charitatívnym (činným) zameraním. Sú obrazom života predprivilegiálnej Bratislavy, ktorej etnická a jazyková rozmanitosť v neskorších storočiach už nikdy nedosiahla také rozmery ako počas vlády Arpádovcov.

⁹⁷ Lokality strážcov mávali kostoly s týmto patrocíniom. SLIVKA, ref. 84, s. 109.

⁹⁸ K existencii krajinskej brány v Bratislave RÁBIK, Vladimír. Porta regni. Krajinské brány na území Slovenska v stredoveku [online]. In ŠIMKO, Peter (ed.). *Dejiny cestnej dopravy na Slovensku*. II. Zborník z konferencie. Námestovo : Považské múzeum v Žiline, 2017 [cit. 2022-04-22], s. 45. ISBN 978-80-88877-78-3. Dostupné na: https://www.academia.edu/42903112/Porta_regni_krajinsk%C3%A9_br%C3%A1ny_na_%C3%BAzem%C3%AD_Slovenska_v_stredoveku._In_Dejiny_cestnej_dopravy_na_Slovensku._%C5%BDilina_Pova%C5%BESk%C3%A9_m%C3%BAzeum_v_%C5%BDiline_2017. - ISBN 978-80-88877-78-3. - S. 41-58.

⁹⁹ STIEBEROVÁ, ref. 1, s. 93. ŠEDIVÝ, ref. 50, s. 112. STIEBEROVÁ, Mária. Patrocíniá v stredovekom osídlení bratislavskej mestskej aglomerácie. In *Nová evanjelizácia. Zborník sympózia s medzinárodnou účasťou*. IV. Trnava : Dobrá kniha, 1995, s. 197-200. LYSÁ, ref. 17, s. 113-114.

¹⁰⁰ Kostol sv. Ondreja bol postavený pre potreby rybárov. STIEBEROVÁ, ref. 1, s. 94-95.

¹⁰¹ Kostol na mieste dnešného Dómu sv. Martina dala postaviť slovenská rodina Čukárovcov, pôvodne hradských vojakov, neskôr príslušníkov nobilitovanej vrstvy s majetkami vo Vinosadoch (Veľkom Trní), Čiernej Vode pri Galante a vo Vrakuni, dnes miestnej časti Bratislavy. Bližšie o rode FEJEŠOVÁ, Mária. Zo stredovekých dejín Vinosadov. In *Historika, malokarpatský historický občasník*, 2021, roč. 9, č. 1, s. 9-13.

REFLEXION ÜBER DIE ROMANISCHE UND FLÄMISCHE BESIEDLUNG VON BRATISLAVA IM MITTELALTER

FEJEŠOVÁ, Mária

Bratislava war ein bedeutsames Verwaltungs- und Kirchenzentrum und eine Kreuzung von Handelswegen. An solchen Orten siedelten sich in Ungarn wallonische Händler an. Der frankofone Name des Verteidigers von Bratislava aus dem Jahre 1052 *Vilongrad („*Vylungard*“) verweist auf eine frühe Anwesenheit dieser Bevölkerung auf dem Gebiet der Stadt. Frankofoner Herkunft konnte auch der unbekannte *Bernold sein, nach dem der Pressburger Hafen seinen Namen trug. Der Name Požoň (ungarisch Pozsony) entstand im 11. Jahrhundert aus dem französischen Wort péage – Maut. Für frankofone Ausländer war Bratislava ein Gebiet von Mautstellen. Aus Bratislava haben sie sich auf das ganze Bratislavaer Komitat erweitert, wo sich nach ihnen Kirchen und Patrozinien, Ortsnamen und Personennamen von Familienmitgliedern, die hier ein Vermögen besessen haben, erhielten.

Den Bedürfnissen der frankofoner, aber auch germanischen Gemeinschaft diente sowohl die St. Laurentius (Lorenz) Basilika auf dem heutigen SNP-Platz als auch die nebenan liegende ältere Rotunde, die das Patrozinium der späteren St. Jakob Kapelle tragen konnte. In Wien lebten seit dem 12. Jahrhundert flämische Handwerker, die dorthin nach Bratislava kommen konnten. Flämischer Herkunft ist auch der Name des Bratislavaer Gespans aus 1165 *Ruben van Laken („*Ruben comitis Vanlegen eiusdem castris*“). Eine reiche Händlers- und Handwerkeransiedlung in Bratislava wird von den Steinturmhäusern aus dem 12. – 13. Jhd. repräsentiert, die im historischen Stadtkern entdeckt wurden. Sie sind den Steinturmhäusern in Wien, Regensburg, Brünn und Prag ähnlich, wo zahlreiche wallonische Kolonien gelebt haben. Zusammen mit den archäologischen Funden beweisen sie, dass Bratislava eine bedeutsame Haltestelle auf dem Fernhandelsweg zwischen der Kiewer Rus und den flämischen und wallonischen Städten von Westeuropa war.

Die Italiener sind möglichst bereits vor dem Jahre 1250 nach Bratislava gekommen. Die St. Gotthard Kirche in „Krásna Ves“ wurde für die Gäste, die Weinbauer sein konnten, erbaut. Diese Weihung konnte aus Lombardei mittels des Papstlegaten Jakob Pecorari nach Bratislava kommen. Italienische Herkunft haben die Namen der Stadtratsmitglieder aus dem Jahre 1314: *Ertlo/*Ertlino („*Hertlo/Hertlinus*“), *Ambotto („*Hambato, Anbotto*“) und *Ebro („*Ebro*“). Ein Zeugnis der Anwesenheit anderer Ethnika in Bratislava ist das Privilegium vom Stefan III. aus dem Jahre 1165 für die Vorburgbewohner, in dem unter den einheimischen auch Orientnamen wie *Saracén/ *Szerecsén („*Scerecin*“), wodurch ein Muslim oder Chvalíz bezeichnet wurde, und *Mordar („*Murdar*“) angeführt sind. Chvalisen waren Grenzmauteinnehmer. *Mordar gehörte zum Wachethnikum der Petschenegen oder Kumanen. Die Kirche St. Michael an der Stelle der ehemaligen Trinitarierkirche diente wahrscheinlich einer Gruppe von Wächtern orientalischer Herkunft, die den Eintritt in Bratislava und die unmittelbare Umgebung der Burg von der nördlichen Seite überwachten.

Übersetzt von Kristína Majerová

OCHRANA OSOBNÍCH ÚDAJŮ A OSOBNOSTNÍCH PRÁV V ČESKÝCH ARCHIVECH SBĚR DAT VE VEŘEJNÝCH ARCHIVECH ČESKÉ REPUBLIKY V ROCE 2020 VE VYTIPOVANÝCH ARCHIVNÍCH SOUBORECH A JEJICH ANALÝZA

KAROLÍNA ŠIMŮNKOVÁ

Šimůnková, K: Protection of Personal Data And Personal Rights in The Czech Archives. Data Collection in The Public Archives of The Czech Republic in 2020 in Selected Archival Files And Their Analysis. Slovenská archivistika, Vol. 52, 2022, No 1, p. 46-64

The paper deals with the protection of personal and sensitive data in the archival files and their difficulties, both from the historical perspective with a view to the previous legislation on personal data protection and in terms of current hectic development which was strongly accelerated by the implementation of the European regulation on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. It analyses the legal regulation of this topic in the Czech archival act and its limits as well as the individual stages of the GDPR introduction into the life cycle of the archival documents. The study points to the risks of regulating the non-archival activities and fields, which can also have a meaningful impact on archiving.

Key words: personal data, sensitive data, GDPR, archiving, archival file, methodology

Úvodem

V květnu 2018 se pro Českou republiku podobně jako pro ostatní státy Evropské unie stalo závazným Nařízením Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/679 ze dne 27. dubna 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (Obecné nařízení o ochraně osobních údajů). Jde o nařízení známé pod zlidovělou zkratkou GDPR (General Data Protection Regulation; dále v textu jen GDPR). Toto nařízení vytvořilo nový právní rámec ochrany osobních údajů v evropském prostoru. Co toto nařízení znamenalo pro archivní praxi?

Archivy jako správci osobních údajů implementovaly pravidla GDPR do svých procesů před nabytím účinnosti Obecného nařízení, a to zejména v oblasti provozní. Zpracovaly Záznamy o činnostech zpracování, určily své pověřence, přijaly potřebný interní předpis a přizpůsobily své weby a učinily žádost informačním a dalším povinnostem plynoucím přímo z účinného Obecného nařízení, např. z čl. 13 GDPR. Problematika nakládání a ochrany osobních a citlivých osobních údajů v archivních souborech při jejich akvizici, zpracování a zpřístupňování představuje minimálně v poslední

dekádě skutečnou výzvu pro archivy i odborné archiváře. Východiskem nakládání s osobními a citlivými osobními údaji v archiváliích a archivních souborech v České republice je zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě (dále jen „archivní zákon“), který ve svých ustanoveních řeší nejen akvizici archiválií s osobními či citlivými údaji, ale také procesy při jejich zpřístupňování k nahlížení.

Nejjednodušší část právní úpravy představují ta ustanovení archivního zákona, která se týkají výběru za archiválie. Pokud se v rámci procesu výběru za archiválie objevují dokumenty, které obsahují osobní či dokonce citlivé údaje žijících osob, ustanovení zákona v zásadě umožňují akvizici dokumentů s osobními a citlivými údaji bez omezení. Stávající právní úprava v ustanovení § 13 odst. 3 archivního zákona: „K výběru archiválií z dokumentů obsahujících osobní údaje a k jejich trvalému uchování se nevyžaduje souhlas fyzické osoby podle zvláštního právního předpisu.“, je k akvizici archiválií velmi vstřícná.

Jedinou překážkou, kterou však doposud české archivnictví nemuselo řešit, by při akvizici mohla představovat případná nelegálnost existence takových údajů v dokumentech u původce. Tj. jednalo by se o situaci, kdy už původce by nebyl oprávněn osobní a citlivé údaje spravovat a držet a tudíž i následné předání k trvalému uložení do příslušného archivu by se mohlo jevit sporným.¹

Je nutné také zmínit, že akvizice dokumentů s osobními či citlivými údaji k trvalému uložení v archivu od soukromoprávních původců je předmětem smluvní úpravy mezi předávající osobou a archivem a případná ochrana údajů, vlastnické vztahy k archiváliím či zpřístupňování pro nahlížení tvoří ad hoc náplň každé jednotlivé smlouvy.

Ani národní předpis ani GDPR² nekladou trvalému uložení pro účely archivnictví jako paměťového procesu žádné překážky. Nicméně je důležité zdůraznit, že uložením do veřejného archivu se archiválie, a to ani archiválie s osobními či citlivými osobními údaji nestávají automaticky veřejnými.

Právní úprava a ochranná lhůta

Další procesy, zejména zpřístupnění pro nahlížení a s tím související ochrana osobních a citlivých údajů, jsou řešeny v § 37 archivního zákona. Zákon v ustanovení § 37 odst. 1 řeší tradiční ochrannou lhůtu, v platném znění jde o obecnou třicetiletou lhůtu pro předkládání archiválií k nahlížení, nestanoví-li zákon jinak. Podmínkou uplatnění ochranné třicetileté lhůty je, že se nejedná o archiválie již zveřejněné nebo nejedná-li se o archiválie, které byly zveřejněné jako dokumenty. V případě těchto výjimek by

¹ Okrajově podobnou situaci řeší české archivy v souvislosti s neoprávněným vlastnickým vztahem předávajícího původce k dokumentu/archiválii, např. v případě neprávem zabavených osobních dokumentů včetně rukopisů represivními složkami totalitních režimů (např. Státní bezpečností nebo vyvlastňování židovských majetků za 2. světové války), kdy dochází k vrácení takto neoprávněně zabavených dokumentů/archiválií původním vlastníkům nebo jejich právním nástupcům.

² Čl. 17 NAŘÍZENÍ EVROPSKÉHO PARLAMENTU A RADY (EU) 2016/679 ze dne 27. dubna 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů). Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&qid=1646663249308&from=EN>

uplatnění 30leté ochrany nedávalo smysl, jestliže by se jednalo o informace již předtím zveřejněné.

Otázka zveřejnění nicméně není jednoduše interpretovatelná. Především je nutné konstatovat, že ochranná třicetiletá lhůta nepředstavuje úpravu s přímou souvislostí pro ochranu osobních či citlivých údajů žijících osob. Ve skutečnosti se ochrana osobních či citlivých osobních údajů k ochranné třicetileté lhůtě jen mimoděk připojuje, ale i bez existence tohoto ustanovení o ochranné třicetileté lhůtě by byly osobní či citlivé údaje žijících osob chráněny, protože opora pro jejich ochranu se nachází v jiných ustanoveních archivního zákona a také v dalších právních předpisech včetně GDPR.

Dalším, málo vžitým faktem je, že zveřejněním je samozřejmě myšleno zveřejnění v souladu s právními předpisy. Nelze konzumovat obecnou výjimku z ochranné třicetileté lhůty, případně výjimku z ochrany chráněných údajů (včetně osobních a citlivých), bylo-li předchozí zveřejnění nelegální, tedy v rozporu s právními předpisy. Jakkoliv vypadá možnost neuplatnit ochrannou lhůtu či ochranu osobních údajů na předtím zveřejněné dokumenty či archiválie jako jednoduchá, je třeba si uvědomit, že ke zveřejnění mohlo dojít i před desítkami let a ověřování, zda šlo dobově o „legální“ zveřejnění, může být značně problematické, náročné a rozhodně s nejistým výsledkem. Čím delší je časový odstup od vzniku dokumentu s osobními či citlivými údaji a od jeho dobového zveřejnění, tím méně je pravděpodobné ověření správnosti zveřejnění a dobového postupu proti dobovým předpisům. Čím delší toto období je, tím větší je uplatnění do značné míry intuitivního rozhodování o zpřístupnění či zveřejnění stejných údajů v současnosti a naopak.

Ochranná lhůta ve starších právních předpisech

Obecná ochranná třicetiletá lhůta, tak jak je upravena v zákoně, nepředstavuje tedy dnes již úpravu uplatnitelnou pro ochranu osobních nebo citlivých údajů uvedených v archiváliích, historicky se ale ochranná lhůta s ochranou osobních údajů prolínala. Směrnice o nahlížení do písemností uložených v archivech a spisovnách Sv-1107/40-65 (účinnost od 1. 10. 1965) umožňovala nahlížení do písemností v archivech „vzniklých před rokem 1918 a v budoucnu starších 50 let“, a to jen na základě povolení, které vydával příslušný archivní orgán nebo vedoucí organizace, u které je archiv zřízen. Povolení se vydávalo na základě písemného doporučení organizace, v jejímž zájmu má být materiál využíván nebo na základě odůvodněné žádosti občana. Směrnice, kromě dobových politických zájmů vyjímala z možnosti nahlížení archiválie v případě ohrožení státních a společenských zájmů (nebylo možné předložit např. materiál kartografický a měřický, plány veřejných a jiných důležitých dosud existujících objektů, osobní a soudní spisy mladší 75 let, jejichž obsahu by mohlo být zneužito proti zájmům dosud žijících osob nebo jejich rodinných příslušníků, dále materiál neuspořádaný, materiál, který by vzhledem k fyzickému stavu mohl být poškozen nebo znehodnocen). Směrnice zároveň výslovně zaváděla povinnost mlčenlivosti vůči osobám, kterým byl zpřístupněn materiál po roce 1918 o skutečnostech, které nesouvisely s předmětem jejich zájmu. Obdobnou konstrukci přijal i zákon 97/1974 Sb., o archivnictví, který uváděl ochrannou lhůtu padesátiletou, archiválie mladší mohly být předkládány k nahlížení jen na základě souhlasu ředitele či vedoucího archivu, v případě

archiválií uložených mimo archiv na základě souhlasu organizace, kde byly archiválie uloženy. Nahlížení bylo dále nemožné, byly-li by ohroženy státní nebo společenské zájmy nebo právem chráněné zájmy žijících osob. Obdobně proces nahlížení a ochrannou lhůtu upravovala i Směrnice Ministerstva vnitra ČSR 7/1975 Ú.v. o využívání archiválií, uveřejněná v č. 5/1975 Ú.v. ČSR, která zrušila předchozí směrnici z roku 1965. Záhy po roce 1989 byla po společenské změně shledána padesátiletá ochranná lhůta přežitou a zákonem 343/1992 Sb., který novelizoval zákon 97/1974 Sb., zavedena třicetiletá ochranná lhůta. V současnosti pokračují debaty i na téma úplného zrušení ochranné lhůty. V tomto kontextu je ovšem znovu třeba zdůraznit obecnost této lhůty, přičemž ochrana zvláště vymezených kategorií informací v archivních souborech (utažované informace, obchodní tajemství, osobní a citlivé údaje, archivní soubory převzaté na základě smlouvy se smluvní úpravou nahlížení a další) sleduje vlastní úpravu nezávislou na obecné ochranné lhůtě a trend zkracování obecné ochranné lhůty se jich díky legislativnímu oddělení procesu a účelu těchto rozdílných „ochran“ již nikterak netýká.

Právní úprava a souhlas subjektu údajů

Další části téhož ustanovení (§ 37 odst. 2, 3 a 5, 6 archivního zákona)³ obsahují speciální právní úpravu pro procesy k získání souhlasu osoby, které se osobní nebo citlivé údaje uvedené v archiváliích týkají. S tím souvisí také určité disonantní využívání pojmu osobní a osobní citlivý údaj v národní legislativě a v GDPR, se kterým se musela česká národní úprava při implementaci GDPR vyrovnat. To, co evropské právo definuje jako osobní údaj, národní právo člení jemněji na osobní a osobní citlivý údaj, přičemž na první a druhou definici národního pojmosloví váže v archivním zákoně různé procesní postupy související s ochranou osobního údaje/osobního citlivého údaje žijící osoby v archiváliích. Zatímco u „obyčejného“ osobního údaje (údaj, kterým lze identifikovat konkrétní osoby) se lze za určitých okolností spolehnout na pasivní souhlas (vyvěšení informace o tom, že archiválie s osobními údaji žijící osoby bude zpřístupněna konkrétnímu badateli, a pokud se dotčená osoba nevyjádří, má se za to, že se zpřístupněním pro nahlížení souhlasí, a samozřejmě pokud se dotčená osoba vyjádří negativně, archiválii samozřejmě nelze zpřístupnit). U citlivého osobního údaje je situace přesně opačná, pokud se dotčená osoba nevyjádří, pak platí, jako by vyjádřila s nahlížením nesouhlas. Tato právní úprava vypadá opticky velmi dobře, v praxi však tento proces není vyhovující pro všechny situace, dokonce je možné říci, že ani pro většinu situací, které při zpřístupňování k nahlížení v archivech nastávají. Diskutabilní je také ustanovení o „pasivním“ souhlasu, kdy se subjekt údajů objektivně vzato nemá šanci dozvědět, že k nahlížení do jeho údajů jinou osobou může v archivu dojít. Pravděpodobnost, že každá jedna fyzická osoba denně kontroluje úřední desky archivů, zda tam není informace o tom, že její osobní údaje mají být zpřístupněny k nahlížení, je nulová. Otázkou tak zůstává, zda v případné kolizní situaci, kdy by došlo k poškození cizích osobnostních práv díky legislativní konstrukci

³ Ve znění od 1. 2. 2022, ve znění do 31. 1. 2022 se jednalo o odstavce 2, 3 a 11, 12 § 37 archivního zákona.

pasivního souhlasu, by uvedený procesní postup obstál při soudním a ústavním přezkumu.

Výjimka ze souhlasu subjektu údajů pro zpřístupnění k nahlížení pro účely bádání o totalitních obdobích

Pro potřeby vyrovnávání se s totalitní minulostí nutnou a funkční výjimku z ochrany osobních a citlivých údajů žijících osob při nahlížení představuje ustanovení § 37 odst. 5 archivního zákona.

„Ustanovení odstavců 1⁴ až 3⁵ se nevztahují na archiválie vzniklé před 1. lednem 1990 z činnosti vojenských soudů a prokuratur všech stupňů, bezpečnostních složek podle zákona o Ústavu pro studium totalitních režimů a o Archivu bezpečnostních složek, jakož i mimořádných lidových soudů, Státního soudu, Národního soudu a společenských organizací a politických stran sdružených v Národní frontě, na archiválie vzniklé z činnosti orgánů německé okupační správy na území odstoupeném Říši i v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1938 až 1945, na archiválie, které již byly před podáním žádosti o nahlížení do nich veřejně přístupné, jakož i na archiválie, které byly jako dokumenty veřejně přístupné před prohlášením za archiválie“.

Výjimka má umožnit volné bádání v archivních souborech vzniklých v době obou totalit 20. století. Platí jen pro vyjmenovanou skupinu archivních souborů, přičemž některé pojmy v sobě skrývají další prvoplánově nepojmenované původce a archivní soubory. Jedná se zejména o skupinu původců či jejich částí vymezených § 2 zákona 181/2007 Sb. o Ústavu pro studium totalitních režimů a Archivu bezpečnostních složek. Dle tohoto ustanovení je „*bezpečnostní složkou Federální ministerstvo vnitra, Ministerstvo vnitra České socialistické republiky s výjimkou útvarů vykonávajících výhradně civilně-správní činnost, Sbor národní bezpečnosti s výjimkou útvarů vykonávajících funkce státních archivů, Sbor nápravné výchovy, Pohraniční stráž, vojska Ministerstva vnitra, zpravodajská správa Generálního štábu Československé lidové armády, odbor vnitřní ochrany Sboru nápravné výchovy Ministerstva spravedlnosti České socialistické republiky a jejich předchůdci v období komunistické totalitní moci“.*

I na tuto množinu se tedy vztahuje výjimka z ochrany osobních a citlivých údajů při nahlížení. Další takovou množinu představují „*společenské organizace a politické strany sdružené v Národní frontě“.* Národní fronta jako hlavní útvar politického a společenského života po druhé světové válce zastřešovala velkou množinu organizací od KSC, přes Československý červený kříž, Socialistický svaz mládeže, Československý svaz žen, Československý svaz protifašistických bojovníků, až po Český svaz včelařů, Český rybářský svaz a mnohé další.⁶ Archivní soubory organizací v rámci Národní fronty, pokud jsou uloženy v českých archivech, jsou tedy podle ustanovení § 37 odst. 5 přístupné k badatelskému nahlížení bez ohledu na ochranu osobních či citlivých osobních údajů. Obecně se v archivní praxi projevuje tato výjimka zejména

⁴ 30letá ochranná lhůta

⁵ Odstavce 2 a 3 – nahlížení na základě pasivního nebo aktivního souhlasu osoby, o jejíž osobní údaje se jedná.

⁶ Na Slovensku spadaly pod NF obdobně Slovenský rybársky zväz, Slovenský zväz včelárov atd.

při zpřístupňování archivních souborů KSČ, fakt, že stejná výjimka dopadá i na archivní soubory vzniklé před rokem 1990 u organizací typu svaz včelařů, rybářů, myslivců, filatelistů a dalších, je obecně v povědomí badatelské i archivní veřejnosti mnohem méně známý.

Podmínky zpřístupňování statistických dat

Samostatnou a zcela speciální úpravu ochrany osobních a citlivých osobních údajů představuje ustanovení § 37 odst. 6 archivního zákona pro statistická data získaná při statistických a demografických šetřeních. Statistické soubory typu velkých sčítání 20. století obsahují velké množství jak osobních, tak i citlivých údajů (mj. náboženství, majetkové poměry atd.). Úprava odst. 6 předpokládá fakticky jediný postup při zpřístupňování pro nahlížení a to „anonymizaci“. Anonymizací je samozřejmě myšlena anonymizace kopie archiválie, nikoliv jejího originálu, alespoň pokud jde o archivní statistické soubory 20. století. Fakticky ustanovení o anonymizaci vylučuje použití jiného procesu při zpřístupnění včetně získání souhlasu subjektu údajů, kterého se např. sčítací operátér týká nebo ověření, zda je osoba na živu nebo použití „zastropování“ ochranné lhůty (typicky zpřístupnění informací starších 100 let). V případě statistických dat je navíc v 21. století situace dále komplikována evropskou a národní úpravou, která pro velká sčítání 2011 a 2021 jako jediný účel sběru dat uvádí právě účel statistický, z tohoto důvodu jsou pak data před archivním uložením anonymizována, protože pro archivní uložení a účel nebyl sběr dat legitimizován. Ochrana osobních údajů v těchto moderních souborech se pak stává do značné míry obsolentní, protože se v nich díky preventivní a bohužel i zákonné anonymizaci původcem osobní údaje nenacházejí a to ani v dodatečně rekonstruovatelné podobě. Což s sebou nese ovšem i mizivý historický význam těchto souborů pro budoucí vědecké využití, ať již v historii, genealogii, sociologii či statistice.

Pokud jde o samotný pojem anonymizace, v případě archivních souborů jde z hlediska procesu spíše o pseudonymizaci, kdy původní materie s plným obsahem zůstává zachována. Jediným příkladem anonymizace jsou právě výstupy z posledních dvou velkých sčítání, kdy původní informace zachovány nejsou a nelze je rekonstruovat.

Výjimky z ochrany osobních údajů při nahlížení veřejnou správou a samosprávou a parametry „vědeckého“ nahlížení do archiválií s osobními a citlivými osobními údaji

Podle ustanovení § 38 odst. 1 archivního zákona se nahlížení do archiválií uložených v archivu odepře, jestliže fyzický stav archiválií nahlížení neumožňuje, stav zpracování archiválií nahlížení neumožňuje, fyzická osoba vznesla námitku proti nahlížení do archiválií, jejichž obsahem jsou její osobní údaje (to neplatí, jde-li o archiválie podle § 37 odst. 5 a 6⁷ archivního zákona), fyzická osoba nedá souhlas k nahlížení do archiválií, jejichž obsahem jsou její citlivé osobní údaje, zvláštní právní předpis nahlížení do archiválií vylučuje nebo žadatel o nahlížení nespĺňuje podmínky stanovené zvlášt-

⁷ Ve znění od 1. 2. 2022, ve znění do 31. 1. 2022 se jednalo o odstavec č. 11 a 12 § 37 archivního zákona.

ním právním předpisem. Pokud žádosti o nahlížení do archiválií archiv nevyhoví, rozhodne na základě podání badatele příslušný správní úřad na úseku archivnictví a výkonu spisové služby. Pokud bylo nahlížení do archiválií zamítnuto z důvodu stavu zpracování archiválií, archiv na základě žádosti v přiměřené době, s ohledem na úkoly archivu a s přihlédnutím k významu archiválií, toto zpracování provede. Po archivním zpracování vyžadovaných archiválií archiv tuto skutečnost neprodleně oznámí žadateli, pokud si to žadatel předem písemně vymínil. Pokud je důvodem pro odepření nahlížení do archiválií stav zpracování, lze nahlížení do archiválií výjimečně umožnit vědeckým badatelům a studentům na základě žádosti doložené písemným potvrzením kulturně vědecké instituce o naléhavém časově limitovaném vědeckém nebo výukovém účelu nahlížení. Tato výjimka pro vědecký a výukový účel se ale nevztahuje na ochranu osobního a citlivého údaje, tj. nemůže ji prolomit, což je jinak velmi častý omyl „vědeckých“ badatelů a některých archivářů, vyplývající z nedostatečné znalosti a nesprávné interpretace zákona. I při zadávání seminárních, bakalářských a diplomových prací se vysokoškolští pedagogové mylně domnívají, že studentům lze uložit i témata, k jejichž zpracování jim bude archiv umožněn přístup k archiváliím s osobními i citlivými osobními údaji žijících osob, a to z titulu „vědeckého“ nahlížení.

Další pravidlo, které vymyká některé přímočaré procesy ochrany osobních a citlivých údajů z kloubů, je ustanovení § 38 odst. 5 archivního zákona. Podle něj jsou organizační složky státu, ozbrojené síly, bezpečnostní sbory, zpravodajské služby České republiky, územní samosprávné celky, jakož i osoby, které jsou podle zvláštních právních předpisů oprávněny nahlížet do dokumentů, oprávněny nahlížet v archivech do archiválií, jejichž původcem je stát nebo územní samosprávný celek. Je-li nezbytné nahlížet do těchto archiválií mimo archiv, v němž jsou uloženy, mohou být zapůjčeny za předpokladu, že vypůjčitel se písemně zaváže, že archiválie v úplnosti vrátí v dohodnuté lhůtě a nepoškozené. Toto ustanovení prolamuje ochranu osobních a citlivých údajů žijících osob. Stanovená množina organizací a jejich zaměstnanců je velmi široká a tak jak je ustanovení definováno, fakticky umožňuje nahlížení křížové, tzn., že zaměstnanec vyjmenované organizace (včetně územně samosprávných celků) může nahlížet i do archivních souborů, které vznikly nejen z činnosti jeho organizace, ale i do ostatních archivních souborů vzniklých z činností původců typu státu nebo územního samosprávného celku. Takovým příkladem by bylo např. nahlížení obecního kronikáře jako zaměstnance územně samosprávného celku – obce do archivního souboru vzniklého z činnosti ministerstva. Není zřejmé, zda tento cíl skutečně předkladatel zákona a zákonodárce sledoval. Toto ustanovení fakticky také vytváří určitou nerovnost mezi vědeckými badateli. Zatímco badatelé ze soukromoprávní sféry (včetně soukromých vysokých škol) při nahlížení do archiválií s osobními či citlivými osobními údaji podléhají kuratele pravidel o ochraně osobních a citlivých osobních údajů, badatelé z veřejnoprávní sféry (Akademie věd ČR jako organizační složka státu, Ústav pro studium totalitních režimů jako organizační složka státu) se na základě tohoto ustanovení mohou z pravidel ochrany osobních a citlivých osobních údajů vymknout. To ovšem nemění nic na tom, že jsou z titulu svého pracovněprávního nebo služebního vztahu ke svému zaměstnavateli vázáni mlčenlivostí, takže zveřejnění takto získaných informací např. pro vědecké účely není bez dalšího možné.

Nález Ústavního soudu a amicus curiae brief

Pro úplnost je nezbytné zmínit také náleží Ústavního soudu ČR Pl. ÚS 3/14 ze dne 20. prosince 2016, který v plénu složeném z předsedy Pavla Rychetského a soudců Ludvíka Davida, Jaroslava Fenyka, Josefa Fialy, Jana Filipa, Jaromíra Jirsy, Tomáše Lichovníka, Jana Musila, Vladimíra Sládečka, Radovana Suchánka, Kateřiny Šimáčkové, Vojtěcha Šimíčka, Milady Tomkové, Davida Uhlíře a Jiřího Zemánka (soudce zpravodaje) rozhodl o návrhu Nejvyššího soudu na vyslovení protiústavnosti § 37 odst. 6⁸ archivního zákona tak, že návrh na protiústavnost citovaného ustanovení zamítl. Spor, který na svém konci skončil u Ústavního soudu, začal jako spor fyzické osoby V. H. jako žalobce, kdy jeho žaloba směřovala k tomu, aby mu žalovaná Česká republika – Archiv bezpečnostních složek zaplatila zadostiučinění v penězích ve výši 300 000 Kč z titulu zásahu do jeho osobnostních práv. K zásahu do jeho práv mělo dojít tím, že Archiv bezpečnostních složek na základě ustanovení § 37 odst. 5⁹ archivního zákona zpřístupnil třetí osobě, konkrétně pracovníci ostravské pobočky České televize, citlivé osobní údaje vztahující se k jeho osobě (V. H.) ze svazku ZV 442 – MV, vedeného bývalou Státní bezpečností. Žaloba byla nejprve rozsudkem Městského soudu v Praze dne 10. 1. 2012, č. j. 66 C 109/2011-187, zamítnuta. Kauza poté putovala k Vrchnímu soudu v Praze¹⁰ a posléze k Nejvyššímu soudu¹¹ a Ústavnímu soudu spolu s návrhem na zrušení napadeného ustanovení. Ústavní soudci se ocitli v nelehké pozici, kdy na jedné straně bylo nutné posoudit, nakolik uvedené ustanovení prolamuje ochranu osobních a citlivých osobních údajů v archivních souborech vzniklých z činnosti totalitních složek v totalitním období a na straně druhé významný veřejný zájem na vyrovnávání se s následky totalitních a autoritářských režimů 20. století. K ústavní stížnosti zaslal rozsáhlé vyjádření jako „amicus curiae brief“ ze dne 24. 11. 2014 Národní archiv. Vyjádření signovali kromě Národního archivu také ředitelé dalších veřejných archivů (Státního oblastního archivu v Praze, v Plzni, v Třeboni, v Litoměřicích a Zámrsku, dále ředitelé Archivu hl. m. Prahy, Archivu města Plzně a Archivu města Ústí nad Labem). Archivy (které jinak nebyly účastníky sporu) v něm vyslovily přesvědčení, že pokud by Ústavní soud napadené ustanovení zrušil, došlo by k zásadnímu ovlivnění činnosti všech veřejných archivů a zároveň fakticky znemožnění bádání v novodobých historických pramenech.¹² Procesy směřující k získávání souhlasu všech, v archiváliích uvedených, žijících osob, případně provádění anonymizace chráněných informací by byly finančně, personálně i organizačně natolik náročné, že by se archivní soubory z výjimky staly pro veřejnost fakticky nepřístupnými a jejich badatelské (odborné i laické) využití by nebylo dále možné.

⁸ Ve znění účinném do 30. 6. 2009 šlo o odst. 6, ve znění od 1. 2. 2022 odst. 5, ve znění do 31. 1. 2022 se jednalo o odstavec č. 11 § 37 archivního zákona. V průběhu času a dokonce i v průběhu soudního procesu se měnilo číslování odstavce, obsah zůstává po celou dobu nezměněn.

⁹ Ve znění od 1. 2. 2022.

¹⁰ Rozsudek ze dne 5. 6. 2012, č. j. 1 Co 28/2012-202.

¹¹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. 1. 2014, č. j. 30 Cdo 2951/2012-254.

¹² Nález Ústavního soudu Pl. ÚS 3/14 [online]. [cit. 2022-03-07]. Dostupné na: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Publikovane_nalezky/2017/Pl_US_3_14_vcetne_disentu.pdf, s. 7 a 8.

Archivy v dopise oceňovaly „neběvalé možnosti bádání“ v archiváliích z činnosti represivních složek. Uvedené ustanovení se dle analýzy týkalo a týká v České republice téměř 12 tisíc archivních souborů v rozsahu 46 kilometrů. Národní archiv dále pro účely vyjádření k Ústavnímu soudu zpracoval komparativní analýzu procesů, kdy proces bez ochrany osobních a citlivých údajů zahrnuje 4 kroky, zatímco proces s ochranou osobních a citlivých údajů kroků devět. Národní archiv také provedl časovou analýzu náročnosti procesů, a to ve dvou archivních krabicích fondů Státní soud Praha (NAD 1488) a jedné archivní krabici ÚV KSČ (NAD 1261/2/6). Výsledky označil za „frustrující“.¹³ Citace z dopisu Ústavnímu soudu: „Přípravou a anonymizací dvou archivních krabic strávili 4 pracovníci badatelny Národního archivu celkem 2553 minut (cca 42,5 hodiny) čistého času.“ Obdobnou analýzu provedl Státní oblastní archiv v Praze s výsledkem 17,9 hodin na anonymizaci jednoho archivního kartonu. Ačkoliv tedy původní spor běžel mezi konkrétní fyzickou osobou a Archivem bezpečnostních složek, zpřístupňujícím archiválie podle ustanovení prolamujícího ochranu osobních a citlivých osobních údajů v archivních souborech represivních složek totalitního období, fakticky disponoval celý spor potenciálem zcela zásadně ovlivnit postupy archivů a výsledky badatelského studia v celém archivním oboru i oboru historie. Ústavní soud se svým zamítnutím návrhu na zrušení onoho prolamujícího ustanovení postavil na stranu veřejného zájmu v poznávání totalitní minulosti, nicméně v nálezu zdůraznil, že nahlížení do archiválií není totéž, co zveřejnění. Badatel je tedy zavázán respektovat ochranu osobních a citlivých údajů a to i přes to, nebo právě proto, že mu byly na základě výjimky z ochrany poskytnuty k volnému nahlížení.¹⁴ Nález Ústavního soudu a zachování výjimky z nahlížení do osobních a citlivých údajů v archivních souborech prošlo těsnou většinou, odlišné stanovisko vyjádřil v nálezu soudce Pavel Rychetský, k němuž se připojili soudci Ludvík David, Josef Fiala, Jan Filip, Jan Musil, Radovan Suchánek a Milada Tomková. Pavel Rychetský mj. uvedl:

„Dotčené osoby byly sledovány či odposlouchávány. Ti, co s těmito osobami byli v kontaktu, zas byli nuceni o nich vypovídat. V dané době, kdy stát zasahoval do všech aspektů života svých občanů, představovaly takto získané údaje jeden z nástrojů potlačování jejich politických či jiných základních práv a svobod. Jakákoliv informace mohla vést k násilí, ke ztrátě svobody, či alespoň citelnému zásahu do osobního života (spočívajícího např. ve ztrátě zaměstnání či nemožnosti získat vzdělání), ať už přímo „zájmové“ osoby či jejich blízkých. Tato represe mohla mít nejrůznější formu a její oběti se mohl stát kdokoliv. Z ní pramenící atmosféra nedůvěry se pak promítala do každodenních mezilidských vztahů. Jakýkoliv projev, byť učiněný v soukromí, se mohl ve svých důsledcích obrátit proti jeho původci. Výsledkem několika desetiletí uvedené činnosti je rozsáhlá archivní dokumentace, jejíž součástí jsou údaje z nejrůznějších sfér soukromí velkého množství osob, včetně sféry nejintimnějších. Tyto citlivé osobní údaje se týkají např. osobního a rodinného života, zdravotního stavu, politického pře-

¹³ Dopis ze dne 24. 11. 2014, s. 8.

¹⁴ Nález Ústavního soudu Pl. ÚS 3/14 [online]. [cit. 2022-03-07]. Dostupné na: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Publikovane_nalezky/2017/Pl._US_3_14_vcetne_disentu.pdf, s. 32 a další.

svědčení, víry a etnického původu. Způsob, jakým byly získány, byl poplatný totalitnímu režimu a neslučitelný s hodnotami demokratického právního státu. Zároveň není dána žádná garance jejich pravdivosti..... Stvrzením neomezeného přístupu k archiváliím obsahujícím citlivé osobní údaje, navíc získané zcela nepřijatelným zneužitím moci ze strany někdejších represivních složek, byl ze strany většinově hlasujících soudců Ústavního soudu absolutizován neurčitý zájem na „vyrovnání se s minulostí“ bez jakýchkoli omezení, a to i tam, kde jde o samotnou esenci práva jednotlivce na soukromý život. Představa, že vhodným prostředkem takového „vyrovnání se“ je neomezené zpřístupnění výsledků několik desetiletí trvajících zásahů do soukromí „zájmových“ osob, je neslučitelná s tím, jaký význam přisuzují lidské důstojnosti a dotčeným základním právům. Fakticky jde o popření práva těchto osob na informační sebeurčení. Ani v této části se proto nemohu ztotožnit s argumentací většiny.“¹⁵

Z výše uvedeného je patrné, jak komplikované procesy pro archivy a správce archivních fondů vyplývají ze stávající právní úpravy, a to v protikladu ke zdánlivě jednoduchým formulacím a minimalistickému množství ustanovení archivního zákona, které se tématu ochrany osobních a citlivých údajů v archiváliích věnují. Přesto se ukazuje, po jak tenké hraně archivy se svými postupy krácejí. Nedořečená ovšem zůstává i po nálezu Ústavního soudu situace s přenesenou odpovědností na badatele u archivních souborů s výjimkou a osobních a citlivých údajích v nich i v dalších podobných případech, stejně jako nemožnost uplatnit zákonné postupy v některých situacích (např. získání souhlasu fyzické osoby – cizince, na kterého nelze získat kontakt, zahraniční studenti, emigrace atd.).

Implementace GDPR do českého archivnictví

GDPR vstoupilo tak v ČR do již rozvinuté a pokročilé debaty, jak se k ochraně osobních a citlivých údajů v archivních souborech postavit a jaká rizika ze stávajících platných i možných dalších neupravených procesů vyplývají. Implementace GDPR se v první fázi v České republice soustředila na eliminaci negativního vlivu mediálně zkratkovité interpretace čl. 17 GDPR (právo být zapomenut). Archivy soustředily ve spolupráci s Ministerstvem vnitra ČR své úsilí na osvětovou činnost směrem k původcům, kdy na různých seminářích a akcích pořádaných jak jednotlivými archivy, tak i ministerstvem vnitra, vysvětlovaly vliv GDPR na spisovou službu a na ochranu osobních a citlivých údajů v rámci výkonu spisové služby a správný výklad čl. 17 GDPR, který výslovně uvádí u práva být zapomenut výjimku pro archivy. Snahou bylo vysvětlit původcům, aby v panice z pochybení a sankce při správě osobních údajů neničily materiály bez nabídky a bez skartačního řízení s příslušným archivem. Výsledkem byl také ministerstvem vnitra ve spolupráci s archivy vytvořený a posléze publikovaný materiál č. j. MV-135322-2/AS-2017 „Ochrana osobních údajů při výkonu spisové služby, zejména v informačních systémech spravujících dokumenty

¹⁵ Nález Ústavního soudu Pl. ÚS 3/14 [online]. [cit. 2022-03-07]. Dostupné na: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Publikovane_nalezky/2017/Pl._US_3_14_vcetne_disentu.pdf, s. 41 a 51.

u veřejnoprávních původců“.¹⁶ Po odeznění první etapy se archivy soustředily na analýzy vlastních vnitřních procesů a vytvoření či revizi různých interních předpisů souvisejících s ochranou osobních údajů a formulářů typu „poučení pro zaměstnance“ nebo „Informace pro badatele“.¹⁷ Dále pak archivy ve vzájemné spolupráci připravily „záznamy o činnostech zpracování“ podle čl. 30 GDPR.¹⁸ Archivních činností se ovšem implementace GDPR v úvodních etapách dotýkala jen okrajově. Dále se ve spolupráci s legislativním odborem a odborem archivní správy a spisové služby ministerstva vnitřně podařilo implementovat výjimky z čl. 15, 16, 18 – 21 GDPR do archivního zákona.¹⁹ Prosazení výjimek bylo velmi důležité, protože např. právo subjektu údajů na přístup k osobním údajům podle čl. 15 by významně narušilo fungující procesy archivního zpřístupňování. V archivních souborech při jejich rozsahu a zpracovanosti nelze jednoduše nalézt odpověď na otázku: „Co o mne v archivu máte?“ Implementace výjimek v rozsahu čl. 15 – 21 nás ovšem přivádí k tématu ochrany osobních údajů v archivech a archivnictví obecně. Vytvoření a přijetí zákonných ustanovení, formulářů, poučení, strukturovaných informací o činnostech zpracování stále nešlo na dřevě věci. V poslední etapě se tedy pozornost soustředí na správnou procesní implementaci relativně jednoduše znějících požadavků čl. 89 GDPR.

„Zpracování pro účely archivace ve veřejném zájmu, pro účely vědeckého či historického výzkumu nebo pro statistické účely podléhá v souladu s tímto nařízením vhodným zárukám práv a svobod subjektu údajů. Tyto záruky zajistí, aby byla zavedena technická a organizační opatření, zejména s cílem zajistit dodržování zásady minimalizace údajů. Tato opatření mohou zahrnovat pseudonymizaci za podmínky, že lze tímto způsobem splnit sledované účely. Pokud mohou být sledované účely splněny dalším zpracováním, které neumožňuje nebo které přestane umožňovat identifikaci subjektů údajů, musí být tyto účely splněny tímto způsobem.“

Archivy se zaměřily na analýzu činností a procesů s cílem zavést vhodná technická a organizační opatření (včetně případné minimalizace či pseudonymizace, či speciálních postupů při zpracování).

¹⁶ *Ochrana osobních údajů při výkonu spisové služby, zejména v informačních systémech spravujících dokumenty u veřejnoprávních původců* [online]. In Ministerstvo vnitřně, 4. 12. 2017, s. 13 [cit. 2021-12-30]. Dostupné na: <https://www.mvcr.cz/gdpr/clanek/metodicka-podpora-a-konzultace-spisova-sluzba-spisova-sluzba.aspx>.

¹⁷ *Metodický pokyn č. 3/2018 upravující problematiku poskytování osobních údajů badatelů archivům cestou badatelských listů v souladu s nařízením Evropského parlamentu a Rady EU 2016/679 ze dne 27. dubna 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES: Č. j.: MV- 62832-1/AS-2018* [online]. In Ministerstvo vnitřně, 1. 6. 2018, s. 13 [cit. 2021-12-30]. Dostupné na: <https://www.mvcr.cz/gdpr/clanek/metodicka-podpora-a-konzultace-spisova-sluzba-spisova-sluzba.aspx>.

¹⁸ Záznam pro interní audit, výběr archiválií, výkon spisové služby, knihovnu, mzdovou agendu, personální agendu, evidenci původců, evidenci archiválií, školící portály, portál digitálního archivu, provoz wi-fi atd.

¹⁹ Výjimky jsou možné, ale musí být upraveny právem Unie nebo právem členského státu podle čl. 89 odst. 3 GDPR. V ČR se tak stalo novelizací § 78 archivního zákona, kdy do odst. 4 a 5 byly výjimky z uvedených článků GDPR implementovány pro archivnictví.

Výzkumný projekt „Analýza zpracování osobních údajů v archiváliích“

V roce 2019 schválilo Ministerstvo vnitra ČR výzkumný projekt z programu bezpečnostního výzkumu „Analýza zpracování osobních údajů v archiváliích“. Cílem projektu bylo zejména v reakci na implementaci GDPR provést analýzu fenoménu osobního údaje v archiváliích a archivních souborech uložených v archivech v České republice a připravit procesní postupy pro prevenci kolizních situací a jejich řešení. Hlavními tématy projektu jsou ochrana osobních údajů žijících osob a výjimky z ochrany pro účely poznání a vyrovnání se s totalitní minulostí, zpřístupňování versus zveřejňování (viz nálezy Ústavního soudu), zpřístupňování on-line versus in situ a rozdílnost rizik z nich vyplývajících, anonymizace versus pseudonymizace, anonymizace a pseudonymizace v různých etapách životního cyklu dokumentu/archiválie (tj. „by design“ nebo až v archivu při archivním zpracování).

Z důvodu hlubšího pochopení archivních činností a implementace platné právní úpravy do činnosti archivů byly v roce 2019 pracovním týmem vytvořeny dotazníky s cílem sběru dat a informací z jednotlivých archivů či k jednotlivým konkrétním archivním souborům.

Sběr dat a typologie fondů obsahujících osobní a citlivé osobní údaje v rámci projektu

Dotazník na procesy související s ochranou osobních údajů v jednotlivých archivech byl zaměřen na obecný management archivů (a existenci interních pokynů a metodik pro oblast ochrany osobních údajů), procesy skartačního řízení a výběru za archiválie (včetně evidence osobních údajů již při skartačním řízení a problematiky anonymizace osobních údajů v dokumentech původcem před předáním k trvalému uložení), procesy zpracování archivních souborů (včetně evidence existence osobních údajů v archivních souborech, vlivu existence osobních údajů v archivních souborech na zpracování, procesů při zpracování a rozdílnost postupů u archiválií digital born a digitalizátů, anonymizace versus pseudonymizace a atypických badatelských žádostí – typicky na celé archivní soubory – kartotéky, jmenné evidence atp.), procesy při nahlížení a využívání archiválií (včetně specifických postupů podle typu archiválie a badatele v různých rolích s různými oprávněními, včetně vědeckého nahlížení a jeho realizace v praxi jednotlivých archivů, vazby na registry a využívání zákonného mechanismu získávání souhlasu, dálkového nahlížení a využití elektronické identity badatele, monitoringu procesů a řešení kolizních situací jako např. neoprávněné zveřejnění osobních údajů žijících osob badatelem). Dotazník se také snažil zjistit, jaká je budoucí politika archivu, co archivům v této oblasti chybí.

Druhý dotazník se týkal sběru dat souvisejících s konkrétními archivními soubory. Zahrnoval tak základní údaje o sledovaném archivním souboru (časový rozsah, evidenční číslo, metráž, zpracovanost, zveřejnění, zvláštní režim uložení, uzavřenost), zákonné parametry zpřístupňování (zda se uplatňuje ochranná 30letá lhůta, výjimka z ochrany osobních údajů, pravidlo pro statistické operáty, smluvní ujednání aj.), existence osobních a citlivých osobních údajů žijících osob v archivním souboru, kategorizace osobních údajů, anonymizace či pseudonymizace prováděná archivem, badatelé a účel nahlížení (soukromé/veřejné včetně úředních agend), počty nahlížení a detaily (rešerše, témata, agendy), případné známé zneužití osobních údajů z archivního sou-

boru, o kterém archiv ví ze své praxe, rizikovost archivních souborů z hlediska ochrany osobních údajů při nahlížení pohledem archiváře, opatření přijatá archivem, či anonymizace archivního souboru původcem před předáním do archivu.

Dotazníky se nezaměřovaly jen na konkrétní data, ale také na slovně popsané situace a zkušenosti odborných správců archivních souborů, a to nejen v současnosti, ale také v minulosti a také komplex činností od akvizice archivního souboru přes zpracování ke zpřístupňování a rizika v jednotlivých fázích.

Dotazníkové akce se zúčastnily veřejné archivy, a sice Národní archiv, Archiv bezpečnostních složek, ze státních oblastních archivů pak Státní oblastní archiv v Praze, Státní oblastní archiv v Hradci Králové, Moravský zemský archiv v Brně, ze specializovaných archivů Masarykův ústav a Archiv Akademie věd, Archiv Pražského hradu, Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, Archiv Senátu Parlamentu ČR, Archiv Českého vysokého učení technického, Archiv České národní banky, z archivů územně samosprávných celků Archiv hl. m. Prahy. Svého zástupce naopak neměly bezpečnostní archivy, jejichž problematika je zcela specifická. Sběr dat tak probíhal ve 13 archivech, 234 archivních souborech v rozsahu 25,5 km.

Archivní soubory pro sběr dat byly vytipovány nejprve podle evidence archivních souborů v ČR – PEVA. Byly vytipovány zejména soubory obsahující dokumenty a činnosti sloužící ke shromažďování osobních údajů jako osobní spisy, členské kartotéky politických stran, chorobopisy, badatelské listy, sčítací operáty, spisy kádrové a personální, soudní a rehabilitační agendy.

V další etapě pak byly typy archivních souborů vybrané na základě evidenčních údajů konzultovány se správci archivních souborů ze zúčastněných archivů se zadáním dalších výběrových kritérií:

- soubor obsahuje archiválie s osobními údaji,
- soubor není starší 100 let – preferovány soubory vzniklé po 2. světové válce,
- soubor je přístupný k badatelskému nahlížení

Na základě konzultací se zúčastněnými státními oblastními a okresními archivy pak byly doplněny a vybrány zejména fondy územní samosprávy jako národní výbory/obecní úřady, školy, podnikové fondy a osobní fondy. Archiv bezpečnostních složek do sběru dat navrhl sbírku Správy vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, Hlavní správu rozvědky SNB – svazky, Personální spisy příslušníků ministerstva vnitra, specializované archivy se zaměřily dle svého zaměření na archivní soubory s osobními údaji – spisy poslanců, studentů, úvěrové spisy. Dotazník sám obsahuje pole pro uvedení důvodu k výběru konkrétního archivního souboru pro sběr dat. Vlastní sběr dat byl naplánován a probíhal v roce 2020. Vzhledem k možnosti deformace některých údajů (počet žádostí o nahlížení) kvůli pandemii Covid-19 a uzavření badatelen, byl proveden v druhé polovině roku 2021 komparativní sběr dat za dva měsíce.

Dotazníky na archivní soubory obsahovaly 27 otázek, některé rozpracované do dílčích podotázek a popisné údaje z evidence k příslušnému fondu. Z dotazníků o konkrétních archivních souborech vyplynul mj. obrovský rozsah kategorií osobních údajů. Jde o rozsah, který archiváře nepřekvapí, pro legislativce a úředníky připravující právní rámec pro činnost archivního oboru však může být překvapivý. Např. u archiv-

ního souboru krajského národního výboru příslušný správce o rozsahu kategorií osobních údajů uvedl, že se zde běžně nacházejí: „*jméno a příjmení, adresa, datum narození, údaje o vzdělání, profesi, vojenské hodnosti, údaje o majetkových poměrech, rasový nebo etnický původ, občanství, politické názory, náboženské vyznání nebo filosofické přesvědčení, členství v odborové organizaci, údaje o zdravotním stavu, údaje týkající se rozsudků v trestních věcech. Též údaje o rodinných příslušnících.*“ U archivního souboru zdravotnického zařízení nepřekvapivě obdobný rozsah včetně údajů nejcitlivějších: „*Fond obsahuje řadu osobních i citlivých osobních údajů. Jsou zde uloženy protokoly ošetřovanců, knihy úmrtí, knihy změn ošetřovanců, přijímací protokoly, denní výkazy, osobní spisy ošetřovanců, chorobopisy, korespondence s rodinnými příslušníky, zaměstnanecké záležitosti – přijímání zaměstnanců, platy, naturální požitky, konkurzy, seznamy. Jsou zde uváděny jména, příjmení, data a místa narození, adresy, údaje o profesi, fotografie, majetkové poměry, pohlaví, náboženské vyznání, údaje o zdravotním stavu, může obsahovat i údaje o sexuálním chování a údaje týkající se rozsudků v trestních věcech a trestných činů nebo souvisejících bezpečnostních opatření*“. Na otázku „Jaké badatelské skupiny mohou mít zájem zneužít osobní údaje obsažené v archivním souboru?“ správci archivních souborů odpověděli např. takto: „*Odborný badatel může nedopatřením doplnit osobní údaje žijících osob bez jejich svolení do své publikované práce; soukromí badatelé z rodiny asi nezjistí nic nového, co by neměli ve svém rodném listu, či neznali z vyprávění členů své rodiny*“, nebo zcela konkrétně archivář shledal riziko v: „*Publicistika – téma využití LSD při léčbě konkrétní osoby*“, nebo uvedl: „*Nevnímáme riziko zájmu o cílené zneužití. Spíše by uvedená část fondu mohla být nevhodně využita, interpretována a medializována*“. Na otázku z dotazníku na procesy související s ochranou osobních údajů v jednotlivých archivech: „*Jaká je nejbližší budoucí politika archivu pro pravidla zpracování a zejména ochrany osobních údajů?*“ pak archiváři odpovídali například takto: „*Základním předpokladem pro ochranu osobních údajů a zároveň maximálně efektivní naplňování poslání archivu je zejména kvalitní odborné zpracování archiválií v souladu s celostátními pravidly a interními metodikami, včetně popisu archivních entit a relevantních prvků popisu, omezení přístupnosti atd., a důsledné zabezpečení relevantních informačních systémů (PEvA, CAM, ELZA, dSpace)*“ a také: „*Důsledné a průběžné školení archivářů/správců fondů o procesech souvisejících se zpracováním archivních souborů a jejich zpřístupňováním podle platné právní úpravy ... nastavení systémů pro dálkové digitální nahlížení do více vrstev (obecné / neidentifikovaný badatel / konkrétní s identifikovaným badatelem) dle procesu*“.²⁰ Na otázku: „*Jaké máte návrhy na řešení aktuálních problémů spojených se zpracováním osobních údajů ve vašem archivu? Preferujete přenesení odpovědnosti za následné využití osobních údajů na badatele?*“ odpovídali archiváři takto: „*ANO. Preferujeme přenesení odpovědnosti na badatele za následné využití a případné zneužití osobních údajů*“... „*Určité přenesení odpovědnosti na badatele, nebo by se musela prodloužit lhůta pro možnost předkládání. Jednoznačně preferujeme přenesení zodpovědnosti na badatele,*

²⁰ Autor má na mysli obecné nahlížení na úrovni výstavy, kdy není třeba identifikovat nahlízející osobu a na druhé straně nahlížení do souborů, které obsahují chráněné informace a je tedy třeba z procesních důvodů nahlízející osobu identifikovat.

pokud k tomu nedojde, budeme vyvíjet výše popsané úsilí na anonymizaci pomůcek a digitalizátů archiválií, předpokládáme, že připravovaný publikační web bude ve druhé fázi vývoje opatřen možnostmi pro práci s digitálními badatelskými listy a dálkovou autentizací badatelů, v řešení přístupnosti digital born archiválií předpokládáme zásadní podíl NDA jako správce repozitáře.“...“Osobně doufám v podstatné zjednodušení budoucí legislativní úpravy, částečné přenesení zodpovědnosti na badatele a důsledné rozlišování mezi „zveřejněním“ archiválií a jejich „zpřístupněním“ za stanovených podmínek v badatelné archivu nebo dálkovým přístupem za podmínky autentizace.“ Lakonicky shrnul jeden z archivářů odpověď do obecného konstatování: „Tady zkrátka u veřejnosti panuje přesvědčení, že každý si může o druhém zveřejňovat vše, co mu libo. A dokud neproběhne několik mediálně sledovaných soudů, jejichž výsledek ukáže, že tomu tak není, tak se to přesvědčení jen tak nezmění.“

Jako předběžný závěr z dotazníků ke konkrétním archivním souborům lze uvést, že archiváři jsou si vědomi rizik skrývajících se zejména v mladých archivních souborech, pokud obsahují osobní údaje a také vnímají, že praxe se často z hlediska využívání a odpovědnosti za osobní údaje v archiváliích rozchází s idealistickou představou legislativní úpravy. Obecně lze shrnout očekávané řešení do následujících několika bodů:

- 1) archivní obci i badatelům srozumitelná a aplikovatelná realistická právní úprava
- 2) přenesení odpovědnosti na badatele a rozvinutí závěru Ústavního soudu, že zpřístupnění není totéž, co zveřejnění
- 3) kvalitní zpracování archivních souborů včetně kvalitního popisu archivních entit
- 4) důsledné zabezpečení informačních systémů
- 5) průběžné proškolení archivářů/správců fondů o procesech souvisejících se zpracováním archivních souborů a jejich zpřístupňování

Veřejné konzultace tématu ochrany a zpřístupňování osobních a citlivých osobních údajů v archivnictví s odbornou i laickou veřejností

Kromě uvedené analýzy proběhly v rámci výše uvedeného výzkumného projektu z programu bezpečnostního výzkumu „Analýza zpracování osobních údajů v archiváliích“ také dva pracovní workshopy. V důsledku pandemie Covid-19 a souvisejících opatření proběhly on-line formou, která se z hlediska účasti ukázala za významně perspektivnější, protože umožnila účast širšímu okruhu zájemců o téma. Ve spolupráci s Právnickou fakultou Univerzity Karlovy byl v září 2020 realizován workshop na téma „Právní aspekty ochrany osobních údajů v kontextu jejich uchovávání a zpřístupňování“.²¹ Záznam má již přes dva tisíce zhlédnutí. V červnu 2021 pak také on-

²¹ Prezentace z workshopu dostupné online: <https://digi.nacr.cz/pravniaspekty/>.

Záznam workshopu Právní aspekty ochrany osobních údajů v kontextu jejich uchovávání a zpřístupňování [online]. In Právnická fakulta UK [cit. 2022-03-07]. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=bYHIVco4RGU>.

line formou proběhl navazující workshop ve spolupráci s Filozofickou fakultou Masarykovy Univerzity s názvem „Prameny mlčí ... naší vinou? Perspektivy výzkumu seriálních pramenů v kontextu ochrany osobních údajů“²² (téměř 500 on-line zhlédnutí). V listopadu 2021 pak proběhla mezinárodní konference s názvem „Osobní údaje v archivech: soukromí a otevřenost v informačním věku“ za účasti předních odborníků na toto téma Prof. Dr. Antoon de Baetse z Univerzity Groningen (Nizozemsko), Giulie Barrery, Ph.D. (Agentura archivního a bibliografického dohledu pro Kalábrii, Itálie), Dr. Clemense Rehma (Zemský archiv Bádenska-Württemberska, SRN), Ivána Székelyho, CSc. (Archiv Open Society Very a Donalda Blinkenových na Středoevropské univerzitě, Maďarsko), z České republiky pak Mgr. Tomáše Lechnera, Ph.D. (Vysoká škola ekonomická v Praze), Mgr. Josefa Prokeše (Úřad pro ochranu osobních údajů), Mgr. Jana Vobořila, Ph.D. (Iuridicum Remedium) a hlavních řešitelů projektu.²³

Všechny tři akce významně posunuly jednak poznání problému a také rozšířily povědomí a informace mezi všemi na problému participujícími skupinami, ať již v rolích badatelů, správců, archivářů, historiků, studentů, právníků či legislativců. On-line forma všech tří konferenčních projektů také umožnila velmi bohatou diskusi formou chatu, kdy se ke slovu a s dílčími problémy a názory na jejich řešení dostalo širšího prostoru mnohem většímu množství účastníků, než by tomu mohlo být při formě in situ.

Legislativní návrhy z projektu

Další část výzkumného projektu byla příprava legislativních novel a návrhu legislativní úpravy ochrany osobních a citlivých údajů v archivnictví. Předběžně, v rámci legislativního procesu souvisejícího s implementací práva na digitální služby (zákon 12/2020 Sb.) a zákona o další elektronizaci procesů orgánů veřejné moci (zákon 261/2021 Sb.) došlo k „technické opravě“ § 78 odst. 1 archivního zákona, a to doplněním odkazu na nový zákon č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů a Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/679 ze dne 27. dubna 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů), tedy na přímo použitelný předpis Evropské unie upravující ochranu osobních údajů“. Nová poznámka pod čarou tedy odkazuje na GDPR a národní zákon na něj navazující a to zákon 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů. Tím se zároveň do přímé účinnosti a mnohem čitelněji dostává do popředí čl. 35 GDPR, tzv. DPIA aneb analýza rizik, jejíž vyhotovení zůstávalo v archivnictví zatím opomíjeným tématem. Původní představa promítnutí DPIA do vyhlášky č. 645/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, nebyla realizována a DPIA bude nadále pouze součástí certifikované metodiky. Dále byla zrealizována změna doplněním § 78 odst. 3 archivního zákona tak, že původní odsta-

²² Stránky a odkazy na akci <https://digi.nacr.cz/pramenymlci>; Záznam z workshopu *Prameny mlčí... naší vinou?* [online]. In *Ústav pomocných věd historických a archivnictví FF MU* [cit. 2022-03-07]. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=64LHH-LnCHA>.

²³ Webové stránky akce a záznamy z ní: *Konference Osobní údaje v archivech* [online]. In *Národní archiv* [cit. 2022-03-07]. Dostupné na: <https://www.nacr.cz/konference-a-seminare/osobni-udaje-v-archivech>.

vec 3: „Archiv není povinen ověřovat, zda údaje obsažené v archiváliích náležejících do jeho péče jsou přesné či pravdivé.“ je nahrazen novým zněním: „Archiv není povinen ověřovat, zda údaje obsažené v archiváliích a v metadatech archiválií v digitální podobě náležejících do jeho péče jsou přesné či pravdivé.“ Dosavadní znění ošetřovala situace ve vztahu k analogovému světu, nové ustanovení, doplněné o výjimku pro archivy z ověřování „pravdivosti či úplnosti“ metadat doplňuje výjimku čl. 16 pro archivnictví, nikoliv jen pro archiválie, ale i pro informace o nich, ať již jsou archiválie digitální či analogové.

Metodiky pro archivní praxi

Jak je uvedeno výše, projekt mj. směřuje ke dvěma metodikám. První provede obecné posouzení vlivu zpracování osobních údajů v archivech podle čl. 35 GDPR. Metodika rozebere požadavky GDPR, postavení archivů jako správců osobních údajů, zpracování osobních údajů archivem a jeho operace. Dále bude komparovat operace zpracování se zveřejněným Seznamem druhů operací zpracování osobních údajů, která podléhají posouzení vlivu na ochranu osobních údajů²⁴ a provede vlastní posouzení v režimu „one for all“ (jedno posouzení pro všechny archivy). Metodika posuzuje všechny činnosti archivů, ve kterých jsou přítomny osobní údaje. Jde o činnosti jak archivní (akvizice, zpracování a zpřístupňování archiválií), tak i provozní (personální, mzdové, ekonomické agendy a řízení archivů). Druhá metodika je pak zaměřena na archivní zpracování archivních souborů s osobními údaji žijících osob. Nejprve identifikuje v celkovém objemu archivních souborů evidovaných v ČR soubory s osobními údaji v ČR, kdy za pomoci číselníku skupin tematické evidence NAD, stanoví „rizikovitost“ jednotlivých archivních souborů. V zásadě používá dva parametry, které se navzájem doplňují. První parametr vychází z faktu, že podle doby vzniku archiválie riziko přítomnosti zneužitelných osobních nebo citlivých osobních údajů v archivních souborech s postupem času klesá, proto je jako klíčové (a rizikové) zvolené časové období 20. století a současnost a použité časové mezníky 20. století s výjimkou druhé světové války kopírují časové mezníky v popisu skupin tematické evidence již používané. Druhým parametrem je obsah archivního souboru, na základě kterého je možné identifikovat soubory, kde osobní nebo citlivý osobní údaj žijících osob tvoří páteřní informaci celého archivního souboru, ale i soubory, kde se osobní údaje nebo citlivé osobní údaje, které by měly být předmětem ochrany, nevyskytují vůbec nebo pouze sporadicky. Další části metodiky se pak věnují procesům v průběhu „životního cyklu“ archiválie, a to od její akvizice (a posouzení možností minimalizace již při výběru) přes zpracování (včetně elektronických archivních evidenčních systémů a při digitalizaci archiválií) až po nahlížení. Metodika obsahuje také „vzdělávací“ část, kdy se věnuje vysvětlení povinností mlčenlivosti, které archivářům vyplývají nejen ze zákona o archivnictví, ale i z pracovněprávních (zákoník práce, zákon o státní službě) a dalších právních předpisů.

²⁴ PRACOVNÍ SKUPINA PRO OCHRANU ÚDAJŮ ZŘÍZENÁ PODLE ČLÁNKU 29. Materiál WP248 Pokyny pro posouzení vlivu na ochranu údajů a stanovení, zda „je pravděpodobné, že zpracování údajů bude mít za následek vysoké riziko“ pro účely nařízení 2016/679 [online]. 4. dubna 2017, s. 26 [cit. 2022-01-02]. Dostupné na: https://www.uoou.cz/assets/File.ashx?id_org=200144&id_dokumenty=31892.

Závěrem

Cílem vlastní osvětové a regulační činnosti archivů k archivářům i badatelské veřejnosti a také stanovování obecných i ad hoc pravidel zpracování archivních souborů, stejně jako cílem výzkumného projektu, je poznat novodobý rozsah problému ochrany osobních a citlivých údajů v archivnictví. Archivnictví je jako obor s tisíciletou tradicí zvyklé na práci s informacemi, paradoxně se ale tento náskok v informačním věku a tváří v tvář digitální průmyslové revoluci stal pro obor handicapem, kdy převládala myšlenka „vyřešeného tématu“ a „usnutí na vavřínech“, aniž by byla brána v potaz proměna společenského i technologického prostředí. Cílem všech současných činností a analýz je s vědomím historické kontinuity a s vědomím předchozích řešení identického problému v analogovém prostředí, popsat stejný problém v nových souvislostech, rozšířit vědomí o jeho existenci i mimo archivní obec a velmi pozorně sledovat a případně se připojit s vlastními iniciativami, ať již legislativními či technickými, k regulaci prostředí (o níž intenzivní boj běží na evropské i světové úrovni při snaze regulace gigantů spravujících obří množství osobních dat). O tom, že regulace internetu a sociálních sítí se může bezprostředně, náhle a nečekaně dotknout i archivů nás přesvědčilo právě GDPR a jeho konkrétní čl. 17. Stačilo v tomto článku vynechat půl věty a činnost archivů, jak ji známe přes tisíc let, by byla nenávratně změněna, ne-li zničena. Stejně tak je třeba pokračovat ve vytváření a prohloubení oborové i uživatelské sociální zodpovědnosti při správě osobních a citlivých údajů, prohloubit vzdělávání v této oblasti a připravit se na technologické inovace i nevídané možnosti, které 21. století otevřelo a ještě otevře. Pevně věřím tomu, že to tento starý paměťový obor zvládne.

PROTECTION OF PERSONAL DATA AND PERSONAL RIGHTS
IN THE CZECH ARCHIVES. DATA COLLECTION IN THE PUBLIC ARCHIVES
OF THE CZECH REPUBLIC IN 2020 IN SELECTED ARCHIVAL FILES
AND THEIR ANALYSIS

ŠIMŮNKOVÁ, Karolína

The paper summarises the topic of protection of personal and sensitive data of living persons in archival files preserved in the archives of the Czech Republic. It deals with the development of the legal regulation of this protection since the second half of the 20th century, as well as the current situation, which was markedly affected by the implementation of Regulation 2016/679 of the European parliament and the Council of 27th April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (GDPR). It describes the various stages of implementing GDPR into the life cycle of the archival documents, whether it was the originator and educational role of the Czech archives which they played towards the originators in the correct grasp of the GDPR, or the actual implementation of the GDPR into still ongoing archival processes. The second part of the paper deals with the grant project „Analysis of personal data processing in the archival documents“ and its outputs, including a survey of the processing of archival files with personal and sensitive data in selected Czech archives and practice in their processing and presenting them for viewing. It also shows an insight into the open debate among the archival, research and legal community, which takes place in connection with the access to archival files with personal and sensitive data and in connection with the case law of the Constitutional Court of the Czech Republic. In conclusion, the author points out the risks of quick legislative and technical development where the regulation of the non-archival activities and fields can also have a noticeable impact on archiving.

Translated by Jana Kafúnová

SLOVNÍK ARCHÍVNEJ TERMINOLÓGIE – OBNOVENIE PRÁC A ZÁKLADNÉ VÝCHODISKÁ JEHO KONCEPCIE

PETER KERESTEŠ

Keresteš, P.: Dictionary of The Archival Terminology – Renewal of The Task and The Essential Basis of Its Concept. *Slovenská archivistika*, Vol. 52, 2022, No 1, p. 65-87

In this article, the author informs about the progress of works on the elaboration of a new dictionary of the archival terminology, which was initiated in 2018 by the Archival Scientific Council. This is the fourth renewal of task on the elaboration of the archival terminology in Slovakia, because the previous attempts in 1955 – 1957, 1963, 1995 – 2006 and 2010 – 2012 were not successful. The author, who is also the compiler of the dictionary, acquaints with the development of the terminological and terminographical works in Slovakia and presents the essential basis and procedures of the new research group entrusted with this task. The study also summarises the achieved results and draws attention to the current problems of the development of the Slovak archival terminology.

Key words: archiving, archival terminology, archival terminological dictionary, information sciences, terminological database

V roku 2018 iniciovala Vedecká archívna rada obnovenie prác na vypracovaní nového archívneho terminologického slovníka. Ide v kontexte slovenského archívniectva už o štvrtý pokus o jeho finalizáciu, keďže doterajšie šesťdesiatročné terminologické a terminografické snaženie nebolo v slovenskom archívniectve úspešné. Archívna terminológia je najorganickejšou súčasťou archívnej teórie, ktorá tvorí jednu z primárnych súčastí archivistiky – archívnej vedy. Jej úlohou je kodifikácia archívneho názvoslovía, ktoré vychádza z jej širších poznatkov akumulovaných archívnu praxou. Význam terminológie spočíva v tom, že v integrovanej forme, teda svojim systémom archívnych termínov v ich formálnej súvzťažnosti, nadradenosti a podradenosti, prostredníctvom gnozeologických postupov, upevňuje poznatky archivistiky aj v rámci ostatných vedných odborov i v rámci celej vednej sústavy.¹ Cieľom terminologickej práce je teda ustanoviť koncepčný systém archivistiky spočívajúci v spájaní samostatných termínov do skupín pojmov a následnom usporiadaní do týchto skupín a nadväzovaní vzťahov medzi nimi. Jej výsledkom je vytvorenie terminologického systému a prirodzene vydanie archívneho terminologického slovníka, ktorý by odstránil terminologické nepresnosti a posilnil rozvinuté definície a termíny súčasného archívniectva. Netreba zdôrazňovať, že červenou niťou celej archívnej teórie a archívneho poznania je provenienčný princíp, na ktorom stojí a padá aj slovenská archívna terminológia. Provenienčný princíp totiž jednoznačne určuje v našej archívnej teórii nielen definíciu archívu, ale aj od neho odvodené ďalšie termíny, a to bez ohľadu na

¹ ŠAMBERGER, Zdeněk. Od archivní teorie k archivní vědě (K archivně teoretickému vývoji u nás po roce 1945). In *Slovenská archivistika*, 1971, roč. 6, č. 2, s. 272.

to, že klasické definície provenienčného princípu už nezodpovedajú charakteru moderného digitálneho sveta (a dokumentov v ňom vznikajúcich).²

Evolúcia archívnictva a rozvoj archívnej teórie prináša so sebou potrebu vzniku nových pojmov a určovanie a objasňovanie ich významu. Archívnictvo ako aplikovaná veda podlieha tendenciám vynúteným praxou každodennej práce archívov a archivárov, ale na druhej strane aj iných inštitúcií s nimi súvisiacimi. Archívne koncepcie sa vždy vyvíjali a naďalej budú vyvíjať pod vplyvom meniacich sa koncepcií v archívoch, prípadne v dôsledku ich praktického uplatnenia, a je preto logické, že archívna terminológia sa musí neustále revidovať a prispôbovať súčasnému stavu poznania a praxe.

Jedným zo základných poslaní terminológie je, že slúži na označenie súčasných hraníc profesionálnych záujmov a zodpovedností. Každá terminologická práca, nevynímajúc ani archívny terminologický slovník, musí byť založená na presvedčení, že profesionalita si vyžaduje presnosť, ktorá znamená štandardizáciu.³ Cieľom je teda identifikovať preferované termíny a vyvinúť ich definície, ktoré budú nielen odrážať doterajšiu prax slovenských archívov a archivárov, a teda normalizovať terminológiu v odbore, ale na druhej strane – na základe dôkladného štúdia odbornej literatúry a znalostí odbornej praxe – reflektovať aj súčasné vývojové požiadavky smerom k jej modernizácii. Zmyslom archívneho terminologického slovníka bude teda normalizácia a racionalizácia odborného jazyka archivistiky.⁴ Prirodzene, terminológia, resp. odborný žargón, je v profesionálnom svete vnímaný aj ako praktická skratka, pretože jeho význam je jasný a často obsahuje nuansy, ktoré umožňujú stručné (encyklopedické) vyjadrenie.⁵

Veda vďačí za svoju vysoko kognitívnu pozíciu metódam, ktoré používa a jazyku, ktorým sa vyjadruje. Harmonizovaná odborná slovná zásoba je základom pre organizovanie vedomostí v každej oblasti a význam terminológie ako nástroja optimalizácie pojmového aparátu vedy neustále rastie. Aj preto normalizácia vlastnej terminológie musí byť jedným z najdôležitejších záujmov archivárov v snahe zlepšiť komunikačné procesy na zachovanie vlastnej odbornosti, ale aj prispôbiť ich odborný jazyk potrebám a požiadavkám globálnej informovanosti a komunikácie. Presná terminológia je základom pre formulovanie vedeckých zákonov a teórií, je tiež nevyhnutná pre uchovávanie a spracovanie vedeckých informácií a pre budovanie špecializovaných informačných systémov. Usporiadaná odborná slovná zásoba je tiež platformou nevyhnutnou na komunikáciu, prenos vedomostí a technológií s inými oblasťami. Dnes používaná archívna terminológia neustále koexistuje s odborným slovníkom, ktorý

² NESMITH, Tom – BAK, Greg – SCHWARTZ, Joan M. „All Shook Up“: *The Archival Legacy of Terry Cook*. Chicago : Society of American Archivists and the Association of Canadian Archivists, 2020, s. 221-222.

³ PIERCE-MOSES, Richard. *A Glossary of Archival and Records Terminology*. Chicago : The Society of American Archivists, 2005, s. XIV.

⁴ Každá výzva k normalizácii odborného jazyka prináša však aj neoddeliteľnú stránku tohto procesu spojenú s vnášaním subjektívneho pohľadu a výberu do terminologickej práce, čo je však prirodzená stránka akéhokoľvek spoločenskovedného výskumu.

⁵ Porovnaj k tomu už klasickú štúdiu k štandardizácii archívnej terminológie DRYDEN, Jean. A Tower of Babel: Standardizing Archival Terminology. In *Archival Science*, 2005, Vol. 5, s. 1-16.

používajú historici, právnici, múzejníci, knihovníci, informatici, konzervátori, ekonómovia atď., teda všetci tí, ktorí majú vzťah k práci archívov. Táto spolupráca spôsobuje, že sa archívna terminológia rozširuje a čerpá priamo z výsledkov príbuzných odborov, pričom ich vlastnú slovnú zásobu často ponecháva bokom.⁶ Sústavná práca na archívnej terminológii je preto podmienkou vedenia komunikatívneho vedeckého diskurzu v rámci archívov, ako aj správnej koexistencie slovenského archívnictva s inými odborními a rovnomerného rozvoja s nimi.

Počiatky normalizácie slovenskej archívnej terminológie

Problematika slovenskej archívnej terminológie sa v porovnaní s inými európskymi krajinami začala riešiť pomerne neskoro.⁷ Prvý pokus z rokov 1955 – 1957 skončil z dôvodu celkovej nejasnosti projektu neúspechom a v heuristicko-excerptnej rovine.⁸ Úloha sa stala aktuálnou a je ňou dodnes oficiálne od roku 1963, keď Slovenská vedecká archívna rada prijala a odporučila začať prípravné práce na vypracovaní slovníka archívnej terminológie. Predchádzali tomu staršie iniciatívy na jej vypracovanie rezonujúce najmä v českom archívnictve (to v rámci spoločne zdieľaných osudov výrazne ovplyvňovalo počiatkový rozvoj slovenskej archívnej terminológie). Tieto snahy boli na českej strane završené prvými archívnymi terminologickými slovníkmi vydanými v rokoch 1954 a 1955.⁹ Okrem toho, že rozprúdili terminologickú diskusiu vo vtedajšom Československu (druhý slovník mal o. i. už charakter špeciálnej archívnej terminológie), zdá sa, že splnili svoje očakávania v oveľa širšej miere, než od nich očakávali samotní autori. Oceňované boli aj po dvadsiatich rokoch po ich vydaní, čo svedčilo o ich pozitívnom vplyve na československú archívnu teóriu a prax.¹⁰

Podrobný prehľad dejín prác na archívnych terminologických slovníkoch v slovenskom a českom archívnictve doposiaľ najvýstižnejšie spracovali M. Kušík a Z. Šamberger, ktorí prinášali aj recenzie zahraničných archívnych terminologických slovníkov v periodikách *Archivní časopis*, *Sborník archivních prací* a *Slovenská*

⁶ PŁUCIENNIK, Monika. *Polska terminologia archiwalna w źródłach prawa*. Warszawa : Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2020, s. 7-9.

⁷ V stredo európskom a širšom európskom kontexte sa iniciatívy na vypracovanie archívnych terminologických slovníkov začali objavovať už od polovice dvadsiaty rokov 20. storočia, avšak práca na tomto poli bola vo viacerých krajinách úspešne završená v 50. až 70. rokoch.

⁸ Výsledkom bola kartotéka termínov rôznej povahy, s heslami zasahujúcimi skôr do špeciálnej archívnej terminológie. Excerptované boli aj maďarské a nemecké termíny z vtedy aktuálne spracovávaných archívnych súborov – kartotéka, resp. jej časť, sa zachovala dodnes v Štátnom archíve v Nitre (ďalej len ŠANR), f. Marián R. Zemene, šk. 8; k prvému pokusu tiež KUŠÍK, Michal. Slovenské archívne názvoslovie (problémy a výhľady). In *Slovenská archivistika*, 1974, roč. 9, č. 1, s. 34-35.

⁹ ROUBÍK, František – HAAS, Antonín – KOLLMAN, Josef – FIALA, Zdeněk. *Slovníček archivní terminologie*. Praha : Ministerstvo vnitra, Archivní správa, 1954, 47 s.; ČERNÝ, Václav. *Slovníček archivní terminologie II. Názvosloví pro zemědělsko-lesnické archivy*. Praha : Ministerstvo vnitra, Archivní správa, 1955, 80 s.

¹⁰ ČECHOVÁ, Gabriela. K české archivní terminologii. In *Archivní časopis*, 1983, roč. 33, s. 67.

archivistika.¹¹ Sledovanie tohto vývoja, od začiatkov až po súčasnosť, je pre vlastnú terminologickú prácu dôležité, pretože pomáha pochopiť a naznačiť determinanty jej vývoja.

Michal Kušík (1915 – 2000), zakladateľ slovenskej archivistiky ako vedy, zároveň inicioval a rozpracoval v 60. rokoch 20. storočia problematiku terminologického výskumu archivistiky na Slovensku.¹² Napriek tomu, že od ním predstavenej rámcovej koncepcie na vypracovanie slovenskej archívnej terminológie uplynulo už šesť desaťročí, archívne terminologické a terminografické práce na Slovensku dodnes nie sú finalizované. Všetky doterajšie pokusy o kodifikáciu padli na tom, že riešeniam nebol poskytovaný dostatočný priestor, keďže príprava odborného názvoslovía v jeho konečnej, publikovanej podobe vyžaduje dôslednú teoretickú prípravu, trpezlivosť a kolektívnu spoluprácu. Hoci príprava a vydanie archívnych terminologických slovníkov v zahraničí, vrátane medzinárodných, trvala sedem až desať rokov, u nás sa to nepodarilo. S odstupom času sa potvrdili slová M. Kušíka, podľa ktorého príprava archívneho terminologického slovníka nemôže byť chápaná ako sekundárna úloha archívniectva. A tu je asi to najväčšie úskalie celého projektu v kontexte jeho vyše šesťdesiatročných dejín u nás – jeho príprava sa síce deklarovala ako nevyhnutná, ale vždy bola odsúvaná na vedľajšiu koľaj. Tento doslova letargický stav zapríčinila historicky podmienená skutočnosť, že slovenské archívniectvo sa vyvíjalo (a aj správalo) vždy pragmaticky. Jeho archívna terminológia vychádzala viac z archívnej praxe ako z teoretickej prípravy. Dôraz sa kládol najmä na prax, množstvo a kvalitu prístupnosti, čo do istej miery zapríčinilo objektívny stav slovenského archívniectva, ktoré sa inštitucionálne, personálne a vedecky začalo rozvíjať len po roku 1948, najmä však od 60. rokov 20. storočia.¹³

Z praxe vychádzala aj prvá základná metodická príručka slovenských archívárov vydaná v roku 1958,¹⁴ najmä však jej podstatne komplexnejší a modernejší nástupca z roku 1988.¹⁵ Okrem návodu na spracovanie a prístupňovanie sa tá posledná v úvode snažila osvetliť najpoužívanejšie a najpotrebnejšie archívne pojmy. Priniesla definíciu 160 archívnych pojmov so stručnou charakteristikou, pričom ich výber bol determi-

¹¹ KUŠÍK, Michal. Slovenské archívne názvoslovie (problémy a výhľady). In *Slovenská archivistika*, 1974, roč. 9, č. 1, s. 19-43; ŠAMBERGER, Zdeňek. Archivní terminologie. Přehled vývoje terminologické práce u nás. In *Archivní časopis*, 1995, roč. 45, s. 65-76.

¹² KUŠÍK, Michal. Teoretické postuláty v archívniectve. In *Sborník archivních prací*, 1967, roč. 17, č. 1, s. 36-39; Archívniectvo v klasifikácii vedy. In *Slovenská archivistika*, 1968, roč. 3, č. 1, s. 3-21; Slovenské archívne názvoslovie (problémy a výhľady). In *Slovenská archivistika*, 1974, roč. 9, č. 1, s. 19-43.

¹³ Vtedy sa rozdiskutovali aj otázky vedeckého charakteru archívniectva a vzťah archivistiky k pomocným vedám historickým – por. ŠAMBERGER, ref. 1, s. 262-269; ŠAMBERGER, Zdeňek. K problematice pomocných věd historických a archívniectví. In *Sborník archivních prací*, 1967, roč. 17, č. 1, s. 23-36.

¹⁴ *Základné pravidlá pre prácu s archívnym materiálom*. Bratislava : Slovenská archívna správa povereníctva vnútra, 1958, 36 s.

¹⁵ HORVÁTH, Vladimír – KARTOUS, Peter – WATZKA, Jozef (zost.). *Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov*. Bratislava : Archívna správa Ministerstva vnútra SSR, 1988, 204 s.

novaný tematickým zameraním diela a jeho obsahom. Výber sa obmedzil iba na základné termíny z oblasti archivistiky, vyradovania písomností a počítačovej techniky. Zostavovatelia príručky zdôraznili, že výklady niektorých termínov boli poňaté netradične aj so zreteľom na staršie domáce (české) terminologické súhrny a s prihliadnutím k vtedajším zahraničným terminologickým kompendiám. Termíny sústredené v tejto archívnej príručke nemali nijako taxatívny charakter, ani záväzne explikatívnu povahu, boli len účelovým zhrnutím slúžiacim k pochopeniu príručky. To malo za následok, že prinášala do archívnej terminológie aj viacero polotermínov, slangových výrazov či profesionalizmov. V roku 1999 vydal M. Mruškovič *Slovník literárno-archívnej terminológie*, určený najmä pre špecializované literárne archívy, ktorý však problematiku z hľadiska vlastnej archívnej terminológie riešil len okrajovo. Na druhej strane sa však pokúsil nielen o etymologický výklad termínov, ale aj o ich preklady do štyroch jazykov (anglický, francúzsky, nemecký a ruský).¹⁶

Letargická pozornosť smerom k archívnej teórii a jej súčasť, terminológii, sa prejavila v slovenskom archívnictve do stavu, keď s výnimkou archívára Ela Rákoša sa v ňom nenašiel archívár, ktorý by sa programovo a systematicky zaoberal archívnou teóriou. Rákoš nielen zhodnotil využívanie provenienčného princípu v archívnej teórii a praxi a komplexne rozpracoval teóriu archívneho fondu, ale svojimi postojmi a vedeckým pohľadom zásadne ovplyvnil a posunul vpred ďalšie formovanie a vývoj slovenskej archívnej teórie.¹⁷ Teoretickým problémom sa ostatní archívári venovali skôr len okrajovo.¹⁸

V stredoeurópskom priestore sa podarilo vydať slovníky v Maďarsku,¹⁹ kde vyšiel zásluhou Gy. Embera v roku 1982 rozsiahly terminologický lexikón a v Poľsku (1952,

¹⁶ MRUŠKOVIČ, Viliam. *Slovník literárnoarchívnej terminológie*. Martin : Matica slovenská, 1999, 198 s.

¹⁷ RÁKOŠ, Elo. Provenienca a pertinencia v archíve. In *Slovenská archivistika*, 1984, roč. 24, č. 1, s. 9-29; Štruktúra archívneho fondu. In *Slovenská archivistika*, 1992, roč. 27, č. 2, s. 3-16; Teória archívneho fondu 1. Úvod. Filozofické aspekty archívneho fondu. In *Slovenská archivistika*, 1994, roč. 29, č. 2, s. 3-19; Teória archívneho fondu 2. Právne aspekty archívneho fondu. In *Slovenská archivistika*, 1996, roč. 31, č. 1, s. 9-24; Teória archívneho fondu 3. Historické aspekty archívneho fondu. In *Slovenská archivistika*, 1996, roč. 31, č. 1, s. 3-24; Teória archívneho fondu 4. Archívne aspekty – genéza. In *Slovenská archivistika*, 1997, roč. 32, č. 1, s. 3-21; Teória archívneho fondu 5. Archívne aspekty – analýza. In *Slovenská archivistika*, 1997, roč. 32, č. 2, s. 3-19; Teória archívneho fondu 6. Archívne aspekty – syntéza. In *Slovenská archivistika*, 1998, roč. 33, č. 2, s. 18; Fondy Slovenského národného archívu. Príspevok k archívnej typológii. In *Slovenská archivistika*, 1999, roč. 34, č. 2, s. 7-24; Teória archívnych dokumentov. In *Slovenská archivistika*, 2000, roč. 35, č. 1, s. 3-1; Archivita, významný fenomén archívnej teórie. In *Slovenská archivistika*, 2001, roč. 36, č. 2, s. 3-12; Metodológia a prax archívneho hodnotenia. In *Slovenská archivistika*, 2003, roč. 38, č. 2, s. 14.

¹⁸ KARTOUS, Peter. Zbierkový materiál v nemeckej archívnej teórii. In *Slovenská archivistika*, 1970, roč. 5, č. 1, s. 110-125; VRTEL, Ladislav. Axiologické východiská teórie archívnej hodnoty. In *Slovenská archivistika*, 1990, 25, č. 2, s. 100-110; KARTOUS, Peter. Rešpektovanie archívneho fondu. In *Slovenská archivistika*, 1994, roč. 29, č. 1, s. 38-59; NOVÁKOVÁ, Veronika. Sú na Slovensku archívne fondy fondmi a archívne zbierky zbierkami? In *Slovenská archivistika*, 2011, roč. 46, č. 1-2, s. 3-16.

¹⁹ EMBER, Győző. *Levélári terminológiai lexikon*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1982, 381 s.

1974), kde sa práce na aktualizácii archívnej terminológie dostávajú v súčasnosti opäť do popredia.²⁰ V Českej republike sa myšlienka opätovne prepracovať archívnu terminológiu a vypracovať nový slovník iniciovala v rokoch 1976²¹ a 1994.²² V roku 2013, resp. oficiálne od roku 2016, sa pod vedením M. Wannera opätovne obnovili práce na vydaní nového slovníka českej archívnej terminológie (pod názvom *Slovník současné archivní terminologie*), ktorý je v súčasnosti už pripravený do tlače a môže byť inšpiratívny aj pre slovenských archivárov. Je ponímaný ako akademické, nie normotvorné dielo, na ktorom sa celkovo zúčastnilo 25 autorov. Slovník sa zameril iba na oblasť archivistiky a archívnictva, len v minimálnej miere obsahuje termíny z oblasti diplomatiky a ostatných pomocných vied historických, pre ktoré existujú v Českej republike špecializované slovníky. Vynechaná bola aj oblasť dejín jednotlivých archívov, ktorá by si podľa autorského kolektívu zaslúžila samostatné spracovanie. Slovník bude obsahovať 1 508 abecedne radených štruktúrovaných hesiel z 31 oblastí, medzi ktoré sú okrem štandardných termínov zaradené aj také oblasti ako archívne entity, české archívne periodiká, digitálne archívnictvo, e-government, informatika, kybernetická bezpečnosť, medzinárodné orgány a organizácie v archívnictve, mikrofilmovanie, laické výrazy a pod.²³

Z dôvodu absencie vlastnej normalizácie sa slovenská archívna terminológia nestala ani súčasťou medzinárodných slovníkov. Tu sa spolupráca pretavila už do troch veľkých projektov.²⁴ Hoci všeobecný význam základných archívnych pojmov je na

²⁰ Najnovšie vyplňa medzeru v oblasti teórie archívnictva v Poľsku inšpiratívna práca PŁUCIENNIK, Monika. *Polska terminologia archiwalna w źródłach prawa*. Warszawa : Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2020, 341 s.; PŁUCIENNIK, Monika. *Polska terminologia archiwalna w kontekście historycznym*. In *Archeion*, 2009 – 2010, roč. 111, s. 66-81; NOWOŻYCKI, Bartosz. *Prace nad „Polskim słownikiem archiwalnym” prowadzone przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych w latach 1974 – 2008*. In *Archeion*, 2016, roč. 117, s. 103-128.

²¹ ČECHOVÁ, Gabriela. *K české archivní terminologii*. In *Archivní časopis*, 1978, roč. 28, s. 69; *K české archivní terminologii*. In *Archivní časopis*, 1983, roč. 33, s. 65-72.

²² Predpokladala sa jeho finalizácia do piatich rokov. Mal sústrediť 300 až 400 základných archívnych termínov, vrátane termínov spojených s informatikou a využitím počítačovej techniky v archívnej praxi. Tie mali byť rozdelené do okruhov: základné archívne termíny, termíny súvisiace s vyradovaním písomností a vyradovacím konaním, so spracovaním archívnych dokumentov a tvorbou archívnych pomôcok, archívnu technikou a konzervovaním, informatikou a počítačovou technikou. Otvorené zostali termíny z PVH. ŠAMBERGER, ref. 11, s. 76; FIALA, Tomáš. *K archivní terminologii*. In *Archivní časopis*, 1996, roč. 46, s. 1-7.

²³ Ďakujem PhDr. Michalovi Wannerovi, Ph.D. z odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnútra ČR za poskytnutie informácií o slovníku i tlačového náhľadu úvodu slovníka.

²⁴ *Elsevier's Lexicon of Archives Terminology: French, English, German, Spanish, Italian, Dutch, compiled and arranged on a systematic basis by a committee of the International Council on Archives*. Amsterdam – London – New York : Elsevier, 1964; WALNE, Peter (ed.). *Dictionary of Archival Terminology. English and french with equivalents in Dutch, German, Italian, Russian and Spanish*. München – New York – London – Paris, 1984 (2. vydanie 1988 ICA); *Dictionary of Archival Terminology, DAT III: Draft. English, German, French and Russian lists*. 28. November 2004 (dostupné na: <https://internet.archivschule.uni-marburg.de/datiiii/index.html>); *Multilingual Archival Terminology* (dostupné na: <https://www.ica.org/en/online-resource-centre/multilingual-archival-terminology>).

tejto úrovni pomerne konzistentný, medzinárodná interaktivita umožňuje prezentáciu vedeckých úspechov a prenos poznatkov medzi archivármi z rôznych krajín. Doterajší pokus slovenskej medzinárodnej účasti zostal iba na úrovni už neaktuálneho archívneho slovníka socialistických krajín Rady vzájomnej hospodárskej pomoci (rusko – bulharsko – nemecko – poľsko – slovensko – český), na ktorom sa pracovalo v rokoch 1970 – 1982.²⁵ Prvé materiály do tohto dnes už zabudnutého slovníka boli publikované v roku 1973. Slovenskú časť, ktorá obsahovala 504 hesiel, spracovali J. Klačka a L. Kamencová.²⁶

Druhý a tretí pokus. Príprava rukopisov terminologických slovníkov v rokoch 1995 – 2006 a 2010 – 2012

K akcelerácii terminologických a terminografických prác na slovenskom archívnom terminologickom slovníku sa opätovne pristúpilo na začiatku 90. rokov. Slovenskí archivári túto úlohu po zmene spoločenských pomerov považovali za výsostne aktuálnu. Vtedajší odbor archívnictva a spisovej služby Ministerstva vnútra Slovenskej republiky ňou v roku 1992 poveril Slovenský národný archív v Bratislave. Jeho archivári síce v apríli 1994 odovzdali 5-stranový projekt archívneho terminologického slovníka, bol však nakoniec zamietnutý jeho vedeckou radou, keďže táto úloha bola podľa jej vyjadrenia nad personálne sily archívu.²⁷ Na podnet Vedeckej archívnej rady sa 23. februára 1995 následne vytvoril nový autorský kolektív archívneho terminologického slovníka. Jeho vedením a zostavením bol poverený na základe jej odporúčania Marián R. Zemene zo Štátneho archívu v Nitre. Tvorili ho okrem zostavovateľa ďalší poprední slovenskí archivári: J. Hanus, J. Beňko, P. Kartous, J. Klačka, M. Melníková, E. Rákoš, G. Ripková, M. Španková, J. Spiritza, M. Stieberová, L. Vrtel a F. Žifčák. V decembri 1995 sa definitívne dohodli na cieľoch, metodike a osnove nového archívneho terminologického slovníka. Mal byť výkladovým, s abecedným a systematickým radením pojmov a pôvodne aj s prekladom do nemeckého, maďarského, francúzskeho a anglického jazyka. Predpokladala sa tiež spolupráca s Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra SAV.²⁸ Na druhom zasadnutí pracovného kolektívu v decembri 1995 sa zvolilo abecedné radenie hesiel slovníka.²⁹ V rámci prvej etapy práce na slovníku sa predpokladala systematická excerpčia terminologických zdrojov z medzinárodných slovníkov (francúzskeho, maďarského, poľského, ruského a slovníka krajín bývalej

²⁵ KUŠÍK, Michal. Príprava slovníka súčasnej archívnej terminológie socialistických krajín. In *Slovenská archivistika*, 1979, roč. 14, č. 2, s. 153-155; ŠAMBERGER, Zdeňek. Archivní terminologie. Přehled vývoje terminologické práce u nás. In *Archivní časopis*, 1995, roč. 45, s. 71-72.

²⁶ KOLANKOWSKI, Z. (zost.). *Materiały do słownika terminologii archiwalnej krajów socjalistycznych*. Warszawa : Archiwum Polskiej Akademii Nauk, 1973, s. 325-380.

²⁷ BEŇKO, Ján. K slovníku slovenskej archívnej terminológie. In *Fórum archivárov*, 28. 3. 1995. Rukopis článku v Štátnom archíve v Nitre (ďalej len ŠANR), fond (ďalej len f.) Marián R. Zemene, škatuľa (ďalej len šk.) 7, bez sign.

²⁸ Záznam z 1. zasadnutia pracovného kolektívu na prípravu Slovníka slovenskej archívnej terminológie dňa 28. 3. 1995 – kópia v ŠANR, f. Marián R. Zemene, šk. 7, bez sign.

²⁹ Záznam z 2. zasadnutia pracovného kolektívu na prípravu Slovníka slovenskej archívnej terminológie dňa 5. decembra 1995 – kópia v ŠANR, f. Marián R. Zemene, šk. 7, bez sign.

Juhoslávie) a zo slovenskej a českej terminológie. Prvý abecedný variant heslára, bez definície pojmov, bol publikovaný v roku 1996. Obsahoval návrh vyše 3500 hesiel z oblasti archívnej teórie a praxe, klasických pomocných vied historických, dejín správy, počítačovej informatiky, archívneho vzdelávania a spoločenskej aktivity archivárov.³⁰ Kolektív autorov bol neskôr výrazne rozšírený. K pôvodným, ktorí sa dostali do pozície redakčnej rady, sa pripojili A. Buzinkayová, P. Draškaba, J. Hautová, Z. Kollárová, M. Mišovič, M. Mrižová, V. Nováková, B. Slezáková, P. Zoričák a M. Zsigmondová. Rukopis mal byť ukončený v decembri 2001. Metodologické východiská, najmä stavbu terminologického systému a zdrojov slovníka, ovplyvnila komunikácia hlavného zostavovateľa slovníka M. Zemeneho s českým archívnym teoretikom Z. Šambergerom,³¹ presadzujúcim tematické radenie hesiel a významným slovenským archívnym teoretikom E. Rákošom. Najmä pod vplyvom E. Rákoša došlo k výraznému okresaniu počtu pojmov. Jeho odborný názor viedol zostavovateľa a pracovnú skupinu k značnej redukcii zamýšľaného počtu hesiel z pôvodných vyše 3500 na 772. Z pôvodného návrhu iba tieto termíny mali tvoriť podľa E. Rákoša súčasť slovenskej archívnej terminológie. Zvyšná časť nepatrila podľa neho do odborného archívneho názvoslovia, prípadne išlo o heslá, ktoré sa opakovali v obrátenom slovoslede. Rákošovi sa otáznymi javili tiež heslá z oblasti kancelárskych a právnych skratiek, kde si nebol istý, či by mali byť súčasťou archívneho terminologického slovníka. Všetky ostatné terminologické heslá navrhoval vyňať a zapracovať do ním navrhovaného tzv. slovníka pojmov používaných v slovenskom archívniectve, ktorý mal slúžiť ako pomôcka pre pracovníkov archívov a ich potrebe porozumieť pojmom aj z iných príbuzných odvetví (história, dejiny správy, právo, štát, prírodné vedy, technika). Tieto pojmy boli už zväčša definované vo všeobecných slovníkoch slovenského jazyka, prípadne v špecializovaných terminologických slovníkoch. Presadzoval teda myšlienku, že odborný pojem používaný v inom vednom odbore, v ktorom tvoril súčasť odbornej terminológie, by nemal byť súčasťou archívnej terminológie, iba v tom prípade, ak mal v archívniectve odlišný význam.³² Hoci sa pôvodne uvažovalo o abecednom radení hesiel, zrejme pod vplyvom konzultácií so Z. Šambergerom sa zostavovateľ a autorský kolektív rozhodli uprednostniť tematickú štruktúru slovníka.³³

Výsledkom 9-ročnej práce kolektívu pod vedením M. Zemeneho bol rukopis archívneho terminologického slovníka pod názvom *Terminologický slovník archivistiky* dokončený v roku 2003. Slovník obsahoval už len 592 hesiel. Išlo o značne zre-

³⁰ ZEMENE, Marián. Slovenská archívna terminológia. Prvý variant heslára 1996. In *Slovenská archivistika*, 1996, roč. 31, č. 2, s. 189-227.

³¹ ŠANR, f. Marián R. Zemene, šk. 7, bez sign. Tam podklady od Z. Šambergera z 10. 7. 1997.

³² List E. Rákoša M. R. Zemenemu z 2. 4. 1997 vrátane kritického vyznačenia hesiel v navrhovanom heslári – pozri ŠANR, f. Marián R. Zemene, šk. 7, bez sign.

³³ Táto štruktúra vychádzala zrejme z ním navrhovanej štruktúry „terminologického archívneho kompendia“, v ktorom navrhoval usporiadať heslá do 11 skupín (A. Obecné archívne pojmy, B. Základní archívne pojmy, C. Druhy archívů, D. Pojmy předarchivní péče, E. Hodnocení archívneho materiálu, F. Zpracování archívneho materiálu, G. Archivní pomůcky, H. Podmínky uchovávání archívneho materiálu, CH. Informatické a počítačové vědy, I. Specifické pojmy specializovaných archívů, J. Pomocněvědné a právní termíny); pozri ŠAMBERGER, Zdeněk. Ad vocem archivní terminologie. In *Archivní časopis*, 1995, roč. 45, s. 167-168.

dukovaný výstup oproti pôvodne zamýšľanej koncepcii z roku 1996 (v zmysle vyššie uvedených odporúčaní E. Rákoša). V definitívnej podobe sa venoval iba termínom výlučne zameraným na oblasť archívniectva v piatich vymedzených oblastiach: I. Základné pojmy archívniectva, II. Dohľad na registratúru u pôvodcu, III. Vznik a spracovanie archívneho fondu, IV. Ochrana archívnych dokumentov a V. Využívanie archívnych dokumentov. Každá z nich sa členila na špecializované oblasti archívnej činnosti.³⁴ Oproti zamýšľanej koncepcii z roku 1996 vypadli heslá z oblasti pomocných vied historických, techniky, práva (kancelárske a právne skratky) a dejín správy. Slovník, ktorý stál pred dokončením, sa však nepodarilo vydať. Posledná informácia o ňom pochádza z roku 2006. Zo správy Vedeckej archívnej rady vyplýva, že finalizácia slovníka nebola predbežne možná, keďže z pôvodnej tretej kapitoly (Tvorba a spracovanie archívneho fondu) bolo potrebné úplne prepracovať 56 hesiel. Na návrh Vedeckej archívnej rady mal byť kolektív autorov slovníka opäť rozšírený, čo malo urýchliť jeho dokončenie a vydanie. Vedecká rada ho zároveň odporučila rozšíriť o stručné heslá z oblasti pomocných vied historických.³⁵

Výsledkom ďalšieho snaženia slovenskej archívárskej obce o archívny terminologický slovník bola príprava rukopisu nového slovníka, ktorý vznikol pod vedením vtedajšieho riaditeľa odboru archívov a registratúr J. Hanusa. Z rukopisu vyplýva, že redakciou bola poverená V. Nováková.³⁶ Jeho posledná, zjavne však nedokončená či nahrubo rozpracovaná verzia pochádza z roku 2012. Slovník vychádzal z aktualizácie hesiel predošlého slovníka z roku 2003. Prinášal však už aj nové definície v nadväznosti na vývoj archívnej legislatívy a archívnej teórie. Samotný rukopis však naznačuje, že výber a definícia viacerých pojmov neboli ukončené a viaceré heslá zostali v „proces“ tvorby. Na rozdiel od predošlého rukopisu sa rozhodol autorský kolektív jednotlivé terminologické heslá zoradiť abecedne. Nakoniec však aj tento slovník zostal nedokončený.

Bez ohľadu na existenciu vyššie uvedených nedokončených rozpracovaných slovníkov sú doterajšie výsledky archívno-teoretického snaženia v oblasti slovenskej archívnej terminológie pretavené iba do praktických príručiek z rokov 1988, 1998

³⁴ I. *Základné pojmy archívniectva* (1. Všeobecné termíny teórie a praxe, 2. Typy archívnych dokumentov), II. *Dohľad na registratúru u pôvodcu* (1. Záznam. Spis. Kancelária, 2. Registratúra a registratúrne stredisko, 3. Prehodnotenie registratúry a preradenie dokumentov do archívu), III. *Vznik a spracovanie archívneho fondu* (1. Triedenie archívnych dokumentov, 2. Tvorba a spracovanie archívneho fondu, 3. Sprístupňovanie archívneho fondu), IV. *Ochrana archívnych dokumentov* (1. Archívna legislatíva, 2. Evidencia archívnych celkov, 3. Uchovávanie archívnych dokumentov, 2. Preventívna ochrana, konzervovanie a reštaurovanie archívnych dokumentov), V. *Využívanie archívnych dokumentov* (1. Vedecká, kultúrno-vzdelávacia, informačná a správna činnosť archívu, 2. Bádanie v archíve, 3. Archívna odborná knižnica, 4. Reprografia archívnych predlôh).

³⁵ HAUTOVÁ, Júlia. Ostatné rokovanie Vedeckej archívnej rady. In *Slovenská archivistika*, 2007, roč. 42, č. 2, s. 200.

³⁶ Autor ďakuje Ing. Jozefovi Hanusovi, CSc., bývalému riaditeľovi odboru archívov a registratúr sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra SR, za poskytnutie rukopisu slovníka a možnosť s ním pracovať.

a čiastočne 2019,³⁷ sumarizujúcich základné pojmy zaužívané v archívnej praxi. Terminologické definície zároveň prináša aj naša archívna legislatíva, t. j. zákon č. 395/2002 o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, čiastočne vyhláška 628 Ministerstva vnútra Slovenskej republiky z 29. októbra 2002, ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov. Súčasný archívny zákon poskytuje však len základné vymedzenie archívnych pojmov (v úvodných ustanoveniach). Prirodzene, nie je úlohou zákona suplovať terminologický slovník, zákon nie je výslovnou terminologickou pomôckou.³⁸ Archívna legislatíva a archívna terminológia sú však akoby spojené nádoby, ktoré sa vzájomne prelievajú. Je nepochybné, že viaceré terminologické pojmy majú legislatívny základ, resp. ich definície vychádzajú a budú vychádzať z neho. Iba na základe terminológie spracovanej na vysokej odbornej úrovni a súčasne akceptovanej archívnu odbornou obcou môže následne vzniknúť kvalitná legislatíva.

Štvrtý pokus či šanca? Obnovenie prác na vydaní slovníka archívnej terminológie (2018) a jeho koncepcia

Príprava a vydanie nového archívneho terminologického slovníka bolo opätovne prijaté uznesením Vedeckej archívnej rady č. 5/2018 z 10. apríla 2018 ako jedna z priorit slovenského archívnictva. Úloha bola zverená členovi rady P. Kerestešovi, riaditeľovi Štátneho archívu v Nitre, ktorý bol poverený vedením pracovnej skupiny a jeho zostavením. Členmi základnej pracovnej skupiny sa stali I. Graus (po jeho nečakanom úmrtí v decembri 2020 ho nahradil v nasledujúcom roku M. Martinický), E. Javošová, J. Kurucárová, A. Maková, B. Malovcová, M. Mrižová, E. Putzová, V. Nováková za štátne archívy a odbor archívov a registratúr ministerstva vnútra a J. Valo za Katedru archívnictva Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Prizvaná na zasadnutia bola (do roku 2020) aj E. Karácsonyová z odboru archívov a registratúr, ktorá informovala pracovnú skupinu najmä o pôsobení a uzneseniach terminologickej komisie ministerstva vnútra.

Pracovná skupina doteraz zasadala spolu osemkrát. Jej hlavnou úlohou bolo prerokovať celý proces tvorby terminológie, t. j. spôsob terminologickej a terminografickej práce na koncipovaní nového archívneho slovníka. K zásadným otázkam patrilo najmä definovať koncepčný a rozsahový systém slovníka, definovať usporiadanie termínov v ňom, vymedziť zdroje terminológie, stanoviť vnútornú štruktúru terminologického hesla a terminologické zásady pre tvorbu jednotlivých pojmov. Ostatnou úlohou

³⁷ HORVÁTH, Vladimír – KARTOUS, Peter – WATZKA, Jozef (zost.). *Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov*. Bratislava : Archívna správa Ministerstva vnútra SSR, 1988, 204 s.; Kolektív autorov. *Príručka archívára*. Bratislava : PT Servis, 1999; MRIŽOVÁ, Mária – KARÁCSONYOVÁ, Elena. *Moderná správa registratúry*. B. m. : Asociácia správcov registratúry, 2019, 323 s.

³⁸ Na druhej strane treba poznamenať, že súčasná slovenská archívna legislatíva si doteraz plní sčasti pri základných pojmoch pozitívne aj funkciu terminologickú, vzhľadom k absencii odborne vypracovanej a prijatej archívnej terminológie. Archívne pojmy sa teda na jednej strane vytvárajú a definujú v oblasti vedy, na druhej strane sú upravované, resp. aj upravené právnymi aktmi.

bolo rozdeliť terminologickú prácu medzi členov pracovnej skupiny, ktorej najzdĺhavajšou a najťažšou súčasťou je práve výber termínov a tvorba definícií jednotlivých pojmov.

Slovníky archívnej terminológie môžu byť koncipované rôznym spôsobom. Najst' vhodný spôsob bolo jednou zo základných úloh pracovnej skupiny. Pri definovaní koncepčného a rozsahového terminologického systému nového slovníka bolo prijaté rozhodnutie vychádzať rámcovo z pôvodného posledného rukopisu nevydaného archívneho slovníka z roku 2003. Ten poskytuje rámcový základ hlavného terminologického systému, o ktorý sa možno oprieť pri koncipovaní nového všeobecného archívneho slovníka (so zámerom kodifikovať základ profesionálneho jazyka všetkých typov archívov a archivárov) prihliadajúci na praktické potreby slovenského archívnictva.³⁹ Vzhľadom k relatívne dlhšiemu časovému odstupu od súčasnosti, v rámci ktorého došlo k ďalšiemu dynamickému vývoju terminologickej sústavy slovenského archívnictva, ovplyvnenej najmä informatizáciou archívnej práce, ale aj posunom vo vnímaní niektorých ustálených archívnych termínov, došlo ku kritickému zhodnoteniu a revízií jednotlivých termínov, t. j. k vylúčeniu zastaraných termínov, niektorých pseudoterminov a poloterminov a k doplneniu o nové termíny, ktoré priniesol vývoj archívnictva za posledné dve desaťročia (napr. z oblasti elektronickej správy archívnych dokumentov a elektronických registratúrnych záznamov, medzinárodných štandardov, archívneho opisu, e-governmentu atď.) a zároveň aj vývoj domácej archívnej legislatívy. Je tiež potrebné zosúladienie slovenskej archívnej terminológie s medzinárodnými štandardmi.

Pôvodný rukopis slovníka členil celý terminologický systém do piatich oblastí podľa súvzťažnosti pojmov a tieto roztriedil do samostatných blokov, ku ktorým prirad'oval systematizované termíny. Tento spôsob však prinášal so sebou riziko ned jednoznačného začleňovania niektorých termínov do „klasifikačných“ oblastí či riziko prílišného kopírovania zastaraného terminologického systému. Systém sa ukázal, aj vzhľadom k doplneniu nových termínov z oblastí, ktoré pôvodný slovník ne-reflektoval, už ako málo produktívny a pomerne zložitý, aj z dôvodu, že sa v novom slovníku, ako o tom budeme hovoriť nižšie, nebude už uplatňovať vecné, ale abecedné radenie hesiel. Tieto objektívne skutočnosti viedli pracovný kolektív k tomu, aby si vytvoril racionálnejší model jednotlivých tematických oblastí, do ktorých budú jednotlivé vypracované terminologické heslá zaraďované (v zátvorke sú uvedení členovia pracovného kolektívu a im zodpovedajúca tematická oblasť), a to v nasledovnej štruktúre:

Archívna a všeobecná legislatíva (M. Mrižová, E. Putzová)

Digitalizácia archívnych dokumentov

E-government (M. Mrižová, E. Putzová)

Evidencia (P. Keresteš)

Hodnotenie a výber (M. Mrižová, E. Putzová)

Konzervovanie a reštaurovanie (A. Maková)

Médiá a informatika

³⁹ Tento terminologický systém prebral viac-menej aj nedokončený rukopis z roku 2012, iba termíny radil abecedne, nie tematicky.

Medzinárodné orgány a organizácie (M. Péková, M. Belej)
Odborná knižnica (B. Malovcová, V. Nováková, E. Javošová)
Pomocné vedy historické (J. Valo)
Prístup a využitie (J. Kurucárová)
Reprografia (A. Maková)
Správa registratúry (M. Mrižová, E. Putzová)
Sprístupňovanie (V. Nováková, E. Javošová, B. Malovcová)
Typológia archívov a archívna sieť (M. Belej, E. Javošová)
Typy archívnych dokumentov (M. Martinický)
Uloženie (P. Keresteš)
Základné pojmy archívnej teórie a praxe (P. Keresteš).

Takto zvolená štruktúra bude slovník radiť k základným všeobecným slovníkom z archívneho a archivistickej (tak ako si jeho koncepciu predstavoval aj archívny teoretik E. Rákoš). Vzhľadom k postupnému prelínaniu súčasného moderného archívneho s informatizáciou, elektronizáciou a digitalizáciou a tiež uplatňovaním medzinárodných štandardov aj v slovenskom archívnom sa do slovníka zahrnujú aj základné a nevyhnutné termíny z oblastí e-governmentu, digitalizácie, médií, informatiky a medzinárodných orgánov. Z ostatných termínov interdisciplinárnej povahy z iných vedných odborov sa slovník na základe rozhodnutia pracovnej skupiny rozšíri už len o základné termíny z pomocných vied historických, ktoré majú najbližší prienik a súvis s archívom (tento krok odporúčala už Vedecká archívna rada v roku 2006). Ďalšie príbuzné termíny z iných vedných odborov (história, dejiny správy, právo, štát atď.) v slovníku vzhľadom na jeho charakter nebudú figurovať.⁴⁰

Usporiadanie terminologických hesiel v slovníku bude napokon abecedné s vyznačením príslušnej oblasti zaradenia jednotlivých hesiel.⁴¹ Dôvodom takto zvoleného

⁴⁰ Implementácia termínov interdisciplinárnej povahy z iných príbuzných vedných odborov do archívneho terminologického slovníka je i dnes diskutovaná téma podmienená aj subjektívnym pohľadom. Rozhodnutie o tom, ktoré pojmy sa majú dostať do archívnej terminológie, nie je jednoduché ani v prípade základných archívnych pojmov, o to viac je náročné v prípade iných pojmov spojených s archívom, najmä interdisciplinárnej povahy. Napríklad maďarský archívár Gy. Ember v protiklade s názormi slovenského archívneho teoretika E. Rákoša presadzoval, aby sa archívna terminológia zaoberala nielen základnými archívными pojmi, ale všetkými dôležitejšími v archívnej práci, ktoré podľa jeho slov musí archívár poznať v záujme efektívneho vykonávania svojej práce. Tento jeho názor sa prejavil aj v štruktúre ním vypracovaného archívneho lexikónu, ktorého heslá členil až do 22 skupín (spolu 2194 pojmov): 1. Archívna veda (27 pojmov), 2. Náuka o spisoch (147), 3. Vláda (42), 4. Registratúra (112), 5. Archívna inštitúcia (86), 6. Archívne úložisko (75), 7. Archívne dokumenty (75), 8. Akvizície (69), 9. Ochrana dokumentov (97), 10. Konzervovanie a reštaurovanie (48), 11. Reprografia (128), 12. Usporiadanie (287), 13. Vyradovanie (46), 14. Tvorba pomôcok (138), 15. Tvorba publikácií (207), 16. Verejná vzdelávanie a osveta (26), 17. Informačná služba (29), 18. Bádateľské služby (89), 19. Knižničná služba (76), 20. Archívne školenie (28), 21. Riadenie archívu (235), 22. Kancelárska agenda (130). Porovnaj EMBER, ref. 19, s. 19-26.

⁴¹ Voľba abecednej alebo tematickej štruktúry archívnych slovníkov je rovnako dilemou archívnej terminológie. V českom a slovenskom archívnom sa už od počiatkov konštituovania terminologickej problematiky uprednostňovalo tematické radenie, ktoré presadzovali aj naši poprední

usporiadania je dominantná úžitková funkcia. Abecedné usporiadanie uľahčuje používanie slovníka a je vhodné pre elektronické databázy. Abecedný systém umožňuje nájsť hľadaný termín rýchlo, na základe začiatočného písmena, pričom tento spôsob je vhodnejší práve pre všeobecné slovníky, k akým sa bude radiť aj archívny terminologický slovník (ale aj pre lexikóny so širším tematickým záberom). Zároveň umožňuje vyvarovať sa problémom s priradovaním do správnej vecnej štruktúry pojmov. Abecedné radenie bolo zvolené aj z dôvodu, že pripravovaný slovník sa plánuje zverejniť v slovenskej terminologickej databáze, ktorá vyžaduje abecedné radenie hesiel a v ďalšej etape i v medzinárodných archívnych slovníkoch. Pri viacslovných termínoch (najmä so zhodným prívlastkom) sme uprednostnili ich uvádzanie v „adjektívnom“ tvare („archívny fond“, „registratúrny záznam“ atď.), pred „substantívnym“ (záznam, registratúrny atď.), ktorý je bežnejší v odbornej terminografickej praxi a umožňuje efektívnejšie vyhľadávanie jednotlivých termínov v slovníku.

Ambíciou nového archívneho terminologického slovníka je aj jeho implementácia do Slovenskej terminologickej databázy (ďalej STD).⁴² Táto okolnosť logicky ovplyvnila samotnú štruktúru terminologického hesla nového archívneho terminologického slovníka, ktoré musí byť vypracované a formulárovo štruktúrované v súlade s odporúčanou metodikou na tvorbu hesiel do tejto databázy.⁴³ Jej sprístupnenie online zabezpečí implementáciu všeobecnej archívnej terminológie čo najširšiemu okruhu používateľov, čo je potrebné pre samotné udomácnenie sa termínov archivistiky v iných spoločenských a vedných odboroch. Štruktúra hesla STD pozostáva z povinných údajov (1. termín, 2. oblasť, 3. definícia, 4. zdroj definície) a voliteľných nepovinných údajov. Do štruktúry hesla boli vybraté nasledovné doplnujúce rubriky: 5. príbuzné (súvisiace) termíny, 6. synonymum a 7. poznámka. Pod termínom sa rozumie názov terminologického hesla, na ktorom sa zhodla a schválila ho pracovná skupina pre

archivári M. Kušík či Z. Šamberger (KUŠÍK, ref. 11, s. 19-43; ŠAMBERGER, 1994, ref. 11, s. 75). Abecedné radenie považovali za málo prehľadné a inštruktívne, tiež za metodicky málo dôkazné. Naopak, tematické radenie bolo podľa nich účelnejšie, pretože umožňovalo dať termíny do istej súvzťažnosti v rámci archívniectva a odborných archívnych činností. Tematické radenie odporúčal – a vo svojom lexikóne ho aj uplatnil – maďarský archivár Gy. Ember. Jeho zámer vychádzal z princípu akejsi kompatibility a súvzťažnosti terminologického slovníka ako výstupu archívnej teórie s archívnu príručku ako základným postulátom pre archívnu prax. Podľa neho sa takto radená štruktúra terminológie mala dať do súladu so štruktúrou nadväzujúcej archívnej príručky, pričom by pojmy v oboch určovala a vysvetľovala v rovnakom poradí. Terminológia mala podľa neho tvoriť kosru príručky, pričom tá mala podľa jeho chápania obširnejšie vysvetľovať obsah terminológie (EMBER, ref. 19, s. 24-25). Všetci vyššie spomenutí archívni teoretici sa však zhodli v tom, že ak sa pristúpi na tematickú štruktúru slovníka, je potrebné k nemu pripojiť abecedný register termínov s príslušnými odkazmi. Takáto forma však predpokladá číselné indexovanie jednotlivých termínov, ktoré umožňuje spätné vyhľadanie termínu v tematickej časti.

⁴² Vytvára sa od roku 2018 na Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied (ďalej len JÚLŠ SAV) a je sprístupnená elektronicky na: <https://terminologickyportal.sk/>.

⁴³ *Obežník určený terminologickým komisiám pri ústredných orgánoch štátnej správy z 20. júla 2018*. Vypracovali Mgr. Jana Levická, PhD., vedúca projektu Slovenskej terminologickej databázy z JÚLŠ SAV a PaedDr. Elena Kačalová, riaditeľka odboru štátneho jazyka SUŠJK na Ministerstve kultúry SR.

archívny terminologický slovník; pod oblasťou odborná oblasť (v našom prípade Archívnictvo); pod definíciou stručná, jasná a zrozumiteľná definícia terminologického hesla schválená pracovnou skupinou pre archívny terminologický slovník; pod zdrojom názov zákona, všeobecne záväzného predpisu, odbornej literatúry (eventuálne tam, kde nie je možný odkaz na ani jeden z uvedených relevantných zdrojov, je ako zdroj ponímané uznesenie pracovnej skupiny pre terminologický slovník, ktorá príslušný termín schválila). Pod príbuznými termínmi sa rozumejú k termínu kontextovo podobné, resp. nadväzujúce termíny nachádzajúce sa v archívnom terminologickom slovníku, pod synonymom rovnaké alebo blízko významové slovo k príslušnému termínu v slovníku, ktoré sa odlišuje významovými odchýlkami alebo štylistickými príznakmi. V poznámke bude možné uviesť doplňujúce údaje, ako napr. zaužívanú archívnu skratku pre príslušný termín, zaužívaný latinský alebo archaický (historický) pendant termínu a pod.⁴⁴

Výskum slovenskej archívnej terminológie by mal vychádzať z výskumu systematickej analýzy terminologických zdrojov. Takýto komplexnejší prístup k predmetu záujmu zohľadňuje zároveň problematiku vnútornej štruktúry prvkov prítomných v systéme, ich formy, fungovanie a vzťah medzi jednotlivými prvkami, ale na druhej strane aj efektívnosť systému a ich vplyv naň. Jednou z možností takéhoto prístupu je aj analýza historicky premenlivých významov pojmov a ich formovanie. K zdrojom terminológie patria okrem všeobecných prác o terminológii (vrátane zahraničných) predovšetkým slovenská archívna legislatíva a aktuálne aplikované právne normy, metodiky z oblasti archívnictva a správy registratúry, medzinárodné terminologické slovníky a normy, odborná literatúra venovaná archívnej problematike (vrátane príručiek a metodík), archívno-teoretické práce a práce venované archívnej terminológii, ktoré však sami osebe patria medzi najmenej početné.

Prirodzene, príprava nového slovenského archívneho terminologického slovníka musí vychádzať predovšetkým z daného reálneho stavu, ktorého účelom nebude vytváranie nového názvoslovia za každú cenu, ale v prvom rade stabilizovanie zaužívaných a ustálených termínov, pokiaľ zodpovedajú pojmovému obsahu a ich potvrdenie a spresnenie. Podstatné a nosné termíny, ktoré vytvárajú akúsi chrbtovú kosť archívnictva a archivistiky, musia byť stabilizované viac-menej natrvalo. Definovať je tiež potrebné najmä novovzniknuté a v archívnej praxi za posledné dve desaťročia už zaužívané termíny, aj to len vtedy, ak pre ne neexistuje už prijatý a zaužívaný medzinárodný výraz.⁴⁵ Už teraz sa ukazuje, že príprava slovníka bude náročná a dlhodobá. Napriek tomu, že základné rámce diela boli položené, samotná koncepcia slovníka, najmä pokiaľ ide o jeho vnútorný obsah (oblasti jednotlivých hesiel), sa zrejme vykryštalizuje postupne, v priebehu prác a bude doplňovaná priebežne. Dá sa predpokladať, že k členom základnej pracovnej skupiny budú postupne priberaní aj ďalší autori slovníkových hesiel z oblastí, ktoré sa postupne ukážu ako opodstatnené.

⁴⁴ Toto štruktúrovanie je v súlade s medzinárodnou terminologickou vedou, podľa ktorej „súbory terminológie“ sú štruktúrované materiály, ktoré musia obsahovať všetky relevantné informácie o každom termíne.

⁴⁵ Za medzinárodný výraz možno považovať taký, ktorý zhodne existuje aspoň v troch jazykoch; porovnaj k tomu ČECHOVÁ, ref. 21, s. 68.

Každý odborník pracujúci na odbornej terminológii by si mal byť vedomý skutočnosti, že tvorba definície termínu ako lexikálno-sémantickej jednotky je mimoriadne náročná a musí zodpovedať zásadám terminológie, teda jazykovednej disciplíny, ktorá skúma nielen súbory termínov (odborných názvov v systéme pojmov daného vedného odboru), ale aj ich gramatickú organizáciu.⁴⁶ Termín je slovo, označenie, pomenovanie a hoci terminológia pracuje so slovami, ide v nej v prvom rade o pojmy – formu myslenia, ktorá zahŕňa podstatné vlastnosti určitého objektu. Termín sa chápe ako prvok spisovnej slovnej zásoby, a preto okrem spisovnosti, čo je asi základná vlastnosť termínu, musí byť zladený najmä s hľadiskom motivovanosti, systémovosti, jednoznačnosti, presnosti a operatívosti, teda komunikačnej ľahkosti. Termíny a ich odborné definovanie pojмами musia byť v súlade s jazykovou čistotou.⁴⁷ Skúsenosť totiž ukazuje, že hoci terminológia prichádza na pomoc praxi rozpracovaním metodických postupov ako sformulovať definíciu, časť praxe sa častokrát vzdáva od postulátov teórie terminológie. Archivistika doteraz prakticky nečerpala dôsledne z poznatkov terminológie ako vednej disciplíny. Tento nedostatok je zrejmy aj pri termínoch a pojmoch z rukopisov archívnych terminologických slovníkov (2003, 2012), aj keď pri novej verzii nastal istý kvalitatívny posun. K týmto nedostatkom patrí najmä sklon k prílišnej a zbytočnej opisnosti definícií, kde definovanie pojmu už nesúviselo priamo so samotnou definíciou. Tento stav viedol k tvorbe definícií pozostávajúcich zo súvetí, prípadne dvoch či dokonca viacerých viet, ktoré heslo už často nedefinovali, ale opisovali predmet definície. Pri tvorbe archívneho terminologického slovníka je vhodné vytvárať skôr klasické a syntetické definície, ktoré znaky a vlastnosti pojmu vtesnajú do významu jedného názvu a jednej definície.⁴⁸ Ako nevhodné sa ukazuje aj používanie tzv. spôn (slovies je, sú, obsahuje) v samotných definíciách, prípadne používanie slovesa vo východisku definície (tvorí, je daná, určuje, spočíva), čo často viedlo autorov definícií z rukopisov terminologického slovníka k tomu, že sa uhýbalo od jasnej, zreteľnej a priamej odpovede na otázku „čo je to“. V niektorých definíciách sa nesprávne vyskytovalo aj používanie osoby podávateľa (napr. v našom prípade osoby archivára, správcu registratúry a pod.), čo možno eliminovať prevedením slovesných zložiek na konštrukcie so zvratným pasívom. Osobitnou oblasťou je vysporiadanie sa s problematikou synonym a homonym (najmä v prípade synonym je úlohou terminologickej práce potlačiť nadbytočné, zastarané výrazy a synonymitu).⁴⁹

⁴⁶ Porovnaj MASÁR, Ivan. *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava : VEDA, 1991, s. 17n. Do slovenčiny boli tiež preložené a vydané aj viaceré medzinárodné normy o zásadách a metódach spracovania terminológie a o organizácii terminologickej práce, ktoré môžu byť nápomocné: STN ISO 860: 1998 Terminologická práca. Harmonizácia pojmov a termínov; STN ISO 10241: 2000 Medzinárodné terminologické normy. Tvorba a úprava; ISO 704 STN 01 0013: 2006 Terminologická práca. Princípy a metódy.

⁴⁷ Oproti možnostiam spred dvoch desaťročí môžu súčasní tvorcovia slovenskej archívnej terminológie využívať aj moderné jazykovedné elektronické databázy. Veľmi užitočný je najmä *Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra* sprístupnený na <https://slovník.juls.savba.sk/>, ktorý prepája niekoľko typov jazykovedných slovníkov.

⁴⁸ Tento typ definície je najvhodnejší aj pri snahe preniknúť do medzinárodnej terminologickej databázy.

⁴⁹ Napokon už samotný základný termín odboru, archív, je homonymum.

Každý termín je zovšeobecneným výsledkom výskumu veľkého množstva existujúcich termínov, ale na druhej strane aj kritériom pre tvorbu nových potrebných termínov. I napriek snahe o čo najlepšiu definíciu termínu sa môže stať, že sa nemusí podariť vytvoriť termín vyhovujúci všetkým vlastnostiam, ktoré postuluje teória terminológie. V tejto veci je preto terminologická prax neraz len úsilím o priblíženie sa k ideálu. Každý tvorca odbornej (aj archívnej) terminológie pri výbere a definovaní hesiel vnáša do nich i svoje subjektívne stanovisko, pri ktorom sa opiera jednak o archívnu odbornú literatúru, na druhej strane aj o vlastnú odbornosť a skúsenosti nadobudnuté počas archívnej praxe.

Dôležitou úlohou terminologickej práce bude tiež očistenie terminológie od zastaraných termínov a tzv. pseudoterminov či poloterminov, ktoré sú v archívnej terminológii zbytočné, a tým zabrániť akejsi terminologickej inflácii. Istý kvalitatívny posun vidieť z komparácie rukopisov z rokov 2003 a 2012, ktoré sa nevyhli takýmto prípadom (ako zbytočné či zastarané sa odvtedy ukázali napríklad termíny ako *archívna ostraha*, *priemyselná televízia v archíve*, *tezaurus*, *primárny dokument*, *sekundárny dokument*, *základný archívny princíp*, *rekognoskácia archívneho dokumentu*, *redakcia archívneho dokumentu*, *archívny celok*, *archívna jednotlivina*, *jednotlivina v archíve* a pod.). Zbytočné sú dnes už aj umelo vytvorené pomenovania pre časti regála a uloženie archívnych dokumentov (*archívne skladisko*, *ulička v archívnom sklade*, *výška archívneho skladu* a pod.). Archívniectvo a archívári si nekomplikovane vystačia s nosnými termínmi uloženia archívnych dokumentov ako sú *archívny sklad*, *archívny regál*, *archívna polica*, *archívna škatuľa* a *archívny obal* a sústavou ďalších termínov z oblasti evidencie. Ako príklad hmlistého termínu možno uviesť termín *archívna jednotlivina*. Ak vychádzame z koncepcie, že archív sa skladá z archívnych súborov, ktorými sú archívne fondy a zbierky tvorené archívnymi dokumentmi, tak tento termín je zbytočný, pretože každý archívny dokument musí byť v archíve ako systéme archívnych súborov zaradený (nielen podľa zásad proveniencie, ale aj v rámci teórie štrukturalizmu chápaného celok ako autonómny systém, ktorý je určený vzťahmi medzi svojimi elementmi) v archívnom fonde alebo v archívnej zbierke a nemôže existovať samostatne ako jednotlivina, resp. nejaký solitér.⁵⁰ Teda jednoducho vyjadrené, jednotlivina v archíve nemôže „archívne“ (v duchu proveniencie) existovať, môže však existovať evidenčne v príslušnom archívnom súbore (archívnom fonde alebo zbierke). Preto treba zaviesť termín *evidenčná jednotlivina*, t. j. druh evidencnej jednotky v archíve alebo archívnom súbore, ktorá sa pre svoju formálnu podobu, typ, druh nosiča alebo umelého oddelenia od pôvodného nosiča vykazuje a eviduje samostatne. Nadradeným pojmom bude následne termín *evidenčná jednotka* ako súbor obsahovo, typovo či formálne zhodných archívnych dokumentov v analógovej i digitálnej podobe slúžiaci na celkový prehľad o archívnych dokumentoch a určenie a vykazovanie ich množstva a veľkosti. K evidencnej jednotke následne prilieha termín *archívna jednotka*, ktorý možno definovať ako archívny dokument v analógovej alebo digitálnej podobe s vlastnou signatúrou v archívnom súbore alebo súbor archívnych dokumentov, ktorý vznikol ich systemizáciou v archívnom súbore alebo archíve. Napokon aj do-

⁵⁰ Práve jeho zaradenie do príslušného archívneho súboru je jeho pridanou hodnotou, ktorá sama osebe zvyšuje jeho archívnu hodnotu.

dnes v slovenskom archívnictve zaužívané „spracovanie a sprístupňovanie“ archívnych dokumentov je tzv. nepravá synonymita a vystačili by sme si iba s termínom sprístupňovanie archívnych dokumentov. Týmito príkladmi chcem povedať, že terminológia je ako sústava termínov používaných v praxi otvorená, premenlivá a determinovaná aj vlastným vývojom, v ktorom možno sledovať komplexný proces vzniku, premien a zanikania termínov, ale na druhej strane aj sledovanie princípov a príčin týchto procesov. Sú to determinanty, bez ktorých nie je možné správne pochopiť terminologickú prácu.

V súčasnosti má terminologická komisia pracujúca na novom (všeobecnom) slovenskom archívnom terminologickom slovníku za sebou dva a pol roka práce. Po vyjasnení základných koncepcií, ktoré boli v tomto texte naznačené vyššie, pracujú od júna 2020 členovia pracovnej skupiny na najdôležitejšej a časovo najnáročnejšej časti terminologickej práce – na samotnej tvorbe definícií pojmov. V súčasnosti je hotových 251 z nich z oblasti evidencie, uloženia, konzervovania a reštaurovania a sprístupňovania archívnych dokumentov, čo je približne 20 % z ich celkového počtu. Definície pojmov každého autora sú po ich vypracovaní pripomienkované v užšom kruhu pracovnej skupiny a následne sú vložené do zdieľanej formulárovej databázy (v zmysle deklarovanej štruktúry terminologickej databázy), ktorá je sprístupnená všetkým členom pracovnej skupiny na ďalšiu prácu s terminologickou sústavou a formovanými pojmami.⁵¹ Systémom práce pracovnej skupiny je teda metóda kolektívnej supervízie. Po ukončení definícií budú všetky vypracované heslá opätovne podrobené záverečnej revízií pracovnej skupiny. Ako zostavovateľ archívneho terminologického slovníka sa domnievam, že kvalitná definícia pojmov jednotlivých termínov je veľmi náročná úloha, ktorá presahuje akokoľvek kvalitný subjektívny pohľad nielen jedného autora, ale v tejto fáze aj samotnej pracovnej skupiny. Preto súčasnú odbornú riešiteľskú skupinu možno vnímať ako základnú platformu na výber a definovanie jednotlivých hesiel slovníka vybranými odborníkmi z oblasti archívnictva, ktorá bude predchádzať oponentúre či lektorovaniu širšou archívárskou odbornou obcou.⁵² Tomuto zámeru zaiste napomôžu aj teoretické alebo diskusné príspevky v obnovennej Slovenskej archivistike, ako to naznačila A. Klincová v predošlom čísle tohto časopisu.⁵³ Iba konštruktívny dialóg medzi archívármi prispeje k tvorbe a aktualizácii kvalitnej odbornej terminológie. Som však zároveň presvedčený, že rozvoj a napredovanie archívno-teoretického myslenia slovenských archívárov, ktorých súčasťou je aj rozvoj terminologického myslenia, bude priamo úmerne závislé aj od podmienok na vlastnú odbornú prácu v archívoch a ich materiálno-technického zabezpečenia. Vypracovaním archívneho terminologického slovníka problém slovenskej archívnej terminológie nie je uzavretý. Ambíciou slovenských archívárov by malo byť ďalšie rozpracovanie

⁵¹ Vytvorenie zdieľanej databázy si vynútila aj samotná pandemická situácia, ktorá v roku 2020 negatívne zasiahla do prezenčných rokovaní pracovnej skupiny a obmedzila jej intenzívnejšie stretávanie.

⁵² Je celkom možné, že po finalizácii projektu všeobecného archívneho terminologického slovníka sa celý projekt rozšíri formou crowdsourcingu.

⁵³ KLINCOVÁ, Adriana. Pár viet k slovenskej archívnej terminológii (diskusný príspevok). In *Slovenská archivistika*, 2021, roč. 51, č. 2, s. 119.

terminológie od všeobecnej k špecializovanej a prirodzene implementácia do medzinárodnej archívnej terminologickej databázy.

Na záver alebo ako ďalej so slovenskou archívnu terminológiou

Úplne na záver si dovoľm ešte pár poznámok. Je nepochybné, že archivistika ako moderná veda musí neustále ustaľovať, upevňovať a rozvíjať svoju vlastnú odbornú terminológiu kvôli identite medzi ostatnými vedami, ale aj pre odbornú jazykovú komunikáciu. Veď poslaním samotnej terminologickej práce je predovšetkým konsolidácia vnútrokomunikačnej siete odboru. Mať vypracovanú a aktualizovanú terminológiu prinesie archívnictvu nepochybne výhody v podpore konceptualizácie samotného odboru a presnosť v špecializovanej komunikácii, pretože vedecká konsolidácia každého odboru je priamo úmerná stupňu jednoznačnosti a rozšírenosti jej terminológie. Zámer jej publikovania v elektronickej forme a v slovenskej terminologickej databáze nepochybne otvorí priestor jej flexibilnejšiemu prispôsobeniu sa potrebám jej očakávaných príjemcov.

Prirodzene, slovenské archívnictvo a jeho súčasť, archivistika, nie sú izolované a sú pod tlakom moderného odborného a intelektuálneho vývoja a trendov. Evolúcia v tomto smere na archívnictvo a archivistiku vnáša do jeho praxe a odborného slovníka mnohé nové termíny (napr. „dôkaz“, „metadáta“, „digitálny objekt“, „digitálny balík (dataset)“, „zdroj“, „medzinárodné štandardy“ a pod.). Zároveň platí, že čím viac slovenskí archivári budú spolupracovať s inými odbornými komunitami, tým viac musia venovať svoj čas tomu, aby vysvetlili tieto pojmy vo svojom odbornom kontexte. Musia si nájsť priestor na to, aby sa naučili špecializovaný jazyk iných odborov a vyjadřili tým svoje myšlienky a záujem o tieto termíny. Moderný vývoj archívnictva a archivistiky ukazuje, že majú čoraz viac styčných a prestupových bodov s inými vedami (najmä informačnými) a je to správny proces. Aj vďaka tomu bude mať archívnictvo šancu sa rozvíjať a vytvárať nové koncepcie. Je to v súlade s trendom interdisciplinarity.

Najväčším problémom súčasnej slovenskej archívnej terminológie je skutočnosť, že slovenskí archivári najmä posledné roky prestali reflektovať vývoj v modernom svetovom archívnictve, a tým nepriamo ochudobňujú odbornú terminológiu a jej vývoj. Za posledných tridsať rokov sa celosvetový pohľad na charakter a smerovanie archívov totiž dynamicky mení. Pre slovenské archívnictvo je potrebné zachytiť kľúčové premeny v archívnom myslení a praxi, ktoré nastávajú v poslednej dobe, a ktoré už dlhšie rezonujú vo svetovom archívnictve. Chýbajú nám archivári, ktorí by referovali o aktuálnych trendoch archívneho vývoja, o moderných archívno-teoretických názoroch na súčasné svetové archívnictvo, najmä v kontexte úvah nad poslaním postmoderných archívov a archívnictva v 21. storočí, na participácii spoločnosti na činnosti archívov a ich ďalšiu demokratizáciu („archívy sú v ohnisku záujmu celej spoločnosti a súčasťou demokracie“). Archivárska profesia prešla za posledné dve desaťročia hlbokými zmenami, ktoré si vyžadujú jej prehodnotenie.⁵⁴ Do popredia sa

⁵⁴ Ku kontextu premien svetového archívnictva napríklad HILL, Jennie (ed.). *The Future of Archives and Recordkeeping*. London : A Reader, Facet Publishing, 2010, 244 s.; najnovšie NESMITH, Tom – BAK, Greg – SCHWARTZ, Joan M. „All Shook Up“: *The Archival Legacy*

dostávajú témy (možno ich už chápať sčasti aj ako podnety do terminologickej diskusie) ako archívna etika, participatívne archívničtvo, archívna inteligencia, stratégia digitálnej continuity, archívna väzba, archívne sieťovanie informácií, autoritatívne záznamy, archívne vzdelávanie, koncepcia času v archívničtve a dlhodobé uchovávanie informácií. Kým v modernom archívnom svete sa diskutuje o termínoch z oblasti informačných technológií, publikovania dát a manažmentu a oboznamujú a diskutujú s doslova pre nás stále akoby tajomnými aspektmi technológie používanej na spravovanie, zaznamenávanie a overovanie elektronických dokumentov, u nás sme zatiaľ v zajatí papierového archívničtva, nehovoriac o tom, že stále u nás, azda ako jediných v strednej Európe, neexistuje v štátnych archívoch koncepčne prepracované systematické digitalizovanie archívnych súborov (napokon niet ani na čom a kým). Je nepochybné, že v súčasnosti najväčší vplyv na archívny jazyk a profesionálne hranice vyplýva z výziev elektronických záznamov, ich spravovania, ukladania a overovania. Jazyk záznamov sa u nás tradične viaže len na papierovú podobu, ktorá kladie dôraz na fyzické kvality pred funkčnými charakteristikami. Veľkou výzvou je preto reformulovať základné charakteristiky týchto konceptov v termínoch, ktoré nám budú dávať zmysel v úplne odlišnom prostredí. V dobe elektronických záznamov bude ich uchovávanie vyžadovať viac ako archivárov. Ich spolupráca s informačnými technológiami bude v najbližšej budúcnosti pravdepodobne stierať hranice toho, kto je archivár. Preto aj slovenskí archivári musia pochopiť, ako ľudia používajú nové formy záznamov. Napokon jedna z najaktuálnejších a najprogresívnejších oblastí vývoja svetovej archívnej teórie je problematika archívneho hodnotenia (resp. teória makrohodnotenia). Od roku 2003, keď nestor slovenskej archívnej teórie E. Rákoš publikoval svoje články o archivite a archívnom hodnotení, sa aj táto oblasť archívnej teórie posunula vo svetovom archívničtve voči tradičnému poňatiu prístupu k dokumentu, ktorý má byť archivárom hodnotený, a to najmä vďaka teórii makrohodnotenia (jej tvorcom je svetovo uznávaný kanadský archivár Terry Cook) spočívajúcej na prechode od informácie založenej na obsahu k znalosti orientovanej na kontext. Archívy a archívne dokumenty sú totiž nosičmi (archívnych) informácií, ktorých podstatnými prvkami sú štruktúra (usporiadanie entít a ich väzieb v inej entite, t. j. v istom celku alebo procese) a kontext (súbor súvislostí či spojitostí), ktoré zároveň zvyšujú ich hodnotu. Napokon ani klasické definície provenienčného princípu už nezodpovedajú charakteru dnešného digitálneho sveta (a dokumentov v ňom vznikajúcich) a volá sa po jeho opätovnom prehodnotení. Archivári sú síce strážcami minulosti a pamäti, ale nové trendy ich vyzývajú, aby sebareflexívne zmenili pohľad na svoj odbor (či seba samých) ako na „vec minulosti“ a začali dostávať do popredia dôrazy súvisiace s archívmi ako udržiavateľmi kultúry.

of Terry Cook. Chicago : Society of American Archivists and the Association of Canadian Archivists, 2020, 825 s.

DICTIONNAIRE DE LA TERMINOLOGIE ARCHIVISTIQUE – REPRISE DES TRAVAUX ET BASES DE SA CONCEPTION

KERESTEŠ, Peter

La terminologie archivistique est la partie la plus organique de la théorie archivistique qui constitue l'une des parties principales de l'archivistique – la science des archives. Son rôle est de codifier la terminologie archivistique fondée sur les larges connaissances acquises par la pratique archivistique. Le fil rouge de toute la théorie archivistique et la connaissance archivistique est le Proveniensprinzip ou respect des fonds, qui est également l'alfa et l'oméga de la terminologie archivistique slovaque.

Dans la première partie de cette étude, l'auteur informe sur le développement de la recherche archivistique terminologique et terminographique en Slovaquie et sur la préparation d'un dictionnaire de la terminologie archivistique. La publication de ce dernier en 2018 avait été initiée par le Conseil Scientifique des Archives, en tant que quatrième reprise des travaux sur la définition de la terminologie archivistique en Slovaquie (1955 – 1957, 1963, 1995 – 2006, 2010 – 2012). La première tentative entre 1955 et 1957 fut un échec à cause du manque de clarté du projet et se termina à un niveau heuristique et de dépouillement. La tâche devint actuelle et continue à l'être officiellement depuis 1963, date à laquelle le Conseil Slovaque Scientifique des Archives préconisa et entreprit le début de travaux de préparation pour la rédaction d'un dictionnaire de la terminologie archivistique slovaque. Michal Kušík (1915 – 2000), fondateur de l'archivistique slovaque en tant que discipline scientifique, initia et traita également dans les années 1960 la problématique de la recherche terminologique de l'archivistique en Slovaquie. Malgré les six décennies écoulées depuis sa présentation de la conception cadre pour traiter la terminologie archivistique slovaque, les travaux archivistiques terminologiques et terminographiques en Slovaquie ne sont toujours pas finalisés. Toutes les tentatives de codification existantes ont échoué faute de proposer assez d'espace aux solutions. La pratique était la fondation du premier guide méthodologique primaire des archivistes slovaques publié en 1958, ainsi que de son successeur plus complexe et plus moderne datant de 1988.

Ce guide apporta une définition de 160 termes archivistiques avec leurs brèves caractéristiques ; le choix des termes était défini par l'angle thématique de l'œuvre et de son contenu. La sélection était limitée aux termes essentiels de l'archivistique, du déclassement des écrits et de la technologie informatique. L'attention léthargique portée sur la théorie archivistique et l'une de ses parties – la terminologie – a donné lieu à une situation dans l'archivistique slovaque où, à l'exception de l'archiviste Elo Rákoš, il n'y avait aucun archiviste traitant de manière organisée et systématique la théorie de l'archivistique. Les autres archivistes ne s'intéressaient que marginalement aux problèmes théoriques. Une accélération des travaux terminologiques et terminographiques sur un dictionnaire terminologique slovaque de l'archivistique reprit au début des années 1990. Des nouvelles tentatives de préparer un dictionnaire de terminologie archivistique de 1996 à 2006 et de 2010 à 2012 se terminèrent encore une fois par un échec. Sans tenir compte de l'existence de ces dictionnaires commencés mais non terminés, les résultats des efforts archivistiques et théoriques dans le domaine de la terminologie archivistique slovaque ne se transformèrent qu'en guides pratiques des années 1988, 1998 et partiellement 2019,

qui sommaient les termes de base utilisés dans la pratique archivistique. Notre législation archivistique (Loi no. 395/2002, avis no. 628 du 29 octobre 2002) donne également des définitions terminologiques, cependant la loi archivistique actuelle ne propose qu'une définition rudimentaire des termes d'archivistique. Il n'y a aucun doute que certains termes ont une base législative, voire leur définition est fondée et sera fondée sur cette base, mais comme l'indique l'auteur de cette étude, ce n'est qu'avec une terminologie travaillée à un très haut niveau professionnel tout en étant acceptée par les professionnels de l'archivistique qu'une législation de qualité peut ensuite naître.

Dans la deuxième partie de l'étude, l'auteur traite de la reprise des travaux sur la publication d'un nouveau dictionnaire de terminologie archivistique, approuvé par le décret du Conseil Scientifique des Archives no. 5/2018 du 10 avril 2018. Un groupe élargi de chercheurs mené par l'auteur de l'étude fut nommé pour s'en occuper. Dans cette partie, il présente des informations sur les concepts de base et sur les points de départ du nouveau dictionnaire et de tout le processus d'élaboration de la terminologie. Définir le système du dictionnaire en termes de concept et d'étendue, définir l'organisation des termes, définir les sources de la terminologie, désigner la structure interne de l'article de terminologie et les principes terminologiques pour la rédaction de chaque terme étaient les questions essentielles à adresser. Le nouveau dictionnaire de terminologie archivistique a également l'ambition de s'incorporer au Corpus slovaque terminologique. Ce fait a une influence sur la structure elle-même de l'article terminologique du nouveau dictionnaire de terminologie archivistique qui doit être présenté et structuré selon la méthode recommandée pour la rédaction d'articles pour cette base de données. La mise en ligne permet de propager la terminologie générale archivistique à une large base d'utilisateurs, ce qui est nécessaire pour l'implantation des termes archivistiques dans d'autres domaines scientifiques et sociaux. L'objectif du groupe de travail était également de créer un nouveau modèle plus rationnel de chaque domaine thématique où serait rangé chaque article terminologique (Législation archivistique et générale, Théorie archivistique, Description archivistique, Numérisation, E-gouvernement, Registre, Evaluation et sélection, Conservation et restauration, Médias et informatique, Organismes et organisations internationales, Librairie spécialisée, Science auxiliaire de l'histoire, Accès et utilisation, Reproduction, Abréviations, Gestion des registres, Accès, Typologie des archives et réseau d'archives, Types de documents d'archives, Stockage, Termes essentiels de la théorie et de la pratique archivistiques). Cette structure choisie devrait faire du dictionnaire l'un des dictionnaires essentiels généraux sur l'archivage et l'archivistique. Suite au chevauchement progressif de l'archivage contemporain moderne avec l'informatisation, l'électronisation et la numérisation, et avec l'application de normes internationales dans l'archivage slovaque, des termes essentiels des domaines de l'e-gouvernement, de la numérisation, des médias, de l'informatique et des organismes internationaux sont compris dans le dictionnaire. Concernant d'autres termes interdisciplinaires d'autres domaines scientifiques, le dictionnaire comprendra les termes essentiels des sciences auxiliaires de l'histoire qui chevauchent et se rapprochent le plus de l'archivistique. D'autres termes proches provenant d'autres domaines scientifiques (histoire, histoire de l'administration, droit, état etc.) ne figureront pas dans le dictionnaire de par sa nature. L'organisation des articles terminologiques dans le dictionnaire sera par ordre alphabétique, indiquant le domaine de classification de chaque article. La raison derrière cette organisation est la fonction pratique principale. L'ordre alphabétique rend l'utilisation du dictionnaire plus facile et convient aux bases de données électroniques.

Comme le constate l'auteur, la recherche dans le domaine de la terminologie slovaque d'archivistique devrait se baser sur la recherche de l'analyse systématique des sources de terminologie. Cette approche plus complexe à l'objet de notre intérêt prend en compte la question de la structure interne des éléments présents dans le système, de leur forme, de leur fonction et la relation entre chaque élément, mais aussi l'efficacité du système et de leur influence. La préparation d'un nouveau dictionnaire slovaque terminologique archivistique doit principalement s'appuyer sur l'état réel, dont l'objectif ne sera pas de créer une nouvelle terminologie à tout prix, mais en premier lieu de stabiliser les termes utilisés et consacrés tant qu'ils correspondent au contenu terminologique, et de les confirmer et préciser. Les termes fondamentaux et porteurs qui forment la colonne vertébrale de l'archivage et de l'archivistique doivent être stabilisés plus ou moins de manière permanente. Il faut également définir surtout les nouveaux termes et ceux utilisés dans l'archivistique au cours des dernières deux décennies, et ce uniquement s'il n'existe pas une expression internationale équivalente acceptée et utilisée. Il est déjà évident que la préparation du dictionnaire sera compliquée et longue. Malgré le fait que le cadre de l'œuvre soit déjà en place, le concept du dictionnaire lui-même, en particulier concernant son contenu interne (les domaines des articles) se cristallisera peu à peu, au cours des travaux et sera progressivement complété.

L'auteur de l'étude indique également que créer la définition d'un terme en tant qu'unité lexico-sémantique est exceptionnellement difficile et doit conformer aux principes de la terminologie, c'est-à-dire le domaine linguistique qui étudie non seulement les groupes de termes (noms spécialisés dans le système terminologique du domaine scientifique concerné), mais également leur organisation grammaticale. L'expérience montre que même si la terminologie aide la pratique en traitant des approches méthodologiques pour en formuler une définition, une partie de la pratique se distance souvent des postulats de la théorie de la terminologie. L'archivistique n'a jusqu'à présent pas puisé systématiquement des connaissances de la terminologie en tant que discipline scientifique. La tendance de trop décrire les définitions était l'une de ses défauts, où la définition du terme n'avait plus de lien direct avec la définition elle-même. Cet état des lieux mena à la création de termes qui consistaient en clauses, voire même deux ou plusieurs phrases qui souvent ne définissaient pas le terme mais décrivaient l'objet de la définition. Pour l'élaboration d'un dictionnaire terminologique archivistique, il vaut mieux former des définitions traditionnelles et synthétiques, dont les symboles et les caractéristiques correspondent au sens d'un nom et d'une définition. Une des tâches importantes du travail terminologique sera également de purifier la terminologie de termes désuets et de pseudo-termes et de demi-termes qui sont superflus dans la terminologie archivistique et donc d'empêcher une sorte d'inflation terminologique.

A présent, la commission terminologique qui travaille sur le nouveau dictionnaire slovaque (général) terminologique archivistique a déjà effectué deux ans et demi de travail. Après avoir défini les concepts de base mentionnés dans le texte ci-dessus, les membres du groupe de travail ont travaillé sur la partie des travaux terminologiques la plus importante et qui prend le plus de temps : l'élaboration des définitions des termes.

Aujourd'hui, 251 termes sont prêts dans le domaine du registre, du stockage, de la conservation et de la restauration, et de l'accès aux documents archivistiques, ce qui représente environ 20% du total. Après leur élaboration, les définitions des termes de

chaque auteur sont annotées par un cercle réduit du groupe de travail et ensuite entrées dans une base de données partagée (selon la structure déclarée de la base de données terminologiques) qui est accessible à tous les membres du groupe de travail pour leur permettre de continuer le travail avec le système terminologique et les termes créés. Le système de travail du groupe de travail est donc une méthode de supervision collective. Une fois les définitions finies, tous les articles élaborés seront encore un fois soumis à une révision finale par le groupe de travail.

Traduit par Stephanie Staffen

EPIGRAFICKÉ PAMIATKY V SKALICI

TERÉZIA MÁJKOVÁ

Májková, T.: Epigraphic landmarks in Skalica. Slovenská archivistika, Vol. 52, 2022, No 1, p. XX

There are many epigraphic landmarks in Skalica. Unfortunately, almost no attention has been paid to them and many of them were irretrievably destroyed. Through the edition of epigraphic landmarks from Skalica, the author wants to draw attention to their very existence, document them and point out the informative value of this little-used source not only in the research of regional history.

Key words: epigraphy, inscriptions, Skalica, history

Skalica bola až do začiatku 90. rokov 14. storočia kráľovským majetkom. Stabilné mocenské pomery a dlhotrvajúci vnútorný mier viedli k všeobecnému hospodárskemu rozmachu. Rástol počet nových sídiel a tiež veľkosť a ľudnosť už existujúcich. Skaličania sa popri intenzívnom pôdohospodárstve, ktoré predstavovalo hlavne vinohradníctvo, venovali i rôznym remeslám a najbohatší jednotlivci z radov hostí, najmä nemeckých, aj obchodu. Skalica sa tak postupne z vidieckeho sídla pomerne rýchlo začala meniť na mestečko.¹

Keď nastúpil na trón Ľudovít I., snažil sa zabezpečiť obranu svojho kráľovstva, najmä na jeho severozápadnej hranici s Českým kráľovstvom.² Nepochybne aj z tohto dôvodu sa v roku 1372 rozhodol udeliť Skalici mestské výsady. Najväčší dôraz kládol na vybudovanie kamenného opevnenia. Status slobodného kráľovského mesta zaručoval Skalici plnú samosprávu v administratíve, súdnictve, vojenskej obrane a čiastočne aj v cirkevných a školských záležitostiach.³ Spolu s rozsiahlymi hospodárskymi výsadami sa tak vytvorili vhodné podmienky pre rozvoj mestskej spoločnosti, ktorá už bola značne diferencovaná. Popri zámožných mešťanoch a kupcoch tu žili remeselníci a početná skupina sluhov a služok, ako aj rôznych nádenníkov.

V meste sa začal rozsiahly stavebný ruch. Okrem stavby hradieb, ktoré boli povinní Skaličania postaviť na základe privilégia, začalo mesto v tomto období aj so stavbou Farského kostola sv. Michala Archanjela. Gotická stavba bola postavená na mieste staršieho kostola a dokončená v polovici 15. storočia.⁴ Práve tu sa nachádza aj najstar-

¹ DRAHOŠOVÁ, Viera a kol. *Skalica*. Skalica : Mesto Skalica, 2014, s. 119. ISBN 978-80-971797-4-8.

² DRAHOŠOVÁ a kol., ref. 1, s. 120.

³ MEDVECKÝ, Jozef. Umenie a mecenát v prihraničnom meste. In *Pamiatky a múzeá*, 2006, č. 3, s. 18-24.

⁴ *Súpis pamiatok na Slovensku III*. Bratislava : Obzor, 1976, s. 103.

šia dochovaná epigrafická pamiatka v meste. Na vonkajšej stene južnej lode, nad oknom, je zamurovaná kamenná doska s nápisom v gotickej minuskule a vročením 1466 (kat. č. 1).

Slobodné kráľovské mesto predstavovalo vhodné prostredie pre pôsobenie náboženských reholí. Mesto malo patronátne právo – udržovalo budovy farského kostola, fary a školy, za čo si mohlo slobodne voliť farára a učiteľov, ktorých aj platilo. Okrem toho fungovali v meste františkáni, ku ktorým v 17. storočí pribudli jezuiti a karmelitáni, neskôr paulíni a koncom 18. storočia prišiel do mesta aj rád milosrdných bratov.

Františkáni prišli do mesta pravdepodobne až po odchode husitov, ktorí boli v meste prítomní v rokoch 1432 – 1434.⁵ Bola to vôbec prvá rehoľa, ktorá v meste pôsobila. Usadili sa pri mestských hradbách a mestskom špitáli založenom Stiborom zo Stiboric. S výstavbou kláštora začali po roku 1465. Rádové kroniky označujú za zakladateľov kláštora zemepánov susedných panstiev – Czoborovcov, držiteľov Holíčsko-Šaštínskeho panstva, a Kropáčovcov z Brančského panstva. Ďalším fundátorom bol kráľovský kapitán v Skalici, sikulský župan Ján Tarcai, ktorý bol pochovaný v kláštornom kostole a dodnes je zachovaný jeho epitaf z roku 1510 (kat. č. 6). Františkáni sa tešili priazni obyvateľov Skalice i okolia, čomu nasvedčuje aj fakt, že kláštorný kostol bol vyhľadávaným miestom posledného odpočinku mešťanov a šľachticov.⁶

Najstarší zachovaný náhrobok z roku 1488 patrí Agnese z Cutzesdorfu (kat. č. 3). Nápis v gotickej minuskule nájdeme aj na náhrobku nobilitovaného mešťana Skalice datovaného do roku 1500.⁷ K stredovekým epigrafickým pamiatkam môžeme zaradiť aj torzo epitafu (kat. č. 5), na ktorom je zachovaná časť nápisu, pre ktorý bola tiež použitá gotická minuskula, a erb patriaci pravdepodobne českému rodu Vojslavických, ktorým patrilo neďaleké Veselské panstvo.⁸

Skalica v druhej polovici 16. a v 17. storočí zaznamenala hospodársky rozmach. Nárast remeselnej produkcie, intenzívne poľnohospodárstvo a vinohradníctvo sa pozitívne odrazili aj na majetkových pomeroch mešťanov i mesta samotného. V roku 1577 bola Skalica prijatá medzi tavernické mestá a stala sa tak jedným z najvýznamnejších miest Uhorska.⁹

Politicky nestabilné pomohácke obdobie prinieslo okrem iného aj veľké demografické, etnické a sociálne zmeny v Uhorsku. Jedným z charakteristických fenoménov tohto obdobia bolo usadzovanie sa šľachty v mestách. Šľachtické rody do roku 1526 nepatrili k typickým obyvateľom miest. Tento stav sa začal meniť po tom, čo osmanské vojská obsadili metropolu Uhorska, zriadili budínsky pašalik a začali okupovať ďalšie územia v Slavónsku, východnom a južnom Zadunajsku. Šľachtici z týchto území hľa-

⁵ DRŠKA, Richard. *Mestská správa Skalice do roku 1711*. Skalica : Záhorské múzeum, 2016, s. 23.

⁶ HOFERKA, Martin. Františkáni v Skalici – duchovný a kultúrny odkaz. In *Záhorie*, 2016, roč. 26, č. 1, s. 10-18.

⁷ V roku 1993 boli pri rekonštrukcii interiéru kostola objavené krypty. V nich boli uložené takmer všetky náhrobky, ktoré sa dnes nachádzajú v areáli kostola.

⁸ HOFERKA, ref. 6, s. 11.

⁹ DRŠKA, ref. 5, s. 40.

dali útočisko v bezpečnejšom prostredí, v severnejších častiach kráľovstva. Mnoho z nich sa usadilo v Bratislave, ktorá sa stala novým centrom kráľovstva, ale i v Trnave, kam sa presťahovalo sídlo ostrihomského arcibiskupa. Skalica, ako aj celé Záhorie, sa vďaka blízkosti Trnavy a Bratislavy stala vyhľadávanou destináciou šľachtických utečencov.¹⁰

V Skalici sa tak od druhej polovice 16. storočia usadilo viacero reprezentantov šľachtických rodov, ktorí tu postupne nadobudli aj nehnuteľný majetok. Niektorí z nich zastávali významné kráľovské úrady a funkcie v mestskej samospráve. Ich prítomnosť dokumentujú aj zachované sepulkrálné pamiatky. Väčšina pochádza z krypt františkánskeho kostola a bola objavená pri rekonštrukcii jeho interiéru. Beczencyovci, Lorantovci či Bársonyovci boli šľachtické rody pôvodne z juhu Uhorska, ktoré sa však po bitke pri Moháči usadili v Skalici a na Záhori a ktorých príslušníci si zabezpečili zaujímavú úradnícku kariéru. Klement Beczency (*1530 – 1535, † 1589) pôsobil na postoch prísediach kráľovskej súdnej tabule, zástupcu palatínskeho miestodržiteľa a radcu Uhorskej komory.¹¹ Zomrel v Skalici, ako i jeho druhá manželka Kristína Lorantová (†1577) a jeho jediný syn Pavol (*1572, †1593), ktorých epitaf je zamurovaný v stene kostola pod chórom (kat. č. 7). Lorantovci prišli na Záhorie v polovici 16. storočia tiež ako utečenci. Postupne sa však, aj vďaka sobášnej politike, dostali medzi šľachtickú elitu tohto regiónu. František Lorant, brat vyššie spomínanej Kristíny Lorantovej, získal miesto tajomníka a neskôr radcu Uhorskej komory.¹² Úspešnú kariéru v mestskej správe dosiahol napríklad Eliáš Perger či Ján Rokitay. Aj ich náhrobky sa zachovali v hrobkách františkánskeho kostola. Eliáš Perger (*1562, †1644) zastával post senátora a mešťanostu, v roku 1630 bol zvolený za richtára¹³ a od roku 1637 do roku 1644 bol vo funkcii kráľovského tridsiatnika v Skalici. Ján Rokitay začínal v roku 1629 ako mestský pokladník, zastával aj funkciu správcu mestského špitála a od roku 1631 figuruje ako senátor. V rokoch 1632 – 1633 a 1639 – 1640 mal aj funkciu mestského kapitána.¹⁴

Reformné myšlienky protestantizmu prenikli aj na Záhorie a podporovateľov našli najmä u nižšej šľachty. Už v roku 1570 mali protestanti vlastného kazateľa, hoci bez kostola. Svoje bohoslužby vykonávali najprv len v súkromných domoch rodín, ktoré ich ponúkli na tento účel.¹⁵ Mnoho z ich prívržencov sa neskôr vrátilo späť ku katolicizmu. Takýmto rodom boli aj Bársonyovci, ktorí patrili k horlivým podporovateľom protestantizmu, avšak v 17. storočí sa už aktívne zúčastňovali na rekatolizačnej činnosti na Záhori. Obraz z Farského kostola sv. Michala Archanjela zobrazuje a opisuje udalosť z roku 1672, keď Jána Bársonya, kráľovského protonotára, a jeho brata Juraja

¹⁰ DRAHOŠOVÁ a kol., ref. 1, s. 873.

¹¹ DRAHOŠOVÁ a kol., ref. 1, s. 874.

¹² Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, fond (ďalej len f.) Jozef Šátek – menoslov, heslo Loránt František.

¹³ DRŠKA, ref. 5, s. 219-235.

¹⁴ DRAHOŠOVÁ a kol., ref. 1, s. 876.

¹⁵ ŠÁTEK, Jozef. *Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jozefinizmu*. Trnava : Spolok Sv. Vojtecha, 1946, s. 54.

Bársonya, varadínskeho biskupa, napadli evanjelici na Turej Lúke a Jána pri tomto ataku zabili (kat. č. 17).¹⁶

Až v roku 1648 začali skalickí evanjelici so stavbou svojho kostola, ktorý vlastnili do roku 1671, keď im ho mesto na základe cisárskeho nariadenia odobralo. Krátky čas ho spravovali jezuiti, ktorí prišli do mesta v roku 1660. Tí však vlastnili pozemky na námestí, kde si postavili nielen kostol s kláštorom. Opusteného kostola sa v roku 1700 ujali karmelitáni, ktorí začali s prestavbou kostola a výstavbou kláštora. Tento projekt hmotne podporili Mária Antónia z Lichtensteinu, manželka Mareka Czobora, Jozef Huszár, podžupan Turčianskej stolice, grófka Alžbeta Alojzia Lambergová, gróf Ladislav Korlátsky, gróf Anton Horeczky, gróf Amand Ferdinand z Peterswaldu, František Ladislav Medňanský, ostrihomský kanonik a barón a Šimon Gaube, skalický mešťan. Výstavba sakristie bola realizovaná aj s finančnou podporou nitrianskeho biskupa a župana Ladislava Adama Erdődyho.¹⁷ Na všetkých týchto darcoch nájdeme v kostole pamätne tabuľky (kat. č. 41 – 46). Keď v roku 1786 Jozef II. zrušil rehoľu karmelitánov, kostol aj s kláštorom prevzali milosrdní bratia. Tí, po dohode s mestom, prestavali kláštor na špitál.¹⁸ Na konci 18. storočia si skalickí evanjelici postavili nový kostol ako tolerančný chrám bez veže.

Hoci v súčasnosti už v meste nepôsobí žiadna rehoľa, ich odkaz nájdeme v architektúre, ktorú po sebe zanechali.

Skalica svojou polohou, statusom slobodného kráľovského mesta, prosperujúcim hospodárstvom predstavovala lukratívne miesto na život. Počet obyvateľov mesta sa zvyšoval. Kanonická vizitácia z roku 1788 udáva, že v meste žilo 5707 obyvateľov.¹⁹ Na území mesta stálo a dodnes sa zachovalo veľa sakrálnej architektúry, ktorá je najväčším zdrojom epigrafických pamiatok.

Problematike epigrafických pamiatok sa v Skalici doposiaľ nikto obširnejšie nevenoval. Zmienky o ich existencii sa nachádzajú v niektorých prácach k dejinám mesta.²⁰ V tomto smere je hodnotná práca Ferdinanda Dúbravského *Mesto so zriadeným magistrátom Uhorská Skalica*, v ktorej prepisuje historické nápisy sakrálnej architektúry v Skalici. Keď sa v roku 1993 začalo s rekonštrukciou interiéru františkánskeho Kostola Sedembolestnej Panny Márie, boli objavené krypty, z ktorých pochádzajú náhrobníky dnes voľne umiestnené v areáli kostola. Práve na ne je zameraná séria štúdií publikovaná v časopise *Záhorie*.²¹ Autori sa sústredili predovšetkým na formálne znaky nosiča, ako napríklad pôvodné umiestnenie náhrobníka, materiál, prítomnosť

¹⁶ DRAHOŠOVÁ a kol., ref. 1, s. 875.

¹⁷ DRAHOŠOVÁ a kol., ref. 1, s. 394.

¹⁸ *Súpis pamiatok na Slovensku III.*, ref. 4, s. 106.

¹⁹ DRAHOŠOVÁ a kol., ref. 1, s. 194.

²⁰ ŠÁTEK, Jozef. *Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jozefinizmu*. Trnava : Spolok Sv. Vojtecha, 1946, 214 s.; DÚBRAVSKÝ, Ferdinand. *Mesto so zriadeným magistrátom Uhorská Skalica*. Skalica : J. Teslík, 1921, 229 s.; DRAHOŠOVÁ, Viera a kol. *Skalica*. Skalica : Mesto Skalica, 2014, 1229 s.

²¹ DRAHOŠOVÁ, Viera – MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. In *Záhorie*, 1993, roč. 2, č. 5, s. 26-28, DRAHOŠOVÁ, Viera – MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 1-5.

erbu a nápisu, v niektorých prípadoch identifikovali druh písma.²² Významné je aj rozsiahle dielo kolektívu autorov publikácie *Skalica*, v ktorom, okrem prepisov niektorých nápisov, nájdeme aj fotodokumentáciu.

Rovnako z celoslovenského hľadiska ostávali stredoveké a mladšie epigrafické pamiatky na okraji záujmu. Situácia sa zmenila za ostatných 20 rokov vďaka práci Juraja Šedivého, ktorý sa problematike epigrafického výskumu začal systematickejšie venovať. Pod jeho vedením vznikol projekt *Corpus inscriptionum Slovaciae, Súpis nápisov zo Slovenska*. Jeho cieľom je celoštátny epigrafický súpis, v rámci ktorého už začali vychádzať monografie k postantickéj epigrafii – *rad CIS I* a tiež korpusové zväzky – *rad CIS II*.²³ Doteraz sa podarilo vydať niekoľko dielov *CIS*²⁴ a niekoľko ďalších je v príprave, napríklad aj *Historické nápisy z Nitrianskej stolice do roku 1650 (CIS II.2.)*²⁵, kde budú zahrnuté aj nápisy zo Skalice.

Keďže sa historickým nápisom dlhodobo nevenovala dostatočná pozornosť a náležitá ochrana, je v súčasnosti veľa nápisov poškodených alebo úplne zničených. Dnes už nenájdeme nápis nad vchodom do kostola milosrdných bratov (kat. č. 31), ktorý bol pri obnove fasády odstránený aj s rímsou.²⁶ Podobný osud mal aj nápis na schode do budovy Štíboru (kat. č. 12), z ktorého sa zachovala len časť. Takýchto príkladov by sme našli viacero, a nielen v Skalici. Prostredníctvom edície epigrafických pamiatok zo Skalice chceme upozorniť na ich existenciu a zároveň ich zdokumentovať.

Z chronologického hľadiska sme za hornú hranicu skúmaných nápisov určili rok 1800, ktorý patrí medzi štandardné ohraničenia pri skúmaní epigrafických pamiatok napríklad v Poľsku a Českej republike. Nápisy z územia Skalice sú chronologicky zoradené do výsledného katalógu. Ide predovšetkým o voľne prístupné nápisy nachádzajúce sa väčšinou v sakrálnych objektoch. Nie sú v ňom zaradené epigrafické pamiatky zachované na nosičoch evanjelickej proveniencie. Popri bohoslužobných predmetoch v evanjelickom kostole sa nápisy nachádzajú aj na náhrobných doskách na miestnom cintoríne. Niekoľko desiatok náhrobných dosiek, najmä z 18. storočia, bolo dislokovaných z pôvodných miest a dnes lemujú cintorín zabudované v opltení. Napriek snahe o ich zachovanie sú dlhodobo vystavené vonkajším činiteľom, čo spôsobilo, že niektoré nápisy sú už takmer nečitateľné. Z hľadiska ich množstva a stavu zachovania budú predmetom samostatného výskumu.

²² Druh písma identifikovali len pri nápisoch v gotickej minuskule.

²³ ŠEDIVÝ, Juraj. *Historické nápisy a ich nosiče. Corpus Inscriptionum Slovaciae I.3*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2018, s. 37.

²⁴ ŠEDIVÝ, Juraj a kol. *Latinská epigrafia. Dejiny a metodika výskumu historických nápisov zo Slovenska (CIS I.1)*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, 264 s.; THURZO, Milan – JANČOVIČ, Pavol. *Historické hraničné znaky a nápisy so zameraním na územie Bratislavy (CIS I.2)*, Bratislava : Vydavateľstvo Univerzity Komenského v Bratislave, 2018, 266 s.; ŠEDIVÝ, Juraj. *Historické nápisy a ich nosiče (CIS I.3)*, Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2018, 383 s.; ČOVAN, Miroslav. *Historické nápisy zo Šariša do roku 1650 (CIS II.1)*, Martin, 2016, 336 s.

²⁵ GÁHER, František. *Historické nápisy z Nitrianskej stolice do roku 1650 (CIS II.2.)*

²⁶ Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica (ďalej len ŠATT, PA Skalica), f. Zbierka kroník miest a obcí. Pamätná kniha Skalice I., s. 30.

Najviac zachovaných epigrafických pamiatok sa nachádza v troch najvýznamnejších kostoloch v meste – Farský kostol sv. Michala Archanjela (16), františkánsky Kostol Sedembolestnej Panny Márie (13) a Kostol Najsvätejšej Trojice (11). Dominujú kamenné nosiče, najmä sepulkrálie a rôzne pamätné tabuľky.

Písma jednotlivých nápisov korešpondujú s obdobím, pre ktoré sú typické. Pre stredoveké nápisy je takmer výlučne použitá gotická minuskula. Výnimku tvorí epitaf Jána Tarcaia z roku 1510, pre ktorý bola použitá ranohumanistická kapitála. Zaujímavá je aj náhrobná doska neznámeho mestského kapitána, ktorá ilustruje obdobie experimentovania na prelome 15. a 16. storočia. V nápise sú popri sebe použité neskorogotické, postgotické a ranohumanistické tvary litier.²⁷ Od konca 16. storočia sa objavujú novoveké epigrafické písma – novoveká kapitála ako najpoužívanejšie písmo (28) a humanistická minuskula (5), ktorú nájdeme najmä na obrazoch. Z jazykového hľadiska dominuje latinčina, ojedinele sa vyskytuje nemčina a kultúrna západoslovenčina. Takmer 96 % nápisov z katalógu je dodnes zachovaných či už v lepšom alebo horšom stave. Odkazy na dnes už zaniknuté nápisy sa nachádzajú najmä v archívnych prameňoch a tiež staršej literatúre.

Edícia uplatňuje metodiku opisu historických nápisov, ako bola navrhnutá v slovenskej príručke epigrafie.²⁸ Katalógové záznamy majú jednotnú štruktúru. V záhlaví je uvedené poradové číslo záznamu, nasleduje lokalizácia a identifikácia nosiča, na pravej strane záhlavia je uvedené datovanie. Za záhlavím nasleduje fotografia nápisu a jeho bližšia identifikácia, t. j. opis nosiča, opis samotného nápisu, prepis a preklad nápisu, krátky komentár, mladšie odpisy a literatúra, v ktorej je nápis zachytený. Na konci katalógového záznamu je uvedený textovo-kritický a vecný poznámkový aparát.

Pri vytváraní jednotlivých katalógových záznamov sme použili nasledovné pravidlá prepisu nápisov:

- Majuskulu prepisujeme majuskulou a minuskulu prepisujeme minuskulou.
- Rešpektujeme originálne grafémy, teda ak nápis používa V v pozícii U, zachováваме tento jav. V prípade skrátených slov vychádzame z ostatného textu.
- Použité pomocné znaky prepisu:
 - / – jedna lomka označuje koniec riadku alebo zlom textu;
 - // – dvojité lomky sa používajú v prípade, že je nápis značne prerušený;
 - () – v okrúhlych zátvorkách sú rozvedené skratky;
 - [] – hranaté zátvorky označujú chýbajúci text, ktorý vieme doplniť;
 - [...] – bodky v hranatých zátvorkách označujú počet písmen, ktoré chýbajú;
 - [- - -] – pomlčky v hranatých zátvorkách označujú chýbajúci alebo nečitateľný text, pri ktorom nevieme určiť, koľko písmen chýba;
 - + – krížik používame na označenie nápisu, ktorý sa nezachoval;
 - (1500) – datovanie v zátvorke používame pri otáznom datovaní;
 - AE – podčiarknutie označuje ligatúru/nexus litterarum.

²⁷ ŠEDIVÝ, ref. 23, s. 202.

²⁸ ŠEDIVÝ, Juraj a kol. *Latinská epigrafia. Dejiny a metodika výskumu historických nápisov zo Slovenska*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, 264 s.

SÚPIS EPIGRAFICKÝCH PAMIATOK V SKALICI

1. Skalica, Farský kostol sv. Michala Archanjela, kamenná doska vo vonkajšej stene

1466

Kamenná doska zabudovaná do vonkajšej steny južnej lode Farského kostola sv. Michala Archanjela tesne nad oknom, v neprístupnej výške.

Tesaný nápis je umiestnený v dvoch vystúpených častiach – „rámocho“. Rozmery nosiča a jednotlivých litier sa vzhľadom na umiestnenie nedali zistiť.

Gotická minuskula s typickou analogickou organizáciou drierok, dvojité zlomenie drierok. Nápis obsahuje dátum zložený z rímskych a arabských číslíc.

Prepis:

a(n)no d(omi)ni m(illesim)^o etc(etera) lxvi^o / ioannes / de prunis.

Preklad:

Roku pána 1(4)66 Ján Prunis.

Terajšia svätyňa farského kostola pochádza z neskorogotickej prestavby pôvodného kostolíka z rokov 1450 – 1470, ku ktorej sa viaže aj tento nápis.¹ Súčasťou nápisu je štít s vyobrazením vinohradníckeho noža.

Odpisy a literatúra:

1. MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, f. Zbierka rukopisov – Jozef Marsina. Origo et antiquitas Liberae Regiaeque Civitatis Szakolcensis.
2. MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, f. Zbierka kroník miest a obcí – Pamätná kniha mesta Skalica I., s. 43.
3. DRAHOŠOVÁ, Viera a kol. *Skalica*. Skalica : Mesto Skalica 2014, s. 368.

¹ DRAHOŠOVÁ, Viera a kol. *Skalica*. Skalica : Mesto Skalica 2014, s. 369.

V severnej lodi Farského kostola sv. Michala Archanjela sa nachádza kamenný svorník. V jeho strede je zobrazovaný kohút, ktorý je olemovaný nápisom. Nápis z nosiča vystupuje do priestoru. Latinský text tvorí letopočet a meno.

Gotická minuskula s charakteristickými prvkami – analogická organizácia driekov, dvojité zlomenie driekov. Pre letopočet sú použité arabské číslice v gotickom tvare, napr. číslica 4.

Prepis:

1470 matheus human.

Preklad:

1470 Matej Human.

Odpisy a literatúra:

1. MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, f. Zbierka kroník miest a obcí – Pamätná kniha mesta Skalica I., s. 43.
4. MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, f. Zbierka rukopisov – Jozef Marsina. Origo et antiquitas Liberae Regiaeque Civitatis Szokolcensis.
3. *Súpis pamiatok na Slovensku III*. Bratislava : Obzor, 1976, s. 103.
4. ŠEDIVÝ, Juraj. *Historické nápisy a ich nosiče. Corpus Inscriptionum Slovaciae I.3*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2018, s. 96.

Náhrobná doska istej Agnesy z Cutzesdorfu je umiestnená na nádvorí Kostola Sedembolestnej Panny Márie. Kamenná doska, v strede ktorej bol umiestnený dnes už neidentifikovateľný erb. Tesaný nápis je situovaný okolo okrajov dosky, pričom spodná časť je poškodená.

v. 195 cm, š. 86 cm.

Gotická minuskula. Typickými prvkami je analogická organizácia a natesnanie driekov, dvojité zlomenie driekov, litery *s* a *f* nezasahujú pod základnú linku, použité boli verzálky. Na vyjadrenie dátumu boli použité rímske číslice.

p. 9 – 10 cm.

Prepis:

*Anno d(omi)ni m^o cccc^o / lxxxviii tredecima die mensis Septembris / [Obyt - - -]^a
g(e)n(er)osa / virgo Agnes de Cutzesdorff hic sepulta orate.*

Preklad:

Roku Pána 1488, dňa 13. mesiaca septembra zomrela ... urodzená panna Agnes z Cutzesdorfu (Kučišdorfu?) tu pochovaná bola.

Náhrobná doska bola objavená v roku 1993, keď sa v súvislosti s rekonštrukciou kostola uskutočnil aj výskum krýpt pod kostolom. Miestom jej nálezu však nebola krypta, ale doska slúžila ako kamenný schod pod oltárom sv. Antona Paduánskeho.¹

^a väčšia časť textu chýba

¹ DRAHOŠOVÁ, Viera – MINDÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 1, s. 17.

Odpisy a literatúra:

1. DRAHOŠOVÁ, Viera – MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. In *Záhorie*, 1993, roč. 2, č. 5., s. 26-28.
2. DRAHOŠOVÁ, Viera – MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 1, s. 16-18.
3. DRAHOŠOVÁ, Viera – MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 2., s. 12-13.
4. LOVEI, Pál. Posuit hoc monumentum pro aeterna memoria. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2009, s. 89. Dostupné na: http://real-d.mtak.hu/381/1/Lovei_Pal1.pdf.
5. MINĎÁŠ, Miroslav. Heraldické náhrobníky zo Skalice. In *Heraldika na Slovensku*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici Slovenskej, 1997, s. 94-99.

4. Skalica, Kostol Sedembolestnej Panny Márie, náhrobná doska

1500

Náhrobná doska z červeného mramoru kapitána Skalice. Objavená bola v roku 1993 počas rekonštrukcie kostola v krypte pod kostolom. Nápis je vytesaný po celom obvode nosiča s výnimkou jednej strany, ktorá bola odstránená pravdepodobne pri sekundárnom využití dosky. Z druhej strany nosiča sa nachádza nápis z pol. 17. storočia (pozri č. 15). V strede nosiča je umiestnený erb.

v. 170 cm, š. 110 cm.

Gotická minuskula s prvkami ranohumanistickej majuskuly. Objavujú sa typické znaky gotickej minuskuly analogická organizácia a dvojité zlomenie driekov, ale tiež ranohumanistické tvary, napr. epsilovené E, využitie verzálok. Slová v texte sú oddelené bodkami.

Prepis:

Anno . domini . Millesimo . Qui(n)gentesi(m)o . Obyt . Egregius . a[c magnificus dominus?] [- -capitan]^aeus . Condam . Civitatis . Salitz.

Preklad:

Roku pána tisíceho päťstého zomrel urodzený (a veľkomožný pán?) niekdajší kapitán mesta Skalice.

Odpisy a literatúra:

1. DRAHOŠOVÁ, Viera – MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. In *Záhorie*, 1993, roč. 2, č. 5-6, s. 26-28.
2. ŠEDIVÝ, Juraj. Zwischen Gotik und Renaissance. Epigraphische Schriften, Schriftmischungen und Mischschriften aus der Slowakei als Zeugen eines Paradigmenwechsels. In *Archiv für Diplomatik* 63, 2017, s. 451-484 (citát s. 467).

^a Spodná časť nosiča je poškodená, časť dosky s textom bola odstránená, v dôsledku čoho nevieme presne identifikovať majiteľa epitafu.

Fragment kamenného epitafu, ktorý je uložený v bočnej chodbe františkánskeho Kostola Sedembolestnej Panny Márie. Spolu s ďalšími bol objavený počas výskumu v roku 1993. Z epitafu sa zachovala len pravá horná časť. Tesaný nápis je situovaný okolo okrajov dosky a v strede je umiestnený erb – turnajový štít, v ktorom sú tri cimburia. Nad štítom je turnajová prilba.¹

v. 40 cm, š. 70 cm.

Gotická minuskula s typickými znakmi – analogická organizácia driekov, snaha o zobrazenie vlasových a tieňových ťahov.

p. 4 cm.

Prepis:

[- - - Sepult?] *jura nobilis domi(n)e barba[re - -]*^a

Preklad:

... (hrob?) vznešenej pani Barbory ...

Martin Hoferka vo svojej štúdii načrtnol úvahu, podľa ktorej by epitaf mohol patriť Barbore z Vojslavíc. Rod Vojslavických vlastnil Veselské panstvo neďaleko Skalice. Rodina bola katolícka a mala blízko aj k františkánom. Túto teóriu podporuje i fakt, že erb zobrazený na epitafe patrí členom rodu Vojslavických.²

Odpisy a literatúra:

1. LÓVEI, Pál. *Posuit hoc monumentum pro aeterna memoria*. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2009, s. 89. Dostupné na: http://real-d.mtak.hu/381/1/Lovei_Pal1.pdf.

^a Chýbajúci text pred aj za dochovanou časťou nápisu.

¹ HOFERKA, Martin. Františkáni v Skalici – duchovný a kultúrny odkaz. In *Záhorie*, 2016, roč. 26, č. 1, s. 10-18

² HOFERKA, M., ref. 1.

Doska z červeného mramoru je zamurovaná v južnej stene presbytéria Kostola Sedembolestnej Panny Márie. V strede dosky je umiestnený erb. Tesaný latinský text je situovaný okolo okrajov dosky a pod vyobrazeným erbom.

v. 295 cm, š. 158 cm.

Rano-humanistická kapitála. V nápise sa objavuje trapézové písmeno A s prelomeným brvnom, epsilonové E, písmená I a N sú ozdobené nodusom. Použité sú rímske číslice.

p. 12,5 cm.

Prepis:

*HIC IACET MAGNIFICVS / CONDA(M) DO
[MINVS] [IO]HANES THARCAI DE THOTH
SEL(M)ES / CO(M)ES SICVLOR(VM) NECN/
O(N) CAPITANEVS RE(G)IVS [QVI OBIIT IN
FES]TO^a S(ANC)TI PAVLI // PRI[MI] HERE
MIT/E [ANNO DOMINI 15]10.*

Preklad:

Tu leží urodzený nebohý pán Ján Tarcai zo Šarišských Sokoloviec, župan Sikulov a tiež kráľovský kapitán, ktorý zomrel na sviatok svätého Pavla prvého pustovníka, roku Pána 1510.

Pôvodne bola náhrobná doska umiestnená v podlahe. Vplyvom chôdze je nápis na niektorých miestach zošúchaný. Zobrazený erb zostal vďaka miernemu zapusteniu v doske takmer nepoškodený. Tvorí ho v štíte umiestnená hlava s predĺženým krkom/bradou so špicatými ušami a zatočenými rohami. Z úst vyčnievajúce tesáky. Nad štítom je vpravo otočená prilba ozdobená perím vychádzajúcim z prstenca. Voľnú plochu vyplňajú plaziace sa rastlinné motívy.

Ján Tarcai bol kráľovským kapitánom a je označovaný za jedného z fundátorov františkánskeho kláštora a kostola.¹

^a V súčasnosti je text na niektorých miestach úplne zošúchaný. Nečitateľný alebo chýbajúci text sme doplnili na základe prepisu Rudolfa M. Kloosa: *Einführung in die Epigraphie des Mittelalters und der frühen Neuzeit*. Darmstadt, 1980, s. 153-156.

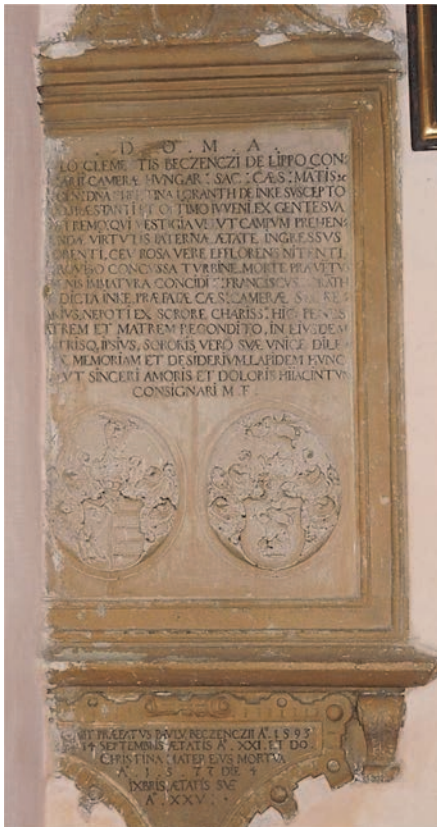
¹ HOFERKA, Martin. Františkáni v Skalici – duchovný a kultúrny odkaz. In *Záhorie*, 2016, roč. 26, č.1, s. 10-18.

Odpisy a literatúra:

1. LŐVEI, Pál. Künstlerische Beziehungen in der Grabmalkunst der westlichen und nordwestlichen Gebiete des Königreichs Ungarn im Spätmittelalter. In *Ročenka Slovenskej národnej galérie 2004 – 2005*, 2005, s. 132-133.
2. LŐVEI, Pál. Tótselymesi Tharczai János Székely ispán (†1510) sírköve. In *Mediaevalia Transilvanica VII-VIII (2003 – 2004)*, s. 139-141.
3. LŐVEI, Pál. Posuit hoc monumentum pro aeterna memoria. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2009, s. 83. Dostupné na: http://real-d.mtak.hu/381/1/Lovei_Pal1.pdf.
4. KLOOS, Rudolf M. *Einführung in die Epigraphie des Mittelalters und der frühen Neuzeit*. Darmstadt, 1980, s. 153-156.

7. Skalica, Kostol Sedembolestnej Panny Márie, epitaf pod chórom

1593

Mramorová tabuľa je zamurovaná vpravo v stene pod chórom v Kostole Sedembolestnej Panny Márie. Epitaf Pavla Beczenza a jeho matky Kristíny Lorantovej. Pravdepodobne neskoršie úpravy interiéru mierne poškodili nosič – ľavá strana dosky je zamurovaná a niektoré písmená na začiatku riadkov nie sú čitateľné. Súčasťou sú aj dva erby umiestnené pod nápisom.

v. 95 cm, š. 62,5 cm.

Novoveká kapitála. Písmeno V použité vo funkcii U, nad I sa objavuje bodka, nápis obsahuje tiež nexus litterarum AE.

p. 1,5 cm – 3 cm.

Prepis:

*D(EO) O(PTIMO) M(AXIMO) A(VSPICE) /
[PA]VLO CLEMENTIS BECZENCZI DE
LIPPO CON/[SI]LIARIII CAMERAE HVN
GAR(ICAE) SAC(RAE) CAES(ARAE) MA
(IESTA)TIS (ET CETERA) / GEN(ENERO
SA) D(OMI)NA CHRISTINA LORANTH
DE INKE SVSCEPTO / [FI]LIO PRAESTAN
TI ET OPTIMO IVVENI EX GENTE SVA /
[P]JOSTREMO QVI VESTIGIA VELIVT
CAMPVM PREHEN/ENDAE VIRTVTIS*

PATERNAE AETATE INGRESSVS / [F]LORENTI CEV ROSA VERE EFFLORENS

NITENTI / [IMP]ROVISO CONCVSSA TVRBINE MORTE PRAEVE(N)TVS / [IV] VENIS IMMATVRA CONCIDIT. FRACISCVS LORA(N)TH / [D]E DICTA INKE PRAEFATAE CAES(AEAE) CAMERAE SECRE/[T]ARIVS NEPOTI EX SORORE CHARISS(IME) HIC PENES / [P]ATREM ET MATREM RECONDITO IN EIVSDEM / [P]ATRISQ(VE) IPSIVS SORORIS VERO SVAE VNICE DILE/[CT]AE MEMORIAM ET DESIDERIVM LAPIDEM HVNC / [V]ELVT SINCERI AMORIS ET DOLORIS HIIACINTVM / CONSIGNARI M(EMORIAM) F(ECIT) // OBIIT PRAEFATVS PAVLV(S) BECZENCZII A(NN)O 1593 / 14. SEPTEMBRIS AETATIS A(NN)O XXI ET DO(MINA) / CHRISTINA MATER EIVS MORTVA A(NN)O 1577 DIE 4 / (NOVEM)BRIS AETATIS SVE A(NN)O XXV.

Preklad:

Najlepšiemu a najväčšiemu Bohu. Pavol, Klementa Beczencyho z Lippó, radcu uhorskej kráľovskej komory svätej cisárskej výsosti a tak ďalej, urodzenej panej Kristíny Lorant z Inky, syn výnimočný a najmladší svojho rodu, ktorý napokon slávne činy otca na bojovom poli napodobnil. Kvitnúci ako ruža na jar krásne kvitnúca, neočakávaná smrť mladíka prišla v búrke. František Lorant zo spomínanej Inky, sekretár vyššie spomínanej kráľovskej komory, synovcovi od najdrahšej sestry, tu pri otcovi a matke uloženému na pamiatku svojej jedinej milovanej sestry ako znak úprimnej lásky a bolesti tento kameň zhotoviť dal.

Spomínaný Pavol Beczency zomrel 14. septembra roku 1593 vo veku 21 (rokov) a pani Kristína, jeho matka, zomrela 4. novembra roku 1577 vo veku 25 rokov.

Pavol Beczency bol synom Klementa Beczencyho a jeho druhej manželky Kristíny Lorantovej. Beczencyovci patrili v stredoveku k starým juhohorským šľachtickým rodom a boli nútení odísť zo svojich majetkov na juhu krajiny pred pustošiacimi Turkami a postupne sa dostali až do Skalice. Lorantovci tiež patrili k šľachtickým utečencom z juhu, ktorí sa usadili na severnom Záhorí.¹ Pavol bol jediným synom Klementa Beczencyho a jeho smrťou vymrel rod po meči.

Na nosiči sa nachádza rodový erb Beczencyovcov – v štípenom štíte v pravom poli stojí jednohvozdý lev držiaci pred sebou meč, v ľavom poli sú tri vodorovné brvná. Nad štítom je turnajová prilba s prikrývadlami. Klenotom erbu je jednohvozdý lev zobrazený aj v štíte. Druhý erb je rodový erb Lorantovcov – v štíte na listovej korunke kráčajúci dvojhvozdý lev, ktorý v pravej prednej končatine nesie pred sebou trojružu. Lev má hlavu spredu prepichnutú kordom. Nad štítom je turnajová prilba s prikrývadlami. Štítové znamenie je aj klenotom erbu.²

Odpisy a literatúra:

1. MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, f. Zbierka kroník miest a obcí – Pamätná kniha mesta Skalica I., s. 54
2. DÚBRAVSKÝ, Ferdinand. *Slobodné mesto so zriadeným magistrátom Uhorská Skalica*. Skalica : J. Teslík, 1921, s. 87.

¹ FEDERMAYER, Frederik. Klement Literát Beczency. Archontológia zástupcov palatínskych miestodržiteľov. In *Historický časopis*, 2011, roč. 59, č.3, s. 493-513.

² NOVÁK, Jozef. *Rodové erby na Slovensku. Kubinyho zbierka pečatí*. Bratislava : Osveta, 1980, s. 162.

**8. Skalica, Farský kostol sv. Michala Archanjela,
koruhvička na sanktusníku**

1624

Kovová koruhvička na sanktusníku Farského kostola sv. Michala Archanjela. Letopočet 1624 sa vzťahuje na opravu kostola po požiari v roku 1620. Keďže sa koruhvička nachádza v neprístupnej výške, rozmery nosiča ani nápisu nevieme určiť.

Prepis:
1624

**9. Skalica, Farský kostol sv. Michala Archanjela,
triumfálny oblúk - vročenia**

1628

Triumfálny oblúk oddelujúci loď a presbytérium vo Farskom kostole sv. Michala Archanjela. Nápis predstavuje vročenie vzťahujúce sa na rekonštrukciu kostola po požiariach. Rok nie je do oblúka vytesaný, ale jednotlivé arabské číslice sú pripevnené na kamenný podklad.

Prepis:
1628

Kamenná náhrobná doska v Kostole Sedembolestnej Panny Márie. Bola objavená spolu s ďalšími náhrobnými doskami pri rekonštrukcii a následnom výskume interiéru kostola v roku 1993. Podľa prepisu a prekreslenia v časopise *Záhorie* ide o šesťriadkový latinský text.¹

Novoveká kapitála, litera V použitá vo funkcii U, ligatúra AE.

Prepis:

SEPVLTVRA NOBILIS / AC GENEROSI D(OMI)NI / IOANNIS THAVREC ET / ANNAE CONSORTIS / HIC Q(VO)RUMQVE EIVS / ANNO D(OMI)NI 1635.^a

Preklad:

Hrob vznešeného a urodzeného pána Jána Thaureka a Anny, jeho manželky roku pána 1635.

Odpisy a literatúra:

1. DRAHOŠOVÁ, Viera – MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. 1. časť. In *Záhorie*, 1993, roč. 2, č. 5, s. 26-28.
2. DRAHOŠOVÁ, Viera – MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. 2. časť. In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 1, s. 16-18.
3. DRAHOŠOVÁ, Viera – MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. 3. časť. In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 2, s. 12-13.

^a Nápís prekreslil Jozef Vaníček.

¹ MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. 2. časť. In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č.1, s. 18.

Bronzový zvon, ktorý sa nachádza vo veži Farského kostola sv. Michala Archanjela v Skalici. Vo veži sa nachádzajú tri zvony, zvyšné dva sú až z 20. storočia. Zvon bol do veže umiestnený po sérii požiarov v období od 2. polovice 16. storočia do 1. polovice 17. storočia, pri ktorých vyhorel niekoľkokrát aj kostol. Nápis sa nachádza v hornej časti zvonu (čepci) po celom jeho obvode.

v. 84 cm, d. 120 cm.

Ranonovoveká kapitála. V nápisu sú použité arabské číslice, číslica 4 v gotickom tvare. Začiatkové písmená slov sú zvýraznené – líšia sa od ostatných svojou veľkosťou.
p. 2 – 4 cm.

Prepis:

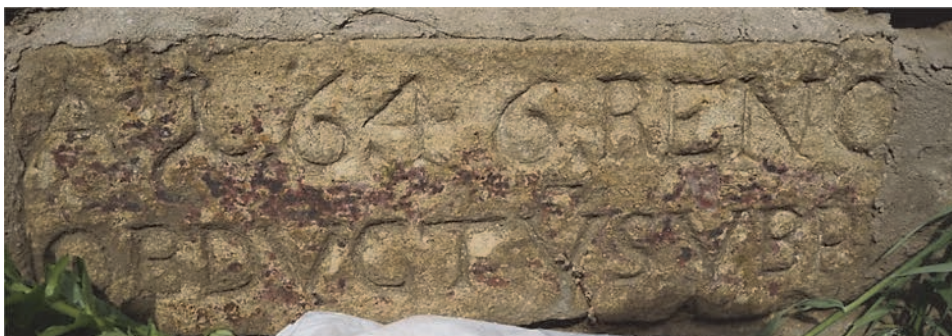
*DEO TER OPTIMO MAXIMO DIVAE GENITRICI VIRGINI MARIAE ET
SANCTO MICHAELI ARCHANGELO PATRONO ECCL(ESI)AE ZAKOLCEN(SIS)
// ANNO 1641*

Preklad:

Bohu trikrát najlepšiemu a najväčšiemu, Bohorodičke Panne Márii a Svätému Michalovi Archanjelovi patrónovi kostola skalického, roku 1641.

Odpisy a literatúra:

1. MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, f. Zbierka kroník miest a obcí – Pamätná kniha mesta Skalica I., s. 43.

Nápis je vytesaný do schodu vo dvore areálu Štíboru v Skalici. Pri rekonštrukcii však bola časť nápisu zničená.

v. 20 cm, š. 50 cm.

Novoveká kapitála, litera V použitá vo význame U. Pre datovanie boli použité arabské číslice.

Prepis:

A(NNO) 1646 RENO[VATVM- - -]^a / OBDVCTV(M) SVB B[ARONE - - -]^b

Preklad:

Roku 1646 opravený ... zaklenutý za grófa ...

Odpisy a literatúra:

1. DÚBRAVSKÝ, Ferdinand. *Slobodné mesto so zriadeným magistrátom Uhorská Skalica*. Skalica : J. Teslík, 1921, s. 53.

^a chýba väčšia časť textu

^b chýba časť textu

Náhrobná doska skalického senátora Jána Rokitaya a jeho manželky Alžbety Barsonyovej sa nachádza v bočnej chodbe Kostola Sedembolestnej Panny Márie v Skalici. Pôvodne bola umiestnená v hrobke pod kostolom. Pri rekonštrukčných prácach v roku 1993 bola objavená.¹ Na mramorovej doske sa v hornej polovici nachádzajú dva erby – rodu Rokitay a rodu Barsony. V dolnej polovici je vytesaný nápis.

v. 137 cm, š. 106 cm.

Novoveká kapitála. Litera V je použitá vo funkcii U, objavuje sa ligatúra AE. V nápise sú použité arabské číslice.

p. 4,5 – 7,5 cm.

Prepis:

*SEPVLTVRA / GE(NEROSI) DO(MINI) IOANNIS ROKITAI / SENATORIS
LIBERAE AC REGIAE CIVITATIS / ZAKOLCENSIS / AC NOBILIS / ELIZABETHAE
BARSONI CONSORTIS EIVS CHARISSIMAE / SPES / NOSTRA VNICA EST
CHRISTVS / ANNO D(OMI)N(I) 1648*

Preklad:

Hrob urodzeného pána Jána Rokitaya, senátora slobodného a kráľovského mesta Skalice, a tiež vznešenej Alžbety Barsonyovej, jeho drahej manželky. Nádej naša jediná je Kristus, roku Pána 1648.

Erb rodu Rokitay tvorí štiepený štít, ktorý má v pravom poli dve brvná, v ľavom poli doprava obrátené rameno drziac meč s napichnutou korunou. Nad štítom je turnajová prilba s korunkou a prikrývadlami. Klenot tvorí rameno držiace tri ratolesti.

Rodový erb Barsonyovcov tvoria v štíte na pažiti oproti sebe stojace dva bociany, ktoré v zobáku medzi sebou držia veniec. Pod vencom je kolmo postavený šíp, okolo ktorého sa ovíja had.² Nad štítom je turnajová prilba s korunkou a prikrývadlami. Klenot erbu tvorí bocian, ktorý v spodnej končatine drží veniec.

¹ DRAHOŠOVÁ, Viera – MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. 1. časť. In *Záhorie*, 1993, roč. 2, č. 5, s. 26.

² NOVÁK, Jozef. *Rodové erby na Slovensku. Kubinyho zbierka pečatí*. Martin : Osveta, 1980, s. 55.

Odpisy a literatúra:

1. DRAHOŠOVÁ, Viera – MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. 1. časť. In *Záhorie*, 1993, roč. 2, č. 5, s. 26-28.
2. DRAHOŠOVÁ, Viera – MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. 2. časť. In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 1, s. 16-18.
3. DRAHOŠOVÁ, Viera – MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. 3. časť. In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 2, s. 12-13.
4. MINĎÁŠ, Miroslav. Heraldické náhrobníky zo Skalice. In *Heraldika na Slovensku*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej, 1997, s. 94-99.

14. Skalica, Farský kostol sv. Michala Archanjela, organ

1649

Nápis sa nachádza na podstavci 16-registrového organa, kde je osadený obraz s hudobným motívom – znázorňuje Orfea v lesnej krajine medzi zvieratami načúvajúcimi jeho spevu a múzy hrajúce na rôzne hudobné nástroje.¹ Do tejto scény je zakomponovaná časť notového zápisu s latinským nápisom. Ten predstavuje chválu Ferdinanda III. a jeho veľkorysosti ako pamiatku na jeho donáciu, ktorou prispel na nový organ. Ďalšie, tentoraz nemecké nápisy sa nachádzajú na bočných dvierkach organa a tiež majú pripomínať tých, ktorí sa podieľali na stavbe organa.

v. 43 cm, š. 160 cm.

Novoveká kapitála.

p. 3,5 cm – 5 cm.

I. Prepis:

ARIA / INVICTISSIMI IMPERATORIS / FERDINANDI TERTII

Preklad:

Ária nepremožiteľného cisára Ferdinanda III.

¹ MEDVECKÝ, Jozef. Umenie a mecenát v prihraničnom meste. In *Pamiatky a múzeá*, 2006, č. 3, s. 19.

II. Prepis:

DANIEL BAUER AUS STRASBURG HAT HELFEN DIE ORGEL AUFBAUEN IM JAHRE 1649

Preklad:

Daniel Bauer zo Štrasburgu pomohol postaviť organ v roku 1649.

III. Prepis:

IGNATE PFEIFFER AUS TESCHEN HAT HELFEN DIE ORGEL AUFBBAUEN IM JAHRE 1649.

Preklad:

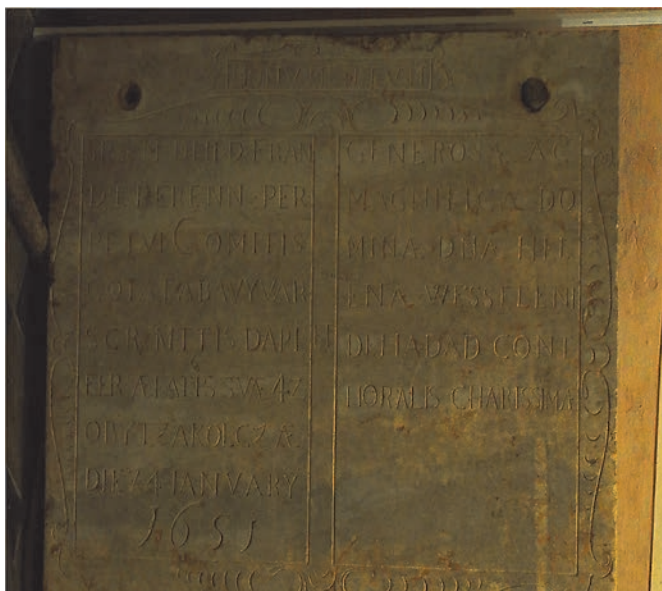
Ignác Pfeiffer z Tešína pomohol postaviť organ v roku 1649.

Ferdinand III. navštívil Skalicu v septembri 1643, keď tu strávil niekoľko dní a veľa času venoval bohoslužbám.² Nový organ bol dokončený až v roku 1649.

Odpisy a literatúra:

1. MEDVECKÝ, Jozef. Umenie a mecenát v prihraničnom meste. In *Pamiatky a múzeá*, 2006, č. 3, s. 18-24.
2. MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, f. Zbierka kroník miest a obcí – Pamätná kniha mesta Skalica I., s. 44.

15. Skalica, Kostol Sedembolestnej Panny Márie, náhrobná doska 1651

² ŠÁTEK, Jozef. *Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jozefinizmu*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1946, s. 29.

Náhrobná doska Františka Perínského a jeho manželky Heleny Vešeléniovej. Nachádza sa v bočnej chodbe Kostola Sedembolestnej Panny Márie v Skalici. Rovnako ako ďalšie náhrobné dosky z tohto kostola, bola až do roku 1993 umiestnená v krypte pod kostolom. Súčasťou sú okrem nápisu v hornej časti nosiča aj erby.

v. 170 cm, š. 110 cm.

Novoveká kapitála. Objavuje sa ligatúra AE, litera V vo funkcii U, objavuje sa tiež W.

p. 3,5 cm – 6 cm.

Prepis:

MONVMENTVM // SP(ECTABI)LI AC M(AGNIFICI) D(OMI)NI D(OMINI)
FRAN(CISCI) / DE PERENN PER/PETVI COMITIS / CO(MI)TAT(VS) ABAVYVAR
/ S(A)CR(E) M(AIES)T(A)TIS DAPI/FER^a AETATIS SUAE 42 / OBYT ZAKOLCZAE
/ DIE 24 IANVARY / 1651 // ET // GENEROSAE AC / MAGNIFICAE DO/MINAE
DO/MINAE HEL/ENAE WESSELENI / DE HADAD CONT/HORALIS CHARISSI
MAE

Preklad:

Hrob urodzeného a veľkomožného pána, pána Františka Perínského, večného župana Abovskej stolice, stolníka svätého majestátu vo veku svojom 42 (rokov) zomrel v Skalici, dňa 24. januára 1651 a urodzenej a vznešenej pani pani Heleny Vešeléniovej z Hadadu, drahej manželky.

Doska bola sekundárne využitá. Z druhej strany sa nachádza ďalší nápis (pozri kat. č. 3). Erb Františka Perínského tvorí v štíte na korune stojacia zvieracia figúra, ktorá má hlavu bradatého starca a okrídlené telo draka na vtáčích nohách. Nad štítom je umiestnená turnajová prilba s prikrývadlami. Figúra zo štítu je aj klenotom erbu. Vo funkcii nosičov štítu sú dva levy.¹ Erb Heleny Vešeléniovej tvorí v štíte na korunke ležiaci korunovaný morský lev (horná časť telo leva a spodná časť telo ryby) nesúci tri ruže. Nad štítom je turnajová prilba s prikrývadlami. Štítové znamenie je zároveň aj klenotom erbu.²

Odpisy a literatúra:

1. DRAHOŠOVÁ, Viera – MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. 1. časť. In *Záhorie*, 1993, roč. 2, č. 5, s. 26-28.
2. DRAHOŠOVÁ, Viera – MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. 2. časť. In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 1, s. 16-18.
3. DRAHOŠOVÁ, Viera – MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. 3. časť. In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 2, s. 12-13.
4. MINĎÁŠ, Miroslav. Heraldické náhrobníky zo Skalice. In *Heraldika na Slovensku*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej, 1997, s. 94-99.

^a autor predlohy alebo kamenár v tomto slove urobili chybu – správne malo byť DAPIFERI.

¹ NOVÁK, Jozef. *Rodové erby na Slovensku I. Kubínyho zbierka pečatí*. Martin : Osveta, 1980, s. 200.

² NOVÁK, J., ref. 1, s. 266.

Olejomal'ba neznámeho maliara, nachádza sa v bočnej lodi Farského kostola sv. Michala Archanjela. V spodnej časti obrazu je zlatou farbou na čiernom podklade namaľovaný text v kultúrnej západoslovenčine.

v. 200 cm, š. 130 cm.

Novoveká kapitála. Litera V je použitá vo funkcii U. V nápise je použité V a arabské číslice.

p. 4 – 6 cm.

Prepis:

KE CTI A CHWALE PANV BOHV, SWATI ANNE OFIERVI 1661

Preklad:

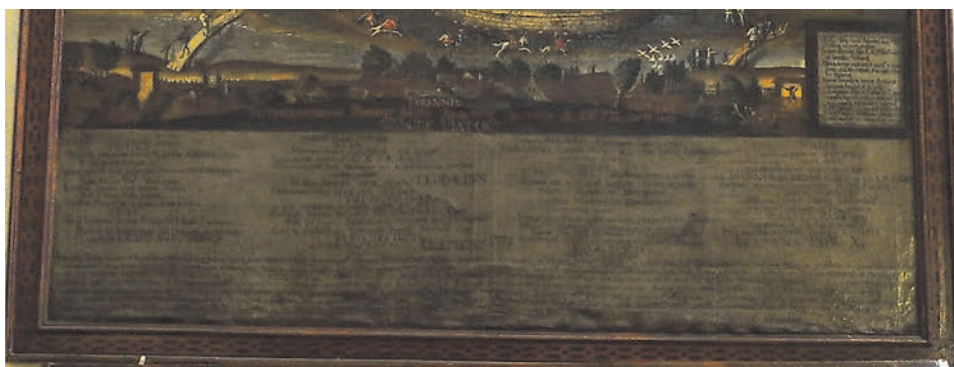
Ku cti a chvále Pánu Bohu, svätej Anne darujem 1661.

Obraz daroval kostolu farár Ján Salix pri príležitosti potvrdenia jeho menovania na biskupský stolec v roku 1661. Ján Salix pôsobil ako farár v Skalici v rokoch 1659 – 1663.¹

Odpisy a literatúra:

1. MEDVECKÝ, Jozef. Umenie a mecenát v prihraničnom meste. In: *Pamiatky a múzeá*, 2006, č. 3, s. 18-24.

¹ MEDVECKÝ, Jozef. Umenie a mecenát v prihraničnom meste. In *Pamiatky a múzeá*, 2006, č. 3, s. 21.

Olejomalba M. Spinulu¹ zobrazujúca prepadnutie Turej Lúky. Obraz je umiestnený v bočnej lodi Farského kostola sv. Michala Archanjela nad hrobkou zavraždeného Jána Bársonya.¹

v. 190 cm, š. 250 cm.

Nápisy sú umiestnené v dvoch nápisových poliach. Rozsiahlejší nápis sa nachádza v spodnej časti obrazu, pod maľbou turoľúckych bojov medzi katolíckmi a protestantmi. Je maľovaný čiernou farbou na bledom podklade. Text je rozdelený na štyri stĺpce, pod ktorými sa nachádza ďalší blok textu. V strede nad ním je červenou farbou namaľovaný trojriadkový text. Rozsahom menší nápis sa nachádza v pravom dolnom rohu obrazového poľa. Obraz je v spodnej časti, kde sa nachádza nápis, poškodený, sčernený a popraskaný, preto je väčšia časť textu dnes nečitateľná.

p. 1 – 3 cm.

Humanistická minuskula prevažuje, niektoré časti textu sú písané novovekou kapi-tálou.

Prepis:

I.

TYRANIIS / LUTHERANORVM DOMINY ARCIS BERENCZ PATRATA A(NNO)
1672, DIE 14. JULII / SISTE VIATOR // Non parenta funeri lacrymis / sed Victori
Plaude laureis / FVIT HIC / Dynasta sanguine iudex AEquitate apostolis Zelo /
Ecclesiastes lingua / Quam pro DEO ne loqueretur Haeresis Fecit exanquem /
IACET / Non Funus, sed Triumphus / Livoris, iniuriae dum viveret Scopus / Post
Funus Meta Gloruae / Qualem Maiorum Insignia depinxerunt / FVIT / Cras
Vigilantia Serpens Prudentia Liliu Castimonia / Prudentiam Iuris mirata est
Hungaria ac Austria / Laudavit LEOPOLDVS PRIMVS // Ammarunt Summi ac
Infinii / QVIA / Munera Super innocentem non accepit / Vigilantiam probavit REX
CAESAR / dum Comuratorum molimina per Ioanem velut Ocelum / videre volvit /

¹ Kol. autorov. *Súpis pamiatok na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 104.

Beatus Ioanes quem diligebat LEOPOLDVS / Castimonia Vitae candicabat ut Lilium / TOTVS PVLCHER / in quo Hugaria Maculam videre non potuit / Fortitudo Ioannis pro DEO fide CAESARE aequitate / in Regno Apostolico no micabat sed Fulgurat / dumque in Comitatus Nitriensis Domini Berencz Pago / TVROLVKA DICITO / una cum Germano suo CLEMENS P(A)P(A) X. // Georgio BARSONYI Episcopo Varadiensi / Tenebrionibus Lucem Salutis accedere tentant Lutheranorum / rabie ac feritate / QVIA / Impietatis Triumphatori / Coronam Martyrii et Apostolatus / im possui / Episcopo Fratre inter secures Falces, Fustes, Tribulas / Scopus Lethalibus vulneribus ac plagis repleto pro / digiose CAESARI Ecclesiaac patria conservato / Approperavit Ioannis Coronam repetita in clamatio / IESVS, MARIA / clamabat Ioannes // MARIA / echo impiorum reclamabat / mori debet / tacuisset mori non debuisset / ad Ionanes qui dilegebat IESVM et cum IESVM et MARIA / aeternum viverat in aspiratione IESVS MARIA / mori voluit / Abi iam Viator familiae Bársony / apostolum et martyrem venerare / hoc suadet imo iubet Vicarius CHRISTI / CLEMENS PAPA X. // Venerabilis frate rsalutem et apostolicam benedictionem intimo nos moerore affecit immane facinus quod adversus fraternitatem tuam orthodoxe religionis in amplificationem egregie incumbentem nec non in Germanum fratrem suum in eundem Scopum Strenue. Conspirantem iniquissimi homines perpetuarunt, cum laborantibus enim in vinea Domini die noctuque laboramus [- -].^a

II.

Georgius Barsony, Episcopus Varadiensis, Praeposit(us). Scaepus(iensi) S(acrae) / C(aesarae) R(e)g(iae) Maestatis Consil(ius) / Praesentat sue / Maestatis Mandantum ad Perlegendum. / Ioannes Barsony, Sac(rae) C(aesarae) R(e)g(iae) Maestatis proth(o)n(otarius) / in brachio vulneratur. / Episcopu in terram prosternitur et crudelissime rusticanis armis caeditur toto corpore et in capite lethari/ter vulneratur / Ioannes Barsony in terram decussu / divissime tractatur et occiditur / G(eorgius) Lenczovicz, Abbas et Custos et Canon(icus) / Scep(usiensis). Furia rusticanorum in medium equo/rum impelli et lethariter vulneratur. / R(everendus) P(ater) F(ranciscus) Nedeczky, S.J. oppugatur et vulneratur / Parochus Miavensis F(ranciscus) Silesius crudeliter tractatur / corpus mictati in carpentum on iis/dem iniicitur.

Preklad:

I.

Tyrania luteránov pána hradu Branč bola spáchaná dňa 14. júla roku 1672. Zastav pútnik. Netručli slzami ako pri pohrebe, ale oslavuj vavrínmi víťaza. Ved' on bol pôvodom vojvoda, sudca spravodlivosťou, apoštol horlivosťou, kazateľ jazykom, ktorý naveky umlčali bludári, aby za Boha nehovoril.

Je tu, nie hrob, ale triumf. Pokým žil, bol cieľom zášti a nenávisťi, po smrti je nositeľom slávy. Ako ho erby predkov predoznačili, bol predvídavosťou zajtrajšok, opatrnosťou had, čistotou ľalia. Jeho právnickú múdrosť oslavovalo Uhorsko

^a zvyšná časť textu nie je čitateľná

^b dnes je obec Turá Lúka súčasťou Myjavu

a Rakúsko, pochválil Leopold I., milovali ho hodnostári i bedári, lebo darov proti nevinnému neprijal. Jeho bdelosť skúsil kráľ – cisár, keď úsilie sprisahancov prostredníctvom Jánovým akoby cez lupu vidieť chcel. Blahoslavený Ján, ktorého Leopold mal rád. Čistotou života skvel sa sťa ľalia, celý krásny, na ktorom Uhorsko nevedelo nájsť škvrny. Udatnosť Jánova za Boha, za vieru, za cisára, za spravodlivosť v apoštolskom kráľovstve nielen žiarila, ale sťa blesk oslepovala, keď v dedine Nitrianskej stolice na panstve bráneckom, zvanej Turolúka,^b spolu so svojím bratom Jurajom Bársonyom, biskupom varadínskym, pokúšal sa zapáliť svetlo spásy tmárom, z luteránskej zbesilosti a zverskosti, pretože viac milovali tmu než svetlo. Sekera vrazená cez záhľavie doprostred mozgu, víťazovi a triumfátorovi, korunu mučeníctva a apoštolátu na hlavu položila. Zatiaľ čo brat biskup medzi sekerami, kosami, kyjakmi, kolmi, obuškami, ťažkými ranami a údermi obsypaný, zázračne sa zachránil pre cisára, cirkev a vlasť. Korunu Jánovu urýchlilo zvolanie: Ježiš, Mária. Volal Ján: Mária, i ozvena bezbožných sa ozvala: Musí umrieť. Ale Ján, ktorý miloval Ježiša a s Ježišom a Máriou aby večne žil, s povzdychom Ježiš, Mária chcel zomrieť. Chod' teda pútnik Bársonyovskej rodiny uctievať apoštola a mučeníka. To odporúča, ba rozkazuje zástupca Kristov Klement, pápež desiaty. Ctihodný brat, prijmi pozdrav a apoštolské požehnanie. Hlbokým zármutkom naplnil nás hrozný zločin, ktorí spáchali bezbožní ľudia na tebe, brat náš, ktorý si sa tak úžasne venoval rozšíreniu pravého náboženstva, ako i na tvojom rodnom bratovi, ktorý sa tiež vytrvalo zasadil pre tento cieľ. Veď s robotníkmi vo vinici Pánovej i my vo dne v noci pracujeme.^c

II.

Juraj Bársony varadínsky biskup, spišský prepoš, radca svätej cisárskej a kráľovskej výsosti, podáva tento prípis jeho výsosti na prečítanie.

Ján Bársony, protonotár svätej cisárskej a kráľovskej výsosti, je poranený na ruke. Biskupa hodili na zem, ukrutne ho bijú sedliackymi zbraňami a ťažko ho rania na hlavu. Jána Bársonya zvalili na zem, ukrutne s ním zaobchádzajú a usmrcujú ho. Juraja Lenčoviča, opáta, kustóda a kanonika spišského, zúriví sedliaci vháňajú medzi kone, kde utrpí ťažké zranenia. Útok na dôstojného pátra Františka Nedecského, jezuitu a jeho zranenie. Ukrutné zaobchádzanie s myjavským farárom Františkom Silesiusom. Naloženie mŕtvoly zabitého na voz.²

Odpisy a literatúra:

1. DÚBRAVSKÝ, Ferdinand. *Slobodné mesto so zriadeným magistrátom Uhorská Skalica*. Skalica : J. Teslík, 1921, s. 77-78.
2. ŠÁTEK, Jozef. *Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jozefinizmu*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1946, s. 143-145.

^c Jozef Šátek v knihe *Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jozefinizmu* zverejnil preklad textu na obraze. Uvádza, že druhá časť textu je prepis listu pápeža Klementa X. adresovaný Jurajovi Bársonyovi.

² ŠÁTEK, Jozef. *Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jozefinizmu*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1946, s. 143-145.

Náhrobná kamenná doska v Kostole Sedembolestnej Panny Márie. Doska bola objavená pri rekonštrukcii a výskume interiéru kostola v roku 1993. Podľa prepisu a prekreslenia v časopise *Záhorie* ide o šesťriadkový latinský text.¹¹

Novoveká kapitála, litera V vo funkcii U, ligatúra AE.

Prepis:

*SEPVLTVRA M[- - -] / NOBILIS FAMILIAE / HERVAIANAE R(EVERENDI)
C(ARISSMI) D(OMINI) / NICOLAI BVZASSY / ANNO D(OMI)NI / MDCLXXII*

Preklad:

Hrob (veľkomožnej?) urodzenej rodiny Hervajovcov ctihodného a najmilšieho pána Mikuláša Buzašiho, roku pána 1672.

Odpisy a literatúra:

1. DRAHOŠOVÁ, Viera – MINDÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. 1. časť. In *Záhorie*, 1993, roč. 2, č. 5, s. 26-28.
2. DRAHOŠOVÁ, Viera – MINDÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. 2. časť. In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 1, s. 16-18.
3. DRAHOŠOVÁ, Viera – MINDÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. 3. časť. In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 2, s. 12-13.

¹¹ DRAHOŠOVÁ, Viera – MINDÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 1, s. 17.

Svorník na bráne domu na Potočnej ulici č. 31. Nápis je do svorníka vytesaný v hornej a dolnej časti. Dom je tiež známy ako dom Príkazského, ktorý bol miestnym pekárom.

v. 30 cm, š. 30 cm (odhadom).

Novoveká kapitála. Text je vyjadrený len prostredníctvom začiatkových písmen jednotlivých slov oddelenými bodkou. Dátum je vyjadrený arabskými číslicami, medzi ktorými sú bodky.

Prepis:

I T^a S(ACRAE) C(AESARAE) R(EGIEQUE) M(AIESTA)T(I)S // 1.6.7.5

Preklad:

I. T. svätej cisárskej a kráľovskej výsosti 1675.

Odpisy a literatúra:

1. MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, f. Zbierka kroník miest a obcí – Pamätná kniha mesta Skalica I., s. 30.

^a Pravdepodobne iniciály osoby, ktorej dom patril.

Mariánsky morový stĺp, ktorý sa nachádza na námestí pred budovou gymnázia. Pôvodné umiestnenie stĺpa bolo na námestí. Na podstavci je kartuša, v hornej časti je hlava anjela s krídlami. V strede vo venci je umiestnený znak Skalice. Latinský nápis je vytesaný do pieskovcovej kartuše v podobe chronogramu.

v. 150 cm, š. 90 cm.

Novoveká kapitála. Písmeno V použité vo funkcii U.

p. 5 – 7 cm.

Prepis: litery chronogramu sú zvýraznené *IESV FILIO HONORIS ET TIP OLIPARA POSV O HEVM VRBS SENATVS OVILLIVS.*^a

Preklad:

Ježišovi synovi na slávu a tebe, Bohorodička, na znamenie víťazstva postavilo mesto a senát tohože (mesta).

Stĺp dal v roku 1693 postaviť magistrát mesta a od roku 1700 zaviedol bohoslužby k Panne Márii. Sochu vyhotovili tí istí sochári, ktorí pracovali aj na sochách vo farskom kostole (nie sú v prameňoch menovaní). Samotný stĺp vyhotovili miestni kamenári Ján Allio a Juraj Schäffer.¹ V roku 2005² bol rekonštruovaný, no nápis nebol obnovený správne, niektoré litery chýbajú, iné boli zamenené, napríklad D za O, Q za O. Aj jednotlivé odpisy nápisu sa od seba líšia. Z chronogramu vyplýva datovanie – 1695.

Odpisy a literatúra:

1. MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, f. Zbierka kroník miest a obcí – Pamätná kniha mesta Skalica I., s. 52.
2. MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, f. Rukopisy. Marsina, Jozef. *Origo et antiquas LRC Szakolcensis.* (bez signatúry).

^a Pôvodný nápis: *IESV FILIO HONORI ET TIBIDEIPARA POSVIT TROPHAE VMVRBS SENATVSQVE ILLIVS.*

¹ MEDVECKÝ, Jozef. Umenie a mecenát v prihraničnom meste. In *Pamiatky a múzeá*, 2006, č. 3, s. 18-24.

² Morový stĺp sv. Panny Márie. [online]. Skalica.sk. [cit. 2014-04-14]. Dostupné na: <http://archiv.skalica.sk/mesto/pamiatky/morovy_stlp.php>

**21. Skalica, Farský kostol sv. Michala Archanjela,
mal'ba na klenbe**

polovica 17. storočia

Mal'ba zobrazujúca svätých. Nachádza sa v klenbe hlavnej lode Farského kostola sv. Michala Archanjela. Nápis vyhotovený v zlatej farbe sa nachádza v hornej časti fresky, nad postavami.

Novoveká kapitála.

Prepis:

*S(ANCTVS) L(ADISLAVS) S(ANCTVS)
S(TEPHANVS) S(ANCTVS) EM(ERICVS)
S(ANCTA) ELIZ(BETH).*

Preklad:

Svätý Ladislav, Svätý Štefan, Svätý Imrich, Svätá Alžbeta.

**22. Skalica, Farský kostol sv. Michala Archanjela,
mal'ba na klenbe**

polovica 17. storočia

Mal'ba je umiestnená v klenbe hlavnej lode Farského kostola sv. Michala Archanjela. Freska so štukovým orámovaním znázorňuje svätého Michala. Vznikla pri obnove kostola po opätovných požiaroch v polovici 17. storočia. Nápis sa nachádza v strede fresky a je rozdelený postavou sv. Michala na dve časti. Vzťahuje sa k zobrazenému svätcovi. Je písaný zlatou farbou v latinčine.

Novoveká kapitála.

Prepis:

*S(ANCTVS) MICHAEL^a // DEFENDE
NOS*

Preklad:

Svätý Michal, ochraňuj nás.

^a Enkláva – litera H vpísaná do litery C

Olejomalba „Lazar a boháč“, ktorá má v spodnej časti nápis. Latinský text namaľovaný čiernou farbou po stranách erbu Stiborovcov. Ide o báseň, pod ktorou je ešte text s údajom o založení špitála Stiborom zo Stiboríc, kde bol obraz pôvodne uložený. Obraz je v súčasnosti umiestnený v zasadačej miestnosti Mestského úradu v Skalici.

Humanistická minuskula. Pre niektoré slová bola použitá novoveká kapitála.

Prepis:

*Haec tu(lit) Illustris praeculara Insignia
STIBOR / Cuius fundata est haec pietate
domus / Candid(a) sincer(a)e Crux Religionis
amorem / Signat (et) in miserum dona profec
ta gregem / Prosp(eri)tus gemina crescentis
imagine Lunae / Pinc(ta) hac magnae significantur opes // Hydra vomens Flam(m)
as raptoribus iudicat ignes / Qui bona pauperibus dirripuisse Student / Quantu
serat STIBOR Christi pro nomine Miles / Frons galea invicti Martis operta docet /
Heu nihi STIBORIOS generant haec tempora paucos / Quibus cura fervens pauper
inopsque forent // Anno Christi Nato Fundata est Haec Domus Die 3 Novembris
1431.*

Preklad:

Tento (obraz) nesie preslávny erb vznešeného Stibora, z ktorého zbožnosti tento dom bol založený. Biely čistý kríž znamená lásku k pravému náboženstvu a dary poskytnuté biednemu ľudu. Dvojnásobné zobrazenie dorastajúceho mesiaca, nakreslené na tomto obraze, označuje veľké bohatstvo a úžitok.

Obluda – drak chrliaci označuje oheň voči uchvatiteľom/zlodejom, ktorí sa snažia olúpiť chudobných o ich majetok. Aký veľký bol Stibor bojovník za Krista, svedčí čelo zahalené prilbou nepremožiteľného Marsa.^a Bohužiaľ, tento čas rodí tak málo Stiborovcov, ktorí by mali horlivú starosť o chudobných a bezmocných.

Tento dom bol založený dňa 3. novembra 1431 po Kristovom narodení.

Obraz bol objavený v roku 1992 v značne poškodenom stave. V roku 1995 bol zrekonštruovaný a umiestnený v budove Mestského úradu v Skalici.¹

Odpisy a literatúra:

1. ZAJÍČEK, Štefan. Obraz Lazar a boháč zo skalického Štíbor(a). In *Záhorie*, 1997, roč. 6, č. 2, s. 12-14.

^a Mars – boh vojny.

¹ ZAJÍČEK, Štefan. Obraz Lazar a boháč zo skalického Štíbor(a). In *Záhorie*, 1997, roč. 6, č. 2, s. 14.

24. Skalica, Farský kostol sv. Michala Archanjela,
bočný oltár sv. Kataríny

polovica 17. storočia

Oltár svätej Kataríny nachádzajúci sa pri prvom pilieri severnej lode Farského kostola sv. Michala Archanjela. V nadstavcovej časti s reliéfom sediacej Madony s Ježiškom sa nachádzajú dva nápisy: zlatá kartuša na vrchu oltára s hlavou anjela, v ktorej je na doske z čierneho mramoru zlatou farbou namalovaný latinský text. Druhý nápis je namalovaný zlatou farbou na modrom podklade pod reliéfom Madony s Ježiškom. Obidva nápisy sú výňatky z kresťanských modlitieb.

Humanistická minuskula a novoveká kapitála. Objavuje sa ligatúra VM a NF.

I.

Prepis:

Gloria / in excelsis / DEO

Preklad:

Sláva Bohu na výsostiach.

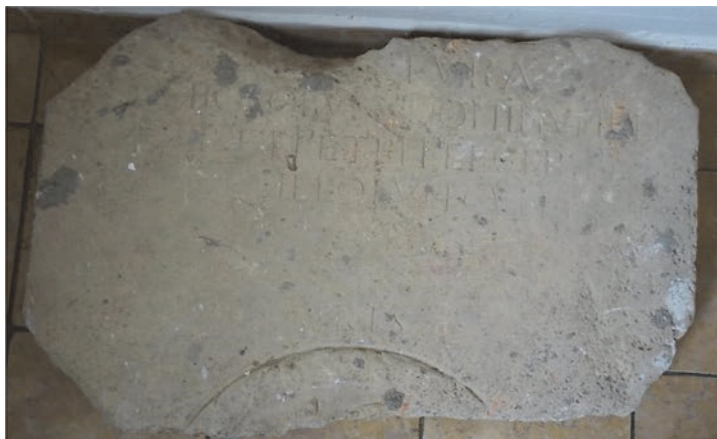
II.

Prepis:

SVB TVVM PRESIDIVM CONFVGIM(V)S DEI GENITRI(X).

Preklad:

Pod tvoju ochranu sa utiekame, Božia rodička.

Zachovaná časť náhrobnej dosky Eliáša Pergera a Petra Pergera. V súčasnosti je umiestnená v chodbe pri Galérii u františkánov.

v. 55 cm, š. 88 cm.

Vytiesaný latinský text sa nachádza v hornej časti dosky. Samotný nápis už nie je dobre čitateľný, niektoré písmená a slová chýbajú úplne. Pod nápisom bol pravdepodobne ešte zobrazený erb. Táto časť sa však nezachovala.

p. 3 – 4 cm.

Novoveká kapitála.

Prepis:

*[SEPV]TVRA / [GENE]RO[S]ORV(M) DOMINVM^a ELL[IAS] / [PERGE]R ET
PETRI PERGER P[- - -]^b /[- - -] ILLORVM [- - -] 3 DIE [- - -]*

Preklad:

Hrob urodzených pánov Eliáša Pergera a Petra Pergera ... jeho ... 3 dňa ...

Eliáš Perger (Berger) bol humanistickým vzdelancom, ktorý pôsobil v službách cisárov a uhorských kráľov Rudolfa I. a Mateja II. Do Skalice sa presťahoval v roku 1622 a postupne sa dostal do popredných funkcií mestskej správy – bol členom senátu, správcom špitála, mešťanomom a v rokoch 1630 – 1631 bol richtárom. Od roku 1638 bol vo funkcii kráľovského tridsiatnika.¹

^a Vyhotoviteľ alebo autor predlohy urobili chybu, správne má byť DOMINORVM (gen. pl.)

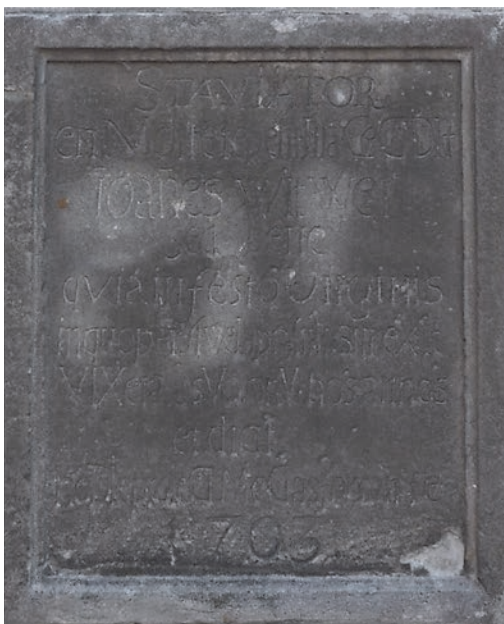
^b nečitateľná, poškodená časť nápisu

¹ DRŠKA, Richard. Humanista Eliáš Perger / Berger a jeho väzby ku Skalici. In *Záhorie*, 2020, roč. 29, č. 5, s. 4-6

Datovanie vzniku náhrobku a nápisu je otázne, keďže v samotnom texte je dátum nečitateľný. Eliáš Perger zomrel v roku 1644.² Ak by spomínaný Peter bol jeho synovec, ktorý sa spomína v prameňoch ešte v roku 1672 (rok jeho smrti nepoznáme),³ vznik nápisu by mohol byť niekedy v 3. tretine 17. storočia.

**26. Skalica, Farský kostol sv. Michala Archanjela,
kamenná doska na vonkajšej stene kostola**

1703

Kamenná doska osadená do vonkajšej steny Farského kostola sv. Michala Archanjela, do ktorej je vytesaný latinský text. Vytesaný latinský text vyplňa celú plochu nosiča.

v. 96 cm, š. 80 cm.

Pre nápis bola použitá humanistická minuskula spolu s kapitálou a arabské číslice. V texte sa objavuje zrkadlovo obrátené N.

p. 4 – 7 cm.

Prepis:

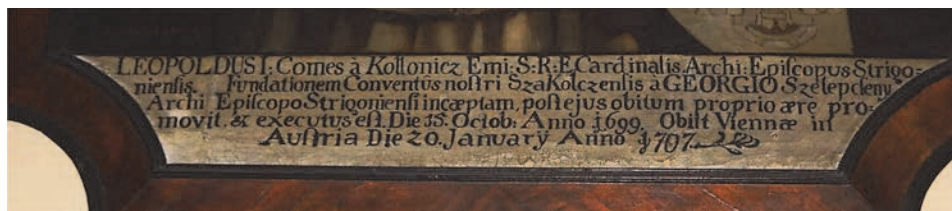
*STA VIATOR / en Morte repentIna
CeCIDIt / Io(h)an(n)es witwer / sed
bene / quia IN festo virginis / in quo
per Avelaps(us) fini? Surexit / VIX
erat a sVo ortV hos annos / et dias /
hoDIe proleCI MeCIas fors ante /
1703.*

Preklad:

Stoj pútnik, náhlou smrťou padol Ján Witwer, ale dobro, ktoré na sviatok Panny, v ktorý počas modlitby spadol, sotva vstal. Od jeho vzniku prešlo pár rokov a dní. Dnes som opustil svoju šancu skôr. 1703

² Kol. autorov. *Biografický lexikón Slovenska I. A-B*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2002, s. 377.

³ DRŠKA, ref. 1.

Olejomalba s podobizňou ostrihomského arcibiskupa Leopolda Koloniča. V spodnej časti obrazu, pod portrétom, je biele pole s latinským nápisom namaľovaným čiernou farbou. Obraz sa nachádza pri schodoch na chór v Kostole Najsvätejšej Trojice. v. 170 cm, š. 130 cm.

Humanistická minuskula a kapitála.
p. 2 – 3 cm.

Prepis:

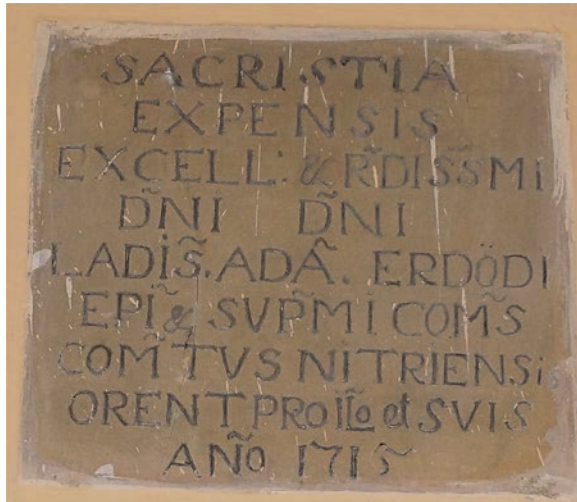
LEOPOLDUS I. Comes a Kollonicz Emi(nentissimus) S(acrae) R(omanae) E(cclesiae) Cardinalis ArchiEpiscopus Strigo/niensis Fundationem Conventus nostri SzaKolczensis a GEORGIO Szelepcceny / ArchiEpiscopo Strigoniensi inceptam post ejus obitum proprio aere promovit et executus est. Die 15. Octob(ris) Anno 1699. Obiit Viennae in Austria Die 20. January Anno 1707.

Preklad:

Leopold I. gróf z Koloniču najznamenitejší kardinál svätej rímskej cirkvi a arcibiskup ostrihomský. Založenie konventu nášho skalického Jurajom Selepčénim arcibiskupom ostrihomským. Začaté dielo po jeho smrti vlastným majetkom podporil a vykonal dňa 15. októbra roku 1699. Zomrel vo Viedni v Rakúsku dňa 20. januára roku 1707.

Odpisy a literatúra:

1. DÚBRAVSKÝ, Ferdinand. *Slobodné mesto so zriadeným magistrátom Uhorská Skalica*. Skalica : J. Teslík, 1921, 229 s.
2. MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica. f. Zbierka kroník miest a obcí – Pamätná kniha Skalice I., s. 31.

Kamenná tabuľka zamurovaná v stene nad vchodom do sakristie v Kostole Najsvätejšej Trojice. Ide o akúsi pripomienku na donátora, ktorý prispel na kostol. Latinský nápis je do nosiča vytesaný a od podkladu farebne, čiernou farbou, odlišený.
v. 42 cm, š. 52 cm.

Novoveká kapitála. V texte je pomerne veľa skrátení, ako znak skrátenia je použitá vlnovka. Výnimočne je použitá aj humanistická kurzíva v spojke *et*.
p. 2 – 3 cm.

Prepis:

SACRISTIA / EXPENSIS / EXCELL(ENTISSIMI) ET R(EVREN)DISS(IMI) / D(OMI)NI D(OMI)NI / LADIS(LAI) ADA(M) ERDÓDI / EP(ISCOP)I SVP(RE)MI COM(ITI)S / COM(ITA)TVS NITRIENSIS / ORENT PRO IL(L)O et SVIS / AN(N)O 1715.

Preklad:

Sakristia na náklady najvznešenejšieho a najdôstojnejšieho pána, pána Ladislava Adama Erdódiho biskupa, hlavného župana Nitrianskej stolice. Modlite sa za neho a jeho (rodinu). Roku 1715.

Ladislav Adam Erdódy bol v rokoch 1707 – 1720 nitrianskym županom a v rokoch 1706 – 1736 nitrianskym biskupom. Podobných tabuliek sa nachádza v kostole viaceré, text v podstate zostáva rovnaký, menia sa len mená donátorov.

29. Skalica, Kostol Najsvätejšej Trojice, kamenná tabuľka na chóre

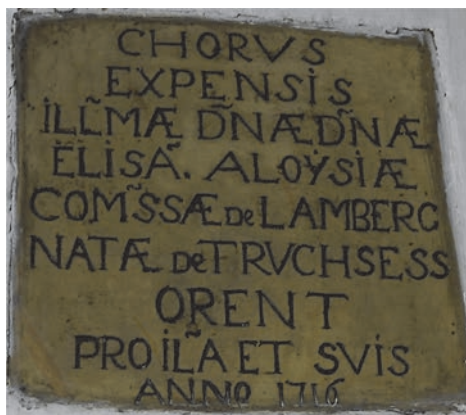
1716

Pamätná kamenná tabuľka zamurovaná v stene kostola nad vchodom na chór. Latinský nápis je do kamennej dosky vytesaný a od podkladu farebne – čiernou farbou, odlišený.

v. 52 cm, š. 42 cm.

Novoveká kapitála. V texte je pomerne veľa skrátiení, ako znak skrátienia je použitá vlnovka. Taktiež sa tu nachádzajú ligatúry AE.

p. 2 – 3 cm.

Prepis:

CHORVS / EXPENSIS / ILL(VSTRISSI)MAE D(OMI)NAE D(OMI)NAE / ELISA (BETHAE) ALOYSIAE / COM(ITI)SSAE DE LAMBERC / NATAE DE TRVCHSESS / ORENT PRO IL(L)A ET SVIS / ANNO 1716.

Preklad:

Chór na náklady najurodzenejšej pani pani Alžbety Alojzie, grófký z Lamberku, narodenej de Truchses, modlite sa za ňu a jej (rodinu). Roku 1716.

30. Skalica, Kostol sv. Františka Xaverského, štít v priečelí

1725

Na štíte nad stĺpovým portálom, ktorý je súčasťou priečelia kostola, sa v minulosti nachádzal nápis. V súčasnosti je štít prázdny. Zmienka o tomto nápise sa nachádza len v Pamätnej knihe mesta Skalica.¹ Keďže sa o ňom dozvedáme len z odpisu, nevieme určiť rozmery ani typ použitého písma. Datovanie vychádza priamo z nápisu.

Prepis:

Divo Francisco Haver^a Iudicarum apostolo orbis Thaumaturgo 1725.

Preklad:

Božský František, buď pozdravený, spravodlivý apoštol, divotvorca sveta. 1725.

Odpisy a literatúra:

1. MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, f. Zbierka kroník miest a obcí – Pamätná kniha Skalice I., s. 49.

^a alebo Xavero?

¹ MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, f. Zbierka kroník miest a obcí – Pamätná kniha Skalice I., s. 49.

Nápis sa nachádzal na architráve na portáli v prednej fasáde kostola. V súčasnosti už nie je po nápise žiadna stopa. Písomné zmienky nájdeme v archívnych prameňoch¹ i v literatúre.²

Pôvodná fasáda kostola pochádza z roku 1728,³ čiže aj nápis môžeme datovať rovnako. Pri obnove kostola v roku 1928 bol nápis zatretý.⁴

Novoveká kapitála.

Prepis:

EX DOMO LICHTENSTEIN LUX FRONTIS MEAE EXHORTA EST.

Preklad:

Z rodu Lichtenštajnov svetlo mojej tváre vzišlo?

Odpisy a literatúra:

1. MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, f. Zbierka kroník miest a obcí – Pamätná kniha Skalice I., s. 49.
2. DÚBRAVSKÝ, Ferdinand. *Slobodné mesto so zriadeným magistrátom Uhorská Skalica*. Skalica : J. Teslík, 1921, s. 47.

¹ MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, f. Zbierka kroník miest a obcí – Pamätná kniha Skalice I., s. 30-31.

² DÚBRAVSKÝ, Ferdinand. *Slobodné mesto so zriadeným magistrátom Uhorská Skalica*. Skalica : J. Teslík, 1921, s. 47.

³ Kol autorov. *Súpis pamiatok na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 106.

⁴ MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica. ref. 1.

Nápis sa nachádza v bielej kartuši, ktorá je súčasťou hlavnej fasády Kostola Najsvätejšej Trojice, a je umiestnená v strednej časti priečelia nad plastikou Immaculaty. Latinský nápis má formu chronogramu, z ktorého vyplýva datovanie do roku 1728. Na bledom podklade je namaľovaný čiernou farbou, pričom na litery chronogramu bola zvolená červená farba.

Novoveká kapitála, písmeno V vo funkcii U, objavuje sa ligatúra AE.

Prepis: litery chronogramu sú zvýraznené

VIRGO / PARENS FILII AETERNI PATRIS / ESTO / PROTECTRIX ELIANAE DOMVS.

Preklad:

Panna, matka syna večného Otca, buďže ochrankyňou Eliášovho domu.

Odpisy a literatúra:

1. DÚBRAVSKÝ, Ferdinand. *Slobodné mesto so zriadeným magistrátom Uhorská Skalica*. Skalica : J. Teslík, 1921, 229 s.

**33. Skalica, Kostol Sedembolestnej Panny Márie,
bočný oltár sv. Antona**

1751

Socha sv. Antona Paduánskeho je ústrednou sochou pravého bočného oltára z roku 1751¹ v Kostole Sedembolestnej Panny Márie. Nápis sa nachádza v zlatej kartuši na mramorovom podstavci sochy sv. Antona. Latinský nápis je na striebornom podklade namaľovaný čiernou farbou.

v. 36 cm, š. 34 cm.

Novoveká kapitála. Pre znak skrátenia je použitá bodka.

p. 2,5 – 3,5 cm.

Prepis:

S(ANCTE) / ANTONI / ORA / PRO NOBIS

Preklad:

Svätý Anton, oroduj za nás.

**34. Skalica, Kostol Sedembolestnej Panny Márie,
bočný oltár sv. Petra**

pol. 18. storočia

Nosičom je podstavec sochy sv. Petra, ktorá je centrálnou sochou ľavého bočného oltára v Kostole Sedembolestnej Panny Márie. Latinský nápis namaľovaný čiernou farbou v striebornom poli kartuše.
v. 30 cm, š. 32 cm.

Novoveká kapitála.
p. 2,5 – 3,5 cm.

Prepis:

S(ANCTE) PETRE / ORA / PRO NOBIS.

Preklad:

Svätý Peter, oroduj za nás.

**35. Skalica, Farský kostol sv. Michala Archanjela,
oltár Madony misericordiae**

pol. 18. storočia

Nápis sa nachádza na renesančno-barokovom bočnom oltári Madony misericordiae, ktorý sa nachádza v uzávere severnej lode Farského kostola sv. Michala Archanjela.¹ Ústredný obraz oltára má na spodnom okraji nápis namaľovaný zlatou farbou. v. 200 cm, š. 110 cm.

Novoveká kapitála, písmeno V použité vo funkcii U, objavuje sa tiež ligatúra AE. p. 4 – 5 cm.

Prepis:

SVB TVVM PRAESIDIUM CONFVGIMVS / SANCTA DEI GENITRIX.

Preklad:

Pod tvoju ochranu sa utiekame, svätá Božia rodička.

**36. Skalica, Kostol Sedembolestnej Panny Márie,
truhla Maríny Štvrteckej**

1762

Nosičom je drevená truhla uložená v kryptách Kostola Sedembolestnej Panny Márie. Bola objavná spolu s ďalšími rakvami a náhrobnými doskami pri výskume v roku 1993. V súčasnosti krypty nie sú prístupné.

Nápis je namaľovaný na truhle. Presné znenie ani opis nápisu nevieme z dôvodu neprístupnosti určiť. Dozvedáme sa o ňom len zo štúdií, ktoré vznikli v rámci výskumu.

Podľa literatúry nápis uvádza meno pochovanej ženy, Maríny Štvrteckej, ktorá zomrela vo veku 68 rokov 30. marca 1762.²

Odpisy a literatúra:

1. DRAHOŠOVÁ, Viera – MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 1, s. 16-18.

¹ *Súpis pamiatok na Slovensku III.* Bratislava : Obzor, 1969, s. 104.

² DRAHOŠOVÁ, Viera – MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum vo františkánskom kostole v Skalici. In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 1, s. 16.

37. Skalica, Farský kostol sv. Michala Archanjela,
triumfálny oblúk - vročenie

1777

Triumfálny oblúk oddeľujúci loď a presbytérium vo Farskom kostole sv. Michala Archanjela. Nápis predstavuje vročenie, vzťahujúce sa na rekonštrukciu kostola po požiaroch. Rok nie je do oblúka vytesaný, ale jednotlivé arabské číslice sú pripevnené na kamenný podklad. Rozmery vzhľadom na nedostupnosť nevieme presne určiť.

Prepis:

1777

38. Skalica, Farský kostol sv. Michala Archanjela,
datovanie za hlavným oltárom

1778

Nápis sa nachádza na zadnej strane hlavného oltára vo Farskom kostole sv. Michala Archanjela. Na mramorovej doske je zlatou farbou namaľovaný nápis – vročenie pozostávajúce z rímskych číslic.

v. 45 cm, š. 70 cm (odhadom).
p. 20 cm.

Prepis:

MDCCLXX / VIII.

Preklad:

1778.

**39. Skalica, Farský kostol sv. Michala Archanjela,
oltár Immaculaty**

2. pol. 18. storočia

Nápis sa nachádza na neskorobarokovom bočnom oltári Immaculaty, ktorý je umiestnený v uzávere južnej lode Farského kostola sv. Michala Archanjela. Latinský text je namaľovaný červenou farbou na bielom podklade v zlatej kartuši nad ústredným obrazom Immaculaty.

v. 45 cm, š. 40 cm (odhadom).

Novoveká kapitála.

Prepis:

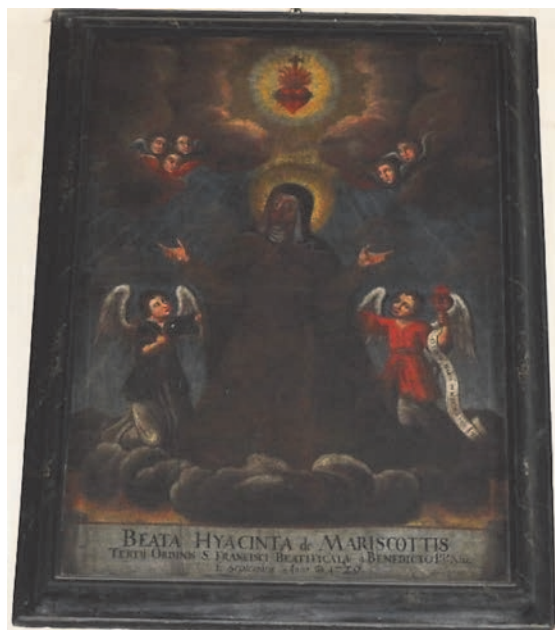
SANCTA / MARIA / ORA PRO / NOBIS.

Preklad:

Svätá Mária, oroduj za nás.

**40. Skalica, Kostol Sedembolestnej Panny Márie,
obraz sv. Hyacinty**

18. storočie

Obraz sv. Hyacinty, obklopenej anjelmi v čiernom drevenom ráme, sa nachádza v Kostole Sedembolestnej Panny Márie, v presbytériu na ľavej strane. Obraz obsahuje dva nápisy. Prvý rozsiahlejší je umiestnený pod vyobrazením sv. Hyacinty – trojriadkový latinský nápis namaľovaný na bledom podklade čiernou farbou. Druhý nápis, tiež namaľovaný čiernou farbou, sa nachádza na stuhe, ktorú drží anjel po pravej strane sv. Hyacinty

cca v. 160 cm, š. 100 cm.

Novoveká kapitála v texte prevažuje, pre vyjadrenie dátumu bola použitá humanistická minuskuła.

I.

Prepis:

*BEATA HYACINTA de MARISCOTTIS / TERTII ORDINIS S(ANCTI) FRANCISCI
BEATIFICATA á BENEDICTO P(A)P(A) XIII. / 1. Septembris Anno D(omini)
1726.*

Preklad:

Blahoslavená Hyacinta Marescotii, tretieho rádu svätého Františka, blahoslavená pápežom Benediktom XIII. 1. septembra roku Pána 1726.

II.

Prepis:

O VIRGO MARIA IN MANIBUS EIUS SAD?^a

Preklad:

Ó Panna Mária v rukách jej?

Svätá Hyacinta Marescotti bola blahorečená v roku 1726, ako vyplýva z nápisu na obraze. Za svätú ju vyhlásil pápež Pius VII. v roku 1807.¹ Obraz i nápis teda museli vzniknúť v priebehu 18. storočia, najneskôr do roku 1807.

41. Skalica, Kostol Najsvätejšej Trojice, pamätná tabuľka 18. storočie

Nápis sa nachádza na kamennej tabuľke voľne umiestnenej na chóre v Kostole Najsvätejšej Trojice. Na tomto mieste je uložených viacero tabuliek podobného rázu. Latinský text je do tabuľky vytesaný. Je tu náznak farebnej výplne písmen tmavou farbou.

v. 34 cm, š. 29 cm.

Novoveká kapitála v nápise prevažuje, ale použitá bola aj humanistická kurzíva v spojke *et*. Nápis obsahuje pomerne veľa skrátenej – znak skrátenej je vlnovka.

p. 2 – 4,5 cm.

^a Text v tomto mieste už nie je dobre čitateľný.

¹ Hyacintha Mariscotti. [online]. Wikididi.com [cit. 2022-02-20]. Dostupné na: <<https://sk.wikididi.com/852430-hyacintha-mariscotti-ZIECFB>>

Prepis:

*EXPENSIS / ILL(VSTRISSI)MI D(OMINI) D(OMINI) AMANDI / FER(DINAN)DI
L(IBERI) B(ARONI) / DE PETERSWALD / D(OMINVS) D(OMINVS) IN ZILEK /
ORENT PRO IL(L)O et SVIS.*

Preklad:

Na náklady najurodzenejšieho pána pána Amanda Ferdinanda, slobodného baróna z Petrovíc, pán pán v Žilku? Modlite sa za neho a jeho (rodinu).

Tabuľka je vyhotovená na pamiatku daru pre kostol. Je súčasťou série nápisov, ktoré sa nachádzajú na chóre. Všetci darcovia zastávali významné miesta v spoločnosti. Ani pri jednom nápise nie je uvedený rok, ale podľa typu, spôsobu vyhotovenia a vzájomnej podobnosti môžeme usudzovať, že vznikli v rovnakom období ako nápisy, ktoré sú zabudované do stien kostola nad vchodom do sakristie a na chór.

42. Skalica, Kostol Najsvätejšej Trojice, pamätná tabuľka

18. storočie

Kamenná tabuľka voľne umiestnená na chóre v Kostole Najsvätejšej Trojice. Latinský text je do tabuľky vytesaný. Text má farebnú výplň čiernej farby.

v. 34,2 cm, š. 29 cm.

Novoveká kapitála, použitá bola aj humanistická kurzíva v spojke *et*. Nápis obsahuje pomerne veľa skrátenej – znak skrátenej je vlnovka a bodka.

p. 2 – 4,5 cm.

Prepis:

*EXPENSIS / P(E)RI(LLVSTRI)
AC GE(NEROSE) D(OMINI) /
IOSEPHO HVSAR(O)? / VICECOMI(T)IS COM(IT)VS / DE TVROCZ ET
(CETERA) / ORENT / PRO IL(L)O et SVIS*

Preklad:

Na náklady urodzeného a ušľachtilého pána Jozefa Husara, podžupana Turčianskej stolice a tak ďalej. Modlite sa za neho a jeho (rodinu).

Poznámky:

Pozri komentár k nápisu č. 41.

43. Skalica, Kostol Najsvätejšej Trojice, pamätná tabuľka**18. storočie**

Kamenná tabuľka voľne umiestnená na chóre v Kostole Najsvätejšej Trojice. Latinský text je do tabuľky vytesaný. Text má farebnú výplň čiernej farby.

v. 34,2 cm, š. 29 cm.

Novoveká kapitála, objavujú sa aj minuskulné tvary niektorých litier. Nápis obsahuje skrátene – znak skrátene je vlnovka a bodka.

p. 2 – 4,5 cm.

Prepis:

*EXPENSIS / PERI(LLVSTRI) AC
GENE(ROSI) / D(OMINI) LADI
(SLAVI) KORLAT / De LABS ETC
(ETERA) / ORENT / PRO IL(L)O ET SVIS.*

Preklad:

Na náklady urodzeného a ušľachtileho pána Ladislava Korlátka z Lábu a tak ďalej. Modlite sa za neho a jeho (rodinu).

Poznámky:

Pozri komentár k nápisu č. 41.

44. Skalica, Kostol Najsvätejšej Trojice, pamätná tabuľka**18. storočie**

Kamenná tabuľka voľne umiestnená na chóre v Kostole Najsvätejšej Trojice. Latinský text je do tabuľky vytesaný. Text má farebnú výplň čiernej farby.

v. 34,2 cm, š. 29 cm.

Novoveká kapitála. Nápis obsahuje pomerne veľá skrátene – znak skrátene je vlnovka a bodka.

p. 2 – 4,5 cm.

Prepis:

EXPENSIS / D(OMINI) MAG(ISTR)I MVR(RARIORVM) / SIMONI GAVBE / CIVIS SCZAKO(LCENSIS) / ORENT / PRO IL(L)O et SVIS.

Preklad:

Na náklady pána murárskeho majstra Šimona Gaubeho skalického mešťana. Modlite sa za neho a jeho (blízkych).

Šimon Gaube bol v rokoch 1683 – 1684 a 1700 – 1701 členom volenej obce.¹

Poznámky:

Pozri komentár k nápisu č. 41.

45. Skalica, Kostol Najsvätejšej Trojice, pamätná tabuľka 18. storočie

Kamenná tabuľka voľne umiestnená na chóre v Kostole Najsvätejšej Trojice. Je umiestnená spolu s ďalšími piatimi tabuľkami rovnakého typu, ktoré odkazujú na donátorov kostola. Celé vnútorné pole tabuľky je vyplnené tesaným latinským textom.

v. 34,2 cm, š. 29 cm.

Novoveká kapitála, niektoré slová (*ab, et*) sú napísané kurzívou. Nápis obsahuje veľa skratiek, znakom skrátenia je vlnovka alebo bodka.

p. 2 – 4,5 cm.

Prepis:

EXPENSIS / ILL(VSTRIS)MI D(OMINI) D(OMINI) / ANTO(NI) HORETZKY / L(IBERI) B(ARONI) ab HORKA / S(ACRAE) C(AESARAE) M(AIESTATIS) C(ONSILIARI) / ORENT / PRO IL(L)O et SVIS.

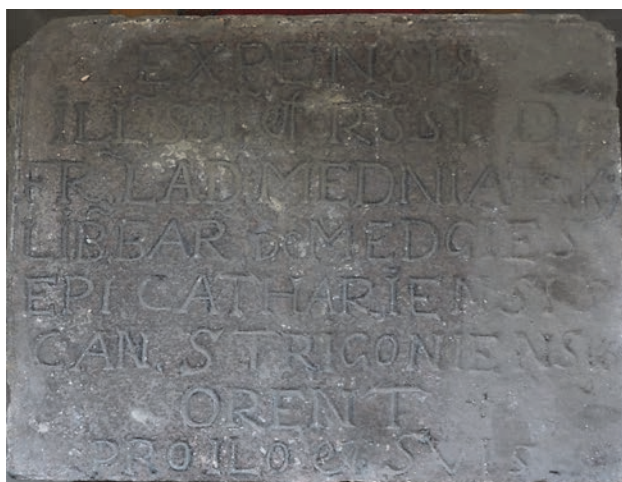
Preklad:

Na náklady najurodzenejšieho pána pána Antona Horeckého z Horky, svätej cisárskej výsosti radca. Modlite sa za neho a jeho (blízkych).

Poznámky:

Pozri komentár k nápisu č. 41.

¹ DRŠKA, Richard. *Mestská správa Skalice do roku 1711*. Skalica : Záhorské múzeum, 2016, s. 260, 274.

Kamenná tabuľka s vytesaným latinským textom. Tabuľka, ako aj iné z tohto miesta majú pripomínať darcov, ktorí prispeli na kostol.

v. 34,5 cm, š. 39 cm.

Novoveká kapitála použitá pre väčšinu textu. Humanistická kurzíva je použitá len pri slovách *et a de*. Litera V je použitá vo význame písmena U, v texte je veľa skrátení. Ako znak skrátenia je použitá vlnovka, prípadne bodka.

p. 2 – 4 cm.

Prepis:

EXPENSIS / ILL(VSTRI)SS(IMI) et R(EVERENDI)SSI(MI) D(OMINI) / FR(ANCISCI) LAD(ISLAVI) MEDNIANSKY / LIB(ERI) BAR(ONI) De MEDGIES / EPI(SCOPI) CATHARIENSI / ORENT / PRO IL(LO) et SVIS.

Preklad:

Na náklady najurodzenejšieho a najdôstojnejšieho pána Františka Ladislava Medňanského, slobodného baróna z Medias? biskupa katarínskeho. Modlite sa za neho a jeho (blízkych).

Poznámky:

Pozri komentár k nápisu č. 41.

EPIGRAFISCHE DENKMÄLER IN SKALICA

MÁJKOVÁ, Terézia

In Skalica sind dank ihrer Lage, freien Königstadtstellung und einer gutgehenden Wirtschaft Bedingungen für die Entwicklung einer städtischen Gesellschaft entstanden. Diese allgemeine Prosperität reflektiert auch die Menge der erhaltenen epigrafischen Denkmäler. Da sie lange Zeit am Rande des Interesses standen, erfahren wir von ihnen nur aus Literatur oder Archivquellen.

Wir haben 46 historische Inschriften aus dem Gebiet von Skalica gesammelt, die wir zeitlich in einen Gesamtkatalog geordnet haben. Von chronologischer Sicht wurde das Jahr 1800 für die obere Grenze der geforschten Inschriften bestimmt. Es geht meist um frei zugängliche Inschriften vor allem in Sakralobjekten. Bei der Edition wurden die im slowakischen Handbuch *Corpus Inscriptionum Slovaciae I.1. Latinská epigrafia. Dejiny a metodika výskumu historických nápisov zo Slovenska* entworfenen Beschreibungsregeln von historischen Inschriften angewendet.

Die älteste erhaltene Inschrift ist die in der südlichen Wand der Pfarrkirche St. Michael eingemauerte Steintafel aus 1466 mit einem in gotischer Minuskel geschriebenen Text. Zu den jüngsten Inschriften gehört dagegen die Gruppe von Steintafeln aus dem 18. Jahrhundert, die nicht näher datiert werden konnten. Diese befinden sich in der Dreifaltigkeitskirche und beweisen auf die Spender, die den Aufbau der Kirche unterstützt haben. Eine große Anzahl von Inschriften befindet sich gerade in Kirchen (Pfarrkirche St. Michael 16, Kirche der sieben Schmerzen der Gottesmutter 13, Dreifaltigkeitskirche 11).

Der Katalog beinhaltet 6 Inschriften aus dem Mittelalter und 40 aus der Neuzeit. Von den Schrifttypen gesehen erscheint außer der gotischen Minuskel auch die frühhumanistische Kapitelschrift, die frühneuzeitliche Kapitelschrift, die neuzeitliche Kapitelschrift als meist benutzter Schrifttyp, die vor allem auf Bildinschriften verwandte humanistische Minuskel.

Mit der Edition der epigrafischen Denkmäler möchten wir auf ihre Bedeutung, ihren historischen und Kunstwert anweisen und sie zugleich dokumentieren.

Übersetzt von Kristína Majerová

ARCHÍVNY DOKUMENT A JEHO DEFINÍCIA

V predošlom čísle časopisu Slovenská archivistika Adriána Klincová publikovala diskusný príspevok o slovenskej terminológii, v ktorom okrem základného prehľadu terminologického vývoja u nás priniesla aj návrh definície archívneho dokumentu, teda jedného zo základných pojmov archivistiky.¹ S autorkou diskusného príspevku možno súhlasiť v tom, že kvalitná definícia pojmov jednotlivých termínov je veľmi náročná úloha, ktorá presahuje akokoľvek kvalitný subjektívny pohľad jedného autora, pričom práve diskusia a konštruktívny dialóg medzi archivármi môže prispieť k skvalitneniu procesu tvorby a aktualizácie našej archívnej terminológie. V tejto súvislosti možno podporiť autorkine želanie, aby obnovená Slovenská archivistika prinášala aj príspevky k našej archívnej terminológii. Zároveň by som rád nadviazal na pokus o definíciu pojmu archívny dokument, pretože sa domnievam, že terminologická definícia tohto nosného pojmu našej archívnej teórie a praxe nie je až taká jednoznačná, ako sa ju pokúsila nastoliť autorka vo svojom diskusnom príspevku („*Archívne dokumenty sú písomné, tlačené, obrazové, zvukové, audiovizuálne alebo elektronické dokumenty vyznačujúce sa historicko-dokumentárnou hodnotou, provenienciou a archivitou*“),² reagujúc tak na definíciu archívneho dokumentu v našej legislatíve, ktorú považuje za neuspokojivú („*Záznam, ktorý má trvalú dokumentárnu hodnotu pre poznanie dejín Slovenska a Slovákov. Archívnym dokumentom je aj filmový alebo zvukový záznam, ktorý vznikol do roku 1950*“).³ Môj pokus v tomto smere si nenárokujú úplne vyčerpať problematiku či definitívne normalizovať tento pojem, je skôr polemickou úvahou, resp. iným pohľadom na definíciu tohto nosného termínu, keďže pri príprave slovníka archívnej terminológie sa nevyhneme ani jeho redefinovaniu.

Treba hneď na úvod poznamenať, že autorkina definícia je takmer totožná s tou, ktorú v roku 2000 priniesol slovenský archívny teoretik E. Rákoš („*Archívny dokument je písomný, tlačенý, obrazový, zvukový alebo iný dokument vyznačujúci sa historicko-dokumentárnou hodnotou, provenienciou a archivitou*“),⁴ takže ide tu skôr o oživenie

¹ KLINCOVÁ, Adriána. Pár viet k slovenskej archívnej terminológii (diskusný príspevok). In *Slovenská archivistika*, 2021, roč. 51, č. 2, s. 108-119.

² KLINCOVÁ, ref. 1, s. 118-119; prakticky nadväzuje na štúdiu MARETTA, Gregor Robert. Elemír Rákoš a teória archívnych dokumentov. In HRIVŇÁK, Štefan – ŽAZOVÁ, Henrieta (eds.). *Zborník Spoločnosti slovenských archivárov 2017*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov, 2017, s. 51-55.

³ Podľa § 2 ods. 4 zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

⁴ RÁKOŠ, Elo. Teória archívnych dokumentov. In *Slovenská archivistika*, 2000, roč. 35, č. 1, s. 16. Treba poznamenať, že táto štúdia, v ktorej sa pokúsil vyjasniť základný pojem archívnej teórie a praxe, t. j. archívny dokument, súvisela aj s prípravnými prácami na slovníku slovenskej

definície nášho významného archívneho teoretika spred dvoch desaťročí. Kde nastal problém, že táto definícia sa nepresadila aj v našej archívnej legislatíve od roku 2003? Je možné túto definíciu použiť či konfrontovať aj s odstupom dvoch desaťročí, najmä s novými úlohami pre archívy, ktoré prináša výzva preberania elektronických a digitálnych dokumentov (záznamov), ktoré časom v archívoch prevážia nad papierovými dokumentmi? Je archívny dokument záznamom alebo dokumentom? To sú otázky, na ktoré bude treba hľadať odpoveď.

Od štúdie E. Rákoša nevznikla dodnes žiadna teoretická štúdia či úvaha, ktorá by sa zaoberala definovaním takého dôležitého nosného archívneho termínu, akým je archívny dokument. Dodnes neboli publikované ani teoretické východiská, ktoré viedli k legislatívnej definícii pojmu archívny dokument v našom poslednom archívnom zákone z roku 2002 a tento terminologický „deficit“ sťažuje teoretické východiská redefinície tohto pojmu.

Od čias, keď E. Rákoš definoval archívny dokument a jeho charakteristické znaky, ktorými sa odlišuje od iných historických dokumentov (t. j. historicko-dokumentárna hodnota, proveniencia, archivita, jedinečnosť), ale aj teóriu archívneho hodnotenia, ubehli už dve desaťročia, počas ktorých sa archívniectvo posunulo a postupne posúva z papierovej sféry do digitálneho sveta a sveta elektronických záznamov. Naša spoločnosť sa zmenila z industriálnej na informačnú a elektronické informačné zdroje v nej jednoducho, či chceme, alebo nie, prevládnu. To je realita, ktorú budú musieť nielen prijať, ale sa jej prispôsobiť aj slovenskí archivári a archívy, hoci na prvý pohľad sa to zdá pre naše archívniectvo ešte stále ako utópia (najmä pri súčasnom technologickom vybavení slovenských štátnych archívov a driemajúcej digitalizácii). Túto realitu musíme jednoducho pretaviť aj do terminológie, archívny dokument nevynímajúc.⁵ Dnes už neobstojí argument, že dynamické elektronické zdroje sú mimo zorného uhla archívnej praxe i teórie, naopak, musíme si zvykať na to, že aj takéto typ variabilných informačných zdrojov sa stáva a stane súčasťou elektronického informačného univerza, ktorý archív musí preberať, evidovať či spracovávať.

Tu sa dostávam k základnému problému terminologickej definície. Tým problémom sú práve elektronické dokumenty, resp. elektronické dokumenty, elektronické zdroje a digitálne objekty. Ako elektronické dokumenty ich síce autorka diskusného príspevku dopĺňa v rámci typologického vymenovania dokumentov vo svojej definícii, ale podstata problému naráža na druhú časť definície, ktorá ich má charakterizovať (historicko-dokumentárna hodnota, archivita, proveniencia). Tieto tri vlastnosti archívneho dokumentu, ktoré vlastne už dávno rozpracoval E. Rákoš (a vcelku správne), sú totiž typické predovšetkým pre fyzicky zachované dokumenty (akéhokoľvek formátu), a teda nie všetky sa úplne vzťahujú na elektronické (digitálne) dokumenty (najmä

archívnej terminológie. Paradoxne však rukopis terminologického slovníka z roku 2003 túto jeho definíciu neobsahuje, resp. použil jeho staršiu a (zrejme) redaktorom rukopisu M. R. Zemenem upravenú definíciu ešte z roku 1999, podľa ktorej archívny dokument definovali ako „*písomný alebo iný informačný prameň – záznam vyznačujúci sa historicko-dokumentárnou hodnotou, jedinečnosťou a archivitou*“.

⁵ Por. NUDING, Matthias. Terminologische Unschärfen im Grenzbereich von Schriftgutverwaltung, Informationstechnik und Archivwesen. In LUTZ, Alexandra (ed.). *Neue Konzepte für die archivistische Praxis*. Marburg : Archivschule Marburg, 2006, s. 85-120.

z aspektu archívnej hodnoty a klasickej proveniencie). V podstate aj jeho pohľad na hodnotenie, ktorého výsledným produktom je archívny dokument, zapadá ešte skôr do „tradičného“ chápania archívnej teórie, v ktorom sa hodnotenie (a teda to, čo sa stane a bude archívnym dokumentom) orientuje na samotný dokument, nie na kontext.⁶

Sú to práve typológie elektronických informačných zdrojov, ktoré podstatne narúšajú tradičný koncept archivárov zvyknutých pracovať s dokumentovými zdrojmi. Od typov dokumentov (písomných, obrazových či zvukových) sa odlišujú nie obsahovými, ale formálnymi charakteristikami, najmä digitálnym spôsobom záznamu informácií a z neho vyplývajúcou väčšou nezávislosťou, oddeliteľnosťou obsahu dokumentu od materiálneho nosiča (počítačového pamäťového média, zväčša magnetického alebo optického). Elektronické zdroje vykazujú celý rad charakteristík, ktorými sa odlišujú od tradičných dokumentov. Okrem pomerne často spomínaných nových vlastností v oblasti kopírovania, editovania a prenosu aj integritou digitálnych informácií. Príčiny tohto stavu treba zrejme hľadať v technológiách, ktoré v súčasnosti prevažujú pri tvorbe aj tých najbežnejších elektronických dokumentov, ktoré sa zväčša vytvárajú ako agregáty izolovaných počítačových súborov, ktoré sa vďaka funkčným možnostiam prehliadačov a definovaniu väzieb v procese ich tvorby „účelovo“ stretávajú na obrazovke používateľa.⁷ Ten istý počítačový súbor (obrázok a podobne) sa môže využiť ako čiastkový informačný zdroj v doslova neobmedzenom množstve dokumentov bez straty kvality a dokonca bez toho, aby musel byť fyzicky uložený na tom istom serveri ako samotný dokument. Elektronické zdroje (elektronické dokumenty, digitálne objekty) nemajú svoj obsah, štruktúru a formu vo fyzickom médiu alebo na ňom (v papierových záznamoch sú tieto tri znaky fyzicky prítomné v dokumente a jeho fyzickom vyhotovení), ale v digitálnej reprezentácii, ktorá slúži ako generátor rôznych spôsobov zviditeľnenia dokumentu. Teda digitálne dokumenty sú potenciálne dokumenty, ktoré vznikajú iba vďaka softvéru, ktorý vie, ako k nim pristupovať a zobrazovať ich. Navyše digitálny dokument má iné ohraničenie ako fyzický dokument (hocijakého typu); môže obsahovať odkazy na iné dokumenty, je variabilný, premenlivý, nestabilný a má svoj životný cyklus. Každá nahrávka alebo zobrazenie (na médiu, na obrazovke alebo ako výtláčok) je reprezentáciou alebo skôr rekonštrukciou vykonanou operačným systémom a aplikačným softvérom.⁸ Jednoducho povedané: v digitálnom svete prestáva existovať originál, pretože ten treba rekonštruovať prostredníctvom kópií (originál je vpísaný do jeho kópie, kópia umožňuje

⁶ Znamená to, že hodnota dokumentu (záznamu) pre aktuálny či potenciálny výskum sa určuje na základe analýzy jeho obsahu (por. RÁKOŠ, Elo. Metodológia a prax archívneho hodnotenia. In *Slovenská archivistika*, 2003, roč. 38, č. 2, s. 17n) a nie na základe funkcií, aktivít, jednaní a štruktúry pôvodcu dokumentov, ako ich stavia do popredia novšia teória hodnotenia (tzv. makrohodnotenia), ktorá sa presadzuje vo svetovom archívnictve najmä v anglofónnej archívnej oblasti. Podnetne napr. ČTVRTNÍK, Mikuláš. Teorie „macroappraisal“ v pojetí Terryho Cooka a otázka archívneho hodnocení. In *Archivní časopis*, 2009, roč. 59, č. 4, s. 314-336.

⁷ V sieťovom prostredí sú však takéto súbory zväčša individuálne vyhľadateľné pomocou rôznych internetových nástrojov a, čo je podstatnejšie, používateľ si ich môže prezerat aj mimo ich „primárneho“ kontextu.

⁸ KETELAAR, Eric. Archives in the Digital Age: New Uses for an Old Science. In *Archives & Social Studies: A Journal of Interdisciplinary Research*, Vol. 1, no. 0, March 2007, s. 179.

rekonštrukciu originálu).⁹ Digitálne dokumenty, ktorých počet narastá a bude ich musieť akceptovať aj slovenské archívniky (azda raz, keď bude na to pripravené), stierajú i jednu z ďalších vlastností archívnych dokumentov – jedinečnosť. Kým tradičné fyzicky zachované archívne dokumenty sú síce jedinečné aj vďaka forme (formálnemu vyhotoveniu), prípadne vďaka jedinečnosti ich zachovania (obyčajne v jedinom exemplári), čo samozrejme zvyšuje aj ich historickú hodnotu, pri digitálnych dokumentoch na forme nezáleží. Tým sa ich jedinečnosť stráca (vznikáním identických kópií rozmnožovaním), podobne ako ich hodnota nosiča, ktorá je vďaka rozmnožovacím technológiám takmer nulová. Napokon u digitálnych dokumentov sa stráca aj jedna z dôležitých vlastností fyzických archívnych dokumentov, ich proveniencia. Tieto typy dokumentov volajú po rekonceptualizácii klasického provenienčného princípu ako jedného zo základných znakov (klasického) archívneho dokumentu. V elektronickom prostredí je koncept klasickej proveniencie aj preto komplikovanejší, pretože organizácie a jednotlivci môžu priamo využívať dokumenty, záznamy a údaje pochádzajúce z databáz iných pôvodcov.¹⁰

Začlenenie elektronických dokumentov do typológie archívnych dokumentov je správne, sme už v časoch, keď atakujú našu spoločnosť a budú tlačiť aj na slovenské archívniky a archívy, pretože, či chceme alebo nie, čoskoro príde čas, keď v archívoch nahradia či pretlačia fyzické dokumenty (nielen písomné či „papierové“, ale aj obrazové, audiovizuálne, zvukové). Je dôležité ale poznamenať, že v súčasných moderných (zahraničných) terminologických definíciách archívneho dokumentu sa už jednotlivé ich typy nevymenúvajú – v dnešnom informačnom (digitálnom) svete moderné archívy, ktoré sú chápané ako aktívne informačné zdroje či banky pre uchovanie spoločenskej, právnej a kultúrnej kontinuity spoločnosti, preberajú akékoľvek typy archívnych

⁹ Toto „zmiznutie originálu“ v digitálnom veku vedie k zásadnej zmene paradigmy v archivistike: jej predmetom už nie je hmatateľný dokument alebo súbor v logickom a čiastočne fyzickom kontexte, ktorý je pevný a úplný a dá sa usporiadať, popísať, použiť a zachovať (ako v „papierovom“ svete). Predmetom archívnej teórie, metodológie a praxe v nastávajúcom digitálnom veku archívniky sa teda nestane archívny produkt, ale archívny proces; bližšie por. KETELAAR, ref. 8, s. 180; por. tiež COOK, Terry. *Electronic Records, Paper Minds: The Revolution in Information Management and Archives in the Post-Custodial and Post-Modernist Era*. In *Archives & Social Studies: A Journal of Interdisciplinary Research*, Vol. 1, no. 0, March 2007, s. 409. V informačnej spoločnosti sa tvorba a komunikácia digitálnymi informáciami stane dôležitejšou ako distribúcia fyzických informácií. Od tlačenia dokumentov sa prejde k „ťahaniu“ informácií, fyzické rozhranie postupne zmizne.

¹⁰ Por. COOK, Terry. *Electronic Records, Paper Minds: The Revolution in Information Management and Archives in the Post-Custodial and Post-Modernist Era*. In *Archives & Social Studies: A Journal of Interdisciplinary Research*, Vol. 1, no. 0, March 2007, s. 404: *Máme papierové mysle, ktoré sa snažia vyrovnat' s elektronickou realitou. Naše myslenie a riešenia pochádzajú a odrážajú prax generácií v papierovom svete, vo svete pevných štruktúr a weberovských hierarchií, kde bol úrad pôvodu každého vytvoreného záznamu úplne jasný a relatívne stabilný v priebehu času. Tento starší svet sa už neudrží.*

dokumentov bez ohľadu na ich formát a nosič. Domnievam sa, že vzhľadom k čo najväčšej univerzálnosti definície nie je teda ich potrebné osobitne rozpisovať v ich terminologickej definícii.¹¹ Definícia musí totiž zostať univerzálna a kedykoľvek platná bez ohľadu na formu alebo médium záznamu, keďže výpočet jeho možných typov a foriem má tendenciu zastarávať, pretože technológia vyvíja a bude vyvíjať aj v budúcnosti neustále nové druhy médií.¹²

Nie je v nej potrebné vymenúvať ani všetky charakteristiky významu historicko-dokumentárnej hodnoty (historický, politický, hospodársky, kultúrny, vedecký, vojenský, právny, súdny, administratívny význam atď.), určujúcej, ktoré dokumenty a prečo majú trvalú dokumentárnu hodnotu. Tá závisí najmä od ich archívnej hodnoty (najmä obsahu, formy, starobylosti a významu pôvodcu). Podľa A. Klincovej pojem „trvalá dokumentárna hodnota“, ktorý sa používa v našej súčasnej archívnej legislatíve, vyvoláva nejasnosti najmä vo vzťahu k príbuzným odborom (napr. k múzejným alebo galerijným zbierkovým predmetom či historickým knižničným dokumentom, keďže aj oni ňou disponujú). S tým sa dá polemizovať, pretože i z konštrukcie definície jasne vyplýva, že ide o spojitosť s archívnymi dokumentmi (záznamami) a nie so zbierkovým predmetom či historickým knižničným dokumentom. Treba poznamenať, že pojem trvalá dokumentárna hodnota sa v našej archívnej legislatíve objavil už v roku 1975 vo vtedajšej legislatívnej definícii archívneho dokumentu¹³ a je u nás vžitý. Pojem „trvalá dokumentárna hodnota“ sa podľa našej archívnej legislatívy prisudzuje záznamu na základe obsahu, významu pôvodcu, obdobiu vzniku, jedinečnosti vyhotovenia (najmä vo vzťahu k formálnemu vyhotoveniu), hodnovernosti a pri elektronickom zázname aj podľa úplnosti štruktúrovaných údajov o jeho obsahu, štruktúre a väzbách (§ 2 – 7 vyhlášky č. 628/2002 Z. z. 29. októbra 2002, ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov). Možno ho teda vnímať ako kompletný, resp. všeobecný termín. Problém je skôr v tom, že naša legislatíva nedefinuje medzi základnými termínmi pojem trvalá dokumentárna hodnota (archívneho dokumentu), vyhláška iba vymenúva (čiastočne) jeho znaky. Jeho terminologické vymedzenie priamo v zákone by teda výrazne doplnilo definíciu archívneho dokumentu, resp. súvzťažnosť v rámci celého terminologického systému, a odstránilo by to prípadné nejasnosti aj v samotnej definícii archívneho dokumentu. Okrem iného by odbremenilo samotnú definíciu pojmu. Termín „trvalá dokumentárna hodnota“ považujem pre svoju univerzálnosť za opodstatnený a akceptovateľný za predpokladu, že bude jasne vymedzený v terminologickom systéme.¹⁴

Pri definovaní tohto pojmu je potrebné sústrediť všetky podstatné znaky či vlastnosti archívneho dokumentu, ktoré ho ním robia a ktorými sa vyznačuje. Tento pokus

¹¹ Takéto typologické členenie sa už nepoužíva ani v zahraničných legislatívnych definíciách archívnych dokumentov. To samozrejme neznamená, že archívne dokumenty nemôžeme typologicky deliť, avšak to už nemusí byť predmetom ich terminologickej definície.

¹² Por. *DRAFT Principles for Archives and Record Legislation*. International Council on Archives, 2004, s. 6. Por. TEULING den, A. J. M. *Archiefterminologie voor Nederland en Vlaanderen*. 's Gravenhage : Stiftings Archiefpublicaties, 2007, heslo č. 8 (Archiefstuk).

¹³ Zákon SNR č. 149/1975 Zb. o archívnictve, po novelizácii zákon č. 571/1991 Zb.

¹⁴ Paradoxne ani rukopisy terminologických slovníkov z roku 2003 a 2012 nevyhraňujú tento zásadný pojem ako samostatný termín.

o definíciu trvalej dokumentárnej hodnoty archívneho dokumentu vychádza z kombinácie našej legislatívy, ktorá vo vykonávacej vyhláške k zákonu vymedzuje všetky podstatné kritériá hodnotenia záznamu ako obsah, forma, doba vzniku, hodnovernosť,¹⁵ ale aj z teoretických postulátov vymedzených práve E. Rákošom v rámci ďalšieho vymedzenia jeho pojmu tzv. archivity. Z nej je pre trvalú dokumentárnu hodnotu podstatná historicko-dokumentárna hodnota, archívna príslušnosť (príslušnosť archívneho dokumentu na základe proveniencie do archívneho súboru v rámci archívnej siete) a archívne uloženie (výhradné umiestnenie archívneho dokumentu v archíve, a nie v inej inštitúcii). Na základe uvedených skutočností si dovoľím trvalú dokumentárnu hodnotu archívneho dokumentu definovať ako „súbor kritérií (kvalitatívnych znakov a vlastností) archívneho dokumentu, akým je jeho obsah, význam pôvodcu, obdobie jeho vzniku, jedinečnosť, hodnovernosť a pri elektronickom archívnom dokumente aj úplnosť štruktúrovaných údajov o jeho obsahu, štruktúre a väzbách, na základe ktorých bol vybraný k trvalému uloženiu podľa archívnej príslušnosti“. Viaceré z týchto aspektov či vlastností archívneho dokumentu rozobral už E. Rákoš,¹⁶ sú však dané do iného kontextu, a to v rámci definície trvalej dokumentárnej hodnoty ako základnej vlastnosti archívneho dokumentu. Zavedením tohto pojmu, ktorému sa dá jasný význam, sa vlastne odbremení definícia archívneho dokumentu. Samozrejme platí, že ak dokument nemá trvalú dokumentárnu hodnotu, nemôže byť archívnym dokumentom.

V definícii trvalej dokumentárnej hodnoty archívneho dokumentu som sa zámerne vyhol použitiu termínu archivita, ktorý zaviedol práve E. Rákoš, najmä z dôvodu, že tento ním zavedený terminus technicus (terminologický hieroglyf) sa ukázal ako neproduktívny v našej archívnej praxi, hoci ho veľmi dôsledne rozpracoval v rámci teórie archívnych dokumentov. Tento termín sa však dá atomizovať a zakomponovať do definície trvalej dokumentárnej hodnoty.¹⁷ V definícii som nepoužil ani provenienciu. Väzba na pôvodcu (pôvod) je síce jednou z dôležitých vlastností archívneho dokumentu (popri jeho archívnej hodnote), pričom umožňuje aplikovať provenienčný princíp, ale táto vlastnosť je už zahrnutá v archívnej príslušnosti v rámci definície trvalej dokumentárnej hodnoty. V definícii samotného archívneho dokumentu je zbytočná, pretože provenienciu vo všeobecnosti (väzbu na pôvodcu, teda na nejakú archívnu entitu, ktorá ho vytvorila, vyprodukovala, prijala) má totiž každý archívny dokument (iba ju niekedy nevieme určiť), pričom táto vlastnosť archívneho dokumentu ho umožňuje vzťahovo (väzbou) fixovať k archívnemu súboru (fondu alebo zbierke, ak ju nevieme určiť). Navyše provenienciaci niektorých modernejších, najmä digitálnych dokumentov, je problematická.¹⁸

¹⁵ V podstate vyhláška rozoberá „na drobné“ archívnu hodnotu, ako ju v rámci archivity špecifikoval E. Rákoš.

¹⁶ RÁKOŠ, Elo. Teória archívnych dokumentov. In *Slovenská archivistika*, 2000, roč. 35, č. 1, s. 3-16: trvalo-dokumentárna hodnota a ním zavedený pojem archivita pozostávajúca z archívnej hodnoty, archívnej príslušnosti a archívneho uloženia.

¹⁷ Istým spôsobom je tento novotvar vlastne aj synonymom pre trvalú dokumentárnu hodnotu.

¹⁸ ABUKHANFUSA, Kerstin – SYDBECK, Jan (eds.). *The Principle of Provenance. Report from the First Stockholm Conference on Archival Theory and the principle of provenance 2-3. Sept. 1993*. Stockholm : Swedish National Archives, 1994, s. 75-86, 146-150.

Práve z vyššie uvedených dôvodov, ktoré som tu naznačil, aj s využitím poznatkov informačnej vedy a sociálnej informatiky, s ktorou sa archivári budú musieť tak či onak zžiť pri čoraz intenzívnejšom preberaní elektronických dokumentov (zdrojov), musí byť preto definícia archívneho dokumentu v dnešnom modernom ponímaní univerzálnejšia ako spred dvoch desaťročí, aj pre už spomenuté osobitné vlastnosti práve elektronických (digitálnych) dokumentov, ktoré časom postupne v archívoch prevládnu. Preto sa domnievam, že časť definície archívneho dokumentu objavujúca sa v našej archívnej legislatíve („záznam s trvalou dokumentárnou hodnotou“) je kvalitná a mala by zostať východiskom pre pojmovú definíciu archívneho dokumentu. Okrem toho pojem trvalá dokumentárna hodnota (*enduring value for permanent preservation, permanent value*) sa používa aj v medzinárodnom kontexte.¹⁹ Navyše táto časť pojmovej definície archívneho dokumentu pri tvorbe nášho zákona v roku 2002 vychádzala evidentne z medzinárodnej terminológie Medzinárodnej rady archívov (ICA – International Council on Archives).²⁰

Problém ešte nastáva, či archívny dokument je záznam alebo dokument. Autorka diskusného príspevku argumentuje, že záznam je len časť archívneho dokumentu, teda zaznamenaná informácia, resp. že termín záznam v definícii archívneho dokumentu má neurčitý význam a nie je teda najvhodnejší. V definícii navrhuje vyjadrovať archívny dokument slovom dokument. Polemizovať o tom, či je vhodnejší pojem záznam alebo dokument pri definícii archívneho dokumentu, je náročná úloha. Opäť však aj tu je arbitrom tradičné archívne poňatie založené na fyzickom dokumente verzus budúcnosť archívov v preberaní elektronických zdrojov. Záznam a dokument sú totiž zdanlivo synonymá, aj keď na prvý pohľad medzi nimi možno vybadať jemný významový odtieň. Ten je predovšetkým v tom, že kým dokument možno chápať ako zaznamenanú informáciu na hmotnom nosiči (je to teda kombinácia média a informácie), záznam už všeobecnejšie ako primárne zaznamenanú informáciu, ale aj ako zachytenie niečoho technickými prostriedkami (zvukový záznam, audiovizuálny záznam atď.). Termín „dokument“ je v súvislosti s elektronickými (informačnými) zdrojmi, ktoré sú tiež jedným z druhov archívnych dokumentov (a prevládnu nad papierovými), pomaly na ústupe a používa sa len, najmä v informačnej vede, v kontexte dokumentov textových, resp. textovo-obrazových.²¹ Archívne dokumenty už v dnešnej modernej dobe nemusia mať totiž len charakter tradičných textových dokumentov (hoci na akomkoľvek formáte). Kým dokument potrebuje materiál na zaznamenanie informácie, v digitálnom svete nie je už tento aspekt podstatný. V digitálnom prostredí dokument v pravom slova zmysle (resp. v tradičnom ponímaní ako informácia fixovaná na nosiči) neexistuje. V ňom použitie pojmu dokument už nepostačuje

¹⁹ Por. *DRAFT Principles for Archives and Record Legislation*. International Council on Archives, 2004, s. 2 (posledná verzia zo 6. 1. 2012). Por. tiež *Code of conduct for Archives Services under article 40 of the Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data*, časť General Principles. Autor ďakuje PhDr. M. Špankovej za konzultáciu a poskytnutie podkladov.

²⁰ Porovnaj pozn. 19.

²¹ Por. BRATKOVÁ, Eva. K otázkám pojmu, triedení a typologie internetových a webovských informačných zdrojů. In *Národní knihovna*, 1998, roč. 9, č. 5, s. 262-276.

k zahrnutiu ďalších foriem informácií, ktoré sú prenášané prostredníctvom médií (napr. internetom). Tradičný pohľad na dokument ako médium statickej povahy (označované niekedy vo svete informačnej vedy aj ako „informačná konzerva“), teda ako médium k prenosu informácií fixovaných a usporiadaných na fyzickom nosiči v priestore a čase, už dnes nevyhovuje pri pokuse objasniť povahu najmä sieťového digitálneho dokumentu.²² Napokon pojem „dokument“ je aj v západnej (anglosaskej) terminológii často chápaný iba ako materiál textovej povahy.²³ To podstatné, čo vieme získať cez archívne dokumenty akejkoľvek povahy a formátu (či už v papierovej alebo digitálnej forme), je však práve informačný obsah – zaznamenaná informácia. Dokument možno tiež chápať ako záznam s istým autorským zámerom, osobným vkladom, selekciou zaznamenananej informácie. V najvšeobecnejšej rovine môžeme teda hovoriť, že archívne dokumenty akéhokoľvek formátu sa v najnižšej rovine skladajú zo záznamov – zaznamenaných informácií, sú množinou záznamov a dokumentov.

Napokon z jazykovedného hľadiska a terminologickej čistoty je potrebné vyhnúť sa práve definícii archívneho dokumentu ako dokumentu a hľadať preň synonymický výraz, aby sa vyhlo opakovaniu.²⁴ Ide tu teda o elimináciu tzv. kruhu v definícii, t. j. opakovania označenia v úvode definície, resp. využívania časti označenia ako charakteristiky. Z vyššie uvedených dôvodov je preto použitie termínu záznam v definícii archívneho dokumentu správnejšie aj z pohľadu zásad terminológie. Tento termín je použiteľnejší v modernom archívnictve atakovanom čoraz intenzívnejšie informačnou vedou a digitálnymi zdrojmi, je zároveň všeobecnejší a tiež najnižším článkom informačného prameňa. Uprednostnenie termínu záznam pred dokumentom v terminologickej definícii archívneho dokumentu sa javí univerzálnejšie aj kvôli vlastnostiam elektronických dokumentov a informačných zdrojov, ktoré sa stanú čoskoro prevládajúcimi nad produkciou papierových záznamov a moderného ponímania archívov ako informačných zdrojov.

S čím možno súhlasiť s A. Klincovou, je názor, že geografické a etnické definovanie archívneho dokumentu („pre poznanie dejín Slovenska a Slovákov“) v našej legislatíve je istým spôsobom nevhodné. Treba však na začiatok vysvetliť, že do archívnej legislatívy bolo toto spojenie v definícii archívneho dokumentu vnesené najmä preto, lebo malo ísť aj o dokumenty zahraničných Slovákov, t. j. aby bola legislatívne zdôvodnená možnosť prebrať archívne fondy z cudzích krajín. V legislatívnej definícii však slovo zahraničných vypadlo, a tým sa takpovediac stratil zmysel podstaty veci, a vznikol priam opačný efekt, ktorý podsúva archívnemu dokumentu akési nacionálne vyhradenie. Bez ohľadu na to je geografické a etnické definovanie pojmu archívny dokument,

²² BRATKOVÁ, ref. 21, s. 262-276.

²³ The International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources – ISBD(ER), s. 73. Dostupné na: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/cataloguing/isbd/isbder.pdf> [cit. 2022-27-02]; tiež por. PEARCE-MOSES, Richard. *A Glossary of Archival and Records Terminology*. Chicago : Society of American Archivists, 2005, s. 126-128.

²⁴ V Českej republike sa zaužíval pre archívne dokumenty termín archiválie (prakticky už od roku 1974, keď sa prvýkrát objavil aj v českom archívnom zákone). U nás archívna prax postupne vylúčila iné výrazy (archivália, archívna písomnosť, archívny materiál a pod.) a zaužíval sa termín archívny dokument, voči ktorému nemožno nič namietat' a tento termín sa stal u nás už všeobecne akceptovaný a zaužívaný.

ako ho uvádza náš archívny zákon, zbytočné. Archívny dokument je archívnym dokumentom bez ohľadu na teritorialitu a etnicitu a nie je to potrebné zdôrazňovať v jeho definícii. Provenienca ako nosný princíp archivistiky nepozná etnicitu ani teritorialitu. Nie všetky archívne dokumenty, ktoré sú v slovenských archívoch, sa dotýkajú výlučne len dejín Slovenska a Slovákov. Aj z toho dôvodu, že naformulovaná pasáž skôr prináša viac nejasností ako zreteľný a jednoznačne chápaný kontext. Ak dokonca aplikujeme túto pasáž definície do praxe (ad absurdum), tak časť archívnych dokumentoch v našich archívoch a ich archívnych súboroch by sme mohli považovať za cudzie archívne dokumenty,²⁵ čo je však zas v rozpore s tým, že sú provenienčne súčasťou archívnych súborov a evidenčne súčasťou archívneho dedičstva Slovenskej republiky.²⁶

Ani formulácia „pre poznanie dejín“ v definícii archívneho dokumentu v našej legislatíve nie je najvhodnejšia, pretože archívne dokumenty nemajú len nejaký retrospektívny význam pre skúmanie minulosti (t. j. význam historického prameňa), ale ich výber na základe istých kritérií má význam i pre zabezpečenie právnej, spoločenskej a kultúrnej kontinuity (a tu v prenesenom slova zmysle hovoríme už aj o budúcnosti). Nie všetky archívne dokumenty sú v archívoch len preto, že majú istý význam pre historický výskum, ale sú v nich uložené dokumenty a záznamy aj pre iné, praktickejšie potreby verejnosti, resp. pre právne a správne potreby ako tzv. informačné pramene, teda majú širšiu dokumentárnu hodnotu.

Ďalšou súčasťou našej legislatívnej definície archívneho dokumentu je dodatková veta k definícii, že archívnym dokumentom je aj filmový alebo zvukový záznam, ktorý vznikol do roku 1950. Podľa autorky diskusného príspevku táto pasáž diskriminuje bez akéhokoľvek odôvodnenia filmové a zvukové záznamy vzniknuté po roku 1950, ktoré legislatíva teda nepovažuje za archívne dokumenty. Skutočne táto časť legislatívnej definície archívneho dokumentu nie je najvhodnejšie formulovaná. Túto vetu však treba vnímať kontextovo s vyhláškou k zákonu.²⁷ Vtedy sa ukáže to, že náš

²⁵ Cudzí archívny dokument je podľa našej legislatívy „*archívny dokument, ktorý vznikol mimo územia Slovenska a netýka sa dejín Slovenska a Slovákov. Cudzí archívny dokument je aj archívny dokument, ktorý je zapísaný v evidencii cudzieho štátu*“ (§ 2, ods. 6 archívneho zákona). Ako príklad možno uviesť dokumenty archívneho fondu Komárňanská župa II. 1919 – 1922 (v Štátnom archíve v Nitre), ktorého pôvodcom bol úrad vzniknutý a fungujúci v Maďarsku po rozdelení Komárňanskej župy po roku 1918 medzi Československo a Maďarsko, avšak ktorý sa z rôznych dôvodov zachoval len uložený na Slovensku. Jeho archívne dokumenty sa týkajú totiž výlučne územia dnešného Maďarska. Možno tiež spomenúť archívne fondy rodov, panstiev a veľkostatkov. Tie, ktoré mali centrálnu správu majetkov na Slovensku a zostali neskôr ako archívne fondy na Slovensku, často preberali aj dokumenty z majetkov spravovaných a ležiacich na území Maďarska alebo aj iného štátu. Tieto dokumenty síce provenienčne patria k archívnemu fondu, vznikli ale na území iného štátu, neboli ani Slováckmi vytvorené a napokon sa ani netýkajú Slovákov či dejín Slovenska.

²⁶ Cudzí archívne dokumenty nie sú ani súčasťou Evidencie archívneho dedičstva (§ 2, ods. 6 zákona). Možno preto polemizovať o tom, či je vôbec potrebné nielen v terminológii, ale aj v našej legislatíve, mať vyhranený pojem „cudzí“ archívny dokument, resp. považovať o jeho novej definícii.

²⁷ „*Nehodnotí sa filmový záznam a zvukový záznam, ktorý vznikol do roku 1950, a záznam, ktorý je knižničným dokumentom alebo zbierkovým predmetom.*“ (§ 1, ods. 2).

archívny zákon trochu zaobalene v definícii archívneho dokumentu vlastne hovorí o tom, že každý zvukový alebo obrazový záznam do roku 1950 je archívnym dokumentom a nemusí byť preto hodnotený (lebo je ním každý). V podstate táto časť legislatívnej definície má zaručiť, že sa nevyradí žiaden filmový alebo zvukový záznam vzniknutý pred rokom 1950. Neznamená to teda, že zvukové a filmové záznamy po roku 1950 nie sú archívnymi dokumentmi. V každom prípade však táto časť definície pôsobí zmätočne a zdá sa, že nebýva ani správne chápaná. Iná otázka je, či táto dodatková veta je potrebná, aby bola súčasťou definície archívneho dokumentu. Myslím si, že by nemala byť jeho súčasťou. Netýka sa totiž priamo podstaty jeho pojmovej definície, ale už jeho hodnotenia. Vyjadrenie potreby zachovať každý vzniknutý zvukový a filmový záznam do roku 1950 však môže naďalej zostať ukotvené aj v legislatíve, avšak na iných miestach, najlepšie vo vykonávacej vyhláške k zákonu (Prvá časť, § 1 Hodnotenie). Zároveň by mala byť táto pasáž zreteľnejšie naformulovaná (napr.: *Každý filmový a zvukový záznam vzniknutý do roku 1950 má trvalú dokumentárnu hodnotu a je archívnym dokumentom.*).

Namiesto tejto časti definície by mala byť súčasťou definície archívneho dokumentu pasáž zahŕňajúca aj iné hmotné predmety (pečatidlá, pečiatkovadlá, ale aj numizmatické predmety, faleristické predmety, knižničný dokument, zbierkový predmet a pod.), ktoré v registratúrnom období patrili k pôvodcovi a pre svoju trvalú dokumentárnu hodnotu boli vybrané, aby sa stali súčasťou jeho archívneho súboru, pretože s ním súvisia a dopĺňajú jeho význam.²⁸ Aj takéto predmety sa stali súčasťou archívnych súborov (napr. osobných fondov, sú súčasťou i rôznych už existujúcich archívnych zbierok a pod.). Okrem toho jedným z dôležitých znakov a vlastností archívneho dokumentu je aj skutočnosť, že sa ním nestal len na základe jeho trvalej dokumentárnej hodnoty, ale po prebratí do archívu bol i následne zaevidovaný a zaradený do Evidencie archívneho dedičstva Slovenskej republiky.²⁹ Napokon v definícii archívneho dokumentu chýba ukotvenie zmyslu toho, prečo a pre koho vyberáme archívne dokumenty na trvalé uloženie. Archívne dokumenty sú predmetom záujmu verejnosti (teda verejného záujmu), chránia záujmy štátu a spoločnosti, sú zárukou jeho spoločenskej, právnej a kultúrnej kontinuity. Aj napriek tomu, že termín verejný záujem je konceptom rôzneho ponímania (najmä v práve, politike, ekonómii a pod.), v spoločenských vedách, k akým patrí nepochybne aj archivistika, zodpovedá termínu spoločenský, resp. celospoločenský záujem.³⁰ Verejný záujem je zároveň druhom záujmu, ktorý je všeobecne prospešný. Archívne dokumenty sú teda ako historické a informačné zdroje celospoločenského významu vybrané archívarmi vo verejnom záujme pre ich trvalé

²⁸ Por. napr. českú definíciu archiválie (archívneho dokumentu) v § 2 písm. f zákona č. 499/2004 Sb. v znení zákona č. 167/2012 Sb.

²⁹ Evidenciu ako jednu z dvoch základných vlastností archívneho dokumentu vymedzuje aj česká definícia archívneho dokumentu (archiválie). Por. § 2 písm. f zákona č. 499/2004 Sb. v znení zákona č. 167/2012 Sb.

³⁰ KLENER, Pavel (ed.). *Velký sociologický slovník II. svazek. P-Z*. Praha : Vydavatelství Karolinum, 1996, s. 749.

uchovanie. Som toho názoru, že táto skutočnosť by mala byť tiež súčasťou modernej definície archívneho dokumentu, tak ako je tomu aj inde v zahraničí.³¹

Ak zhrniem všetky uvedené skutočnosti, dovoľím si predbežne predstaviť návrh definície archívneho dokumentu nasledovným spôsobom: *Archívny dokument je záznam s trvalou dokumentárnou hodnotou vybraný vo verejnom záujme k trvalému uchovaniu a zapísaný do evidencie archívneho dedičstva Slovenskej republiky. Za archívne dokumenty sa považujú aj pečatidlá, pečiatočká a iné hmotné predmety s trvalou dokumentárnou hodnotou, ktoré súvisia s archívnym súborom a dopĺňajú ho.* Napokon posledná veta nemusí byť už priamo súčasťou definície archívneho dokumentu, no domnievam sa zároveň, že by mala byť aspoň súčasťou našej archívnej legislatívy (napr. „*Súčasťou archívnych súborov (t. j. archívnych fondov a zbierok) môžu byť pečatidlá, pečiatočká a iné hmotné predmety s trvalou dokumentárnou hodnotou, ktoré s nimi súvisia a dopĺňajú ich*“).³²

Peter Keresteš
Štátny archív v Nitre

³¹ Tento verejný záujem pri výbere archívnych dokumentov je ukotvený v archívnej legislatíve viacerých európskych krajín, napr. vo Francúzsku, Českej republike atď. Por. tiež *Code of conduct for Archives Services under article 40 of the Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data*, s. 9 (heslo Archives service).

³² Ďakujem kolegovi PhDr. Milanovi Belejovi, CSc. za podnetnú diskusiu a pripomienky, ktoré mi pomohli pri formulovaní základných téz tohto príspevku.

LITERATÚRA

RECENZIE A REFERÁTY

CODEX DIPLOMATICUS EPISCOPATUS NITRIENSIS. TOMUS I. (796) 880 – (910), (1100) – 1300. In millesimo centesimo quadragesimo anniversario consecrationis primi episcopi Nitriensis cum adiutorio successoris eius moderni ad edendum praeparaverunt Richardus Marsina et Josephus Meliš. Nitriae : Perfekt, 2021, 608 s. ISBN 978-80-8226-027-7.

V roku 2021 vyšla vo vydavateľstve Perfekt edícia listín Nitrianskeho biskupstva zostavená významným slovenským medievistom prof. Richardom Marsinom v spolupráci s Dr. Jozefom Melišom. Ide o posledné dielo, na ktorom sa autorsky podieľal prof. Marsina, keďže tento nestor slovenskej historiografie nás opustil ešte v marci 2021. Obaja autori sú spätí s katedrou histórie FF TU v Trnave, keďže prvý spomenutý bol jej zakladateľom a druhý bol jej úspešným absolventom a aj žiakom pána profesora. Edícia je ďalším z mnohých dôkazov toho, že absolventi tejto katedry sa podľa príkladu svojich učiteľov, akými boli už spomínaný prof. Marsina alebo jeho dlhoročný spolupútnik, prof. Vincent Sedlák, špecializujú na systematické vydávanie prameňov k slovenským dejinám.

Ako hovorí podtitul knihy, publikácia vyšla pri príležitosti 1140. výročia vysviacky prvého nitrianskeho biskupa, ktorým sa stal v roku 880 franský biskup Wiching, vysvätený za biskupa nitrianskej cirkvi pápežom Jánom VIII., čím sa Nitra stala najstarším biskupským centrom v strednej Európe a jej katedrálny chrám jedným z najstarších biskupských sídel medzi slovanskými národmi.

Editori venovali knihu nebohému kardinálovi Jánovi Chryzostomovi Korcovi (†2015), prvému kardinálovi sediacemu na nitrianskom biskupskom stolci a tiež súčasnému nitrianskemu biskupovi prof. Viliamovi Judákovi. V. Judák, sám aktívny a plodný historik, bol podporovateľom a duchovným otcom vydania tejto publikácie a autorom jej úvodu. Podľa slov vydavateľov bolo cieľom edície priniesť čitateľom čo najkompletnejšiu zbierku pramennej bázy pre dejiny Nitrianskeho biskupstva, Nitrianskej kapituly a benediktínskeho opátstva sv. Hypolita na Zobore a publikovať listiny a listy týkajúce sa ich dejín od najstarších čias až do roku 1300. Edícia teda obsahuje nielen listiny k dejinám biskupstva či kapituly, ale aj Zoborského opátstva. Ide o prvý zväzok, aspoň diplomatár je tak číslovaný, čo naznačuje, že v tejto práci sa bude ďalej pokračovať a túto nádej vyjadril v úvode aj samotný nitriansky biskup.

O Nitrianskom biskupstve vyšla už v minulosti práca z pera niekdajšieho nitrianskeho biskupa Jozefa Vuruma, Nitrianske biskupstvo a pamiatka na jeho predstavených, ktorý v nej okrem historických informácií publikoval výberovým spôsobom aj písomné pramene týkajúce sa tohto biskupstva do roku 1808. Vydavateľstvo Perfekt dielo dokonca nedávno vydalo opäť aj so slovenským prekladom Kataríny Karabovej. Spomeňme aj *Dejiny biskupstva nitrianskeho* od Jozefa Stránskeho (1933). Listiny k Nitrianskej kapitule do roku 1800 zasa publikoval nitriansky kanonik Jozef Vagner vo svojich *Dodatkoch k dejinám tejto cirkevnej inštitúcie*. Prínosom súčasnej edície je nielen jej systematickosť, ale aj moderný spôsob vydania. Má významný popularizačný zámer. Jej ambíciou je stať sa rovnocenným pendantom iných podobných edícií vydaných v iných krajinách.

Už sme spomenuli, že diplomatár na začiatku uvádza slovo na cestu od nitrianskeho biskupa V. Judáka. Biskup v ňom vyjadril vďaku obom editorom i všetkým, ktorí sa podieľali na vydaní tohto diela a vyslovil presvedčenie, že je pramenným základom so silným impulzom pre ďalšie vedecké skúmanie a rozvoj historiografie. Po týchto slovách nasleduje predhovor, v ktorom sa vymedzuje predmet diplomatára a úvod analyzujúci listinnú produkciu nitrianskych biskupov do roku 1300. Za ním je uvedený zoznam skrátené citovaných diel a zoznam často používaných skratiek. Nasleduje jadro práce, ktorým sú registry a texty vydaných prameňov. Potom ide zoznam registov v slovenskom jazyku. Tieto slovenské registry nie sú rozsahovo rovnaké. V prípade, že ide o dlhé listiny, z ktorých jestvujú slovenské preklady, publikujú sa len záhlavné, teda skrátené registry. Za nimi nasledujú údaje o publikovaní listiny v prípade, že bola vydaná v slovenskom preklade. Uvádzajú sa tu aj kritické poznámky ku konkrétnej listine (jej interpretácii a hodnovernosti v prípade, že bola doteraz v literatúre spochybňovaná). Autori sa teda pri registroch vyjadrujú aj k historickému pozadiu vydania listiny.

V závere edície je príspevok o založení a oneskorenom obnovení Nitrianskeho biskupstva, publikovaný už predtým v staršej verzii v inom časopise. Autor (R. Marsina) tu rozoberá viaceré známe problémy týkajúce sa vzniku biskupstva a jeho hraníc, najmä hraníc na východe. Pokúša sa dať odpoveď na otázku, prečo Arpádovci po vzniku Uhorského kráľovstva neobnovili hneď funkciu Nitry ako biskupstva a jej funkciu prebral Ostrihom, ktorý sa stal sídlom panovníkov práve sa vytvárajúceho Uhorského kráľovstva, preto hranice novozriadenej arcidiecézy zodpovedali hraniciam niekdajšieho Nitrianskeho biskupstva a došlo k tzv. *translatio sedis*, teda preloženiu sídla. Pri tom mohol byť zdôraznený fakt, že starí Maďari pri konštituovaní kráľovstva na kontinuitu Nitry ako hlavného centra z rôznych príčin nenadviazali, ale za ústredné centrum krajiny si vybrali Ostrihom.

Ďalšou otázkou je aj to, prečo bolo Nitrianske biskupstvo obnovené až okolo roku 1100 a nedostalo do správy bezprostredne susediacu oblasť juhozápadného Slovenska (okrem príľahlých obcí okolo Nitry), ale jeho „náhradným“ územím sa stalo územie Trenčianskej župy. Autor sa snaží nájsť uspokojujúcu odpoveď aj na túto otázku. Príčiny danej skutočnosti hľadá vo vtedajšej snahe Arpádovcov reagovať na územné nároky Pražského, resp. Vratislavského biskupstva, ktoré boli výsledkom predchádzajúcich výbojov českého kniežaťa Boleslava I., resp. poľského kráľa Boleslava Chrabrého. V ich priebehu sa totiž oblasť západného Slovenska dostala mimo mocen-

ského záberu formujúcej sa arpádovskej domény. Pri obnovení biskupstva v Nitre však boli rovnako dôležité aj domáce impulzy, či už išlo o iniciatívu niekdajších nitrianskych údelných vojvodov alebo cirkevná motivácia spočívajúca v existencii hlavného kňaza, arcipresbytera, resp. svätiakeho biskupa a stará tradícia, prežívajúca z čias Veľkej Moravy. Výsledkom týchto motívov bolo napokon obnovenie Nitrianskeho biskupstva, no už na podstatne menšom území ako predtým. Prekvapujúci je najmä fakt, že územie Nitrianskeho arcidiakonátu zostalo naďalej súčasťou Ostrihomskej arcidiecézy.

Po tomto príspevku je na konci edície vložený zoznam nitrianskych biskupov do roku 1300, zoznam opátov a bratov Zoborského kláštora a kanonikov Nitrianskej kapituly do rovnakého dátumu a menný a miestny register odkazujúci na čísla listín. Knihu uzatvára príloha: mapy a zoznam fotografických ukážok listín a zobrazení pečatí. Mapová príloha obsahuje štyri mapy: Nitrianska diecéza pred a po roku 900 (v legende sú však uvedené dve po roku 900), a dve mapy datované všeobecne titulom Nitrianska diecéza v stredoveku, hoci aj rok 900 je stredovekým dátumom. Mapa Nitrianskej diecézy do roku 900 mohla obsahovať aj také lokality, ako boli Bojná, Nitrianska Blatnica, Ducové-Kostolec, Spišské Tomášovce-Čingov či Trenčín alebo Kostol'any pod Trábečom a Feldebrő, ktoré boli v danej dobe významnými sídliskami: hradiskami, dvorcami aj s kostolmi, najmä keď je v legende mapy uvedená značka: významné veľkomoravské lokality. Podobné možno povedať i o mape Nitrianskej diecézy v stredoveku, ktorej chýbajú hranice arcidiakonátov a ich sídel.

Diplomatár udáva svoje chronologické vymedzenie pomerne komplikovane. V titule je uvedené časové rozpätie rokmi (796) 880 – (910), (1100) – 1300. Ide o dve časové obdobia. Prvé, vzťahujúce sa na obdobie pred vznikom Nitrianskeho kniežatstva, resp. Veľkej Moravy, počas jeho existencie a po jeho zániku, teda zhruba v časoch „prvého“ Nitrianskeho biskupstva a druhé, po obnovení biskupstva v Uhorskom kráľovstve, ktoré sa predpokladá okolo roku 1100. Prvý z uvedených rokov – 796 je rokom konania známej synody na brehu rieky Dunaj, na ktorej sa hovorilo o kristianizácii slovanských krajín na strednom Dunaji a jej formách. Rok 880 je rokom vzniku Nitrianskeho biskupstva, keď pápež Ján VIII. vysvätil za biskupa franského kňaza Wichinga, ako sa to spomína v pápežskej listine známej pod názvom „*Industriae tuae*“. Rok 910 sa v edícii konkrétne nešpecifikuje. Dá sa len dedukovať, že šlo o zánik Veľkej Moravy, a tým aj biskupstva.

Diplomatár obsahuje celkovo 305 listinných jednotiek. Okrem listín vydaných nitrianskymi cirkevnými inštitúciami (biskup, prepoš, opátstvo na Zobore) obsahuje aj listiny týkajúce sa týchto inštitúcií a dokonca aj pápežské listiny, kde sa síce nitriansky biskup priamo nespomína, no sú adresované uhorskému episkopátu všeobecne, a ich opatrenia zasiahli alebo mohli zasiahnuť aj Nitrianske biskupstvo (záležitosti legátov Filipa, biskupa z Ferma, listina č. 213 a 219 a Benvenuta, biskupa z Gubbia, č. 251-252, nuncia Jána č. 254 alebo pápežské zákazy spájania sa s Tatármi, Kumánmi, Neugermi a ostatnými pohanmi, ktoré boli adresované okrem iných cirkevných hodnostárov aj nitrianskemu biskupovi, listiny č. 148-150, 239, 246, 251). Z tohto celkového počtu listín bolo osem dosiaľ nepublikovaných (č. 177, 180-181, 192, 210, 241, 267, 302). Väčšinou však ide o listiny už vydané. Tie do roku 1260 vyšli v dvoch zväzkoch Slovenského diplomatára, ostatné do roku 1300 boli publikované v rôznych

iných, starších či mladších edíciách, zväčša zahraničných, ale i domácich. Kým listiny do roku 1260 pripravil R. Marsina a publikované boli v dvoch zväzkoch jeho známeho Slovenského diplomátara, listiny do roku 1300 na základe podkladov R. Marsinu, ktoré mali byť pôvodne súčasťou ďalšieho zväzku diplomátara, a sčasti na základe samostatného výskumu spracoval J. Meliš.

Diplomatár publikuje 18 listín, ktorých vydavateľom boli nitrianski biskupi a štyri jednotky vydané Zoborským opátstvom, pravda, deväť z nich sú už len deperditá, teda stratené listiny. Z nitrianskych biskupov boli vydavateľmi listín Ján II. (1204 – 1210), listiny č. 34, 36*, Jakub (1213 – 1239/1241), č. 50, 52, 64, 75; Adam (1245), č. 86*; Mikuláš II. (1253 – 1254), č. 112*; Vincent (1255 – 1280), č. 121*-122*, 132, 135, 178*, 195-196*, 202*, 220 a Paška alebo Pascházius (1285 – 1292), č. 292.

Vydavateľom veľkej väčšiny listín boli uhorskí panovníci alebo pápeži. Edícia obsahuje 70 kráľovských listín, ktoré vydali Štefan I., listina č. 14; Koloman, č. 17-18; Gejza II., č. 21; Štefan III., č. 22; Belo III., č. 23, 25-27+, 28; Ondrej II., č. 38, 47, 53, 70-72*; Belo IV., č. 65, 89*, 94, 97-100, 107*-112*, 113, 115, 123-124, 127, 130-131, 137-138, 141, 154-155*, 165, 168-169, 172-173, 175*-176; Štefan V., č. 177, 185*, 187, 189, 191, 193; Ladislav IV., č. 197, 201*, 204, 206-207, 216-217, 231, 233-234, 245 a Ondrej III., č. 253, 257, 259, 262, 273.

Z pápežskej kancelárie je uverejnených 67 listín (Eugen II., listina č. 3; Ján VIII., č. 6-7*, 9; Štefan V., č. 10; Lucius III., č. 24; Inocent III., č. 30, 31-33, 35, 37, 42; Honórius III., č. 43-46, 48-49, 51, 54; Gregor IX., č. 59-62, 69, 78-85, 90-91, Inocent IV., č. 93, 103, 114; Alexander IV., č. 126, 128-129*, 133; Urban IV., č. 142-145, 147-150, 152-153; Klement IV., č. 161-162, 166, 171; Gregor X., č. 193; Mikuláš III., č. 209, 211, 213, 219; Honórius IV., č. 239; Mikuláš IV., č. 246, 251-252, 255; Bonifác VIII., č. 299).

Nitriansky diplomatár publikuje listiny trojakým spôsobom. V plnom znení sú uverejnené listiny vydané nitrianskym biskupom, Zoborským kláštorom alebo nitrianskym prepoštom.¹ Avšak už nie listiny z produkcie Nitrianskej kapituly.² Takisto sem patria písomnosti priamo sa týkajúce spomenutých inštitúcií či hodnostárov. Druhou skupinou sú listiny, ktoré sa priamo netýkajú uvedených cirkevných ustanovizní, ale poskytujú informácie dôležité pre obsahové zameranie celej edície. Takéto písomnosti boli vydané v skrátenej forme. Poslednú skupinu tvoria listiny obsahujúce len zmienky o nitrianskych biskupoch, zoborských opátoch alebo kanonikoch kapituly (najviac o kanonikovi-lektorovi Farkašovi) či o trenčianskom arcidiakonovi. V tom prípade sú publikované len vo forme krátkeho registru.

¹ Je známe, že na čele Nitrianskej kapituly nestál prepošt, ale biskup, čo bolo nitrianske špecifikum, ako sa konštatuje aj v samotnej edícii (s. XV). Pramene spomínajú len jediného nitrianskeho prepošta Jána v rokoch 1298 – 1299 (listiny č. 296, 301-302).

² Pokiaľ ide o Nitriansku kapitolu, vydavatelia sa nevenovali špeciálne jej vydavateľskej činnosti, publikovali len listinný materiál týkajúci sa tejto inštitúcie, jej majetkov (listina č. 24, 137-138, 140, 155-156, 175, 185-187, 233, 235, 260, 267-268) a jednotlivých členov kapituly-kanonikov (č. 40, 64, 86, 87, 100, 106, 136, 139, 146, 151, 156-160, 163-164, 167, 170, 174, 180, 182-184, 188, 190, 199-200, 203, 205, 210, 212, 214-215, 217, 218, 222, 224-226, 228-231, 236-238, 240-242, 244, 247-248, 250, 261, 265-266, 269, 271-272, 274-276, 279-280, 283-286, 290-291, 293-294, 298, 300, 302-305).

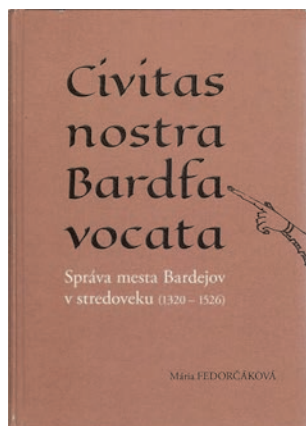
Edícia je koncipovaná dvojjazyčne, slovensko-latinsky, čím rozširuje svoju použiteľnosť na oveľa rozsiahlejšie čitateľské publikum aj medzinárodného charakteru, čo je veľké plus oproti tomu, pre aký systém sa rozhodli súčasné maďarské edície, ktoré tvrdohlavo zotrvávajú na maďarčine, a tým, najmä v prípade registárov, obmedzujú svoju využiteľnosť len pre publikum ovládajúce tento jazyk.

Niektoré miestne názvy vyskytujúce sa v diele možno stoja za menšie upresnenie, ako napríklad Jasenica namiesto Jesenica (č. 171) alebo zem *Egresd*, pre ktorú by sa skôr mal použiť názov Hrežd'ovce, ako sa táto zaniknutá lokalita po slovensky nazývala a dnes už po nej zostal len miestny názov Hrežd'ovská v Malých Chlievanoch (č. 206). *Mutina* je zasa talianska Modena (č. 209). Pokiaľ ide o pápežského legáta pod menom *Eugubinus*, ide o Benvenuta OFM (1278 – 1294), biskupa z Gubbia (lat. *Eugubium*) v talianskej Umbrii (č. 251-252). *Episcopus Esinus* bol biskup z Jesi v strednom Taliansku, v provincii Ancona (255). Snáď nedopatrením je odvolávka pri Rogeriovej *Carmen miserabile* na Szentpéteryho *Scriptores rerum Hungaricarum*, keďže k tomuto prameňu jestvuje moderná slovenská edícia (R. Marsina – M. Marek, *Tatársky vpád*, 2008), na ktorej sa podieľal sám spoluautor (s. XXIII, pozn. č. 34).

Na záver možno povedať, že Nitriansky diplomatár je významným príspevkom k dejinám tejto cirkevnej inštitúcie, a to i napriek tomu, že jestvujú staršie práce, ktoré sme už spomínali vyššie. Súčasná edícia systematickým spôsobom a v kritickej forme publikuje pramene k Nitrianskemu biskupstvu a Zoborskému opátstvu. Je reprezentatívnou publikáciou, ktorej vonkajší vzhľad dôstojne sekunduje jej vnútornému obsahu. Vypĺňa medzeru v tejto oblasti, keďže mnohé cirkevné inštitúcie v Európe i mladšie ako Nitrianske biskupstvo majú vydané svoje pramene už dávno a slovenská historiografia v tomto ohľade len dobieha svojich susedov. Veríme, že čoskoro budú nasledovať ďalšie diely, ktoré svojím obsahom časovo nadviažu na tento vydarený vydavateľský počin a stanú sa pramennou základňou na prehĺbenie historického výskumu nielen dejín Nitrianskeho biskupstva.

Miloš Marek
Katedra histórie Filozofickej fakulty
Trnavskej univerzity v Trnave

FEDORČÁKOVÁ, Mária. *CIVITAS NOSTRA BARTFA VOCATA. Správa mesta Bardejov v stredoveku (1320 – 1526)*. Košice : Bessarion, 2021, 239 s. ISBN 978-80-973950-0-1.

Jednou z nosných tém, ktorým sa slovenská historio-
grafia pomerne intenzívne venovala a venuje už od po-
slednej tretiny 20. storočia, bola a je problematika miest.
Značnú zásluhu na tom má Sekcia pre dejiny miest Slo-
venskej historickej spoločnosti pri SAV. O dejinách
miest vyšlo už aj pomerne veľa štúdií či monografií. Naj-
novšie sa k nim priraduje zaujímavá a z grafického hľa-
diska pozoruhodná kniha odbornej asistentky na Katedre
histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozef
Šafárika v Košiciach Mgr. Márie Fedorčákovej, PhD.
V podstate ide o jej vecne aj chronologicky rozšírenú
doktorandskú dizertáciu, ktorú (ešte pod rodným priez-
viskom Petrovičová) v roku 2011 úspešne obhájila na
Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity. Dôvodom na

jej „dotiahnutie“ do podoby kvalitnej knihy bolo 700-ročné jubileum vydania privilégia kráľom Karolom Róbertom pre bardejovskú komunitu hostí a miestneho lokátora – šoltýsa (ako dedičného richtára).

Anotované dielo tvoria (popri predhovore, úvode, závere a kritickom aparáte) tri hlavné kapitoly – OD ŠOLTÝSTVA K RICHTÁROVI (1320 – 1376), MESTSKÁ SAMOSPRÁVA V ROKOCH 1376 – 1526 a CIRKEVNÁ SPRÁVA. Rozsahom sú rozdielne, preto sa na prvý pohľad zdajú neproporcionálne, ale tento nepomer si jednoducho vynútilo ich obsahové zameranie.

Ako je zrejme už z názvu predmetnej monografie, stredobodom pozornosti jej autorky bola v rámci daného časového rámca mestská správa, respektíve samospráva. Tento „užší pohľad“ si mohla dovoliť vďaka celému radu predprac (vrátane jej vlastných príspevkov), a to nielen k dejinám miest všeobecne, ale aj samotného Bardejova. Možno povedať, že publikované poznatky svojich predchodcov o dejinách Bardejova a aj ďalších autorov využila dôkladne a zároveň primerane kriticky. Jadrom jej heuristického záberu sa však celkom prirodzene stali dokumenty v archívnom fonde Magistrát mesta Bardejov zachované v Štátnom archíve v Prešove, pracovisko Archív Bardejov, a tiež v niekoľkých ďalších archívoch.

V prvej kapitole osvetľuje M. Fedorčáková najskôr počiatky mestskej samosprávy v Bardejove ovplyvnené pôsobením miestneho dedičného richtára a s touto situáciou súvisiaci mestotvorný proces počas 14. storočia. V závere kapitoly potom odhaľuje vtedajšie vzťahy medzi bardejovskými dedičnými richtármi na jednej strane a ich prísažnými a mestskými elitami na druhej strane.

V poradí druhá kapitola tejto knihy je najrozsiahlejšia a aj najprínosnejšia, lebo dopodrobna opisuje a analyzuje celú štruktúru bardejovskej mestskej samosprávy a jej jednotlivé orgány, funkcionárov, úradníkov, zamestnancov atď. V prvom rade sa zaoberá richtárom a mestskou radou, ich kompetenciami a činnosťou – súdniectvom

a administratívou, ktoré boli (ako to v Uhorsku bolo všeobecne bežné prakticky až do druhej polovice 19. storočia) navzájom inštitucionálne i personálne previazané.

Významnou súčasťou života (nielen) stredovekého mesta bola jeho ekonomika a v tejto oblasti využívané zariadenia. Celá mestská komunita mala na ich fungovaní spoločný záujem. Za ich činnosť a údržbu zodpovedali jej samosprávne orgány a konkrétni poverení funkcionári. V Bardejove išlo konkrétne o obilné mlyny, a taktiež vodným prúdom poháňané pily či valchy, nachádzala sa tu mestská sýpka, výčap a ďalšie obchody, dielne, sklady, tehelňa a pod. Bardejovským špecifikom boli z dôvodu rozšírenej miestnej výroby a obchodu s plátnom bielidlá. Väčšina z týchto podnikov fungovala síce v nájomnom režime (árende), no napriek tomu mali nad nimi dozor členovia najvyšších orgánov mestskej samosprávy – senátori. Informácie o tejto ich činnosti čerpala autorka najmä z mestských účtov.

Z popredných mestských funkcionárov je krátka samostatná podkapitola venovaná podriachtárovi a jeho kompetenciám. Vznik tejto funkcie si vyžiadala praktická potreba pomocníka a zástupcu richtára pri zvládaní jeho náročných sudcovských, administratívnych a ďalších povinností. Perspektívu ďalších výskumov v oblasti mestskej samosprávy naznačuje nasledujúca archontologicko-genealogická sonda zacielená na kariérny vzostup vybraných bardejovských richtárov a senátorov s prihliadnutím na ich rodové pozadie.

Z množiny zamestnancov mesta Bardejova v skúmanom období obrátila M. Fedorčáková svoju pozornosť v prvom rade na najdôležitejšieho z nich, a to na notára a mestskú kanceláriu. Mimochodom, ako takáto kancelária vyzerala z reálneho hľadiska, si možno (aspoň približne) predstaviť podľa jej podoby zachovanej v priestoroch známej historickej radnice aj v súčasnosti. O tom, že notár nebol len obyčajným mestským zamestnancom, ale jeho význam a úradná pôsobnosť ho povyšovali medzi miestnu elitu, sa dozvedáme v podkapitole o jeho postavení v stredovekej mestskej societe. V ďalšej podkapitole autorka načrtla diplomatickú činnosť a produkciu bardejovskej mestskej kancelárie vrátane podôb a vývoja bardejovskej mestskej pečate.

V nasledujúcich podkapitolách nachádzame prehľad najvyšších kolektívnych orgánov skúmaného mesta v stredoveku. Dozvedáme sa tu základné informácie o miestnom spoločenstve mešťanov, o pôsobnosti širšej mestskej rady, respektíve volenej obce a o spôsoboch voľby do týchto orgánov. Primeraná pozornosť je tiež venovaná vnútornej organizácii širšej mestskej rady, jej členom, vrátane ich kompetencií, a osobitne rečníkovi, ktorý ju viedol.

Pomerne mnoho zaujímavých a určite aj nových informácií prinášajú podkapitoly o ostatných zamestnancoch mesta Bardejova. K tým popredným patril právny zástupca (prokurátor) mesta, čo naznačujú aj niektoré ním riešené kauzy. Zaujímavé a isto aj inovatívne je zaradenie ďalších zamestnancov do skupín utvorených podľa okruhov ich profesijného charakteru. Do skupiny remeselníkov patril mestský kováč a mestský tesár. Zamestnancami v mestskom hospodárstve boli kosci, robotníci v mestskej sýpke, mestský koniar, pastier sviň, pastier hovädzieho dobytku, správca lovného revíru. O bielidlá sa staral personál pod vedením bielidliarskeho majstra, ďalej k nim patrili tkáči vlny, postrihovači plátna. Mesto tiež zamestnávalo správcu a strážcov vinohradov, krčmárov, čašníkov.

V oblasti infraštruktúry pracovali kanalizačný a vodárenský majster, povozník, hodinár, zvonár. V súdnictve a vnútornej ochrane to boli vykonávatelia súdnych rozsudkov, mestskí drábi, poslovia, obchôdzkári, hlásnici. Vonkajšiu obranu zabezpečovali žoldnieri na čele s kapitánom, desiatnikmi, puškársky a delostrelecký majster, strážnici mestského opevnenia a vstupných brán. Relatívne väčšiu skupinu tvorili rozliční služobníci a sluhovia. Nositeľmi kultúrnych aktivít v živote mesta v stredoveku, často prepojenými s pôsobnosťou miestnej cirkvi, boli napríklad výtvarní umelci či hudobníci, ako napríklad mestskí trubači. Pre diplomatické záujmy a interakcie Bardejova s vonkajším svetom mali svoj nezastupiteľný význam jeho vyslanci, osobitní poslovia, kuriéri a tiež špióni (vyzvedači, špehovia).

Posledná, tretia kapitola opisovaného diela osvetľuje stredovekú cirkevnú správu v tomto meste. Jej zaradenie, aj keď by sa azda zdalo, že sem nepatrí, je správne. A to z toho dôvodu, že život človeka a tým aj mesta v sledovanom období bol v prevažnej miere determinovaný náboženskými dogmami a s nimi spojeným pôsobením cirkvi a jej predstaviteľov, pôsobiacich v rámci hierarchicky vystavanej organizácie cirkevnej správy. Mestské prostredie poskytovalo pre tieto aktivity mnohostranne vhodný priestor. To sa odrážalo i v úzkej spolupráciestskej samosprávy, jej funkcionárov a napokon aj ostatných mešťanov s predstaviteľmi tamojšieho kléru a jeho organizačných zložiek. Súčinnosť mesta a cirkvi bola založená na patronátom práve Bardejova, ktorá sa už od roku 1320 prejavovala napríklad v jeho privilegii slobodnej voľby farára.

Obyvatelia stredovekého Bardejova prichádzali či už do pasívneho alebo aktívneho kontaktu s cirkvou takpovediac v každodennom živote. Orgányestskej samosprávy kooperovali s činnosťou výbercov cirkevných desiatok (dežmy). Z radov popredných mešťanov sa regrutovali tzv. kostolní otcovia, ktorí mali dozor nad finančnými a hospodárskymi záležitosťami spravovaných cirkevných inštitúcií v meste. Skupinu „svetských“ klerikov tu tvorili mestský farár, kazateľ, kaplán a správcovia oltárov. Rádovi klerici (mnísi) žili v augustiniánskom kláštore s vlastným kostolom. K cirkevným inštitúciám sú logicky zaradené aj mestské špitály a mestská škola.

Za zhrňujúcim záverom nasleduje ako resumé jeho anglický preklad. V časti prílohy nájde čitateľ 11 základných tabuliek poskytujúcich prehľad o dedičných richtároch a predstaviteľoch mestských elít v rokoch 1320 – 1376, o bardejovských richtároch a senátoroch v rokoch 1376 – 1526, o notároch a pisároch, členoch širšej i užšejestskej rady. V ďalších tabuľkách nachádzame prehľadné štruktúry mestských zamestnancov a mestských zariadení, ako ajestskej farnosti. Po nasledujúcom zozname skratiek je zoznam vyobrazení, zoznam prameňov a literatúry a napokon menný a miestny register. Teda je tu všetko, čo má takáto moderná vedecká publikácia obsahovať.

Neprehliadnuteľným „bonusom“ pozoruhodnej knihy Márie Fedorčákovej sú jednak do kontextu zaradené fotografie stredovekých architektonických pamiatok Bardejova a popri nich najmä reprodukcie vybraných archívnych dokumentov v takej kva-

lite a veľkosti, že si ich môže prečítať každý na stredoveké obdobie zameraný vysokoškolsky vzdelaný archivár alebo historik.

Leon Sokolovský,
emeritný profesor
Katedra archívnictva a PVH
Filozofickej fakulty
Univerzity Komenského v Bratislave

NEUMANN, Franziska. *DIE ORDNUNG DES BERGES : FORMALISIERUNG UND SYSTEMVERTRAUEN IN DER SÄCHSISCHEN BERGVERWALTUNG (1470 – 1600)*. Köln – Weimar – Wien : Böhlau, 2021. ISBN 978-34-1252-103-5 (e-kniha).

V doterajšej historiografii nebol nijak zásadne spochybňovaný zásadný hospodársky význam, ktorý počas 16. storočia zohrávalo baníctvo na saskkej, ale i českej strane Krušných hôr. Prosperita banského podnikania mala mať nemalý vplyv na proces formovania moderného štátu v Saskom kurfirstve. Tento historiografiou kanonizovaný pohľad reviduje vo svojej dizertačnej práci mladá nemecká historička Franziska Neumann, a to prostredníctvom analýzy saskkej banskej správy v predmodernom období.

V úvodnej časti popisuje svoje teoretické východiská a metódy vychádzajúce z nemeckej historickej sociológie od Maxa Webera až po Niklasa Luhmana, pričom ich metodologicky obohacuje aj o najnovšie prístupy kultúrnych dejín. V druhej časti knihy autorka stručne predstavuje banský región „Erzgebirge“ (Krušné hory) a popri krátkom predstavení finančného záujmu vládnucej dynastie Wettinovcov poukazuje na úlohu banských miest a miestnu šľachtu ako významných hráčov v tunajšom baníctve 16. storočia. V nasledujúcej podkapitole sa bližšie venuje banským úradom, ktoré boli podľa nej už v tomto období srdcom saského baníctva. Banské podnikanie v Sasku vychádzalo ešte výraznejšie z presadzovania banského regálu (výhradnosti kráľovskej kontroly nad baňami) ako tunajšie uhorské, čo viedlo k postupnému zavedeniu tzv. direktívneho princípu. V praxi to znamenalo, že banské podnikanie bolo regulované a riadené úradmi a pri banskej prevádzke musela banská správa brať do úvahy záujmy prítomných aj neprítomných investorov. V dôsledku toho sa podľa autorky v Sasku 16. storočia banská správa stala „hybridom medzi obchodným podnikom a suverénnou správou“.

Hlavná časť knihy venovaná formalizácii banskej správy sa zaoberá tromi tematickými oblasťami: členstvom, formálnymi pravidlami (právnymi normami) a administratívnou praxou. Vychádzajúc z kľúčovej otázky „Ako sa mohol niekto stať členom banskej správy?“ využíva autorka menovacie listiny a prisahy na vysvetlenie rozsahu úloh banskej správy. Nezameriava sa však na osobu úradníka v jej komplexnosti, ale skúma hlavne jeho začlenenie do sociálnych sietí. Tieto prepojenia pritom ilustruje na

niekoľkých konkrétnych príkladoch. Zaľudnenie inak odt'ážitej témy tak predstavuje jednu zo silných stránok Neumannovej knihy.

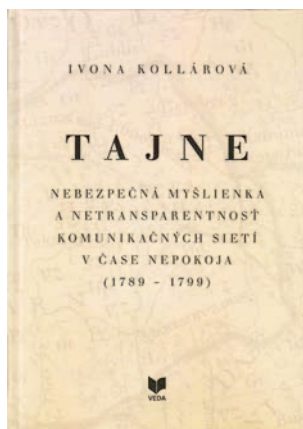
Nasledujúca podkapitola o formálnych pravidlách ťažby sa zameriava na banské poriadky a základné právne predpisy regulujúce baníctvo. Neumannová nepopiera ich vysokú hodnotu ako prameňa, ale analyzuje ich s ohľadom na miestne, ústne šírené zvykové práva. V poslednej podkapitole tretej časti autorka skúma administratívnu prax na základe troch druhov účtovných dokumentov (banské účty, výpočet nákladov na bane a výkaz banských desiatkov).

Záverčná, štvrtá kapitola odkazuje na Luhmannov koncept „očakávaní očakávaní“ (Erwartungserwartung) a dáva jej podtitul „Správa pod dohľadom“. Miestny aj zahraničný obchod očakával presné informácie od banskej správy, ktorá tak nielen dohliadala nad prevádzkou baní, ale sama bola pod jeho dohľadom. Samozrejme, rekonštrukcia ich očakávaní zostáva aj pre autorku metodologickým problémom, pretože naráža na limity historika pri vyhodnocovaní rozsiahlych súborov sériových prameňov.

Napriek tomu je možné konštatovať, že Neumannovej práca úspešne zaraďuje dejiny banskej správy ako významnú tému do bádania predmoderných dejín Európy. S veľkým prínosom ich spája s výskumom spoločenského zosieťovania aktérov a výskumom praxe banskej administratívy. Jej kritické prehodnotenie štandardných prác o baníctve v Krušných horách od Adolfa Laubeho (1974) a Uweho Schirmera (2006) nevedie k zásadnému odmietnutiu ich zistení, ale k ich modifikácii a rozšíreniu zohľadnením predmoderných prístupov vtedajších aktérov i neformálnych faktorov používaných v rámci banskej správy 16. storočia. Kľúčový aspekt formalizácie autorka nepreceňuje, ale jasne hovorí, že banská správa v žiadnom prípade nebola formálnou organizáciou v modernom zmysle. Zhrnutie naznačuje dva smery, ktorými by mohlo postupovať ďalšie bádanie k téme: komparáciou s inými veľkými bankskými revírmi, kde to umožňuje zachovanie prameňov, a porovnanie s inými druhmi špecializovanej správy raného novoveku.

Peter Konečný
Slovenský národný archív,
špecializované pracovisko
Slovenský bankský archív v Banskej Štiavnici

KOLLÁROVÁ, Ivona. *TAJNE. NEBEZPEČNÁ MYŠLIENKA A NETRANSPARENTNOSŤ KOMUNIKAČNÝCH SIETÍ V ČASE NEPOKOJA (1789 – 1799)*. Bratislava : VEDA, 2020, 215 s. ISBN 978-80-224-1822-5.

Predkladaná monografia nadväzuje obsahovo aj chronologicky na autorkinu prácu *Slobodný vydavateľ, mysliaci čitateľ*, ktorá vyšla na Slovensku v roku 2013 a v doplnenom vydaní v Nemecku v roku 2017 (*Freier Verleger – denkender Leser. Das typografische Medium in josephinischer Zeit im Kontext des slowakisch-oberungarländischen Umfeldes*).

Autorka postupuje takpovediac archeologicky na pôdoryse decénia 1789 až 1799, keď pri prechode od neskorého jozefinizmu cez obdobie dvoch rokov ambivalentnej vlády Leopolda II. až po utuženie režimu Františkom II. odкрýva pod zjavnými vrstvami dobovej typografickej komunikácie a jej inštitucionalizovanej sociálnej kontroly (cenzúry) „neviditeľné v dejinách komunikácie“, stopy latentného, „ukrytého medzi riadkami“. Je to zložitá úloha, z obsahového aj metodologického hľadiska, ktorá si vyžadovala spracovanie enormného množstva rôznorodých prameňov a vytvorenie mozaík z čiastkových výsledkov zo zdrojov, ktoré autorka študovala a vyhodnocovala s ohľadom na jednotiace línie svojho heuristického konceptu: pod oficiálnou sieťou verejnej i súkromnej komunikácie a knižnej distribúcie sa snaží vypátrať stopy utajovanej dobovej komunikačnej siete založenej na „spodných prúdoch komunikácie“, matricovom otláčku viditeľných sietí, ktorý komplementárne funguje pod ich povrchom ako „kompenzácia dozoru a tlaku“ (disciplinarizácie zhora), teda ako odvrátená, skrytá strana oktrojovaného verejného diskurzu udržania spoločenského poriadku a pokoja v spoločnosti a vytesnenia všetkého, čo tento oktrojovaný poriadok narúša.

Verejný diskurz i jeho protipól v tajnosti – tie aktivity v komunikačnej a typografickej sfére, ktoré sa robia práve preto „tajne“, na čo odkazuje titul práce – sú v práci rámcované neskorým jozefinizmom (končiaci smrťou Jozefa II. 20. februára 1790) a jeho konfrontáciou s Francúzskou revolúciou na jednej strane a „pritiahnutím skrutky“ v štátnom mechanizme, dotiahnutím cenzúry do dôsledkov v podobe zrušenia a zákazu verejných čítární ako škodlivých a nebezpečných pre spoločnosť (rozumej vymykajúcich sa úplnej kontrole režimom) Františkom II. v rokoch 1798 – 1799 na strane druhej. Strach z importu myšlienok revolúcie, otrasu štátneho režimu a spoločenského poriadku formoval aj sociálnu komunikáciu v spoločnosti a klímu, v ktorej sa museli nanovo vymedzovať tlačiari, vydavatelia, kníhkupci, ale práve tak aj autori a (mysliaci) čitatelia. Aj tento proces mal svoju vlastnú dynamiku a autorka v práci trefne preukázala, ako sa menili nároky, právne rámce, a ako jednotliví aktéri museli (a chceli) medzi nimi patrične lavírovať. Zatiaľ čo v jozefínskej epoche knižný trh zosobňoval predovšetkým osvietenectvo (osvetu verejnosti) a ekonomický prínos pre štát, v pojozefovskej epoche začal predstavovať bojisko o udržanie politického a morálneho systému v štáte („s rozširovaním čitateľstva sa rozširuje i nebezpečenstvo

úpadku politického a morálneho systému“ ako dôsledku nebezpečne sa šíriacich myšlienok rovnosti a sociálnej mobility; s. 9). Priestor pre povolené obsahy sa zužoval, čoraz viac sa prejavovala paranoidná snaha o očistu a vynútenú transparentnosť. Protipólom bola kompenzácia v podobe zdokonaľovania utajovacích postupov, zatajovania, ako i etablovania netransparentných, ilegálnych procesov.

Záber predkladanej práce je úctyhodný. Obsah knihy sa popri informačne bohatom úvode člení na šesť veľkých kapitol, obsahujúcich menšie tematické podkapitoly. V prvej kapitole *Tajná tlačiarneň* autorka rozoberá politický a právny rámec zostrojujúceho sa dozoru nad typografickou komunikáciou, ktorú v prvom rade reprezentuje posadnutosť hľadaním konšpiračnej „tajnej tlačiarne“, z ktorej údajne vyviera obávaná toxická intelektuálna nákaza v spoločnosti. Úsilie štátnej moci o jej odhalenie, neustále až paranoidné úkolovanie periferie (stolic a miest) z centra moci však narážalo na realitu uhorskej provincie a latentný odpor. Paranoidná atmosféra sa odrážala aj vo vyšetrovaní a potrestaní účastníkov tzv. uhorského jakobínskeho hnutia v roku 1795: „Slovo tajný je vo vyšetrovacích spisoch veľmi frekventované. Okrem tajnej tlače a tajného spolčovania sa objavuje i tajný preklad, tajná distribúcia a tajný dovoz kníh. V kruhoch [uhorských] jakobínov sa robili tajné kroky a pohybovali sa tu tajní ateisti. Tajní agenti o tom všetkom referovali cisárovi v tajných správach“ – a štát stále ďalej pátral po „existencii tajnej tlačiarne“ (s. 20). Jej existencia v danej podobe sa však v uhorských pomeroch nikdy nepreukázala, akokoľvek sa stupňoval tlak a represálie z centra moci. Tajnú tlač zabezpečovali legálne a verejne fungujúce tlačiarne a prešetrovanie priestupkov tajnej tlače a falošných tiráží patrilo k štandardnému rituálu. Aj v ďalšej kapitole *Spiritus gallicus* mapuje autorka horlivosť cenzúry. Osobitnou témou kapitoly je uhorský snem, jeho príprava a zasadnutie od júna 1790 do marca 1791, v jeho deputáciách (komisiách) sa diskutovalo aj o cenzúre a slobode slova – autorka na základe rozboru zachovaných zápisníc a iných dokumentov sleduje vývoj plánovaného zákona o slobode tlače od prvého návrhu až po definitívny výsledok (s. 56). Na vývoji tejto politickej diskusie autorka príznačne ilustrovala, že vývoj v oblasti kontroly spoločenskej komunikácie sa uberal opačným smerom než debata na zasadnutiach prípravnej komisie (s. 60). Podobný obraz vývoja sa nám naskytá aj v podkapitole *Uhorské stolice v debate o slobode tlače* (s. 62-68), kde vidno, ako politické štruktúry na miestnej úrovni neraz zmierňovali, tlmili a spochybňovali predstavy a nariadenia z centra ústrednej moci, no aj takáto rebélia mala svoje hranice. Lokálne štruktúry sa pritom odvolávali tak na historické právo (napr. poukazovali na nevhodnú aplikáciu a interpretáciu článku č. 45 uhorského zákonníka z roku 1599), na deľbu legislatívnych právomocí v kráľovstve a na právne fakty, ale práve tak aj na filozofické a spoločenské aspekty rušenia „súkromných“ tlačiarní, obmedzovania poznania, vzdelávania a slobody slova atď. Napokon aj táto diskusia, reprezentovaná písomnými stanoviskami mnohých stolic, mala svoj príznačný koniec: cisár „v marci 1794 oznámil všetkým zapojeným stoliciam, že ich stanoviská nie sú koherentné so zákonmi, ústavou a zachovávaním verejného blaha. [...] Cisár pohrozil trestom za neposlušnosť a špeciálne Gemerskej stolici odkázal, že neschvaľuje jej odvážne, prudké a nevhodné výrazy“ (s. 66). Vývoj debaty o cenzúre a o slobode slova vo verejnom priestore (a príznačne aj jej koniec) je zreteľný tiež na podklade publikovaných textov, ktoré ukazujú, kam sa osvietenská rozprava o cenzúre posunula v zmenených porevolučných

podmienkach v priebehu niekoľko málo rokov – o slobode myslenia a tlače ako súčasť politických slobôd a konceptu moderného rozloženia spoločenskej moci sa síce teoretizovalo, no proti tomu však v reálnom živote stál politický koncept verejného pokoja a bezpečnosti, ktorý mal zraniteľnej moci zabezpečiť zachovanie *status quo*: „Sloboda tlače bola na výslni iba v debatách intelektuálov, na knižnom trhu jej bolo menej ako kedykoľvek predtým“ (s. 73-74). Cenzúra sa stala kompenzačným fenoménom moci aj strachu z jej ohrozenia.

V tretej kapitole *Tajný knižný obchod* ukazuje autorka zmeny týkajúce sa obchodu a zaobstarávania zakázaných kníh: posun od pomerne benevolentného zaobchádzania počas jozefínskeho uvoľnenia až po prepracovaný systém zavedený Františkom II. krátko po nástupe na trón v apríli 1792 a zdokonaľovaný v nasledujúcich rokoch. Opatrenia reglementovali činnosť kníhtlačiarov, kníhkupcov, kníhviazačov a vôbec všetkých, ktorí obchodovali s knihami. Nad nimi bdeli cenzori, ktorí dozerali, kontrolovali, preverovali, nahlasovali či konfiškovali. Novým bol dozor nad importom (prevozom) kníh pre vlastné použitie, kontrola poštových vozov (už aj problematické súkromné knihy podliehali povoleniu miestodržiteľstva na základe posúdenia cenzora a dovoz mohol byť povolený maximálne po jednom kuse tlače). Nová bola aj byrokratizácia tlačového dozoru: revízori (cenzori) mali každé tri mesiace podať výkaz o tom, komu a aké knihy povolili doviest; agenda cenzorov v typografických a kníhkupeckých centrách a v blízkosti tridsiatkových staníc (hraničných a colných staníc) sa podstatne rozrástla. V atmosfére stupňujúcich sa sťažností, udaní, prešetrovaní a hlavne v kombinácii bezmocnosti a paranoje zo zamorenia „demokratickými spismi“ napokon došlo až k nariadeniu z 18. apríla 1800, „aby na revíznych úradoch systematicky neprezerali len samotné knihy, ale aj to, v čom sa transportujú: obaly, resp. makulatúru slúžiacu ako obal, puzdrá a akýkoľvek pribalený papier a háčky“ (s. 79).

Samotný spôsob dozoru sa scentralizoval a zbyrokratizoval, namiesto lokálneho vyšetrovania sa etabloval systém hlásení a previerok, do ktorého boli zapojené všetky zložky disponujúce cenzorskými kompetenciami a miestodržiteľstvu na základe spustenia vyšetrovania chodili hlásenia zo všetkých miest a stolíc o výsledkoch pátrania. Pre zefektívnenie dozoru mestá a stolice mali povinnosť pre miestodržiteľstvo vypracovať evidenciu tlačiarňí, kníhkupcov a kníhviazačov vo svojom okruhu. Zároveň vidno, že knižný trh bol už ekonomickým odvetvím živiacim čoraz početnejšiu skupinu ľudí, tento ekonomický prúd nebolo možné zahatať, a preto sa prispôbil podmienkam svojím fungovaním v sivej zóne či v „neviditeľnom systéme“. Pri vyšetrovaní kníhkupci, prostredníci, špeditéri a ďalší prešetrovaní spravidla zahmlievali či klamali a na priznanie pravdy často zrejme ani nepomýšľali, často sa zásahy končili len napomenutím a vystríhaním. V etablovanom *paralelnom svete*, ako to nazvala autorka, sa siete z jedného miesta rozširovali podhubím po celej krajine i do zahraničia a vidíme len fragmenty prístupné na základe prameňov (hlásenia, vyšetrovania, konfiškačné protokoly) – produkty knižnej produkcie sa všakovakými kanálmi a netransparentnými distribúciami dostávali až do odľahlých končín. V závere analýzy fungovania *sietí* (distribučných i komunikačných), autorkou zhrnuté v podkapitole *Výpovede paralelného sveta* (s. 95-100), nájdeme zosumarizované nálezy vyplývajúce zo zriedkavých indícií a zmienok v cenzorských záznamoch a ďalších protokoloch, ktoré sa podarilo autorke zhromaždiť a prebádať. Spodné tajné prúdy komunikácie („Untergrund“) sú

reakciou na akciu štátnej a verejnej moci; jej kontroly a zákazy „cirkulácii nekonformného obsahu nezabránili, ale spôsobili vytváranie komunikačných kanálov skrytých pred okom dozorců, aby ju nastavili do neviditeľného módu“ (s. 97). K viditeľným dejinám knižného obchodu a čítania tak museli pribudnúť pokusy rekonštruovať a odkrývať ďalšie vrstvy, skryté a metodologicky ťažko uchopiteľné. V šedej zóne poloverejného, neverejného, tajného a zakázaného priestoru sa presadzovali aj radikálne a svojské idey a myšlienkové systémy, recepcia osvietenскеj filozofie, osvietenstvo prerastalo do osvietenectva: „Postupne sa ukazuje, že pochopenie účinnosti a rozptylu filozofických ideí nie je možné bez pochopenia reálnych komunikačných podmienok. Knižkupecké siete možno vnímať ako súčasť utajených priestorov v topografii neskorého osvietenstva – popri lôžach, salónoch, aristokratických domoch, čítárňach či miestach stretávania agentov“ (s. 100).

V ďalšej časti autorka preto prechádza k dejinám myslenia, k závažnej téme, ktorá sa často odbila na okraji skúmania osvietenstva, keď sa v kapitole *V tieni* v jej prvej podkapitole *Ateizmus v dejinách ideí* zaoberá ateistickou filozofiou a jej popularitou v dobovej recepcii osvietenских ideí. Obzvlášť v slovenských podmienkach konštatuje autorka absenciu výskumu popularity ateistickej filozofie a jednoznačnú dominanciu interpretácií „v intenciách tzv. kresťanskej tradície a kde sa iné tradície zdajú byť málo dôležitými a takmer neviditeľnými“, ako vyzdvihla už v úvode práce (s. 16-17). Proti takejto asymetrii v prístupe a interpretácii autorka chce uchopiť ateizmus v širokom sociálnom spektre – od nevzdelaných dedinských rúhačov až po vzdelaných recipientov kníh baróna Holbacha. Je to tiež pokus „aspoň podprahovo upozorniť, že všeobecné prehliadanie osvietenско-racionalistickej tradície v našich kultúrnych dejinách je možno jedným z dôvodov dehonestácie a devastácie racionality a sekularizmu v súčasnej spoločnosti“ (s. 17). Autorka správne pripomína, že ateizmus sa nezužuje na odmietanie existencie nadprirodzených bytostí, ale „jeho význam sa pohybuje od heréz, akejkol'vek kritiky cirkvi, [od] voľnomyšlienkarstva až po synonymum osvietenstva“ (s. 102). Dnes zrejme oddeľovanie vnímania politickej roly náboženstva od teologických tvrdení sa rodilo ťažko a v priebehu vývoja v novoveku bolo smerovanie k takémuto vnímaniu biľagované ako deizmus alebo ateizmus, odklon od etablovaného náboženského názoru viedol ku kriminalizácii a k vytvoreniu stereotypu „rúhača“ ako „človeka, ktorý už svojím správaním vzbudzuje odpor“ a je výtržníkom a narušiteľom spoluzitia v spoločnosti: „Inštrumentalizácia rúhačstva umožňovala likvidáciu nebezpečných a ‚verejne škodlivých‘ živlov a vytvorila tradíciu vnímania neveriaceho ako nebezpečného a všeobecne škodlivého jedinca“ (s. 104). Autorka si, samozrejme, uvedomuje heuristický problém pojmu ateizmus v intervale od artikulovanej bezbožnosti až po filozofický ateizmus. V zaujímavej podkapitole *Athei a neznabohovia – obraz nepriateľa* (s. 105-112) integruje dejiny myslenia, výskum dejín tajnej knižnej distribúcie a koncept podsvetia („Untergrund“). Cenzúra neraz hraničila s paranojou a produkovala tomu zodpovedajúci aktivizmus (na obvinenie z ateizmu postačovalo už preukázanie vlastníctva nevhodných kníh); odkrývať hranicu medzi ohováraním, udávaním a skutočným ateizmom vyšetrovaných osôb je však nesmierne problematické, keďže často pramene (vyšetrovacie protokoly) približujú len stanovisko jednej strany. Prínosom je poukázanie na kvalitatívny a kvantitatívny „rozptyl medzi hostincom, kaviarňou a študentským prostredím“, i keď je obťažné viesť líniu „medzi vedo-

mím aktérov a tým, čo bolo len súčasťou špecifickej atmosféry doby“ (s. 116). Doboví cenzori si boli vedomí problému deliacich línií: filozofický ateizmus, (mäkšia) naturalisticko-deistická tradícia či diskutabilná hranica medzi vyzretým ateistickým stanoviskom a voľnomyšlienkáarskou módou, t. j. inštinktívnou túžbou po novotách, to všetko predstavovalo pre nich ohrozenie, preto upozorňovali na „neviditeľnú, latentnú podobu šírenia nevhodnej filozofie“, ktorá úvahami o existencii boha, nesmrteľnosti duše, večnom treste, slobode atď. „v konečnom dôsledku podporuje sektárov, ateistov a materialistov“ (s. 119).

Po kapitole o dobrodružstvách bratancov Trenckovcov autorka napokon v poslednej kapitole, ktorej názov *Zverejniť – utajiť* evokuje tradičnú dilemu či dichotómiu pri zaobchádzaní s problematickou informáciou, poukazuje na zaobchádzanie s problematickými obsahmi. Formy a aj stupne závažnosti boli rozličné. Šírené výhradné texty, krátke satirické básničky a podobné texty mávali formu paškvilov, boli často na vidieku dielami polovzdelaných rozhorčených autorov, v konečnom dôsledku s banálnymi obsahmi, pre čo boli často prehliadaným priestorom komunikačnej kultúry. Veľkými témami boli oproti tomu revolúcia a uhorské emancipačné procesy, hlavne v súvislosti s konaným uhorským snemom, asi najviac reflektovaný priestor anonymnej politickej publicistiky (s. 164). Ale nielen pozitívne či negatívne ohlasy na revolúciu v roztratených pozostalostných písomnostiach odrážajú charakter doby (s. 172), aj ďalšie žánre, napr. travestie antických diel, zohrávali svoju úlohu a dostávali sa do kontextu politiky, kritiky a cenzúry. Satirické formy príležitostnej poézie zas pripomínajú, ako sa zašlá atmosféra jedinečnej epochy 80. aj 90. rokov 18. storočia prelievala do prvej tretiny 19. storočia (s. 175). Tvorivosť sa však prejavuje po oboch stranách pomyselných barikád, keď napr. pohrávajúc sa s travestiou biblických tém (*Plač proroka Jeremiáša*) chce konzervatívny autor preukázať, že „nemravný život a nešťastné manželstvá sú teda dôsledkom toho, že ľudia namiesto Sv. písma čítajú romány“ (s. 177). Významnú úlohu zohrávali, samozrejme, drobné žánre – príležitostná poézia, pieseň, reč, kázeň, modlitba či vtipný text –, často v sivej zóne obchádzania cenzúrnej procedúry, ako marginálny príležitostný produkt zväčša s nízkym nákladom na súkromné použitie, rovnako ako podceňované pamätníky („štambúchy“), zmes reprezentujúca duchovný svet strednej vrstvy svojej doby. Mnohé texty zostali rukopismi a mnohé vo finále ani neboli určené na nejaké zverejnenie tlačou a predajom.

Kniha predstavuje jedinečnú sondu do epochy, ktorá bola na ceste k modernej spoločnosti prelomová, no ktorá v slovenskej historiografii a v záujme verejnosti zostáva (la) akosi bokom, keďže pri tradičnom vyškrabkovaní slovenskosti v dejoch minulosti a konštruovaní víťazného etablovania Slovákov nemohla dostatočne poslúžiť tomuto nacionálnemu konštruktú, nanajvýš mohla k nemu prispieť čriepkami tradovaného kliše slovenskej zbožnosti, čo celkovo nezapadalo vhodne do národnoemancipačného naratívu. Autorkin pohľad poskytuje prierez lokálnymi prejavmi osvietenstva, verejným „osvietenectvom“ i jeho protireakciou; ich pochopenie na pozadí cirkulácie ideí si vyžaduje „odvrátiť pozornosť od verejného a kontrolovaného k neverejnému a nekontrolovateľnému“ (s. 189), k osobitnej zóne *literárneho podsvetia* a *komunikačného suterénu*. Prejavy subverzie a konšpirácie, rozhodujúce pri presadzovaní radikálnych naratívov, samozrejme, prinášajú dnes problémy pramennej bázy: „Ako dnes preukázať to, čo malo byť už v dobe svojej existencie neviditeľné a nepre-

ukázateľné a neupadnúť do nepodložených špekulácií? Existenciu tajných priestorov môžeme preukázať len vďaka čiastkovým štúdiám, ktoré vznikli na základe existencie relevantných prameňov“ – pričom sa autorka „nemohla spoľahnúť na niekoľko oporných zdrojov, ale naopak bádanie sa rozplývalo v drobných a na prvý pohľad banálnych zmienkach identifikovaných v rozsiahlej báze prameňov od oficiálnych cenzorských dokumentov, dokumentov župnej a mestskej správy, korešpondencie, zmienok v dobovej literatúre, v rukopisných pozostalostiach, rukopisných zbierkach historických knižníc. [...] Ale ako správne interpretovať existenciu takýchto rukopisov nejasného pôvodu bez akéhokoľvek kontextu?“ (s. 189-190).

Treba vyzdvihnúť a oceniť, že autorka v práci dejiny typografickej kultúry nezužuje na dejiny tlačенých textov, ale v plnej miere do svojich úvah zapája aj rukopisné šírenie slova: rukopisný pamflet a leták konca 18. storočia plnil ako „rukopisné a takmer nekontrolovateľné médium v relatívne bezpečnom tieni kontrolovaného typografického média“ rozličné funkcie, nemusel odrážať len tzv. veľkú politiku, „prvoplánovo revolučný obsah, ale zrkadlil napätie a konflikty vo vzťahových a mocenských mikroštruktúrach obcí a mestečiek“ (s. 194), odrážal kolorit doby v miestnych pomeroch a napriek všetkým heuristickým úskaliam nám poskytuje jedinečný pohľad na fungovanie historickej spoločnosti.

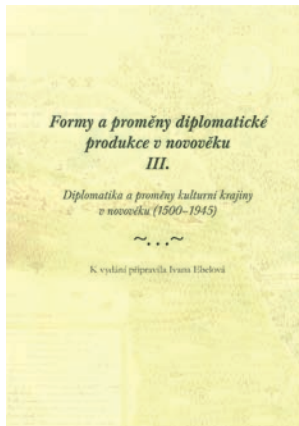
Výsledkom autorkinho skúmania je nielen prelomenie tradičných rámcov náboženského či nacionálneho diskurzu – práca cielene presahuje tak konvenčné konfesijné zorné polia, ako aj tradované vypreparované schémy smerujúce k heroizácii národného obrodenia –, ale predovšetkým hľadanie invariantnej odpovede na jednu z ústredných otázok sociálnej komunikácie: *Kde sú hranice slobody slova a aké myšlienky sú pre spoločnosť naozaj nebezpečné*, čím kniha umne prekonáva hranice sledovanej epochy pojozefínskej „reakcie“ a reflektuje problém postupného utužovania vládneho a spoločenského poriadku v mene vyššej idey poriadku a stability spoločnosti a štátu, pre dobre mienené „vyššie dobro“. Táto téma je nadčasová. Minulosť i prítomnosť sa pri tomto zamyslení vo svojej podstate stierajú, keď otázky a problémy zbavené starých kulís defilujú pred nami v zostavách, ktoré rezonujú v našom vedomí dodnes. Potom už nejde ani o Jozefa, Leopolda či Františka, ani o lokálnych cenzorov, ale o otázky hraníc slobody a o medze slobody medzi individuum a spoločnosťou a o posvätenie prostriedkov na dosiahnutie účelov a cieľov, ktoré sa nám predkladajú – oktrojújú – ako „vyššie“ a neraz ako „najvyššie“. Pamflety, letáky, nekonsenzuálne tlače atď. ako prejavy komunikačného média v dvoch paralelných dimenziách, tak v slobodnom, keďže utajenom priestore chráneného anonymného autora a šíriteľa, ako aj v sankcionovanom verejnom priestore, kde mali obsahom zasiahnuť recipienta i predmet kritiky, podávajú viac než obraz doby, v ktorej si moc nevedela dať rady s reglementáciou a kontrolou spoločnosti. Či už dedinské a lokálne pamflety k miestnym problémom alebo politická a antiklerikálna publicistika a propaganda (hlavný terč disciplinizácie), leták „bez vnímania oboch polôh pamfletizmu [...] nemôžeme pochopiť v celej jeho šírke a uvedomiť si, ako nápadne pripomína komunikáciu a sociálne siete našej doby“ (s. 194).

Je zásluhou autorky, že nám predviedla svet dobovej komunikácie mimo tradične reflektovanú tzv. „republiku vzdelancov“ a mimo oficiálnych kánonov intelektuálnej komunity, aby čitateľ získal obraz o spoločnosti zdola, „z jej stredu“. Je to exkurz

z dejín „veľkých“ k ich základom a pripomenutie, ako dejiny vznikajú a fungujú vždy zdola. Taktiež je to pripomenutie toho, ako veľmi sme pri našom vnímaní a poznávaní histórie závislí od pramennej základne a jej spracovania, a v neposlednom rade tiež odkaz na metodologickú výzvu historiografie 19. storočia, keď sa v reflexii vraciame k diskrepancii medzi históriou a minulosťou a skúmame, koľko minulosti sa pretavuje do histórie.

Peter M. Zigmán
Friedrich-Schiller-Universität Jena

EBELOVÁ, Ivana (ed.). *FORMY A PROMĚNY DIPLOMATICKÉ PRODUKCE V NOVOVĚKU III. DIPLOMATIKA A PROMĚNY KULTURNÍ KRAJINY V NOVOVĚKU (1500 – 1945)*. Praha : Národní archiv – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2019, 272 s. ISBN 978-80-7469-098-3 (NA) a ISBN 978-80-7308-933-7 (FF UK).

Štrnásť príspevkov zborníka z tretieho seminára na tému foriem a premien diplomatickej produkcie v novoveku sa na rozdiel od predchádzajúcich seminárov českých, moravských a slovenských archivárov zameriava na jednu konkrétnu tému. Odras premien kultúrnej krajiny v archívnych dokumentoch diplomatického charakteru osvetľujú autori z viacerých perspektív, pričom však nie každý autor vo svojom príspevku zohľadňuje obe stránky problematiky. Viacerí autori sa zaoberajú problematikou zemských hraníc aj hraníc cirkevných a šľachtických panstiev a súvisiacimi hraničnými spormi, ale tiež evidenciou pozemkového majetku a zmenami jeho vlastníctva. Ďalší popritom neopomínajú ani písomnosti, v ktorých sú tieto vlastnícke pomery evidované, pričom,

prirodzene, venujú pozornosť hlavne urbárom, ale i mapám a plánom.

Hneď v prvom príspevku ukazuje Zdeněk Hojda možnosti analýzy popisov hraníc panstiev na príklade kláštorného panstva Plasy v 18. storočí. Jeho štúdia zároveň prináša aj akýsi metodologický vstup do témy, pretože krátko sumarizuje doterajšie publikácie k téme a na konkrétnom príklade predstavuje základné možnosti analýzy tohto druhu prameňa. Nasleduje niekoľko príspevkov venovaných rôznym dokumentom diplomatickej povahy z obdobia 17. storočia. Michal Severa na príklade konvolútu písomností analyzuje hraničný spor medzi dvomi panstvami vo východných Čechách v období okolo polovice 17. storočia. Okrem popisu základnej povahy sporu rozoberá z diplomatického hľadiska aj spomínaný konvolút.

Obraz krajiny skúma na základe Broumovského Hesseliovoho urbára z roku 1676 Vladimír Waage. Leoš Zich predstavuje obraz krajiny v 17. a 18. storočí zachytený v archívnych dokumentoch pražskej arcidiecézy. Morave v rovnakom období sa vo

svojom príspevku venuje Zbyněk Sviták. Zameriava sa na špecifickú prax šírenia panovníckych nariadení štátnou správou. Čitateľov oboznamuje so špecifickými dokumentmi, ako sú doručovacie registre poslov, na základe ktorých opisuje doručovacia prax a čas potrebný na vyhlásenie normatívnych nariadení. Pracovníci Národného archívu v Prahe Filip Paulus a Šárka Steinová sa vo svojom príspevku zameriávajú na translokačné plány židovského osídlenia na Morave v zrkadle diplomatických dokumentov z prvej polovice 18. storočia. Rovnakí autori osvetľujú na príklade zaniknutej obce Česká Kubička premenu krajiny na česko-bavorskej hranici v priebehu raného novoveku.

Tri príspevky sa zaoberajú lesníckou problematikou, tak ako ju reflektovali úradné písomnosti od 17. po začiatok 20. storočia. V príspevku Leoša Pechu je predstavená agenda odlesňovania pozdĺž ciest v regióne Znojmo. Slovenský kolega Miroslav Nemeč zasa priblížil stav mestských lesov Ružomberka v prvej polovici 19. storočia. Téma ochrany lesa sa na základe úradných písomností okresných úradov v Humpolci, Pelhřimove a Kamenici nad Lipou venoval Pavel Holub.

Veľmi špecifickou témou sa zaoberá Marie Macková, ktorá v krátkosti predstavuje popisy krajiny, tak ako ich videli nielen vrchnostenský úradníci, ale aj samotní obyvatelia. Prostredníctvom spisov patrimoniálnej správy ukazuje tieto opisy krajiny na príklade roztrúsených zmienok zachytávajúcich miesta násilných úmrtí ako príležitosť analyzovať rozličné spôsoby vnímania krajiny oboma skupinami. Vzhľadom na krátkosť textu je však jej príspevok skôr inšpiráciou pre ďalšie bádanie.

Posledné tri príspevky zborníka sú venované obdobiu prvej polovice 20. storočia. Pavel Dufek sa zaoberá premenami vlastníckych pomerov počas pozemkových reforiem v rokoch 1918 až 1945 na základe plánov a máp z Národného archívu v Prahe. Zdeňka Kokošková sa taktiež zameriava na kartografické diela. Autorka skúma mapy ako súčasť spisového materiálu najvyšších okupačných úradov Protektorátu Čechy a Morava. V poslednom príspevku sa Milada Sekyrková venuje prameňom k majetkovej držbe a obrazu krajiny v Čechách okolo roku 1945. Špeciálne ju pritom zaujíma proces vysídlenia nemeckého obyvateľstva po skončení 2. svetovej vojny a hlavne jeho odrazu v podnikových fondoch po bývalých nemeckých majiteľoch v Sudetách.

Zborník zo seminára dopĺňa 40-stranová farebná obrazová príloha zachytávajúca dokumenty analyzované v jednotlivých príspevkoch. Ako to už býva bežné v tomto type publikácie, jednotlivé výstupy sú rôznej kvality a rozsahu, pričom ale väčšina príspevkov zohľadňuje základné tematické zameranie zborníka. Čitatelia sa vďaka nemu môžu oboznámiť s témou výskumu historickej podoby krajiny a s výpovednou hodnotou rôznych typov archívnych dokumentov, pričom mnohé nie sú iba diplomatickej povahy.

Peter Konečný
Slovenský národný archív,
špecializované pracovisko
Slovenský banský archív v Banskej Štiavnici

KLEIBL, Martin. *POČIATKY FOTOGRAFIE NA SLOVENSKU 1839 – 1918*. Bratislava : FOTOFO Stredoeurópsky dom fotografie a Múzeum fotografie, 2020, 103 s. ISBN 978-80-85739-83-1.

Martin Kleibl (*1981), kurátor jediného Múzea fotografie v Slovenskej republike, publikoval v roku 2020 knihu s názvom *Počiatky fotografie na Slovensku 1839 – 1918*. Význam tejto publikácie pre kultúru fotografického sveta u nás zdôrazňuje ocenenie autora titulom *Fotograf roka 2020*. Publikácia vychádza z výstavnej a výskumnej činnosti Múzea fotografie a poskytuje základné informácie o historickej a technickej stránke fotografie. Je rozdelená do štyroch kapitol, v ktorých autor prevedie čitateľa od počiatku vzniku prvej fotografie, cez historické fotografické techniky praktikované vo svete a na Slovensku. Autor sa venuje viacerým typom fotografických zariadení, tiež predstavuje významné osobnosti, ktoré

výrazne ovplyvnili vývoj fotografie v našom regióne. Publikácia je písaná v slovenskom a anglickom jazyku, čo rozširuje pole pôsobnosti aj medzi zahraničných čitateľov. Pútať súčasťou knihy je bohatá obrazová príloha fotografií z viacerých inštitúcií (Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici, Štátny archív v Levoči, Múzeum mesta Bratislavy, Slovenská národná knižnica – Literárny archív v Martine, Albertina Museum vo Viedni) i súkromných zbierok (archív autora, Fera Tomíka, Katedry fotografie a Katedry reštaurovania VŠVU v Bratislave).

Fotografia prešla za svoju pomerne krátku históriu dlhú cestu. Od roku 1839, keď Louis Daguerre (1787 – 1851) patentoval prvú svetlostálu fotografiu, radikálne zmenila svet. Spočiatku sa používala ako pomôcka pri práci maliara, časom si ale okrem umeleckého sveta našla uplatnenie aj vo vede a technike, v oblastiach ako je astronómia, mikrobiológia, kartografia či medicína. Aj keď princíp fungovania základných fotografických zariadení bol známy už pred vynájdením fotografie, ukázalo sa, že ustáliť obraz je oveľa náročnejší proces, než ho premietiť. Po desaťročiach zdokonaľovania a vylepšovania materiálnej a technologickej stránky fotografie, fotografickej optiky a chemických postupov, sa stala fotografia verejne uznávanou vedeckou formou umenia a dnes tvorí súčasť každodenného života.

Prvá kapitola s názvom *Počiatky fotografie* je rozdelená do viacerých podkapitol, vo všeobecnosti poskytujúcich prehľad vývoja fotografie vo svete. Priblížením mien a životov priekopníkov fotografickej sféry ako Jozef Maximilián Petzval (1807 – 1891), Imrich Emanuel Roth (1814 – 1885), Eduard Kozics (1829 – 1874), Karol Körper (1845 – 1923), Vojtech Mindszenty (1874 – 1946) a Vojtech Alexander (1857 – 1916) je v tejto časti cielená pozornosť aj na počiatky fotografie na Slovensku. Každý zo spomenutých pionierov prispel svojím dielom do histórie fotografického sveta u nás. Prevratný vynález objektívu Petzvala pomohol skrátiť čas expozície z niekoľkých minút na pár sekúnd. Fotografie Imricha Emanuela Rotha, známeho pre ateliérové portréty rómskeho etnika, umožňujú študovať sociologické a etnické aspekty

minulého života. V spojení fotografie s vedou tkvie veľkosť diela Vojtecha Alexandra, ktorý svoju medicínsku prax prepojil s X-lúčmi, čím sa stal priekopníkom röntgenológie. Fotografické osobnosti Eduard Nepomuk Kozics, ktorý ako jediný v Bratislave zhotovoval portréty v životnej veľkosti, či používal umelé osvetlenie; Karol Körper, prvý bratislavský zakladateľ siete fotozberní a Vojtech Mindszenty, ambiciózny fotograf, využívajúci vo svojej tvorbe širokú škálu techník, sú považovaní za významnú trojicu formujúcu počiatky bratislavskej fotografie. V kvalite a kvantite fotografických ateliérov bola Bratislava v druhej polovici 19. storočia na úrovni porovnateľnej s Viedňou a Budapešťou.

Nasledujúca kapitola *Historické fotografické procesy* obsahuje historické pozadie so stručnou charakteristikou vybraných historických fotografických procesov. Spomína dagerotypiu, prvú v praxi využívanú fotografickú techniku, kalotypiu, ambrotypiu, ferotypiu, sklenený negatív, albumínovú, kolódiovú a želatínovú fotografiu, ktorá sa od jej objavenia v roku 1871 používa prakticky dodnes. K danej historickej technike je v obrazovej časti kapitoly uvedená fotografia vyhotovená konkrétnym fotografickým procesom. Želatínovú fotografiu napríklad reprezentuje fotografia Gustáva Lögera s názvom *Tri ženy v kroji* približne z roku 1890.

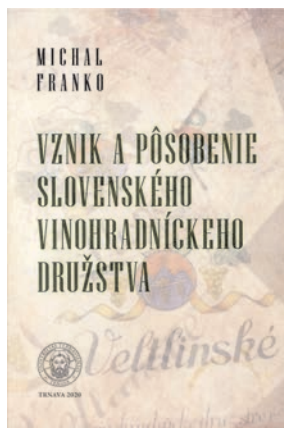
Zameraním kapitoly *Fotografická technika* je technická stránka fotografie. Autor sa v nej venuje ateliéru a vysvetľuje princíp fungovania viacerých druhov fotografických prístrojov. Kapitulu navyše obohacujú diela Karola Divalda (1830 – 1897) a Gustáva Matza (1860 – 1903), fotografov pôsobiacich na území dnešného východného Slovenska, ktorí sa mimo ateliérovej portrétnej tvorby venovali aj fotografovaniu v exteriéri. Trojicu dôležitých mien spomenutých v tejto časti uzatvára Pavol Sochán (1862 – 1941), ktorého význam spočíva v dokumentovaní zvykov a tradícií ľudí žijúcich na slovenských dedinách, čím by sa dal označiť za priekopníka etnografickej fotografie.

Záver publikácie tvorí časová os, resp. akési zhrnutie významných míľnikov evolúcie fotografickej techniky. Táto kapitola s názvom *Vývoj fotografickej techniky* začína augustom 1839, keď bol vynález fotografie sprístupnený celému svetu, a končí rokom 1913, keď Oscar Barnack skonštruoval prvý prototyp prístroja Leica s formátom negatívu 24 × 36 mm.

Podľa slov autora by táto kniha mala slúžiť ako „odrazový mostík“ poskytujúci základné informácie o histórii a vývoji fotografie vo svete, predovšetkým ale v našom regióne. Nekladie si za cieľ podať kompletný a definitívny výklad vývoja fotografie, chce skôr vzbudiť záujem o históriu fotografie z obdobia druhej polovice 19. storočia a začiatku 20. storočia, etapy, ktorá u nás nie je dostatočne známa. Určite môže slúžiť ako vhodný informačný zdroj pre široké spektrum záujemcov o históriu fotografického média tohto obdobia. Predmetná publikácia tvorí v oblasti fotografie prínos pre poznanie nášho kultúrneho dedičstva. Poskytuje poznatky nielen o fotografii ako takej, ale zároveň približuje mená a diela významných fotografov z nášho územia, ktorých tvorba ponúka jedinečné svedectvo o podobe miest a obyvateľov minulej doby.

Dušana Grešová
Slovenský národný archív

FRANKO, Michal. *VZNIK A PÔSOBENIE SLOVENSKEHO VINOHRADNÍCKEHO DRUŽSTVA*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2020, 149 s. ISBN 978-80-568-0251-9.

Meno Michal Franko určite nie je neznáme nikomu, kto sa zaujíma o dejiny vinárstva a vinohradníctva. V najnovšej monografii sa rozhodol vybočiť zo zamerania svojho predchádzajúceho výskumu. Neopustil síce Malokarpatskú oblasť, no po publikovaní viacerých prác zameraných najmä na obdobie novoveku začal skúmať vývoj a premeny tu najššieho vinohradníctva v 20. storočí.

Slovenské vinohradnícke družstvo je pojem, s ktorým sme sa doteraz mohli stretnúť v dielach zasvätených združstevňovaniu, poľnohospodárstvu v prvej polovici 20. storočia alebo vývoju vinohradníctva do súčasnosti. Málokedy šlo o viac než o niekoľko odsekov alebo poznámku pod čiarou. Práca *Vznik a pôsobenie Slovenského vinohradníckeho družstva* tak po prvýkrát komplexne predstavuje vznik, pôsobenie a zánik družstva, ale zároveň ho zasadzujú do historicko-hospodárskeho kontextu, a to najmä s využitím archívnych dokumentov, doplnených o kontext pomocou doteraz publikovanej relevantnej literatúry.

Kniha je rozdelená do ôsmich hlavných častí. V úvode autor stručne zmieňuje okolnosti vzniku družstva, pramene, ktoré pri výskume využíval, ako aj svoju motíváciu pre napísanie tohto diela.

V druhej kapitole predstavuje hospodársky vývoj v Československu približne od začiatku 20. storočia do roku 1939, pričom sa zameriava najmä na negatívne faktory, ako napríklad na následky Veľkej hospodárskej krízy na kúpyschopnosť obyvateľstva či následky nepriaznivých prírodných podmienok na poľnohospodárstvo. Zdôrazňuje najmä obmedzené možnosti jednotlivých vinohradníkov čeliť týmto ťažko ovplyvniteľným činiteľom.

Samostatná podkapitola sa venuje stavu vinohradníctva v regióne pred vznikom družstva. Prvé vinohradnícke spolky sa objavili už v 19. storočí. Ich úlohou bola vzájomná výpomoc vinohradníkov, šírenie osvety a ochrana úrody. Poukazuje na rozličné možnosti rozvoja vinohradníctva medzi menšími a bohatšími vinohradníkmi, ktorí mali väčšie možnosti investovať do moderných postupov a mechanizácie, čím sa rozdiely v majetkových pomeroch naďalej zväčšovali. Pri pestovaní viniča bola vždy dôležitá prevencia pred šírením chorôb, pričom najväčší dopad v tomto období je prikladaný epidémiám fyloxéry a perenospóry. Okrem nepriazne počasia mal na vinohradníctvo negatívny dopad aj úbytok pracovnej sily počas prvej svetovej vojny, ktorý nedokázalo vykompenzovať ani prideľovanie vojnových zajatcov na práce vo vinohradoch. Vysoké náklady na prácu a pestovanie viniča sa odzrkadlili v rastúcich cenách. Podkapitola je zakončená vznikom Zväzu vinárskych spolkov v roku 1921, ktorý mal reprezentovať záujmy vinohradníkov pri jednaní so štátnymi orgánmi. Podkapitola nie je radená striktné chronologicky, čo mierne sťažuje orientáciu.

Tretia kapitola je zameraná na okolnosti vzniku Slovenského vinohradníckeho družstva (ďalej SVD). Stručne sú v nej zhrnuté dôvody zmienené v predchádzajúcich častiach knihy. Zväz vinárskych spolkov hľadal riešenie problémov spojených s kolísajúcimi cenami, rastúcimi nákladmi a konkurenciou dovážaného vína.

Nasledujúca podkapitola sa podrobne venuje založeniu družstva, ktoré bolo podmienené hospodárskym a finančným vývojom v 30. rokoch 20. storočia, ako aj rastúcou nespokojnosťou vinohradníkov. Tí mali len obmedzené možnosti obrany pred rastúcim daňovým a byrokratickým zaťažením a riešenie situácie hľadali na spoločných schôdzkach v Pezinku a Bratislave. Ako najvýznamnejšieho iniciátora vzniku družstva autor menuje Štefana Čačka, generálneho tajomníka Zemedelskej rady pre Slovensko. Prvé valné zhromaždenie družstva sa konalo 25. apríla 1936 v Pezinku, kde bola umiestnená centrála družstva, ako aj hlavný sklad.

V štvrtej kapitole sú podrobne rozvedené stanovy družstva, schválené na prvom valnom zhromaždení. Jednotlivé časti sú rozdelené do podkapitol, pričom niektoré sú ešte ďalej členené. Stanovy ako hlavný právny predpis pre fungovanie družstva definovali účel a úlohy družstva, jeho orgány, úradníkov, odmeny im prináležiace, mechanizmy vnútornej kontroly a podmienky, za ktorých mohlo družstvo zaniknúť. Autor jednotlivé body upresňuje a vhodne dopĺňa vysvetľujúcimi poznámkami pod čiarou. Jedinou výnimkou je poznámka č. 65, v ktorej kapitola č. 4 nelogicky odkazuje sama na seba. Delenie tejto časti pôsobí nesúrodým dojmom, napríklad ústredné orgány družstva sú uvedené v jednej podkapitole, kým bodom stanov o účtovníkovi, pokladníkovi a správcovi sú venované samostatné krátke podkapitoly. Autor s najväčšou pravdepodobnosťou sledoval pôvodnú štruktúru stanov, no vyhol sa suchému vymenúvaniu bodov a použitá forma je i tak spracovaná prehľadne a zrozumiteľne.

Majetok a budovanie infraštruktúry družstva popisuje piata kapitola. Centrálnym objektom SVD bol práve Pezinský zámok, ktorý si pôvodne družstvo prenajímalo, a v roku 1939 ho od mesta odkúpilo. Práve okolnostiam dražby je venovaná rozsiahla podkapitola. Zámok sa totiž pokúsila získať Deutsche Partei, ktorú od účasti na dražbe odradila až dodatočná podmienka, ktorá majiteľa zámku zaväzovala dodržiavať existujúce nájomné zmluvy, a priebeh tejto dražby je podrobne rozpracovaný. Ďalšia podkapitola je venovaná investíciám do rekonštrukcií a modernizácií získaných priestorov.

Obsahom šiestej kapitoly je popis samotnej činnosti družstva pri napĺňaní cieľov stanovených pri jeho založení. Rozvoj vinohradníckej výroby prebiehal prostredníctvom výkupu hrozna, muštu a vína a ich následným spracovaním. Pre takto získané produkty hľadlo družstvo vlastných odberateľov. Jeho činnosť spočiatku nebola jednoduchá. Na svoje fungovanie potrebovalo zabezpečiť finančné prostriedky prostredníctvom pôžičiek. Autor sa venuje problematike získavania členov družstva, popisuje zakladanie filiálnych pivníc v celom regióne, ktoré boli kľúčové pre fungovanie SVD, ako aj spoluprácu s roľníckymi družstevnými ústredňami, vďaka ktorej družstvo vyriešilo problémy s hľadaním odbytísk vína.

Družstvo sa pomerne dobre vyrovnávalo s problémami, ktoré prinášala neistota vojnového hospodárstva po roku 1939; následkom prechodu vojnového frontu je venovaná samostatná podkapitola. Majetok družstva ani zásoby vína neboli zásadne poškodené a už 28. apríla 1945 bola uzatvorená zmluva o zásobovaní jednotiek Čerenej armády vínom, v období tesne po vojne muselo družstvo zabezpečovať dodávky

vína aj pre nemocnice a sociálne ustanovizne. Družstvo sa nevyhlo ani povojnovým čistkám, v rámci ktorých boli vylúčení kolaboranti a členovia nemeckej a maďarskej národnosti.

Ďalšia podkapitola je zameraná na povojnové obdobie, v ktorom sa družstvu napriek všetkým okolnostiam darilo ďalej sa rozvíjať. Získavalo ďalšie priestory a rozširovalo svoje aktivity v pestovaní viniča a obchode s vínom. V roku 1947 bol založený Zväz vinohradníckych družstiev v Bratislave, ktorého najvýznamnejším členom bolo práve Slovenské vinohradnícke družstvo. Zväz mal pozdvihnúť spoluprácu vinohradníkov a rozvoj pestovania a obchodu s vínom a inými výrobkami na vyššiu úroveň.

Už v roku 1948 sa prejavili prvé snahy o centrálné riadenie hospodárstva. Vznikali družstvá s výhradným právom pre výkup poľnohospodárskych výrobkov, čo výrazne obmedzilo činnosť roľníckych družstevných ústrední, s ktorými družstvo spolupracovalo. Družstvu sa darilo pokračovať vo svojej činnosti až do roku 1951, keď bola zriadená nákupná správa a družstvo stratilo právo na výkup hrozna a vína. Slovenské vinohradnícke družstvo tak bolo 6. septembra 1951 začlenené do Slovenských vinárskych závodov, n. p., a to vrátane všetkých priestorov a nemalých finančných prostriedkov.

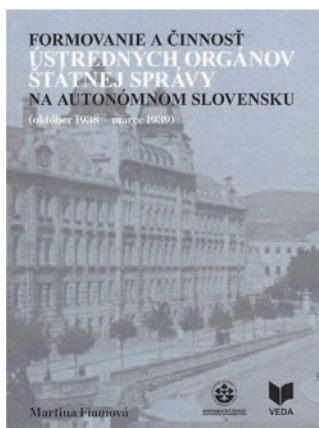
V závere autor hodnotí činnosť družstva ako podnikateľského subjektu, ktorý výraznou mierou prispel k rozvoju malokarpatského vinohradníctva v kritickom období. Zásľuhu pripisuje skutočnosti, že vo vedení družstva pôsobili nielen úradníci, ale aj skúsení a zruční vinohradníci. Vymenúva konkrétne osobnosti, ktoré podľa jeho mienky najväčšmi prispeli k vybudovaniu družstva. Neopomína ani vplyv dobrých kontaktov na vedúcich štátnych miestach a kooperáciu s inými družstevnými subjektmi, ktoré zo vzájomnej spolupráce profitovali.

Zmieňuje však aj rozpory medzi záujmami družstva a jednotlivých vinohradníkov. Tých sa SVD aj napriek tomu snažilo zastupovať pred štátnou správou ako kolektívny orgán a chrániť ich v prelomových obdobiach. Autor považuje úlohu družstva za kľúčovú pre vybudovanie konkurencieschopnosti domácich vín oproti tým dovázaným. Zdôrazňuje jeho pozitívny vplyv ako vzor pri zakladaní ďalších vinohradníckych družstiev.

Môžeme skonštatovať, že autor vďaka dôslednému výskumu doteraz nepublikovaných archívnych dokumentov vytvoril skutočne prínosné dielo, ktorým doplnil poznatky nielen o vývoji vinárstva a vinohradníctva, ale aj o vývoji hospodárskych dejín regiónu a regionálnych dejín Pezinka. Družstvo počas svojho fungovania pomohlo zachovať a rozvíjať stáročné tradície malokarpatského vinohradníctva, na ktorých stoja i súčasné úspešné vinárske podniky. Túto monografiu nemôže obísť nikto, kto sa venuje najnovším dejinám vinárstva a vinohradníctva, ale aj hospodárskym dejinám vo všeobecnosti.

Jakub Roháč
Štátny archív v Trnave
a Katedra archívnictva a PVH
Filozofickej fakulty
Univerzity Komenského v Bratislave

FIAMOVÁ, Martina. *FORMOVANIE A ČINNOSŤ ÚSTREDNÝCH ORGÁNOV ŠTÁTNEJ SPRÁVY NA AUTONÓMNOM SLOVENSKU (október 1938 – marec 1939)*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2020, 263 s. ISBN 978-80-224-1855-3.

Ako už názov naznačuje, publikácia pracovníčky Historického ústavu SAV Martiny Fiamovej *Formovanie a činnosť ústredných orgánov štátnej správy na autonómnom Slovensku (október 1938 – marec 1939)* sa zaoberá analýzou vývoja štátnej správy a jej inštitúcií na Slovensku v krátkom období existencie 2. republiky, resp. Česko-Slovenskej republiky. Tejto téme sa v doterajšej slovenskej historiografii venovalo pár štúdií a až doteraz nebola komplexne spracovaná samostatnou monografiou.

Prvá kapitola popisuje udalosti z konca septembra a začiatku októbra 1938, keď bolo napätie na medzinárodnej scéne, ktoré vyvolávalo nacistické Nemecko, aspoň na čas utlmené podpisom Mníchovskej dohody.

Jedným z dôsledkov dohody bolo aj prehodnotenie dovtedajšieho štátno-právneho usporiadania Československa. Potrebu väčšej decentralizácie ČSR si v polovici roku 1938 uvedomovali takmer všetky politické strany, išlo len o to, akou formou sa uskutočnia. Medzinárodné okolnosti nakoniec priali predstaviteľom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, ktorým sa pod nátlakom podarilo presadiť svoj program autonómie. Na chod udalostí sa pokúšali mať dosah aj ostatné politické strany na Slovensku, ale vedúcou silou bola jednoznačne HSĽS. Politickú dohodu o vyhlásení autonómie sa podarilo prijať na stretnutí v Žiline, kde bola prijatá tzv. Žilinská dohoda, ktorú okrem predstaviteľov ľudákov podpísali aj zástupcovia agrárnikov, lidovcov, národných socialistov, živnostníkov, SNS a iných.

Nasledujúca časť publikácie sa už zaoberá samotným kreovaním autonómnych inštitúcií, pričom sa nová vláda mohla oprieť o už jestvujúce úrady štátnej správy. Predsedníctvo Slovenskej vlády, Ministerstvo vnútra a Ministerstvo sociálnej starostlivosti a verejného zdravotníctva sídlili v tzv. Vládnej budove, Ministerstvo školstva a národnej osvety v budove bývalého školského referátu, Ministerstvo pravosúdia na usídlilo na Hlavnom súde, Ministerstvo hospodárstva úradovalo v priestoroch Zemeľskej rady a Ministerstvu dopravy pripadli priestory riaditeľstva železníc. Avšak v prípade mnohých ministerstiev boli pridelené priestory nedostatočné, preto sídlili na viacerých adresách. Spočiatku nedošlo k presnému vymedzeniu kompetencií medzi jednotlivými rezortmi, ktoré svoj chod zabezpečovali vďaka priestorom a pracovníkom Krajského úradu (ďalej len KÚ) v Bratislave. Jednotlivé ministerstvá sa tak pri svojom vzniku opierali o pracovníkov KÚ, ktorí často pracovali pre oba úrady súčasne a celkovo bola v tejto dobe veľká núdza o kvalifikovaných administratívnych zamestnancov. Tento fakt nebránil ministrom za ľudovú stranu, aby vedúcich zamestnancov českej národnosti z bývalých úradov československej správy, ktoré teraz prechádzali pod novozriadené ministerstvá, vo veľkom prepúšťali zo zamestnania. Čistky sa dotkli aj vyššie postavených úradníkov slovenskej národnosti, ktorí v minulosti vystu-

povali proti ľudáckej politike, avšak s tým rozdielom, že títo boli väčšinou preradení na nižšie pozície. Na uvoľnené pozície často nastupovali pracovníci bez skúseností, čo ďalej komplikovalo chod štátnej správy na Slovensku.

Zložitá situácia okolo budovania autonómnych inštitúcií sa ešte skomplikovala po Viedenskej arbitráži, keď Slovenská krajina prišla o rozsiahle územie. Na vzniknutú situáciu zareagovali príslušné úrady a Prezídium KÚ nariadilo na prelome októbra a novembra evakuáciu listín, zariadení a zásob z dotknutých území. Opatrenia vlády si vyžadovali spoluprácu všetkých zložiek štátnej moci od ministerstiev, cez KÚ, až po orgány miestnej samosprávy a bezpečnostné zložky. Avšak tieto udalosti výrazne poznačili správny systém na Slovensku, ktoré prišlo o množstvo úradov a ich zamestnancov. Veľké problémy nastali v rezorte zdravotníctva, keďže na odstúpených územiach sa nachádzali dve štátne a štyri krajinské nemocnice. Vážnym spôsobom bolo zasiahnuté aj školstvo, hospodárske inštitúcie štátu, súdy a väzenská správa, Slovensko prišlo o veľké množstvo cestných a železničných komunikácií. Zároveň bolo treba riešiť aj otázku prílevu utečencov zo zabratých území.

Zásadnou témou bolo i riešenie vymedzenia kompetencií ústrednej a autonómnej vlády. Na ministrov Slovenskej krajiny prešli právomoci v slovenských záležitostiach mimo tých, ktoré sa týkali zahraničnej politiky, obrany a spoločných financií. Komplikácie vzbudzoval výklad vymedzených právomocí, ktorý zásadne inak chápala ústredná vláda a inak autonómna vláda, ktorá každý krok pražskej vlády bojkotovala ako zasahovanie do slovenských záležitostí. Tieto rozpory malo vyriešiť prijatie ústavného zákona o autonómii Slovenskej krajiny. Na jeho podobe sa podieľala komisia na prípravu novej ústavy zložená zo slovenských a českých zástupcov. Rokovania o ústavnom zákone odhalili ďalšie rozpory medzi vládami, zvlášť prudké diskusie sa strhli o spoločných finančných a hospodárskych otázkach. Zákon o autonómii Slovenskej krajiny nadobudol platnosť 23. novembra a Slovenskú krajinu charakterizoval ako čiastku Česko-Slovenskej republiky s úradným a vyučovacím jazykom slovenským a presne vymedzoval kompetencie medzi ústrednou a autonómnou vládou. V nasledujúcich mesiacoch prebiehali diskusie o konkrétnom spôsobe vykonávania právomocí, pretože aj po prijatí novej ústavy vládli v tomto ohľade zásadné rozpory. Napätie zvyšovali i protičeské aktivity radikálnych členov HSĽS. Vzťah centrálnych a autonómnych orgánov moci upravoval aj tzv. zmocňovací zákon prijatý v polovici decembra 1938, ktorý dal obojvládkam rozsiahle právomoci v oblasti legislatívy.

Krátko po prijatí ústavného zákona o autonómii a voľbe prezidenta republiky došlo k rekonštrukcii slovenskej vlády. Okrem zmien na ministerských postoch prebiehali aj zmeny v organizačnej štruktúre jednotlivých ministerstiev a dochádzalo medzi nimi i k presunu agendy. Zmenou fungovania prechádzal aj Krajinský úrad v Bratislave, keď došlo k rozpusteniu krajinských orgánov a plánoval sa zánik celého úradu, ktorého kompetencie stále vo väčšej miere preberali príslušné ministerstvá. Budovanie autonómnej štátnej správy muselo okrem iného čeliť nedostatočnej odbornej prípravenosti, ktorú sa nepodarilo vyriešiť ani po vzniku samostatného Slovenského štátu.

Prebiehali aj pokusy o riešenie napätých vzťahov medzi ústrednou a slovenskou vládou. Na vyjasnenie vzájomných kompetencií mali začiatkom roku 1939 pripraviť všetky ministerstvá prehľad agend, ktoré podľa ústavného zákona o autonómii a podľa povahy vecí mala riešiť ústredná vláda a ktoré sa mali vybaviť po vzájomnej do-

hode. Prehľadady mali byť prediskutované na komitáte ministrov pre otázky hospodárske a personálne. K tomuto kroku však nikdy nedošlo, pretože jednotlivé rezorty nevenovali tejto otázke náležitú pozornosť. Z dôvodu lepšej komunikácie s autonómnou vládou boli na celoštátnych ministerstvách obrany, zahraničných vecí a financií zriadené úrady vládneho delegáta, ktoré boli obsadené zástupcami zo Slovenska a boli akýmisi dôverníkmi Krajinskej vlády. Avšak ani táto snaha o zlepšenie komunikácie medzi jednotlivými vládami nebola dotiahnutá do konca, keďže kompetencie vládnych delegátov neboli jasne vymedzené. Zásadným sporným bodom bolo aj dlhodobé nedostatčné zastúpenie Slovákov v ústredných úradoch a dôstojníkov v armáde. Túto otázku riešil i ústavný zákon o autonómii a na posune v tomto smere mala eminentný záujem autonómna vláda, ale narážala na nesúhlas príslušných úradov. Na druhej strane prebiehala na Slovensku kampaň za odstránenie „nepriateľov národa“, čo boli v chápaní ľudákov hlavne Židia a Česi z hospodárskeho a spoločenského života. Prepúšťanie zo zamestnania sa netýkalo len českých alebo židovských pracovníkov, ale aj Slovákov, ktorí sa v minulosti správali „protislovensky“. Krajinská vláda sa takto snažila budovať ľudovej strane lojálny úradnícky aparát, často na úkor kvality novoprijatých zamestnancov. V niektorých prípadoch odborne nenahraditeľní pracovníci z „minulého režimu“ zostávali na svojich pozíciách, a to aj napriek nesúhlasu ľudáckych radikálov. Protičeské nálady sa v prvých mesiacoch roku 1939 stupňovali a odchod českých úradníkov mal na budovanie štátnej správy na Slovensku negatívny vplyv.

V období 2. republiky došlo k postupnému odbúrianiu demokratického systému a jeho nahradeniu vládou jednej strany. Razancia, s akou sa HSLS na Slovensku podarilo nastoliť samovládu, má niekoľko dôvodov. Ako už bolo spomenuté, ľudáci sa presadili ako vedúca sila diania na Slovensku a tento fakt im ostatné politické strany potvrdili na stretnutí v Žiline, ktorého výsledky akceptovala aj pražská vláda. K novým pomeroch sa jednotlivé politické strany postavili rôzne, od odmietania hegemonie ľudovej strany, až po spoluprácu s novou garnitúrou. Po upevnení svojej pozície ľudová strana ľavicové a židovské strany rovno zakázala a strany, ktoré s ňou spolupracovali, pohltila. Tým prešla na jej stranu i veľká časť úradníctva, ktoré do tej doby s politikou ľudákov nesympatizovalo. Aj vďaka tejto spolupráci časti politickej reprezentácie sa podarilo HSLS zo štátnej a miestnej samosprávy odstrániť mnoho „nevhodných“ predstaviteľov. V tomto procese boli novému režimu nápomocné aj novozriadené „revolučné“ inštitúcie, medzi ktoré môžeme zaradiť Hlinkovu gardu (ďalej len HG) a národné výbory. Tieto organizácie svojím radikálnym správaním často spôsobovali problémy aj samotnej autonómnej vláde, ktorej sa ale napokon podarilo dostať ich činnosť pod kontrolu. Do procesu premeny dovtedy demokratickej spoločnosti na autoritatívnu môžeme zaradiť i likvidáciu spolkov, združení a komôr, ktoré buď úplne zanikli, alebo sa dostali pod kontrolu ľudáckych organizácií. V prípade ovládnutia bánk, priemyselných podnikov a iných sa postupovalo tak, že do ich vedenia boli menovaní vládni komisári. Ako všade inde, aj v tomto prípade boli pohltené spolky a združenia „očistené“ od pre režim nespohľahlivých osôb.

Posledná kapitola sa venuje udalostiam zo začiatku marca 1939, keď narastá napätie v Česko-Slovensku spôsobené zvýšenou aktivitou separatistov v HSLS, ktorí boli vo svojich plánoch na odtrhnutie Slovenska podporovaní nacistickým Nemeckom. Na spoločnej porade slovenskej vlády, predstaviteľov HSLS a poslancov snemu sa dňa

6. marca rokovalo o otázke odtrhnutia Slovenska od Česko-Slovenska. Výsledkom stretnutia bolo rozhodnutie o budovaní slovenskej štátnosti evolučnou cestou a nevyhlásení samostatnosti. Na ďalší chod udalostí mal zásadný vplyv nemecký plán na rozbitie Č-SR pomocou „slovenskej karty“. Pražská vláda sa rozhodla zabrániť hroziacemu rozpadu republiky vojenským zásahom, keď v noci z 9. na 10. marca vyhlásila na území Slovenska stanné právo. Predstavitelia HSLS a HG boli internovaní, krajin-ská vláda bola rozpustená. Nová autonómna vláda vymenovaná 11. marca však nemala dlhé trvanie, keďže bola 14. marca vyhlásená samostatná Slovenská republika.

Z hľadiska členenia je publikácia Martiny Fiamovej *Formovanie a činnosť ústredných orgánov štátnej správy na autonómnom Slovensku (október 1938 – marec 1939)* rozdelená na 12 kapitol a 9. kapitola má ešte dve podkapitoly. Keď si zoberieme, že jadro knihy má 155 strán, tak sa 12 kapitol javí ako vcelku vysoký počet a práca vďaka tomu pôsobí rozkúskovane. Určite by sa dali niektoré kapitoly spojiť, keďže sa zaoberajú podobnou témou a dokonca sa niekoľkokrát stalo, že sú tie isté udalosti opisované vo viacerých kapitolách.

Po stránke obsahovej je otázkou na zváženie, do akej miery korešponduje text publikácie s jej názvom, podľa ktorého by malo byť témou práce formovanie a činnosť ústredných orgánov. V skutočnosti sa publikácia touto témou zaoberá tak spolovice a často skôr rieši politické záležitosti a vzťah autonómnej a ústrednej vlády, ako konkrétne udalosti spojené s formovaním a činnosťou ústredných orgánov. Samozrejme, politické rozhodnutia majú a mali na formovanie a činnosť ústredných orgánov vždy zásadný vplyv. Autorka sa do istej miery zaoberá aj ich reálnym budovaním, ale ďaleko viac priestoru venuje politickým udalostiam z obdobia 2. republiky. Pomerne veľa priestoru sa dostalo i šovinistickej a antisemitskej politike HSLS, ktorá sa odzrkadlila aj na chode štátnej správy.

Naopak veľmi pozitívne hodnotím, že autorka zaradila do publikácie formou prílohy organizačnú štruktúru KÚ, Predsedníctva Slovenskej vlády a vznikajúcich krajin-ských ministerstiev. Pre lepšie pochopenie fungovania ústredných štátnych orgánov môže byť pre čitateľa organizačná štruktúra daných úradov vítanou pomôckou.

V úvode bolo spomenuté, že sa formovaniu a činnosti ústredných orgánov štátnej správy na autonómnom Slovensku v doterajšej slovenskej historiografii venoval minimálny priestor. Monografia Martiny Fiamovej aj napriek niektorým nedostatkom výrazne posunula výskum v tejto oblasti a mnohé otázky spojené s touto témou objasnila. Na odkrytie ďalších bielych miest bude treba ešte ďalší podrobný výskum. Samotná autorka v závere konštatuje, že v oblasti skúmania orgánov štátnej moci a správy po roku 1938 zostáva mnoho otvorených problémov a predloženú prácu tak môžeme brať ako začiatok výskumu v danej oblasti.

Michal Bartal
Slovenský národný archív

GLOSSOVÁ, Marta. „*NESPÔSOBILÝ NA VYSOKOŠKOLSKÉ ŠTÚDIUM*“. *PREVIERKY A VYLUČOVANIE ŠTUDENTOV SLOVENSKÝCH VYSOKÝCH ŠKÔL V ROKOCH 1948 – 1960*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2021, 207 s. ISBN 978-80-89335-94-7.

Totalitným represiam v Československu v období 1948 – 1989 sa venuje slovenská historiografia pomerne dlho a intenzívne. Ani problematika vylučovania ideologicky a politicky nespôsobilých študentov z vysokých škôl nie je celkom neznáma, ale v zásade sa táto téma objavuje hlavne v memoárovej literatúre, v spomienkach, rozhovoroch s pamätníkmi, prípadne len okrajovo.

Aj preto je recenzovaná práca vo svojej podstate priekopnícka, čiže nie je doplnkom už publikovaných kníh a štúdií, lež fundamentom, ktorý má potenciál doplniť všetky doterajšie výskumy o nový rozmer a nové, zásadné poznatky. Marta Glossová rekonštruje motívy a ciele komunistickej strany, ktoré viedli k ideologickým čistkám na slovenských vysokých školách, analyzuje ich rozsah,

dosah, úspešnosť v kontexte stanovených cieľov. Hneď na úvod treba povedať, že práca sa vyznačuje systematickosťou a kvalitnými analýzami, ktoré autorka prináša po dôkladnom štúdiu archívnych dokumentov, doteraz málo alebo vôbec bádateľsky využívaných. Už samotná heuristika bola tvrdý oriešok. Zachovanosť dokumentov v Slovenskom národnom archíve a najmä v archívoch vysokých škôl (Univerzita Komenského v Bratislave, Slovenská technická univerzita, Ekonomická univerzita v Bratislave), týkajúcich sa ideologických a politických previerok a vylučovania študentov, zďaleka (diplomatically povedané) nie je stopercentná, prípadne nie vždy majú dokumenty dostatočnú výpovednú hodnotu. Časť dokumentov, ktoré by mohli vrhnúť viac svetla do tejto problematiky, je nespracovaná a bádateľsky neprístupná, a preto musela autorka vyvinúť veľkú snahu a úsilie, aby sa k prameňom najskôr dopátrala a následne dokonca získala povolenie ich študovať (!). Niektoré archívne dokumenty, ktoré existovali koncom 60. rokov 20. storočia, už autorka nenašla. O týchto peripeitiách píše M. Glossová v úvode, čitateľ tak získa prehľad o pramenných a metodologických limitoch jej práce.

Kniha je rozdelená do troch hlavných kapitol. Prvá kapitola hodnotí zmeny v slovenskom vysokom školstve po roku 1948. Druhá kapitola je gros práce, čiže sa zameriava na previerky a vylučovanie študentov vysokých škôl a tretia kapitola sleduje proces rehabilitácií vylúčených študentov v období 1968 – 1969 a následne po páde režimu.

M. Glossová identifikovala osem vlín ideologicky motivovaného vylučovania študentov z vysokých škôl. Osobitne si všímala aj odlišnosti a špecifiká, ktoré v českom prostredí nemali paralelu. Prvá vlna nastala už vo februári 1948. Akčné výbory na vysokých školách organizovali a realizovali prvé vylučovanie v marci a apríli 1948. Štatisticky išlo o veľmi malé počty (podľa autorky nepresiahol počet 30 osôb). Išlo predovšetkým o osoby verejne známe svojím antikomunistickým postojom, a aj preto bolo vylúčenie zo školy len predohrou k tvrdším represiam.

Ďalšia, podľa autorky najrozsiahlejšia čistka bola spustená v roku 1949. Zo štúdia na vysokých školách bolo trvalo alebo dočasne vylúčených 1038 študentov, čo predstavovalo 10,6 % všetkých vysokoškolákov. Táto politická previerka je známa pod názvom *Demokratizačná akcia* alebo aj *demokratizácia*. Proklamovaným leitmotívom bolo zmeniť sociálnu štruktúru zloženia poslucháčov vysokých škôl tak, aby bola prístupnejšia predovšetkým pre deti robotníckej a roľníckej triedy. Ako však autorka vysvetľuje, „...v skutočnosti išlo o študijnú a najmä politickú previerku. Triedny pôvod a zámožnosť rodičov predstavovali jedno z kritérií v rámci politického preverovania“.

Dopady tejto čistky zmiernila činnosť odvolacej komisie pri povereníctve školstva, ktorá veľa žiadostí vylúčených študentov vybavila kladne. To vyvolalo nespokojnosť komunistických špičiek a spustilo ďalšiu čistku, súvisiacu s kampaňou proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu v roku 1950.

Ďalšia vlna, pokračovanie ideologického boja, trvala aj počas leta a na jeseň 1950, pričom vylúčených bolo celkom 11,12 % študentov. Ako autorka zdôrazňuje, čistky na vysokých školách súvisiace s kampaňou proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu nemajú v českých krajinách paralelu a doteraz im nebola venovaná takmer žiadna pozornosť. V máji 1950 bol prijatý nový vysokoškolský zákon, po ktorom sa triedne a politické preverovanie stalo súčasťou prijímacích pohovorov. Napriek tomu bolo aj v období rokov 1951 – 1956 vylúčených niekoľko študentov, predovšetkým v dôsledku trestných stíhaní, vyst'ahovania rodiny počas akcie B, reorganizácie a čistiek na bohosloveckých fakultách, resp. na základe konkrétnych udaní.

Opätovné sprísnenie a nastavenie konsolidačného diskurzu bolo dôsledkom tzv. študentských udalostí v roku 1956. Do roku 1960 bolo z vysokých škôl vylúčených najmenej 62 študentov.

Dokonca aj po prekonaní všetkých prekážok, ktoré kládol nový režim študentom pod nohy, po absolvovaní previerok a získaní univerzitného diplomu, mohol úspešný absolvent o svoj titul prísť. Autor tejto recenzie študoval prípad absolventa štúdia dejepisu a filozofie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave Jozefa Watzku, ktorému odobral diplom (vysvedčenie o II. štátnej skúške) tajomník fakulty Alexander Breuer. V študijnom spise Jozefa Watzku je uvedené nasledovné: „*vysvedčenie zadržané Breuerom v júni 50. Bez dôvodov.*“ Jozef Watzka v júni 1950 absolvoval druhú štátnu skúšku, ktorou zakončoval svoje vysokoškolské štúdium získaním aprobácie stredoškolského profesora. Breuer si podľa všetkého vypočul jeho rozhovor s kamarátmi v Horskom parku a na základe svojvôle mu vysvedčenie odobral. Watzkove následné snahy o získanie diplomu späť neboli úspešné. Diplom získal naspäť na základe intervencie JUDr. Jozefa Chreňa, náčelníka Slovenskej archívnej správy, ktorý mal v danom období určitý politický vplyv a postavenie. Watzka dokonca v roku 1969 získal titul PhDr., a v nasledujúcom roku aj vedeckú hodnosť CSc., pričom sa nikdy nestal členom strany či podporovateľom komunistického režimu.¹

Autorka vo svojej práci spomína niekoľko podobných prípadov, keď boli študenti vylúčení zo štúdia bez udania dôvodu, alebo sa o ňom dozvedeli len náhodou. Tieto

¹ HRIVŇÁK, Štefan. *Jozef Watzka – srdcom archivár*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov, 2019, s. 71-72.

príklady svedčia o tom, že proces vylučovania a postihovania vysokoškolských študentov nebol v mnohých prípadoch ničím iným ako šikanovaním, ktoré však mohlo mať celoživotné dôsledky a následky (ako zdôrazňuje aj autorka). Nezmyselné odberanie diplomov či vylučovanie zo štúdia na základe príčin, ktoré dotyčnému či dotyčnej neboli vysvetlené, nemali a ani nemohli mať „prevýchovný“ charakter. V konečnom dôsledku mohli mať aj presne opačný efekt.

Okrem previerok je určite zaujímavé spomenúť i fenomén, ktorý bol prítomný najmä v prvých rokoch snáh o indoktrináciu vysokého školstva. Študenti, ktorí začínali študovať pred rokom 1948, sa museli počas svojho štúdia vyrovnávať so zásadnými zmenami vo výučbe, ktoré so sebou prinášali novo inštalovaní profesori a docenti. Vysoké školy už neboli diskusnou arénou, pluralita názorov, v zhode s novou politikou štátu, nielenže nebola žiaduca, viac-menej podliehala zákazu a represiam.

Tieto zmeny boli viditeľné najmä na tzv. „ideologických fakultách“. Po roku 1948 nastala pre študentov situácia, ktorá spôsobila, že ich pôvodný školiteľ alebo profesor, u ktorého si plánovali vypracovať svoju záverečnú prácu, musel z ideologických dôvodov odísť z univerzity. Požiadavky boli zrazu celkom odlišné, a to nielen na témy, ale predovšetkým na samotný text. Ako vieme z pamätí (napríklad aj od profesora Richarda Marsinu, ktorého autorka tiež cituje), časť študentov sa dokázala prispôbiť a svoje práce napísať, resp. prepracovať v zmysle aktuálnych ideologických požiadaviek. Možno však predpokladať, že časť odmietla, nechcela alebo nevedela splniť požiadavky a nároky marxisticko-leninských profesorov a ďalších ideologicky vhodných pedagógov, a to nielen v prípade záverečných prác, ale aj bežných skúšok. Možno i toto mohla autorka vo svojej práci aspoň načrtnúť v kontexte ideologicky nevyhovujúcich profesorov, ktorí museli prestať učiť (spomínaný S. Štúr a D. Rapant z filozofickej fakulty).

M. Glosová si vo svojej práci hneď na úvod kladie otázky, ktoré chce vo svojej práci zodpovedať. V porovnaní s českými školami boli na Slovensku represie miernejšie, a to tak voči študentom, ako aj ich učiteľom. Súviselo to s odlišnou situáciou, ktorá vychádzala i z rozličnej tradície vysokého školstva v oboch častiach republiky. Na Slovensku v roku 1946/47 pripadalo na jedného vysokoškoláka 420 obyvateľov, kým v Čechách to bolo 150. Zatiaľ čo na Slovensku od roku 1950 počet študentov rástol a v roku 1960 už predstavoval viac ako dvojnásobok stavu v druhej polovici 40. rokov, na českých a moravských školách sa po roku 1948 počet študentov dosť výrazne znížil a napriek následnému miernemu rastu bol aj v roku 1960 počet študentov stále nižší ako v čase, keď komunistická moc začala uplatňovať represie voči študentom (s. 28-29).

Zatiaľ čo na Slovensku bol nedostatok odborníkov a vysokoškolsky vzdelaných ľudí, v Čechách ich bolo nepomerne viac, a preto aj „sito“ na školách mohlo byť oveľa tvrdšie. Na Slovensku bol napriek tomu vyšší podiel študentov z robotníckych a roľníckych rodín ako v Čechách, hoci sa nepodarilo dosiahnuť taký pomer, ktorý by zodpovedal zastúpeniu tejto sociálnej triedy v populácii.

Nuž a na otázku, či si dokázal režim vychovať lojálne elity, Glossová nenachádza jednoznačnú odpoveď. Časť elit lojálna bola, avšak práve vysokoškolskí študenti zohrávali kľúčovú úlohu v roku 1968, ako aj počas Nežnej revolúcie.

Napriek limitom monografie Marty Glossovej, ktoré vyplývajú predovšetkým zo zachovania prameňov, sa jej podarilo identifikovať nielen jednotlivé vlny represíí, ale aj zrekonštruovať organizačnú štruktúru a formy previerok a vylúčovania študentov. Prehľadne a relatívne komplexne opisuje motivácie a príčiny represívnych vln na vysokých školách a rozoberá ich dosah v rokoch 1948 – 1960.

Aj vďaka tejto práci môžeme lepšie pochopiť a analyzovať stav vysokého školstva po roku 1948, i to, v akom stave sa nachádzalo v kľúčovom roku 1989. Ako vidíme aj dnes, s mnohými reliktnami z obdobia socializmu sme sa doteraz nedokázali celkom vyrovnáť. Nášmu historickému poznaniu by veľmi pomohlo, keby v blízkej dobe vznikli tematicky podobne zamerané práce (a rovnako kvalitné), či analýzy neskorších období.

Štefan Hrivňák
Archív mesta Bratislavy

ORAVCOVÁ, Marianna. *Akcia B*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2020, 304 s. ISBN 978-80-89335-93-0.

V historických kruhoch nie príliš známa autorka Marianna Oravcová sa neľahkou témou vyst'ahovania obyvateľov Bratislavy, ale i iných miest, známou pod názvom Akcia B, zaoberá už tri desaťročia. Okrem archívnych výskumov a publikovania mnohých príspevkov a štúdií sa tejto téme venovala hlavne na pôde Slovenského Helsinského výboru. Na podnet Ústavu pamäti národa sa k svojmu výskumu vrátila a výsledkom ich spolupráce je monografia so stručným názvom *Akcia B*.

Samotná publikácia je rozdelená na päť samostatných kapitol, pričom akoby nosná, a aj najrozsiahlejšia, je štvrtá kapitola nazvaná *Akcia B – B ako byty*. V prvej kapitole sa dozvedáme, ako sa cez ľudovú demokraciu dalo prepracovať až k diktatúre proletariátu. Venuje sa v nej ukončeniu druhej svetovej vojny a postupnej zmene politicko-sociálneho nastavenia spoločnosti Československa. Nezvaluje všetky problémy na povojnové delenie sveta a zaradenie ČSR do sovietskej sféry vplyvu, ale postupne predstavuje nadväzovanie vzájomných vzťahov už od polovice štyridsiatych rokov 20. storočia. Samozrejme, ako východisko neberie koniec vojny, ani Košický vládny program, ale iniciovanú vládnu krízu a z nej prameniacci štátny prevrat v roku 1948, známy ako Víťazný február.

Autorka rozoberá perzekúcie, represie a používanie násilia ako súčasť uchopenia a výkonu moci komunistickou stranou vo všetkých krajinách sovietskeho bloku. Aj keď nie vždy zachádza do podrobností, citácie množstva domácej a zahraničnej literatúry čitateľovi v prípade záujmu umožňujú ponoriť sa do problematiky i hlbšie. Ob-

dobná typológia prenasledovania, násilia, útlaku a šikanovania sa uplatňovala aj v Československu. Rôzne perzekučné vlny, súdne i mimosúdne, nasledovali jedna za druhou. Okrem vyst'ahovania Nemcov a výmeny Maďarov, činnosti retribučného súdnictva a potrestania viac či menej aktívnych predstaviteľov Slovenskej republiky 1939 – 1945 nasledovala očista celej spoločnosti. Takéto vlny postupne zmietli funkcionárov nekomunistických politických strán, predstaviteľov cirkví a reholí, živnostníkov a remeselníkov, bývalých majiteľov. Okrem samotnej akcie B sa už na jeseň 1948 začala „očista mesta Bratislavy“, spájajúca odňatie bytu so stratou zamestnania, ktorá však nesplnila stranícke očakávaná.

Druhá kapitola je z celej publikácie najstručnejšia a pod trošku vzletným názvom *Zákonné neprávo* rozoberá zmeny právneho systému, deľbu moci v ČSR a tiež postupné prijímanie zákonov, ktorých priamou alebo nepriamou sankciou bola strata bytu a zamestnania.

V tretej kapitole sa podrobnejšie dozvedáme o troch mimosúdnych perzekúciách, ktoré predchádzali samotnej Akcii B, ktoré však znamenali niekoľkoročný „boj“ za politickú očistu a úsilie o získanie bytového priestoru v Bratislave. Išlo o tzv. *Očistu verejného života*, tiež o *Očistu mesta Bratislavy*, v ktorej zohral významnú úlohu Daniel Okáli a v poslednom rade o *Akciu T-43* alebo *Výčistenie veľkých miest od reakcie*.

Viac ako polovicu celej knihy zaberá už spomínaná štvrtá kapitola *Akcia B – B ako byty*. Postupne prechádza celým procesom od prípravy a podnetov, cez spustenie akcie až po odchod jednotlivých rodín zo svojich bytov. Na niektorých miestach sleduje aj osudy konkrétnych obetí po ich vyst'ahovaní z Bratislavy, ale i hospodárenie s uvoľnenými bytmi. Zaujímavý je tiež pohľad do ďalších slovenských miest, kde spustili podobnú akciu zameranú na vyst'ahovanie nevhodných obyvateľov. Akcia B trvala od leta 1952 do jesene 1953 a stala sa tak najdlhšie trvajúcou spomedzi aktivít zameraných na vyst'ahovanie ako spôsob získavania bytového priestoru a súčasne trestania obyvateľov. Ťažiskovo bola síce zameraná hlavne na Bratislavu, no prebehla aj v ďalších slovenských krajských mestách – Košice, Žilina, Nitra, Banská Bystrica. Síce v menšej intenzite, ale odskúšaná bola i v Martine a Komárne.

Návrhy na vyst'ahovanie, vypracované na základe dôkazového materiálu získaného štátnou bezpečnosťou, prerokúvala pre tento účel osobitne zriadená Zvláštna komisia, ktorá vypracúvala zoznamy rodín určených na vyst'ahovanie. Zvláštna komisia mala tiež dohliadať na to, že presťahovaní obyvatelia musia byť zásadne zamestnaní v menej dôležitých podnikoch, ako napr. kameňolomy, tehelne, vápenky, pily, lesný priemysel, a na niektorých vybraných stavbách. Rovnaká komisia rozhodla aj o zaradení rodinných príslušníkov (synov a dcér) starších ako 16 rokov do práce v drevárskom a stavebnom odvetví ako pracovný dorast, a teda o ich „uvoľnení“ zo škôl. Na druhej strane získavanie náhradných bytov na vidieku, osobitne v odľahlých oblastiach, mali zabezpečiť pracovníci KNV a príslušných ONV, avšak komisia ignorovala nedostatok ubytovacích kapacít na vidieku. Paralelne s prípravami na samotnú akciu vyst'ahovania boli ostatné poverenctva vyzvané Poverenctvom vnútra, aby predkladali návrhy na pridelovanie bytov prevereným robotníckym kádrom.

Záverečná bilancia Akcie B v Bratislave v období od 3. júla 1952 do 19. septembra 1953 po postupnom uskutočnení 18 častok vyst'ahovania predstavuje 686 prípadov (rodín či jednotlivcov), teda niekoľko tisíc ľudí. Z rôznych dôvodov sa neuskutočnilo

vyst'ahovanie 69 rodín, ktorým sa nejakým spôsobom podarilo zachrániť a zostať v Bratislave. Bilancia zisku tejto akcie bola 628 bytov, 12 izieb a v 38 prípadoch nebola získaná žiadna bytová jednotka. Finančná bilancia Akcie B je rovnako ohromujúca, dokázala totiž pohltiť viac ako pôvodne vyčlenených 70 miliónov Kčs. Ako boli tieto prostriedky reálne vynaložené, je ťažké zistiť, avšak postihnutí neuvádzajú žiadne údaje o finančnej pomoci zo strany MNV, naopak, zhodujú sa v tom, že boli odkázaní na svojpomocné riešenia či pomoc miestnych obyvateľov. Ukončenie Akcie B a jej stranické odsúdenie vôbec neznamenalo aj nápravu krívd.

Posledná kapitola sa snaží len v stručnosti zhrnúť ponovembrový postoj k perzekúciám z 50. rokov 20. storočia. Tu autorka spomína viacero legislatívnych počínov, ktoré mali rehabilitovať či priamo odškodňovať krivdy spáchané po februári 1948, avšak netýkali sa Akcie B. Tiež sa dozvedáme, čo to vlastne bol Slovenský Helsinský výbor (ďalej SHV), ktorého predstaviteľkou bola aj samotná autorka, a že i napriek medzinárodnému odkazu na Helsinky išlo o občianske združenie dobrovoľníkov, ktorých cieľom bola náprava krívd a obrana obetí nielen Akcie B, ale i odvečených do sovietskych gulagov, politických väzňov atď. Pomerne podrobne popisuje legislatívny proces a najmä snahy, pripomienky a apely SHV pri príprave odškodnenia obetí Akcie B, absurdné požiadavky na dokladovanie krívd potvrdeniami a dokladmi, ktoré však postihnutým nikdy vydané neboli. Osobitnú pozornosť venuje rozhodovaniu slovenských súdov o odškodňovaní postihnutých v Akcii B, kde autorka bola zároveň aj tvorca a podávateľ žaloby na súde. Väčšina prameňov, z ktorých táto kapitola čerpá, však pochádza z jej súkromného archívu či archívov dotknutých obetí, resp. ide o súdne rozhodnutia, ktoré boli v ich podaniach vydané. Osobné angažovanie autorky v problematike odškodnenia obetí je v texte výrazne cítiť. Namiesto záveru nájdeme ešte stručné, ale zato zaujímavé zhodnotenie riešenia bytovej politiky ČSR po ukončení Akcie B.

Musíme pozitívne zhodnotiť, že okrem samotného textu sú poznámky pod čiarou, ktorých je takmer 500, nezanedbateľným nositeľom ďalšieho obsahu. Hodnotu monografie ešte zvyšuje uvedenie *Zoznamu použitých prameňov*, usporiadaných podľa archívov, s uvedením názvov archívnych fondov. Veľmi rozsiahly je aj zoznam použitej domácej i zahraničnej literatúry a nechýba ani zoznam skratiek či menný register.

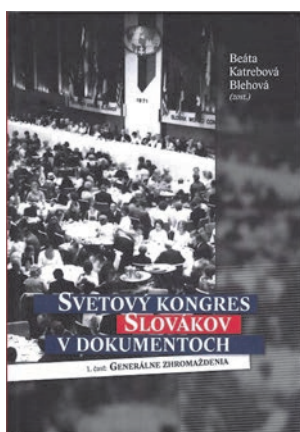
Je však veľká škoda, že i napriek značnej snahe o nestrannosť, veľmi rozsiahlu pramennú bázu, a tým, samozrejme, aj zložitý archívny výskum, sa autorka vo viacerých prípadoch neubránila sklznutiu k takmer teatrálnym vsuvkám. Jednoducho, čitateľ musí nadobudnúť pocit, že autorka s postupom knihy čoraz viac stráca nadhľad a nestrannosť. Keď napríklad pri nemožnosti odvolania postihnutých hodnotí, že boli štátom ponechaní na „*Smetisku dejín*“ (s. 229). Profesionálne nevyznievajú ani termíny ako „...*zločinnú mašinériu už nič nebrzdilo.*“ (s.138) či „*Znova sa kruh uzavrel.*“ (s. 221).

Treba oceniť, že každá kapitola je veľmi vhodne doplnená ukázkou archívnych dokumentov, ktoré sú publikované v takej kvalite, že možno s ľahkosťou čítať text. Avšak v prípade zdroja už autorka bola stručnejšia a uvádza len archív, nie však archívny fond, z ktorého ten-ktorý dokument pochádza. Niekoľko odbočení do takmer filozofickej roviny nie je na škodu, avšak ako to už s filozofiou býva, ani na odľahčenie

tejto náročnej témy. A samozrejme nemôžeme opomenúť ani zaujímavú grafickú úpravu.

Daniela Tvrdoňová
Slovenský národný archív

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *SVETOVÝ KONGRES SLOVÁKOV V DOKUMENTOCH. 1. časť: Generálne zhromaždenia*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2021, 260 s. ISBN 978-80-89335-96-1.

Predkladaná pramenná edícia je prvým dielom zo zamýšľaného edičného radu zameraného na pramene pochádzajúce z proveniencie Svetového kongresu Slovákov. Autorka vo svojej publikácii, ktorá vyšla v Ústave pamäti národa v roku 2021, prináša podrobný prehľad dokumentov z pôsobnosti generálnych zhromaždení Svetového kongresu Slovákov (ďalej SKS) v rokoch 1970 – 1991. Čitateľ sa v úvodnej časti oboznámi s históriou generálnych zhromaždení v kontexte studenej vojny a normalizačného režimu v Československu v 70. a 80. rokoch. Generálne zhromaždenia Svetového kongresu Slovákov boli podľa prvých platných stanov, schválených v Toronte 19. júna 1971, najvyšším orgánom Svetového kongresu Slovákov. Na ich čele stál predseda Svetového kongresu

Slovákov, zasadnutia sa konali každé dva až tri roky. Svetový kongres Slovákov postavil slovenskú politiku v zahraničí na taký základ, aby sa slovenská otázka stala súčasťou koncepcie slobodného demokratického sveta. Edícia je zameraná práve na vyššie uvedené obdobie, počas ktorého sa uskutočnilo celkovo deväť stretnutí Svetového kongresu Slovákov. Generálne zhromaždenia zásadne určovali smerovanie a programovú náplň kongresu. Dokumenty, ktoré z nich vzišli a ktoré sú po prvýkrát v ucelenej forme publikované vo forme edície, boli odrazom programového a ideového zamerania kongresu. Reagovali na aktuálny politický vývoj, či už na Slovensku alebo v zahraničí, a predovšetkým odzrkadľovali túžbu Slovákov združených v kongrese poskytnúť hlas umlčanému národu za železnou oponou. Ďalším významným výstupom z generálnych zhromaždení boli prejavy zakladateľa SKS a jeho dlhoročného predsedu Štefana Boleslava Romana. Prejavy sú nielen odrazom kresťanskej, pronárodnej, antikomunistickej a demokratickej koncepcie SKS, ale sú aj sondou do života Slovákov v slobodnom svete. Do edície sú zaradené dokumenty, ktoré vzišli z Generálnych zhromaždení SKS, a to najmä tie, o ktorých sa na snemovaní kongresu priamo hlasovalo a boli súčasťou zápisníc. Zväčša išlo o rezolúcie, deklarácie, vyhlásenia, memorandá, ohlasy, príhovory alebo listy, ktoré vypracovala buď rezolučná komisia, volená na každom generálnom zhromaždení, alebo jednotlivé odbory a komisie SKS.

Nachádzajú sa v nich aj dokumenty iniciované mimo generálne zhromaždenie, ktoré s ním ale úzko súviseli a svojím charakterom boli mimoriadne dôležité. Do edície je zaradených celkovo 44 dokumentov doplnených vedeckým aparátom. Predstavujú dôležité písomné svedectvo o existencii významnej organizácie Slovákov v diaspóre v čase, keď na Slovensku vládol totalitný komunistický režim. V záverečnej časti edícia obsahuje menný register a obrazovú prílohu. Kniha je určená pre všetkých tých, ktorí majú záujem o zahraničnú politiku Slovákov v období komunizmu.

Tajana Gerbocová
Slovenský národný archív

PALUGA, Lukáš – RÉPÁSOVÁ, Katarína (ed.). *SPRAVODLIVOSŤ PRE VŠETKÝCH... IGAZSÁGOT MINDENKINEK...* Bratislava : MV SR, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno, 2020, 301 s. ISBN 978-80-973527-2-1.

Anotovaný zborník je tlačovým výstupom príspevkov, ktoré odzneli na odbornom sympóziu s názvom *Spravodlivosť pre všetkých*. Sympóziu sa konalo na pôde Podunajského múzea v Komárne v dňoch 25. a 26. septembra 2019 a bolo usporiadané v rámci IX. Komárňanských kolokvií historikov a archivárov (IX. Colloquia Comaromiensia, historicorum archivariorumque MMXIX). Stretlo sa na ňom 25 odborníkov zo Slovenska a Maďarska, ktorí predniesli svoje príspevky na tému práva a spravodlivosti, pričom svoju pozornosť upriamili na historické územie Uhorska. Časť príspevkov venovali aj Maďarsku v 20. storočí.

V zborníku, ktorý má dvojjazyčný názov *Spravodlivosť pre všetkých... Igazságot mindenkinék...*, sa k úvodnému slovu dostali zostavovatelia Lukáš Paluga a Katarína Répásová, ktorí predstavujú obsahovú stránku diela; o kompletizácii a stručnom zhrnutí obsahu informuje v predslove vedúca komárňanského archívu Oľga Kasalová.

Zostavovatelia rozdelili príspevky do šiestich tematických okruhov. Prvý okruh nazvaný *Právo v Uhorsku* otvára Renáta Skorcka svojou štúdiou, v ktorej sa zaoberá súčinnosťou uhorských miest a tavernických súdov, a teda vývojom tavernického súdu od posledných dekád 14. storočia do roku 1456. Venuje sa veľmi významnej funkcii taverníka a, pochopiteľne, aj mestu Budín, ktoré malo privilegované postavenie v súdnej sfére, keďže tavernický súd vynášal rozsudky vychádzajúce z budínskeho práva. V ďalšom príspevku sa Teodóra Janka Nagy venuje štátom uznanému zvykovému právu ako súčasťou právneho systému Uhorska. Poukazuje na rozdiely medzi spoločenskými triedami aj v oblasti právnych noriem a na dôležitosť obyčajového práva vo vidieckom prostredí. Kým sa na jednej strane pri porušení zákonov uplatňovali zákon-

né donucovacie prostriedky, tak na druhej strane sa porušovanie právnych obyčajov trestalo kolektívnymi trestami, čiže išlo o tresty vychádzajúce z verejnej mienky danej society. Z príspevku sa dozvedáme aj o konkrétnych typoch takýchto trestov. Prvý okruh ukončuje príspevok Szabiny Bognár, ktorá sa snaží priblížiť proces zbierania údajov o trestnom a zvykovom práve. Vychádza pritom zo zberateľskej práce významného historika, archivára a etnografa Karola Tagányiho. Práve v roku 2019 oslávil storočnicu prvý zo štyroch zväzkov diela, v ktorom publikoval svoj výskum. V súčasnosti ho stále niektorí odborníci považujú za neprekonaného zberateľa trestného práva.

Druhý okruh nazvaný *K dejinám práva v Maďarsku v 20. storočí* zahŕňa štyri príspevky. Szabolcs Nagy sa vo svojej práci zameriava na majetkové trestné činy v súdnych procesoch za Horthyho režimu s bývalou elitou Maďarskej republiky rád, keď sa previnenia posudzovali na základe trestov uvedených v Csemegiho kódexe. Obvinení mohli byť stíhaní ako súkromné fyzické osoby v prípade, ak sa nepriznali, že boli funkcionármi či úradníkmi za Maďarskej republiky rád. V téme trestného práva pokračuje aj Enikő Szépvölgyi. Poukazuje na skutočnosť, že na páchatel'ov sa v priebehu 19. a 20. storočia začal klásť väčší dôraz ako na samotné delikty, a tak svoju pozornosť aj ona upriamuje na tých, ktorí trestný čin spáchali a ich diferenciáciu. Dozvedáme sa o opatreniach prijímaných maďarským súdnictvom, ktoré sa týkali neurčitého trvania odňatia slobody. Máme na mysli donucovacie pracovne, donucovacie pracovne so sprísneným prístupom a sprísnenú väzbu. Ďalší príspevok pojednáva o trestoch za vlastizradu od roku 1941. Tieto tresty vynášal špeciálny súd Veliteľa hlavného veliteľstva Maďarského kráľovského honvédsťva. Autorka Dalma Takó predstavuje funkciu veliteľa hlavného veliteľstva, proces vzniku, zloženie, právomoci, činnosť, vykonávanú prax, judikatúru a zánik tohto súdu. Tento celok ukončuje Zoltán Hegedüs. Podáva obraz o maďarskom obyvateľstve vystavenom trestnej politike štátu v 50. rokoch 20. storočia. Rieši dopad tejto politiky na spoločnosť žijúcu pod neustálym tlakom a v strachu z uväznenia.

Tretí okruh je zameraný na *Súdnictvo a mestá*. Peter Chlepko nás svojím príspevkom uvádza do stredovekej Krupiny, ktorá bola významným právnym centrom. Pre viaceré okolité lokality bola miestom súdneho odvolania. P. Chlepko rozoberá formovanie a pôvod krupinského práva, právnú situáciu a súdnictvo v Krupine v súvislosti s písomnými privilégiami. Autor načrtáva zloženie súdu v Krupine, dôležitosť funkcií v tejto štruktúre a druhy sporov, ktoré riešili jednotlivé stupne súdu. Zo stredovekej Krupiny sa v ďalšej práci presúvame do stredovekej Bratislavy (Prešporok). Vladimír Segeš predstavuje uhorský právny systém, normatívy trestného práva, detailnejšie popisuje súdne a procesné konanie v Prešporku, informuje o zločinoch, mučení, hrdelných i nehrdelných trestoch. Zaujímavosťou je aj tabuľka, z ktorej sa dozvedáme o počte a druhoch popráv v Prešporku za konkrétny fiškálny rok. O podpaľáčstve a procesoch s podpaľáčmi v Komárne v rokoch 1750 – 1842 referuje Lukáš Paluga. Podpaľáčstvo ohrozovalo ľudské životy a majetok a považovalo sa za jeden z najzávažnejších trestných činov. Odsúdenému podpaľáčovi hrozil až hrdelný trest. Dôkladné vyšetrovanie príčin požiarov a potrestanie vinníkov malo byť jedným z pilierov ochrany pred zakladaním požiarov. Autor analyzuje 18 komárňanských podpaľáčskych káuz, všíma si zaisťovanie dôkazového materiálu, postup meštianskeho súdu aj samot-

né výsledky. Je pozoruhodné, že vyriešené záverečné verdikty sa mnohokrát niesli v úplne inom duchu, ako to videla obžaloba. Tretí okruh uzatvára príspevok Balázsa Beregszásziho, z ktorého sa dozvedáme o dejinách výstavby Okresného súdu a väznice v Magyaróvári. Keďže priestory starého okresného súdu prestávali vyhovovať narastajúcim nárokom na funkčnosť, na začiatku 20. storočia vstúpila do hry myšlienka výstavby novej účelovej budovy. Hoci bola táto idea prijatá priaznivo, jej zhmotnenie pozastavilo vypuknutie prvej svetovej vojny roku 1914 a k opätovnej realizácii sa pristúpilo až v roku 1926. Po určitých ťahaniciach bol nový okresný súd napokon postavený na mieste, ktoré dnes nesie názov Városkapu tér. V neoklasicisticko-neobarokovej budove sa začalo úradovať dňa 17. októbra 1929 a okrem súdnictva v nej fungovali ešte notárstvo, prokuratúra, kataster a väznica.

Úvodná štúdia štvrtého okruhu nazvaného *Spravodlivosť a trest* vychádza z bádania Blanky Szeghyovej o pranieroch, tiež známych ako stĺpy hanby, na území Uhorska. Autorka nadväzuje na výsledky predošlých výskumov, rozširuje ich o nové poznatky a stručne načrtáva ďalšie možnosti bádania. Praniere sú hmotné dôkazy súdnej praxe a súdnictva raného novoveku a dozvedáme sa o ich význame, podobe, úlohe, umiestnení na strategickom mieste v meste a tiež o typoch potupných trestov na nich vykonávaných. V ďalšej štúdii Miroslav Nemeč analyzuje miesta v liptovskom regióne, na ktorých dochádzalo k výkonu práva a trestnej praxe v období stredoveku a raného novoveku, pričom sa zameriava na stoličné a mestské súdnictvo. Oboznamuje nás so zisteniami o súdnych budovách – o radniciach a stoličných domoch a v prípade menších miest bez radnice o dome richtára. Ako miesta pre stoličné zasadnutia či súdy spomína kaštieľ sv. Žofie v Ružomberku či Pongrácovskú kúriu vo Svätom Mikuláši, ktorú neskôr nahradil stoličný dom. Medzi miestami pre výkon práva uvádza väznice, popravnú a praniere. Dozvedáme sa tiež zaujímavosti, že v kostoloch sa okrem bohoslužieb mohli viesť súdne procesy, na námestiach vykonávať tresty a mestská šarhovňa poslúžila v prípade potreby aj na účely uväznenia alebo potrestania vinníka. Tému trestného práva a výkonu súdnych rozhodnutí v Prievidzi dopĺňa Branislav Geschwandtner. Z jeho práce sa dozvedáme o činnosti prievidzského magistrátu a súdu, o vzťahy medzi panstvom a mestom a o právnom postavení Prievidze. Autor sa snaží priniesť odpovede na otázky orientované na právo meča, ktorým mala Prievidza disponovať a prípadnú existenciu prievidzského kata. Daný tematický okruh uzatvára Gábor Pokorný, ktorý sa vo svojej štúdii venuje Maďarskej revolúcii v roku 1956. Prostredníctvom 14 komárňanských aktérov povstania nám približuje, ako ľudia v maďarskom Komárome vnímali jeho vypuknutie a potlačenie. Dozvedáme sa o udalostiach predchádzajúcich revolúcii a týkajúcich sa priamo Komáromu v revolučnom období a tiež o osudoch účastníkov, ktorí boli prenasledovaní a odsúdení Krajským súdom v Ostrihome.

Do predposledného okruhu pomenovaného *Bezpečnostné zločky a kriminalistika* zaradili zostavovatelia tri príspevky. Prvý z nich pochádza z pera Lászla Nánásiho. Vo svojej štúdii sa zameriava na verejnú bezpečnosť v Uhorsku, ktorá sa po roku 1867, resp. po rakúsko-uhorskom vyrovnaní rapidne zhoršila, a taktiež na procesy s beľarmi. Keďže v Uhorsku absentovalo jednotné hmotné a procesné trestné právo a odmeny pre bezpečnostné zločky boli v monarchii rozličné, rozširovalo sa nielen úplatkárstvo, ale aj závažné trestné činy, ako vražda, lúpež, krádež, prepadnutie pôšt či vlakov. Štú-

dia nás sprevádza činnosťou kráľovského komisára grófa Gedeona Rádayiho, ktorý bol v januári 1869 Andrásyho vládou vyslaný do Szegedu, aby si poradil s kriminalitou na zločinom presiaknutej Dolnej zemi a postavil beťárov pred súd. Z ďalšieho príspevku sa bližšie dozvedáme o vzniku a formovaní mestskej polície, o funkcii kapitánov, ich členstve v mestskej rade a o ich vplyve na chod mesta. Autor príspevku, Szilárd Ferenczi, mapuje vzťah medzi žandárstvom a mestom Kluž (Kolozsvár), ktorý poznačili početné prešľapy zo strany žandárstva, a to najmä počas funkčného obdobia kapitánov Pála Deáka v rokoch 1881 – 1901 a Endreho Hadadiho v rokoch 1902 – 1918. Tretia štúdia tohto celku pojednáva o justičnom organizačnom systéme a trestnom procesnom práve v prvých piatich dekádach po rakúsko-uhorskom vyrovnaní. Roland Kelemen analyzuje proces tvorby zákonného článku č. LXIII. v roku 1912 upravujúceho potreby a podmienky uhorskej domobrany, ktorý bol ovocím súčinnosti panovníka a ministra obrany.

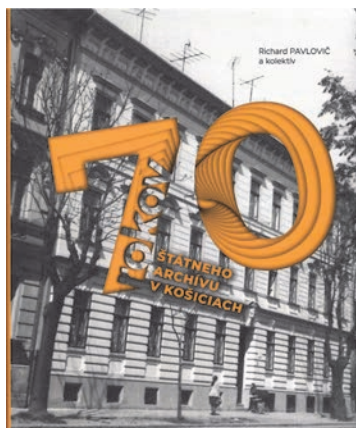
Ženami ľahších mravov, ktoré boli spoločnosťou odsúdené a odstrčené, sa zaoberá posledný šiesty okruh príznačne nazvaný *Na okraji spoločnosti a na hrane zákona*. V úvodnej štúdii Richard Papáč načrtáva vykonávanie „najstaršieho remesla“ v Košiciach v 16. – 18. storočí. Dozvedáme sa o systéme mestom tolerovaných stredovekých verejných domov, potom o zmenách, ktoré v priebehu 16. storočia nastali v ponímaní prostitúcie a jej všeobecnom zákaze, ďalej o sociálnom statuse prostitútok a o prostredí, z ktorého pochádzali, či o možných pohnútkach, ktoré ich viedli k takejto odsudzovanej činnosti. Štúdia nás oboznamuje s typmi žien, ktoré sa najčastejšie stávali prostitútkami, s ich mužskou klientelou, informuje o miestach v meste, kde sa prostitúcia najčastejšie vykonávala, o priebehu vyšetrovania obvinených žien, o udelených trestoch a aj o ich samotných vykonávateľoch. Na predchádzajúci príspevok nadväzuje Gabriel Szeghy, ktorý pokračuje v téme prostitúcie v Košiciach, ale chronologicky sa posúva ďalej, do obdobia po rakúsko-uhorskom vyrovnaní až po rok 1918. Najskôr však prináša informácie o opatreniach voči neviestkam a nevestincom, ktoré boli zavedené v období panovania Márie Terézie. Pokračuje formovaním ponímania prostitúcie, ako aj poznatkami o procese jej legalizácie od konca 18. storočia a začiatku 19. storočia v Uhorsku, ktorého výsledkom mali byť miestne policajné (mestské) kapitanáty ako orgány dohliadajúce na výkon tohto „remesla“. Príspevok rozširuje vedomosti ohľadom nariadení vydávaných v súvislosti s prostitúciou, košických štatútov o nevestincoch, preukazov prostitútok aj diferenciacie a lokalizácie prostitúcie v Košiciach. Okruh uzatvára príspevok Kataríny Répásovej o prostitúcii a nevestincoch v Komárne na prelome 19. a 20. storočia. Tak ako v iných mestách, tak aj v Komárne bola prostitúcia a s ňou spojené rozširovanie pohlavných chorôb veľkým problémom. Riešenia situácie sa v priebehu 19. storočia začali dožadovať i významnejší vojenský predstavitelia v meste, keďže vojaci boli najčastejšími zákazníkmi v izbách žien ľahších mravov. Ako východisko z tejto situácie sa ponúvalo zavedenie kontroly nad vykonávaním prostitúcie a pravidelné zdravotné prehliadky prostitútok, s ktorými súviselo aj zlepšenie ich hygienických návykov. Komárno nadviazalo na štatút o prostitútkach vydaný v Pešti dňa 31. októbra 1867 a prispôbilo ho svojim potrebám, ale tzv. „oficiálnu“ prostitúciu začalo riešiť až koncom roka 1880. Príspevok sa venuje práve týmto mestským predpisom, a tak sa dozvedáme o pravidlách, ktoré umožňovali vykonávanie prostitúcie, o povinných lekárskech prehliadkach neviestok, o povin-

nostiach a zákazoch pre nevestince či o zavádzaní mužskej bariérovej antikoncepcie ako ochrany pred pohlavne prenosnými chorobami.

Na záver možno dodať, že je iste veľká škoda, že nie všetci prednášajúci zo sympozia pretavili svoje príspevky do písomnej podoby. Do výslednej publikácie sa tak nakoniec dostalo len 21 vyššie uvedených prác. Autorské štúdie sú publikované v slovenskom alebo maďarskom jazyku v závislosti od pôvodu autora, prináleží im abstrakt v opozitnom jazyku a tiež anglické alebo nemecké resumé. Čítanie príjemne dopĺňajú obrazové prílohy. Zborník ukončuje abecedný zoznam autorov.

Mária Fiľarská
Slovenský národný archív

PAVLOVIČ, Richard a kol. *70 ROKOV ŠTÁTNEHO ARCHÍVU V KOŠICIACH*. Košice : MV SR, Štátny archív v Košiciach, 2021, 272 s. ISBN 978-80-973178-2-9.

Kolegovia zo Štátneho archívu v Košiciach sa rozhodli pripomenúť si 70. výročie vzniku Krajského archívu v Košiciach (Archívu Košického kraja so sídlom v Košiciach), ktoré uplynulo 10. mája 2021. Pripravili komentovanú obrázkovú publikáciu, ktorá sa skladá zo štyroch hlavných tematických okruhov. Chronologická časť *Dejiny archívu v dokumentoch* mapuje dejiny archívu od 17. storočia do súčasnosti. Druhým okruhom je kapitola *Zaľudnený archív* o zamestnancoch archívu a tretím kapitola *Budovy a symboly*. Posledný blok *Pozoruhodnosti archívu* prináša kópie dokumentov spojených so známymi osobnosťami a niekoľko ukážok najvzácnejších dokumentov archívu. Úvodný predhovor

oboznamuje s dôvodmi vzniku publikácie a jej obsahovou štruktúrou. Čitateľ by iste uvítal aj informácie o celkovom počte vybraných dokumentov, ktoré v publikácii nie sú očíslované, a o metodológii práce, čiže, ako autori postupovali pri výbere dokumentov, prípadne aké množstvo dokumentov k téme sa zachovalo. Sem patrí aj informácia, že autori použili aj kópie dokumentov získané z iných domácich aj zahraničných archívov a múzeí, ktoré sú vymenované v zozname prameňov. Na konci publikácie nechýba zoznam skratiek, prameňov a literatúry, ako aj užitočné informácie pre návštevníkov (adresy, telefonické a e-mailové kontakty, úradné hodiny, mená riadiacich pracovníkov).

Medzníkom chronologickej časti je rok 1951. Do podkapitoly *Predchodcovia Štátneho archívu v Košiciach 17. storočie – 1951* autori zaradili 5 menších podkapitol *Archív Abovskej, Turnianskej a Abovsko-turnianskej župy 17. storočie – 1922*, *Archív Košickej župy 1923 – 1928*, *Archív Abovsko-turnianskej župy 1938 – 1945*, *Obdobie*

provizória 1945 – 1951 a Pôdohospodársky archív v Košiciach 1948 – 1955. Samostatnou podkapitolou je *Vznik Archívu Košického kraja so sídlom v Košiciach 1951*, za ktorou nasleduje posledná podkapitola prvej časti Štátny archív v Košiciach 1951 – 2021. Kapitoly a podkapitoly prvej časti obsahujú krátky úvod do problematiky, spravidla územnosprávny vývoj pôvodcu, ktorým bol do roku 1945 župný úrad, a niekoľko stručných informácií o dejinách archívu v danom období.

Typológiu použitých dokumentov si môžeme priblížiť podrobnejším popisom prvej podkapitoly s názvom *Archív Abovskej, Turnianskej a Abovsko-turnianskej župy 17. storočia – 1922*. Možno v nej nájsť reprodukcie máp Turnianskej a spojenej Abovsko-turnianskej župy z 19. a 20. storočia, kópie dokumentov s podpismi župných archivárov v 19. storočí, kópie župných kongregačných protokolov ako najstarších zachovaných dokumentov z činnosti župnej samosprávy, kópie dokumentov obsahujúcich prísahy župných úradníkov, ktorí mali v kompetencii starostlivosť o archív z rokov 1707 a 1763, kópie dokumentov k dejinám správy registratúry Abovsko-turnianskej župy a k dejinám fondu Abovská župa či Abovsko-turnianska župa I., kópie titulných listov súpisov armálesov Abovskej župy z roku 1782 a 1906, kópiu návrhu archivára Imricha Korponaya na zlepšenie práce archívu z roku 1830, menovacieho dekrétu pre archivára Štefana Kleštinského (*István Klestinszky*) z roku 1833 a jeho služobnej prísahy, kópiu titulnej strany prvého známeho inventára archívu Abovskej a Turnianskej župy z roku 1854. Do tejto podkapitoly boli zaradené tiež obrázky lokačných prehľadov o uložení dokumentov po zlúčení oboch župných archívov v roku 1882, obrázok výňatku z dobových župných novín s informáciou o konkurze vypísanom na pozíciu župného archivára v roku 1906, kópia zápisnice z 2. 12. 1914 obsahujúcej plán ukrytia konkrétnych skupín dokumentov župného archívu v dôsledku blížiaceho sa ruského frontu.

V ďalších podkapitolách sa nachádzajú reprodukcie dokumentov podobného obsahu. V dôsledku rýchlejšieho vývoja techniky sa vo väčšej miere vyskytujú informácie z tejto oblasti. V podkapitole *Archív Košickej župy 1923 – 1928* nachádzame kópie korešpondencie župného archivára s Krajským úradom v Bratislave z roku 1928 ohľadom dodania odprašovacieho stroja. V podkapitole *Archív Abovsko-turnianskej župy 1938 – 1945* zase autori reflektovali predovšetkým dosah politických a územnosprávnych zmien na archív, ktorý zachytili na viacerých dokumentoch venujúcich sa téme sťahovania a úložných podmienok archívu, jeho usporiadania a spisovej rozluky s Maďarskom. V podkapitole *Obdobie archívneho provizória 1945 – 1951* sa autori zamerali najmä na dokumenty týkajúce sa reštitúcie kultúrnych pamiatok a archívnych fondov odvezených z územia neskoršieho košického okresu do Maďarska po Viedenskej arbitráži.

Do kapitoly venovanej vzniku Krajského archívu v Košiciach autori vybrali 4 dokumenty, a to zápisnicu rady KNV v Košiciach z 19. 4. 1951 s uznesením o zriadení krajského archívu, správu vedúceho archivára Eugena Bidovského o činnosti archívu za mesiac máj 1951, list predsedu KNV v Košiciach Gríšovi Spurnému z marca 1952 o stave a problémoch archívu a návrh pracovnej náplne krajského archivára vydanéj Poverením vnútra 2. apríla 1951. Nasledujúca kapitola Štátny archív v Košiciach 1951 – 2021 približuje vznik archívneho oddelenia Krajskej správy ministerstva vnút-

ra v Košiciach a vývoj archívu od roku 1954. Nie je celkom jasné, prečo chronologické ohraničenie témy v nadpise začína rokom 1951.

Druhý tematický okruh *Zaľudnený archív* je vytvorený z grafov, tabuliek, historických aj súčasných fotografií, ktoré prehľadným spôsobom poskytujú údaje o bývalých aj súčasných zamestnancoch a riaditeľoch. Aktuálna spoločná fotografia kolektívu pracovníkov Štátneho archívu v Košiciach na s. 186-187 by mala väčšiu výpovednú hodnotu, keby k nej bol pripojený popis. Za ňou nasleduje zoznam zamestnancov podľa oddelení v dvojstĺpcovej tabuľke, ale chýba spojenie konkrétneho mena s tvárou. Tretí blok *Budovy a symboly* obsahuje najmä kópie fotografií a plánov bývalých aj súčasných budov a firemných tabuľ, obrázky záhlavia dokumentov s dobovými úradnými názvami archívu, fotografie typárií a ich odtlačkov, heraldický emblém a logo. Vo štvrtom bloku *Pozoruhodnosti archívu* nájdeme kópie matričných zápisov o pokrstení Pavla Jozefa Šafárika, narodení Rudolfa Viesta, Sára Salkaháziovej a Sándora Máraiho, kópie dokumentov s podpismi Jána Chalupku, Viktora Huga, košického stavebného inžiniera Bélu Gerstera a československého generála Josefa Šnejdárka, parte cisára Ferdinanda I. z roku 1875, abovského župana Imricha Darvasa z roku 1901, riaditeľa košického múzea Bélu Klimkoviča (*Klimkovics*) z roku 1885 a košického biskupa Augustína Fischer-Colbrieho z roku 1925. Na záver tohto bloku autori zaradili výber vzácných dokumentov, medzi ktorými sa ocitli stredoveký zlomok z liturgickej knihy (bez bližšieho datovania), zápisnica z porád mestskej rady v Medzeve z rokov 1579 – 1801, list jágerského pašu Piryho Mehemeta obyvateľom obce Kiskinizs z roku 1640, erbová listina Leopolda I. pre Michala Fischera a jeho rodinu z roku 1692 a zbierka fotografií z fondu rodiny Šemšeiovcov zo Šemše z konca 19. storočia.

Kópie dokumentov sú spravidla usporiadané v chronologickom slede, s výnimkou reprodukcií máp, ktoré sú zaradené na začiatok chronologických kapitol či podkapitol. Ku každému obrázku či skupine obrázkov je pripojený komentár, ktorý nie je len holým popisom dokumentov, ale často je v ňom predstavená konkrétna téma. Napríklad z komentára k žiadosti Alfréda Czobora o vymenovanie za župného archívára v Košiciach v roku 1906 sa dozvieme aj to, aké mal vzdelanie a že sa neskôr stal riaditeľom Maďarského krajinského archívu v Budapešti. Obrázky majú adekvátnu kvalitu, sú plnofarebné a graficky inovatívne spracované; väčšina je vo formáte, ktorý umožňuje komfortné čítanie. Publikácia má moderný a príťažlivý dizajn. Náročnejšiemu čitateľovi a najmä historikovi so zameraním na dejiny slovenského archívnictva v nej však chýba úvodná prehľadová štúdia o dejinách Štátneho archívu v Košiciach, ktorá by zhrnula doterajší výskum a priniesla nové poznatky od poslednej publikovanej štúdie Petry Pavlovičovej a Erika Duloviča v roku 2009. Pri jej koncipovaní sa mohli využiť dokumenty, ktoré autori vybrali do recenzovanej publikácie. Zaradenie takej štúdie do jej obsahu by publikáciu posunulo na vyššiu úroveň. I napriek tomuto deficitu a napriek tomu, že publikácia nespĺňa kritériá edície prameňov, ju možno využiť ako pramennú bázu pri výskume dejín slovenského archívnictva.

Mária Feješová
Štátny archív v Bratislave,
pracovisko Archív Modra

VALO, Ján (ed.). *HISTORICA L. Zborník k 60. narodeninám docenta Juraja Roháča*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2019, 168 s. ISBN 978-80-223-4946-8.

Jubilejný päťdesiaty ročník zborníka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave s názvom *Historica* je venovaný dlhoročnému pedagógovi na Katedre archívnictva a PVH – docentovi Jurajovi Roháčovi pri príležitosti jeho 60. narodenín. Tie síce jubilant oslávil ešte v roku 2016, zborník sa však podarilo vydať s istým časovým oneskorením, datovaný je v roku 2019. Jeho obsah tvorí okrem úvodu desať štúdií, ktoré sú veľmi rozmanité, čo sa týka výskumných tém. Je to spôsobené tým, že do jubilejných zborníkov prispievajú kolegovia, priatelia či študenti oslávenca, ktorí sa venujú rôznym oblastiam výskumu.

Úvod z pera Juraja Šedivého, súčasného vedúceho katedry archívnictva, prináša údaje o štúdiách i pracovnej kariére Juraja Roháča pretkané zmienkami o jeho záľubách i osobnostných črtách. Úvodná štúdia Márie Balážovej je venovaná rozboru knihy richtárskych počtov *Dobrej Vody* z rokov 1751 – 1842, a to po formálnej i obsahovej stránke. Autorka analyzovala vonkajšie znaky tejto úradnej knihy, pričom sa dozvedáme o použitej písacej látke, pôvode papiera, väzbe či rozmeroch knihy, ako aj o stave zachovania. Z obsahovej analýzy vyplynulo, že kniha zachytáva finančné záležitosti mestečka. Na jej základe je možné identifikovať pravidelné príjmy mestečka i príjmy súvisiace s konkrétnymi hospodárskymi záležitosťami v danom roku. Výdavky možno rozdeliť na viaceré kategórie (stoličné dane, platy obecných predstaviteľov, vojenské výdavky, stavebná činnosť a rekonštrukčné práce a pod.). Prílohu tvorí zoznam richtárov na *Dobrej Vode* v 17. – 19. storočí. Bolo by určite prínosné rozšíriť štúdiu o všeobecnejší úvod o poddanských písomnostiach, ako aj doplniť napr. tabuľku s uvedením sumárnych príjmov a výdavkov za jednotlivé roky, príp. konštatovať, či je táto úradná kniha v niečom odlišná od podobných zachovaných prameňov a pod.

Predmetom výskumu Anny Maslíkovej boli notári hodnoverného miesta Bratislavskej kapituly v 17. storočí. Zamerala sa pritom na paleografický rozbor notárskych rúk v protokoloch z činnosti tohto hodnoverného miesta s dôrazom na druhú polovicu 17. storočia. V úvode načrtla vývoj hodnoverných miest a ich funkciu, ako aj personálne zázemie. Následne priblížila kancelársku činnosť kapituly a stav archívneho fondu Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula, uložené v Slovenskom národnom archíve. Pre výskum notárov – ich osobností a charakteru ich písma – boli analyzované autentické protokoly z rokov 1651 – 1699 práve zo spomenutého archívneho fondu. Autorka spomína v texte testament notára Michala Vašárheja, ale jeho obsah neuvádza, čo je škoda. Tento druh dokumentu mohol ozrejmiť majetkové pomery, v akých notár žil.

Osobnosťou Fridricha Hermanna († 1622) sa zaoberal Frederik Federmayer. Jeho cieľom bolo predstaviť F. Hermanna z pohľadu archontológie a genealógie. Hermann

bol učiteľom v trnavskej mestskej škole, neskôr členom trnavskej elity, senátorom za nemeckú národnosť, ktorý v roku 1602 získal post hlavného komorského účtovníka v Uhorskej komore. Disponoval výborným vzdelaním. Zúčastňoval sa najvýznamnejších rozhodnutí v Uhorskej komore a bol povýšený do šľachtického stavu. Autor uskutočnil tiež rozbor zachovaných sfragistických pamiatok a nezabudol predstaviť ani Hermannovo rodinné zázemie. Bol totiž príbuzensky prepojený s bratislavskými spoločenskými elitami.

Marek Gilányi hľadal odpovede na otázku pôvodu grófkyni Franzisky Andrásyovej, rod. Hablawetovej. Doteraz publikované zmienky o jej narodení sa totiž veľmi rôznili. Autorovi sa pri výskume matiek z územia Rakúska (dostupných na: www.data.maticula.info) podarilo dokázať, že sa narodila 4. októbra 1831, čím posunul rok grófkynin narodenia o sedem rokov z doteraz uvádzaného roku 1838. Keďže rozšíril svoj výskum i na rodičov a súrodencov, zistil údaje aj o pôvode a čiastočne i osudoch jej najbližšej rodiny. Pochádzala zo siedmich súrodencov a za grófa Andrásyho sa vydala až po smrti rodičov.

Životu a dielu Michala Hubku (1916 – 1984) sa venovala Jana Gubášová Baherníková. M. Hubka bol priekopníkom v oblasti kardiochirurgie a bol prítomný vo všetkých fázach budovania experimentálnej srdcovej chirurgie na Slovensku. Okrem biografických údajov popísala autorka aj práce a výskumné úlohy, ktorým sa venoval.

Jozef Slavkovský prezentoval deväť medailí Univerzity Komenského, ktoré ako umelecké prostriedky zaznamenávajú významné udalosti v dejinách univerzity a charakterizujú jej vývoj, ako aj kvalitu a umeleckú vyspelosť ich tvorcov.

Nasledujúce tri štúdie sú zamerané na obdobie stredoveku. Zdenko Gálik skúmal sociálne, právne a spoločenské postavenie župana na Veľkej Morave a v Uhorsku do roku 1231. V úvode spomenul pramene, ktoré dokladajú existenciu županov na Veľkej Morave, rozoberá názory historikov, ktorí sa danej problematike venovali, a následne charakterizoval právne pamiatky z obdobia vlády kráľov sv. Štefana, Ladislava a Kolomana i Zlatú bulu Ondreja II. Rekonštruoval postavenie župana na základe zmienok v jednotlivých zákonníkoch. Prišiel k záveru, že župan stál na čele komitátu ako kráľovský administratívny úradník, vymenúval ho panovník z radov šľachty. V jeho kompetencii bolo zabezpečovať výkon kráľovských nariadení, spravovať kráľovské príjmy a viesť vojsko. Župan bol najvyšším veliteľom komitátneho vojska.

Osobnosťou Fintu z rodu Aba sa zaoberal Dominik Blanár. Fintom odštartovalo pôsobenie rodu v najvyšších politických funkciách. Vďaka dosiahnutým vojenským úspechom získal kľúčové pozície a úspechy vo svojej kariére, ktorej vrcholom bolo dosiahnutie úradu palatína. Na výslni sa však neudržel dlho. Autor skúmal dôvody jeho odstránenia z politického života, ktoré vyvolalo Fintovu ozbrojenú vzburu proti kráľovi. Približuje i dopad Fintovej vzbury na jeho rodinu.

Donačnú politiku Karola Róberta z Anjou na území dnešného Slovenska v rokoch 1317 – 1335 priblížil Vladimír Vlasko. V úvode sa stručne zmienil o vývine vnútropolitických pomerov v krajine (proces znovunavrátania kráľovských majetkov do rúk kráľa) a o zákonitostiach budovania a upevňovania vzťahov a spojenectiev Karola Róberta s uhorskou šľachtou (udeľovanie hodností a hradných panstiev, založenie rádu sv. Juraja). Proces budovania veľkých pozemkových majetkov ilustroval na príklade Filipa Drugeta, ktorého rod mal francúzsky pôvod, a jeho príbuzných.

Posledná štúdia Denisy Nešťákovéj má názov Svastika a Terra Sancta – obraz Židov v novinách „Die Warte des Tempels“ v mandátnej Palestíne. Autorka si stanovila za cieľ zdokumentovať prejavy antisemitizmu na stránkach novín Spoločnosti templárov Die Warte des Tempels v mandátnej Palestíne. Spoločnosť templárov bola založená na juhozápade Nemecka v okolí Württembergu v roku 1861. Jej členovia odišli do Palestíny očakávajúc druhý príchod Ježiša Krista. Časť členov tejto komunity Nemcov, ktorí neboli Židmi, vstúpila v 30. rokoch 20. storočia do NSDAP, čím sa zmenila aj rétorika novín vydávaných spoločnosťou. Autorka uskutočnila kvantitatívnu i kvalitatívnu analýzu frekvencie antisemitských prejavov v tomto tlačovom médiu od nástupu Hitlera k moci po posledný kompletný ročník novín z roku 1938. Na jej základe pozorovala zmenu orientácie novín a ich príklon k ideológii národného socializmu. Najfrekvencovanejšou formou na stránkach novín bol náboženský antisemitizmus.

Záver zborníka patrí prehľadu publikačnej činnosti docenta J. Roháča. Zborník obsahuje tematicky rôznorodé texty, medzi ktorými si vyberú záujemcovia o stredovek, novovek i moderné dejiny mnohé zaujímavé informácie a podnety. Veľkou škodou je nezvládnutá redakcia zborníka, keďže obsahuje veľké množstvo preklepov, gramatických i štylistických chýb, čo hlavne v prípade poslednej štúdie pôsobí mimoriadne rušivo. V prípade poznámok pod čiarou vládne istá nejednotnosť, keďže sú používané rôzne formy citovania (ref., skrátená forma názvu diela a pod.), okrem toho na viacerých miestach odkazy cez skratku ref. nekorešponujú s číslom poznámky, v ktorej je prvá zmienka o danom diele.

Ivana Červenková
Slovenský národný archív

LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK – Nyolcasok a magyar történelemben. Budapest : A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Közleményei, Magyar Nemzeti Levéltár, 2018 (2020), Nyolcvankilencedik évfolyam.

Nyolcasok a magyar történelemben (Osmičkové roky v maďarských dejinách): Attila Pók, *Nyolcas évek a huszadik századi magyar történelemben* (9-11). Krátky príspevok slúži ako predslov rubriky, resp. uvádza jej štyri štúdie venované štyrom kľúčovým osmičkovým rokom 20. storočia: 1918, 1938, 1948 a 1968. Autor tiež upriamuje pozornosť na osudovosť, až magickosť čísla 8. Totiž osmičky neraz predstavovali míľnik v priebehu maďarských dejín. – Pál Hatos: *Az őszirózsás forradalom mostoha köztársasága* (13-28). Štúdia približuje kontroverzné udalosti v „macošskej“ republike astrovej revolúcie. Dňa 31. októbra 1918 masy oslavovali v uliciach Budapešti nezávislosť a koniec prvej svetovej vojny. Idea republiky sa javila ako magická zbraň, ktorá v mnohých vyvolávala presvedčenie, že akoby zmierenie sa s minulosťou, upokojenie rozvášnenej armády, znovuzískanie lojality národností, zachovanie teritoriálnej integrity Uhorska boli len podmienené vyhlásením republiky, čo sa ukázalo ako ilúzia. – Ignác Romsics, *1938: az utolsó békeév* (29-39). Za tzv. posledný mierový

rok medzivojnového obdobia sa považuje rok 1938, čo je však relatívne. V skutočnosti bol istým tichom pred búrkou a samotné obdobie 20. a 30. rokov možno považovať skôr za pokoj zbraní ako obdobie mieru. Mierové zmluvy uzatvárajúce prvú svetovú vojnu zároveň *zasiali semená nových konfliktov, ktoré sa začiatkom 30. rokov aj začali obnovovať*. Kroky Spoločnosti národov podniknuté na zabránenie vojnového konfliktu sa ukázali ako nepostačujúce. Autor poskytuje krátky náčrt vtedajších zahraničných a vnútropolitických udalostí. Pomocou memoárov a denníkov poukazuje na fakt, že súčasníci skôr upriamovali pozornosť na vnútropolitické udalosti a najčastejšie buď na I. viedenskú arbitráž, I. židovský zákon, alebo XXXIV. Eucharistický kongres, a to rozhodne s odlišným akcentom a optikou. – József Ö. Kovács, *1948 a fordulat éve? 1945 értelmzése a társadalomtörténeti események tükrében* (41-55). Podľa autorovej úvahy nebol rok 1948 v skutočnosti takým prevratovým, ako z neho spravila komunistická strana a ako to utkvelo v maďarskej kolektívnej pamäti. Ním len začala éra otvorenej komunistickej diktatúry. Podľa Kovácsa by sa mal za skutočne prelomový považovať rok 1945, ako rok pozemkovej reformy a začiatok skrytej komunistickej diktatúry. – Sándor Horváth, *1968: remény, csalódás és politikai szerepvállalás* (57-65). K roku 1968 sa celosvetovo viažu symboly, a to v rôznych historických kontextoch. V Maďarsku symbolizoval nádeje vkladané do zavedenia nového hospodárskeho mechanizmu, ale tiež sklamanie z vojenskej odpovede na Pražskú jar inváziou do Československa. Avšak z roku 1968, resp. zo 60. rokov bol aj socialistickou propagandou v 80. rokoch vytvorený symbol rebelskej bitovej, tzv. „veľkej generácie“, pomocou ktorého sa vládna strana pokúšala o alternatívnu interpretáciu vtedajšieho režimu, demonštrujúc jeho ľudskejšiu tvár.

Követi jelentések, hangulatjelentések (rubrika *Hlásenia ambasádorov, situačné správy*): Zsuzsanna Hámori Nagy, *Francia követ Erdélyben 1625-ben* (67-83). Osobnosť a kariéra Sebastiena de Breyant de Montalto/Mostespin sú stále zahalené rúskom tajomstva. Z dobrodruha, pravdepodobne zo žoldniera, sa stal diplomatom, kapitánom, neskôr veliteľom pluku a ako posol vo francúzskych a sedmohradských službách zabezpečoval kontakt medzi dvoma stranami. Montalto, v neskorších prameňoch sa vyskytujúci ako Montespin, v polovici 20. rokov 17. storočia viackrát absolvoval francúzsko-sedmohradsko-poľský okruh, sprostredkujúc podmienky napokon ne realizovaného spojenectva spísané medzi francúzskym kráľom Ľudovítom XIII. a sedmohradským kniežaťom Gabrielom Bethlenom. V príspevku je uverejnených 6 listov: list Sebastiena de Breyant de Montalto, list kniežaťa Gabriela Bethlena, 2 listy francúzskeho štátneho tajomníka zahraničných vecí Raymonda Phélypauxa d'Herbault a 2 listy kráľa Ľudovíta XIII. – Gergely Brandl – János Szabados, *A Janus-arcú diplomata – Marino Tudisi raguzai kalandor életútja supplicatioja* tükrében (85-102). Nevšedná kariéra a životná cesta ragúskeho dobrodruha a diplomata Marina Tudisiho je zachytená v jeho latinskej „supplicatio“ (akoby žiadosti), adresovanej kráľovi Ferdinandovi III. Tudisi bol významným aktérom habsbursko-osmanskej diplomacie 20. a 30. rokov 17. storočia. Tento výnimočný prameň nás zasväčuje do tajov „diplomacie“ týchto dvoch strán. Prílohou je prepis zmieneneho dokumentu. – Eszter Gaálné Barcs, *Hangulatjelentések kommentárral* (103-114). Známy prameň z éry socializmu predstavujú situačné správy Úradu na ochranu štátu (ÁVH). Predmetom štúdie sú situačné správy oddelenia Peštianskej župy zo

začiatku 50. rokov zasielané župnému výboru Maďarskej strany pracujúcich (MDP). Správy sú opatrené komentármi (aj neúradného charakteru) vedúceho výboru vo forme marginálnych poznámok. V rokoch 1951 – 1952 v správach jednoznačne prevláda tematika poľnohospodárskych prác a kulakov. – Balázs Wencz, *Komárom megyei hangulatjelentések az új gazdasági mechanizmus első hónapjairól* (115-131). Zavedenie nového hospodárskeho mechanizmu predstavovalo obsiahlu reformu riadenia a plánovania hospodárstva Maďarska. Podstatná časť reforiem vstúpila do platnosti 1. januára 1968. Príspevok prináša zostavu 9 situačných správ prvých mesiacov z fondu komárňanskeho župného výboru Maďarskej socialistickej robotníckej strany (MSZMP). Venujú sa prevažne ťažkostiam pri zavádzaní reforiem, dotýkajúcich sa tak vedúcich, ako aj robotníkov.

Magyarságkép a 20. században (rubrika *Obraz maďarstva v 20. storočí*): Gergely Fejérdy – Zoltán Garadnai, *A francia követek és nagykövetek szerepe a Magyarországról alkotott kép változásában (1944 – 1994)* (133-149). Štúdia je syntézou poznatkov získaných z francúzskych archívov a francúzskej odbornej literatúry o zmenách nazerania francúzskych vyslancov a veľvyslancov na Maďarsko a o tom, ako ovplyvňovali a formovali mienku o Maďarsku, o ich úlohe a postavení v systéme francúzskej diplomacie. Francúzski diplomati vykonávajúci službu v období rokov 1944 – 1994 mali rôznorodú kvalifikáciu, motívy a aj historický kontext zohrával kľúčovú úlohu pri vymenovaní do misie. Väčšina z nich vyslovene sympatizovala s Maďarmi a ich budapeštianska misia predstavovala dôležitú etapu v ich kariére. Esej v chronologickom poradí predstavuje ústredné postavy, ako aj svojráznosť a charakteristické črty jednotlivých období. – Dániel Miklós, *Stockholmból jelentik – A csehszlovák és magyar féltevékenysége Svédországban 1943 – 1944 folyamán diplomaták jelentései alapján* (151-160). Maďarsko a československá exilová vláda nenadviazali počas 2. svetovej vojny oficiálny kontakt, i keď obe strany mali informácie o tej druhej. Maďarskí a československí diplomati vzájomne podávali detailné hlásenia budapeštianskej maďarskej a londýnskej československej vláde. Ústrednou postavou príspevku je Antal Ullein-Reviczky, dobre známa a činná osoba svojej doby, toho času (1943 – 1944) konzul Maďarska v Štokholme. Prostredníctvom jeho hlásení sa nám naskytá obraz, ako si získaval informácie o miestnych československých aktivitách a aké hlásenia podával Vladimír Kučera ako neoficiálny zástupca československej exilovej vlády vo Švédsku svojim nadriadeným. Ullein-Reviczky a Kučera však medzi sebou priamy kontakt nenadviazali. – András Miklós Deák – Ádám Somorjai OSB – Tibor Zinner, *Mindszenty bíboros és a magyar koronázási ékszerek témája az amerikai diplomaták levelezésében (1957 – 1970)* (161-180). Po krvavom potlačení maďarskej revolúcie kardinál a ostrihomský arcibiskup József Mindszenty požiadal 4. novembra 1956 veľvyslanectvo Spojených štátov v Budapešti o mimoriadne útočisko (refuge), ktoré mu bolo poskytované až 15 rokov, presnejšie do 28. septembra 1971. Štúdia skúma diplomatickú korešpondenciu prímasa a jeho zainteresovanosť na prinavrátení kráľovských insígnií, predovšetkým svätej koruny a korunovačného plášt'a z USA. Výskumu boli podrobené dokumenty veľvyslanectva uchovávané v Národnom archíve v College Park v Marylande (NARA). – András Kiss, *Magyarság- és jövőkép. Dokumentumok Kővágó József hagyatékából* (181-204). Štúdia prináša 9 doteraz nepublikovaných dokumentov z písomnej pozostalosti Józsefa (Küronya) Kővágóa:

zachovanú časť Kővágóvej úvahy o dvoch možných cestách emigranta (1957), výzvu Bélu Királyja pre zväz bojovníkov za slobodu (1957), 2 Kővágóve listy Anne Kéthlyovej (1957), úvahu Bélu Vargu o zásadných otázkach maďarskej emigračnej reprezentácie (1957), list Anny Kéthlyovej Kővágóvi (1959), Kővágóv list Györgyövi Gulácsymu (1960), Kővágóvu úvahu o národnej suverenite (1975) a úryvok z jeho politickej analýzy dvoch dekád po roku 1956 (1976). Dokumenty čiastočne odhaľujú jeho osobnosť, subjektívnu mienku, rolu exilového politika a tiež zachytávajú situáciu amerických Maďarov, ktorí po tom, čo sa Organizácia spojených národov prestala venovať udalostiam revolúcie, resp. maďarskej otázke, zostali v boji osamotení.

Levéltári kutatások – módszertan és gyakorlat (rubrika *Archívne výskumy – metodika a prax*): Zoltán Völgyesi, *Az ellenforradalom tudatlan székértolója? A bűnös konstruálása egy 1956 utáni politikai perben* (205-226). Cieľom štúdie je predstaviť politický proces (zatknutie, internovanie, obžaloba, uloženie trestu odňatia slobody) a zodpovedať otázku, ako z Balásza Ricseiho, pôvodne učiteľa a riaditeľa školy, presvedčeného marxistu z malého mestečka a tajomníka miestneho revolučného výboru, urobili vinníka. Autor prízvukuje potrebu podrobenia procesných spisov analýze a prísnej kritike. Sám považuje ich publikovanie za problematické a hlavne bez adekvátneho poznámkového aparátu. Cieľom týchto vykonštruovaných procesov z čias skorého kádárovského režimu bolo zdiskreditovanie a potupenie revolúcie 1956, retorzia a zastrašovanie.

Középkori hungarikák, pecsétek, címerek és oklevelek (rubrika *Stredoveké hungariká, pečate, erby a listiny*): Ádám Novák, *Középkori Hungarikák és pecsétek Kassa Város Levéltárában (Archivum Secretum)* (227-247). Tajný archív Archívu mesta Košice je bohatým náleziskom stredovekých hungarik so značným diplomatickým a sfragistickým potenciálom. Autor vychádzajúc z vlastného vedeckého bádania uvádza 44 listín, ktoré nie sú dostupné v digitálnej zbierke fotografií diplomatickej povahy (diplomatikai fényképgyűjtemény) Krajinského archívu Maďarského národného archívu, a poskytuje aj ním zostavený „index“ 130 pečatí, zadelených podľa kategórií na pečate panovnícke, gubernátorské, palatínske, krajinských sudcov, sedmohradských vajdov, taverníkov, ostatných svetských osôb, aristokratiek, stolíc, miest, pápežov, vysokých cirkevných hodnostárov, ostatných cirkevných hodnostárov, kapitúl a konventov. – Péter Ekler, *Zrednai (Vitéz) János pecsétyűrii és címerének illuminált kódexekben található ábrázolásai* (249-264). Štúdia prináša predbežný, ale detailný katalóg 8 pečatí a 15 vyobrazení erbu, resp. erbov Jána zo Zredny (Zredani [Vitéz] János, Ivan Vitez od Sredne, 1408 – 1472), humanistického vzdelanca, varadínskeho biskupa, neskôr ostrihomského arcibiskupa a kardinála, ktorý sa významne podieľal aj na založení Academie Istropolitany. Kým listiny pochádzajú z diplomatického archívu Krajinského archívu Maďarského národného archívu, kodikologický prameň predstavuje 15 iluminovaných kódexov zo zbierky Jána zo Zredny, dnes uložených v rôznych knižniciach sveta. – Tamás Kádár, *Középkori oklevelek, levelek, gazdasági iratok és egyéb levéltári források publikálása Magyarországon 2005 – 2016 között (Szövegközlések és regeszták)* (265-328). Výskum prameňov spred roku 1526 a ich publikovanie zažíva v Maďarsku od pádu komunizmu svoju renesanciu. Autor bez nároku na úplnosť poskytuje bibliografiu s 339 titulmi z obdobia rokov 2005 – 2016 v piatich kategóriách (edície prameňov v pôvodnom jazyku a regestoch, sporadické

publikácie v pôvodnom jazyku a regestoch, edície prameňov v maďarskom preklade, sporadické publikácie v maďarskom preklade, digitálne vydania). Hľadanie uľahčuje aj priložený menný register autorov.

Műhely (rubrika *Dieľňa*): Anikó Schmidt, *A ciprusi hadjárat (1570 – 1573) muszlim indoklása* (329-338). Článok približuje moslimské zdôvodnenie ťaženia proti Cypru (1570 – 1573). Osmani sa pokúšali o nábožensky obstojné zdôvodnenie a opierali sa o ideológiu, ktorú však Benátky nikdy neuznali a hlásali, že išlo o bezdôvodné a unilaterálne porušenie 30 rokov trvajúceho prímeria. – Tamás Kruppa, *A pápai hadsereg felvonulása a magyarországi hadszíntérré 1595-ben. Egy kora újkori példa a szállítás nehézségeire* (339-351). Pomocou dvoch dokumentov z Vatikánskeho tajného archívu sú priblížené logistické ťažkosti a výzvy riečnej prepravy armády pápeža Klimenta VIII. na uhorské bojisko v roku 1595 v dlhej tureckej (15-ročnej) vojne. – Krisztina Juhász, „...gyümölcsre pedig semmi nem volt“. *Esterházy Miklós véleménye 1642. február 28-án a szőnyi béke(tervezet) pontjairól* (353-366). Prínosom príspevku je, okrem poskytnutia základných poznatkov o vývine diplomatických vzťahov medzi habsburskou monarchiou a Osmanskou ríšou v období „vojnových mierových“ rokov a priblíženia okolností druhého mierového rokovania v Szőnyi, zverejnenie doposiaľ nepublikovaného listu palatína Mikuláša Esterházyho z 28. februára 1642 zo Šintavy. List je prepísaný podľa príslušnej normy v modernizovanej maďarčine. Palatín v ňom reaguje a vyjadruje svoj názor na 9-bodový „mierový program“ zaslaný cisárskymi delegátmi. – András Molnár, *Deák Antal jellemzése az országgyűlések résztvevőiről, 1825–1833* (367-390). Starší brat Františka Deáka Anton Deák sa zúčastňoval zasadaní uhorského snemu v Prešporku v rokoch 1825 – 1827, 1830, 1832 – 1836 ako poslanec Zalianskej stolice. Jeho zachované a ešte nepublikované listy, ktoré adresoval svojmu dôverníkovi a švagrovi Jozefovi Oszterhueberovi, sú hodnotnými prameňmi. Poskytujú zaujímavé a vcelku spoľahlivé fakty, detailné hlásenia a prínosné informácie o akteroch snemov. – Ágnes Vargháné Szántó, „Az iskola a népé lett!“ *Iskolaállamosítás Baranya vármegyében (1948 – 1950)* (391-402). Znárodnenie neštátnych škôl a k nim prislúchajúcich študentských domovov a škôlok spravovaných prevažne cirkvami bolo súčasťou ne/skrývaného zámeru Rákosiho režimu likvidovať cirkvi a zahájiť výchovu novej mládeže v duchu „správnej“ ideológie. Proces zoštátnenia z rokov 1948 – 1950 je priblížený na príkladoch z Baranskej župy. – Irina Matiasz, *Az Ukrán Népköztársaság budapesti diplomáciai képviselőinek története, 1919 – 1924* (403-421). Príspevok predstavuje misiu prvej ukrajinskej diplomatickej reprezentácie v Budapešti (1919 – 1924), ktorá zahájila svoju činnosť v čase mimoriadne komplikovaných dejinných udalostí. Politická a hospodárska labilita krajín, otázky teritoriálnej integrity, ale ani historická minulosť nenaštrbili ukrajinsko-maďarské diplomatické vzťahy, o čo sa významne pričínili prví konzuli Mykola Galagan a Volodymyr Sikevych.

Irodalom (rubrika *Literatúra*):

Molnár Antal, *Festschrift Zombori István 70. születésnapjára (Laborator assiduus. A 70 éves Zombori István köszöntése. Szerk. Somorjai Ádám OSB – Somorjai Gabi)* (423-427). – Tibor Martí, *A frankói koronázási zászlók története (Pálffy, Géza: Die Krönungsfahnen in der Esterházy Schatzkammer auf Burg Forchtenstein. Die Geschichte der Krönungsfahnen der Länder der Stephanskronen vom Spätmittelalter bis Anfang des 20. Jahrhunderts)* (427-430). – András Oross, *Monumentális kataszter az*

„osztrák” történelemről (Michael Hochedlinger – Martin Krenn – Simon Peter Terzer [Hg.]: *Verzeichnis der Familienarchive und persönlichen Schriftennachlässe zur österreichischen Geschichte (1500 – 2000)* (430-434). – Krisztián Bodnár, *Egy reformkori zalai liberális köznemes pályafutása kapcsolatai tükrében* (Csány László és kortársai. Tudományos emlékülés Csány László születésének 225. évfordulója tiszteletére. Szerk. Kiss Gábor – Molnár András) (434-436). – Péter Farkas, *A proletárdiktatúra ezer arca. Forráskiadvány a magyarországi Tanácsköztársaság időszakából* (Proletárdiktatúra alulnézetben. Válogatott levéltári dokumentumok a Magyarországi Tanácsköztársaság időszakából. „És rendszeresítettnek az összes ballépések”. Az iratokat válogatta, jegyzetekkel ellátta és a bevezetőt írta: Csonka Laura – Fiziker Róbert) (436-440). – Zoltán Garadnai, *A nemzetközi kapcsolatok szolgálatában?* (Diplomácia – Hírszerzés Állambiztonság. Szerk. Andreides Gábor – M. Madarász Anita – Soós Viktor Attila) (440-444). – András Miklós Deák, *Az amerikai Mindszenty-dokumentumok két repertóriuma* (*The Cardinal Mindszenty Documents in American Archives. A Repertory of the six Budapest Mindszenty Boxes – Mindszenty bíboros budapesti amerikai követségi tartózkodásának dokumentumai. Repertórium. Ed. by Adam Somorjai; Duty Log – Cardinal Mindszenty in the American Legation at Budapest 1956–71 – Az ügyeletes tiszt kézikönyve – Mindszenty bíboros az amerikai követségen. Ed. by Ádám Somorjai*) (445-447). – Gábor Andreides, „Imperializmus...” (Kommunista kiskirályok. Szerk. Majtényi György – Mikó Zsuzsanna – Szabó Csaba) (447-450). – László Mészáros, *Egy alföldi mezőváros a 20. század második felében* (Kiskunhalas története 4. Tanulmányok Kiskunhalasról a 20. század második feléből. Szerk. Ö. Kovács József – Szakál Aurél) (451-453). – Zoltán Garadnai, *Párizsból szeretettel?* (Trócsányi László: *Párizsi napló, avagy ami a nagyköveti jelentésekből kimaradt... 2010. július – 2014. június*) (453-456). – Gergő Máté Kovács, *A magyarországi és oszmán-török kapcsolatok évszázadai* (*Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'dan Günümüze Türk-Macar İlişkileri. Török–magyar kapcsolatok az Oszmán Birodalomtól napjainkig a levéltári dokumentumok tükrében. Szerk. Schmidt Anikó – Sz. Simon Eva – Mümin Yıldıztaş*) (456-460).

Dijazottak (rubrika *Oceneni*):

Pro Archivo Regni-díj, 2018: Künstlerné Virág Éva (461). – *Pro Archivo Regni-díj, 2019: Konrád Aranka* (462).

In memoriam (rubrika *Nekrológ*): *Kovácsné Éltés Éva (1962 – 2018)* (463). – *Dr. Simon István (1960 – 2019)* (464). – *Dr. Szabó Erzsébet (1943 – 2018)* (465).

Rövidítések (*Použitie skratky*): (467).

Anikó Bajuszová
Štátny archív v Košiciach

Druhý diel 129. zväzku periodika Inštitútu pre výskum rakúskych dejín je rozdelený na šesť oddielov. V prvom oddiele je zaradených päť štúdií.

Prvú štúdiu napísal Philipp Thomas Wollmann a nesie názov *Zu einigen litterae clausae der apostolischen Pönitentiarie* (291-307). Autor analyzuje štyri listiny Apoštolskej penitenciárie z 15. storočia a prináša informácie o jedinom známom zachovanom exemplári listiny tohto vydavateľa vo forme *litterae clausae*. Najskôr sú čitatelia oboznámení s funkciou Apoštolskej penitenciárie, ktorá predstavovala v stredovekom ponímaní kuriálny úrad na pápežskom dvore a zaoberala sa problematikou odpúšťania hriechov. Inštitúcia sa v priebehu svojich dejín rozdelila na dva úzko previazané úrady – *officium maius*, ktoré prijímalo a vybavovalo množstvo žiadostí penitentov (kajúcnikov za hriechy) a – *officium minus*, ktoré v troch najdôležitejších pútnických kostoloch Ríma: Sv. Jána v Lateráne, Sv. Petra vo Vatikáne a Santa Maria Maggiore poskytovalo spovednú službu, pričom prítomní pisári vyhotovovali pútnikom potvrdenie o vykonaní spovede. Vzhľadom na proces zlistinenia v penitenciárii 15. storočia, prešla listina pri svojom vzniku približne 14 rukami. Vnútorými aj vonkajšími vlastnosťami sa *litterae clausae* Apoštolskej penitenciárie veľmi približujú k pápežským *litterae clausae*. Listiny penitenciárie majú tri časti: protokol, kontext a eschatokol, pričom skúmaná *litterae clausae* sa v kontexte úplne odlišuje od ostatných troch predstavovaných listín. Odlišnosti kontextu sú v obsahovej stránke a v spôsobe udelenia žiadanej milosti. Za štúdiou sú publikované všetky štyri listiny, ktoré autor pri výskume použil. Druhá štúdia je z pera slovenského dominikána Viliama Štefana Dóciho a nesie názov *Wer darf einen kriminellen Dominikaner richten? Eine Studie zur Kontroverse um das privilegium fori in Bezug auf das crimen laesae majestatis* (308-329). Autor na príklade dominikána Gregora Pográniho, ktorý patril do dominikánskej provincie Russia, dokumentuje prípad rehoľníka, ktorý spáchal kriminálne delikty. Pográni bol v roku 1738 obvinený zo spolupráce s uhorskými rebelmi, zo špionáže a iných ťažkých deliktov, pričom mal byť na žiadosť cisára Karola VI. vydaný štátnym orgánom. O pomoc s vyriešením prípadu sa obrátil novozvolený uhorský provinciál Dominik Josefy na magistra rehole Tomáša Ripolliho, aby zistil, ako správne postupovať voči Pogránimu, ktorý sa v tom čase nachádzal v kláštornom väzení dominikánskeho kláštora v Košiciach. Pográni sa narodil v Nitre okolo roku 1694, po gymnaziálnych štúdiách vstúpil do armády, z ktorej dezertoval, pretože ju považoval za príliš ťažkú. Nasledovali roky v službách uhorských exulantov Forgáčovcov napojených na Františka II. Rákociho žijúceho v Turecku. Po týchto skúsenostiach vstúpil Pográni k dominikánom v provincii Russia a po dvoch rokoch bol vysvätený za kňaza. Nasledovali roky, počas ktorých nedovolené opúšťal svoj kláštor, viackrát bol väznený v kláštornom väzení. Najdlhší čas vo väzení strávil v kláštore vo Vacove a tamojší bratia s ním mali nemalé problémy. Pográniho záležitosť sa riešila nielen na úrovni provinciála, ale až na úrovni magistra rehole. K Pogránimu neexistuje veľa prameňov, no vďaka vyšetrovaciemu spisu sa zachovala komplexná správa, ktorá prináša cenné informácie o Pográniho činoch, útekoch, nadväzovaní kontaktov s Rákociho sympatizantmi, snahe dostať sa do Turecka na

dvor niektorého z uhorských exulantov. Autor príspevku dopodrobna rekonštruje Pográního životopis na základe zachovanej správy a doplňuje ju ďalšími zachovanými archívnymi prameňmi. Celkovo bol Pográní dva a pol roka na úteku a viackrát ho uvrhli do kláštorného väzenia v kláštoroch uhorskej, poľskej a českej provincie dominikánov, odkiaľ sa mu podarilo utiecť. Po týchto peripetiách prišiel niekedy v decembri roku 1737 do kamaldulského kláštora v spišskom Červenom Kláštore. Po troch týždňoch, ktoré strávil s kamaldulmi, bol na príkaz spišského prepošta predvedený do sídla prepošstva a na žiadosť košických dominikánov bol 4. januára 1738 v putách odvedený do Košíc. Magister rehole rozhodol, že Pográní má byť v košickom kláštore väznený dovtedy, kým provinciál provincie Russia nezorganizuje prevoz Pográního do jeho domovskej provincie. Kým Pográní čakal na svoj transport, snažil sa cisársky dvor vo Viedni o získanie Pográního do svojej jurisdikcie. Jedinou výnimkou, keď cirkevná osoba mohla byť súdená svetským súdom, bola urážka majestátu. V tom prípade musela byť vinná osoba zbavená svojho duchovného stavu a postavená pred svetský súd. Cisársky dvor sa snažil využiť práve trestný čin urážky majestátu, aby získal do svojej súdnej právomoci Pográního. Provinciál dominikánov sa snažil odbiť žiadosť dvora, no bol si vedomý, že takému tlaku nedokáže natrvalo odolávať. Provinciál vedel, že Pográní nie je nevinný, no chcel ho uchrániť pred obzvlášť tvrdým či možno nespravodlivým zaobchádzaním. Cisár sa obrátil na nunciatúru so žiadosťou o rozhodnutie, či Pográní stojí naďalej pod cirkevným súdom alebo má byť vydaný svetskej jurisdikcii. Už niekoľko dní pred získaním odpovede od nunciatúry bol Pográní pod vojenským dozorom. Odpoveď prišla 30. apríla 1738 a stálo v nej, že na základe sprostredkovaných skutočností bolo rozhodnuté, že Pográní už viac nemôže užívať cirkevnú imunitu a privilégium cirkevnej jurisdikcie. Na konci vyšetrovania však dvorská kancelária vyhlásila, že Pográního nie je možné obžalovať z prečinu proti kráľovskému majestátu. Nariadila, aby sa Pográní vrátil do košického kláštora, pričom jeho predstavení mali rozhodnúť o umiestnení Pográního v niektorom kláštore mimo územia Uhorska. Podľa rozhodnutia magistra rehole sa mal Pográní vrátiť do svojej domovskej provincie Russia. Provinciál tejto provincie mal po neho poslať zodpovedných mužov, ktorí ho mali eskortovať. Dovtedy mal Pográní stráviť čas v putách v kláštornom väzení v Košiciach. Z dôvodu uzatvorenia hraníc pre rozšírený mor v Uhorsku a pre prebiehajúcu rusko-tureckú vojnu (1735 – 1739) bol Pográní odvedený do svojej provincie Russia až niekedy pred 2. aprílom 1740. Tretia štúdia od autora Michaela Pözlza s názvom *Alle Jahre wieder – Die mediale Inszenierung der Dynastie Habsburg am Beispiel der öffentlichen Tafel am Wiener Hof* (330-355) prináša analýzu tlačených oficiálnych správ o živote na panovníckom dvore a opisy slávností, ktoré mali naveky zachytiť silno kontrolovanú a idealizovanú predstavu o živote elít. Autor z týchto správ extrahuje informácie o osobách patriacich do blízkeho okruhu dvora. Patrili k nim kniežatá a kňažné, ministri, radcovia a diplomati. Už v 17. storočí vychádzali vo Viedni viaceré noviny, medzi ktorými sa spočiatku nenachádzal žiaden nemecký výtlačok venujúci sa ceremóniám na panovníckom dvore. Jediný denník, ktorý vtedy takéto informácie ponúkal, vychádzal v taliančine a chcel preto osloviť hlavne vzdelaných čitateľov. Až začiatkom 18. storočia začalo vychádzať nemecky redigované *Wienerisches Diarium*, z ktorého sa neskôr stalo médium s názvom *Wiener Zeitung*. Toto médium nebolo vydávané pria-

mo dvorom, ale dvoru blízko stojacimi ľuďmi. Editori museli lavírovať medzi túžbou podávať informácie, dopytom čitateľov pochádzajúcich zo silnejúcej vrstvy mešťanov a štátnou cenzúrou, ktorá striktne ovplyvňovala znenie spravodajstva o domácich udalostiach. V časoch silnej cenzúry sa na titulky dostávali hlavne informácie zo zahraničia a tie domáce sa presúvali na koniec výtlačku. Pri uvoľnení cenzúry za Jozefa II. sa opäť objavili na titulke domáce udalosti. Autor vo svojej štúdiu sledoval, ako sa v priebehu 18. storočia menila prezentácia cisárskeho dvora na stránkach *Wienerisches Diarium*, ako na tento fakt vplývali politické a spoločenské zmeny tohto storočia. Postupne autor štúdie opisuje zvyklosti počas sviatkov, počas ktorých sa konali verejné hostiny cisárskej rodiny. Prílohou štúdie je tabuľka sviatkov s údajom, či sa k danému sviatku nachádza zmienka v novinách *Wienerisches Diarium* a v protokole ceremónií cisárskeho dvora. Autor vyhodnotil údaje k sviatkom od roku 1705 do roku 1800 v desaťročných odstupoch, pričom zohľadnil aj roky, v ktorých došlo k zmene panovníka. Josef Löffler je autorom štvrtej štúdie s názvom *Die niederösterreichischen Kreisämter in der Regierungszeit Maria Theresias* (356-386). V rokoch 1748 – 1754 sa v rakúskych krajinách etablovali krajské úrady (Kreisämter) ako výsledok reformy Márie Terézie (na radu Friedricha Wilhelma Haugwitz) s cieľom zlepšiť financovanie armády v dobe po vojne o rakúske dedičstvo. Krajské úrady nadviazali na staršie krajské štvrte (Landesviertel), ktoré vznikli ako výsledok snahy o zlepšenie obranyschopnosti rakúskych krajín proti husitom v rokoch 1431 a 1432. Postupne si obyvatelia jednotlivých štvrtí vytvorili spoločnú identitu, čomu nasvedčuje aj spôsob organizovania sedliackeho povstania v rokoch 1596 a 1597. Definitívne zriadenie krajských úradov sa uskutočnilo v roku 1753. Tieto úrady mali štyri hlavné úlohy: 1. kompetencie v náboženských otázkach (kontrola farára, hospodárenie farnosti, dodržiavanie zvyklostí a nariadení v oblasti náboženstva), 2. celá oblasť vnútornej správy, 3. dozor nad komorskými záležitosťami, 4. kontrola vyhlasovania a dodržiavania cisárskych rezolúcií. Autor sa ďalej venuje odporu stavov proti zriadeniu nových úradov, do čela ktorých boli menovaní im neznámi úradníci. Vypuknutím sedemročnej vojny sa postavenie stavov zlepšilo, no reálne im bol umožnený podiel na výkone moci v krajských úradoch až po skončení vojny v roku 1764. Autor sa ďalej venuje analýze fungovania krajských úradov, spôsobu menovania úradníkov, kompetenčnými vzťahmi medzi nositeľmi jednotlivých úradníckych hodností, napätiu medzi krajskými úradmi a vládnuou vrchnosťou v niektorých oblastiach politického života. Piatu štúdiu s názvom *Die Verzeichnisse der k. u. k. militärgerichtlichen Standrechtsurteile – ein Sensationsfund? Überlegungen zur Zahl der militärgerichtlichen Exekutionen in der österreichisch-ungarischen Armee im 1. Weltkrieg und die Thesen Hans Hautmanns* (387-410) napísal Peter Fitl. Autor sa vo svojom príspevku zaoberá problematikou rozsudkov smrti a uskutočnených popráv v rakúsko-uhorskej armáde počas 1. svetovej vojny. Hoci z Talianska, Francúzska, Veľkej Británie a Nemecka sú údaje o vynesených rozsudkoch smrti a vykonaných popravách v armáde dobre známe, v prípade rakúsko-uhorskej armády nám takéto údaje chýbajú. Štúdia sa najprv v krátkosti venuje analýze právnych základov vojenskej justície v Rakúsku v čase 1. svetovej vojny a následne sa podrobne analyzujú nedávno znovu objavené zoznamy rozsudkov vojenského súdnictva. Dokazuje, že nie je opodstatnené pochybovať o výpovednej hodnote týchto zoznamov a možno ich považovať za kompletne

štatistické údaje k problematike trestu smrti pre vymedzenú oblasť a čas. Na základe zistených údajov podrobuje autor štúdie kritike tézu Hansa Hautmanna, ktorý v roku 1977 priniesol informáciu, že na konci roka 1916 sa počet popravených vojakov pohyboval okolo 80 000. Po obsirnejšej analýze výpočtov Hautmanna, kritickom prístupe k údajom poskytnutým ďalšími autormi a na základe údajov zo zachovaných zoznamov konštatuje, že celkovo bolo v rakúsko-uhorskej armáde počas 1. svetovej vojny popravených približne 1 100 vojakov. Presný počet popravených, teda vojakov aj civilistov dokopy, sa exaktne nedá zistiť, čo súvisí s nedostatkom informácií v zachovaných prameňoch.

Druhý oddiel s názvom *Kleine Mitteilungen* obsahuje iba jeden príspevok s názvom *Sundarheri. Ein frühkarolingisches Graffito um 800 in der Ringkrypta von St. Emmeram in Regensburg – das bisher älteste Graffito eines Personennamens im deutschen Sprachraum* (411-419) od Winfrieda Stelzera. Ranostredoveké grafity patria medzi rarity písomnej kultúry a v nemeckom jazykovom priestore to platí obzvlášť o grafitoch písaných minuskulou. O to väčšie prekvapenie vzbudil objav grafitu z krypty Kostola sv. Emeráma v Regensburgu. Ide o osobné meno Sundarheri a autor príspevku ho na základe paleografickej analýzy datoval okolo roku 800. Podľa autora ide o rano-karolínsku minuskulu so začiatočným majuskulným písmenom S. Sundarheri je s najväčšou pravdepodobnosťou meno pútnika, ktorý navštívil tento chrám. Toto osobné meno sa vyskytovalo veľmi zriedkavo a autor príspevku sa zmieňuje o niektorých známych osobách, ktoré ho nosili. Vyslovuje tézu, že s veľkou pravdepodobnosťou išlo o freisingského diakona Sundarheriho, ktorý patril k významnej šľachtickej rodine. V každom prípade ide o najstarší známy dôkaz o napísaní osobného mena vo forme grafitu v nemeckom jazykovom priestore.

V oddiele *Rezensionen* (420-528) je celkovo 51 recenzných príspevkov.

Oddiel *Notizen* (528-549) je venovaný anotáciám v počte 18 príspevkov.

Predposledný oddiel s názvom *Nachruf* (550) je venovaný zosnulému členovi inštitútu – Herbertovi Tschulкови (1942 – 2020).

Posledný oddiel s názvom *Chronik des Instituts* (551-580) je venovaný personálnym zmenám a organizačným záležitostiam inštitútu.

Jozef Meliš
Alianz – Slovenská poisťovňa

Prvé číslo 29. ročníka *Sborníku Národního archivu* je venované 100. výročiu narodenia PhDr. Josefa Kollmana. Ústredná téma sa zaoberá hncou silou zaručujúcou každej spoločnosti dynamiku, kvalitu i permanentný kvalifikačný rast – odborným školstvom. Vďaka nemu možno spojiť politické, hospodárske, sociálne aj kultúrne dejiny a absolventov pripraviť na stretnutie so širokou škálou tém, ktoré nájdu v dokumentoch zobrazujúcich premenu sveta. Počas štúdií na škole, aj v priebehu praxe, sa oboznámi s metódami starostlivosti o kultúrne pamiatky, čím vzniknú optimálne personálne podmienky na zachovanie duchovného dedičstva pre ďalšie generácie.

Zborník zachytáva 21 príspevkov z konferencie s kurióznym názvom *Doména diletantství*, usporiadanej pri príležitosti stého výročia založenia Štátnej archívnej školy. Táto parafráza výroku zo štúdie Josefa Kollmana predznamenal obsah domácich aj zahraničných príspevkov. Všetky, či už išlo o referáty zamerané na výučbu archívniectva, minulosť i súčasnosť školstva alebo najvýznamnejšie osobnosti, akcentovali potrebu profesionalizácie, postavenú na kvalitnej teoretickej príprave.

Po úvodných slovách dekana Filozofickej fakulty Karlovej univerzity (ďalej len FF KU) v Prahe Michala Pullmana, vedúcej Katedry pomocných vied historických a archívneho štúdia FF UK Ivany Rebelovej a zástupkyne riaditeľky Národního archivu Zdeňky Troškovej nasledujú *Hlavné štúdie*.

Zahajuje ich Marie Bláhová prácou *Státní archivní škola a její učitelé*, v ktorej ponúka zaujímavé informácie o pôsobení ustanovizne a jej najvýznamnejších pedagógov. Výskumu dejín inštitúcie sa v minulosti intenzívne venoval popredný znalec Josef Kollmann. Zriadenie školy v roku 1919 predstavuje prelomový medzník vo vývoji českého archívniectva, pretože sa konečne podarilo to, o čo od 18. storočia usilovali celé generácie archivárov – vytvorili sa podmienky pre získanie hodnotnej odbornej kvalifikácie.

Prvým riaditeľom sa stal Gustav Friedrich (1871 – 1943), ktorý zotrval vo vedení školy takmer dve tretiny jej existencie. Od piateho kurzu ju viedol Bedřich Jenšovský (1889 – 1942) menovaný do funkcie riaditeľa v roku 1941. Po zatknutí gestapom ho nahradil Jaroslav Prokeš (1895 – 1951). Posledný bol poverený vedením Václav Vojtíšek. V roku 1949 školu ako nadbytočnú zrušili, pretože na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v rámci Katedry československých dejín a archívneho štúdia vzniklo oddelenie vzdelávania v odbore archívniectva, ktoré sa v roku 1964 transformovalo na samostatnú katedru vedenú Zdeňkom Fialom. Archívna škola počas svojej existencie uskutočnila desať, zväčša trojročných kurzov a poskytla na nich špičkové odborné vzdelanie mnohým českým historikom a archivárom.

V nasledujúcom príspevku nazvanom *Státní archivní škola za okupace – pokračování v obtížných podmínkách* sa Jan Dobeš venuje osobitnej kapitole – fungovaniu

školy počas druhej svetovej vojny. Po zatvorení vysokých škôl chvíľu zotrvala v existencii, ale napokon prežila vďaka tomu, čo dovtedy všetci považovali za jej najväčšiu slabinu – nemala štatút vysokej školy. Výučba v češtine (aj keď s ťažkosťami) mohla ešte dva roky pokračovať. Počas tohto obdobia, v súlade s líniou okupačných orgánov, ktoré protektorátu odníмали charakter štátu, názov zmenili na *Archívna škola*.

Ďalší blok prác s názvom *Výuka archivnictví a školy v zahraničí* sa zaoberá novinkami a trendmi vo vzdelávaní archivárov v susedných krajinách.

Robert Meier v článku *Archivausbildung in Deutschland. Die Archivschule Marburg* informuje o živote na *Archívnej škole v Marburgu*. Táto vzdelávacia inštitúcia v roku 2019 oslávila 70. výročie svojho založenia. Okrem toho autor v texte venuje pozornosť bohatým dejinám odborného školského systému v Nemecku. Prvé začiatky výučby archivnictva začali v roku 1821 v Bavorsku na dodnes fungujúcej *Mníchovskej archívnej škole*. Od roku 1871 boli archívy nemeckého cisárstva plne v kompetencii jednotlivých štátov. Na rozšírenie pruského vplyvu začali pre budúcich archivárov na marburskej univerzite v roku 1894 prebiehať semináre pomocných vied historických. Od roku 1904 sa uskutočňovali v *Tajnom pruskom štátnom archíve v Berlíne*. Ten po páde nacizmu zostal v dezolátnom stave. Obnova archívneho školstva začala v roku 1949, keď opäť otvorili kurzy v Marburgu.

Irena Mamczak-Gadkowska v referáte *Studia archiwstyczne na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu* prezentuje programy a vzdelávacie moduly výučby archivnictva na fakulte histórie na univerzite Adama Mickiewicza v Poznani. O otvorenie týchto štúdií sa pričínil významný poznaňský historik a archivár, profesor Franciszek Paprocki, ktorý sa v roku 1972 stal prvým vedúcim Katedry archivnictva.

Znalosť právnych noriem a vývinu štátnej správy patria k základnému odbornému vybaveniu archivára. Marek Konstankiewicz v príspevku *Elementy prawne w przygotowaniu zawodowym archiwisty. Uwagi z perspektyw polskie* skúma tenkú hranicu, ktorá vedie medzi archívnu a právnu teóriou.

Od akademického roku 1960/1961 prebieha v Dolnom Sliezsku výučba archivnictva na vrocľavskej univerzite. Lucyna Hanc v článku *Od dyplomatyki i edytorstwa źródeł ku specjaności archiwalno-edytorskiej. Koncepcje kształcenia archiwistów na Uniwersytecie Wrocławskim K. Maleczyńskiego i W. Korta* predstavuje život a vedecké úspechy významného odborníka, ktorý sa zaslúžil nielen o zriadenie štúdia, ale aj o prípravu edícií prameňov Dolného Sliezska, profesora Dr. Karola Maleczyńskiego. Po jeho smrti sa na čelo katedry postavil ďalší schopný archivár, docent Dr. Waclaw Korta.

Nad otázkou, či archivnictvo možno považovať za samostatnú vedu, sa zamýšľala Janusz Łosowski v príspevku *Archiwistyka jako odrębna nauka? Glos z Polski*. Čitateľov oboznamuje so situáciou v Poľsku. V medzivojnovom období archivnictvo považovali za komplex praktických činností vykonávaných historikmi, po vojne začal platiť názor, že ide o pomocnú vedu historickú a od roku 1960 je vnímané ako samostatný vedný odbor s vlastnou terminológiou a metodológiou. To prinieslo nové problémy – odpojenie od historických vied vedie k strate jeho nezameniteľnej identity. Do popredia vystupujú problémy s použitím informačných technológií a odtrhnutie od historického kontextu prináša so sebou riziko zhoršenia kvality výučby dejín. Treba si preto uvedomovať, že jadro archivárskej praxe stále tvorí práca s dokumentmi

a v nich obsiahnutými informáciami. Z tohto dôvodu zostáva potreba kvalitného historického vzdelania naďalej veľmi aktuálnou.

Antoni Barciak napísal správu o výchove nových archivárov v Hornom Sliezsku s názvom *Kształcenie archiwistów na Górnym Śląsku i edycje miescowych źródeł historycznych*. Informuje o tom, že archívne vzdelanie možno získať na všetkých troch univerzitách regiónu. Najstaršia sa nachádza v meste Opole, zvyšné sú v Katoviciach a Čenstochovej. Autor konštatuje fakt, že po reforme vysokého školstva sa síce v nových vzdelávacích programoch kladie dôraz na špičkovú prípravu budúcich generácií odborníkov, ale len málo absolventov nájde uplatnenie v odbore.

Tretí blok má názov *Osobnosti archivnictví a pomocných věd historických. Představitelé věd PVH před zřízením Státní archivní školy*.

Thomas Vogtherr sa v štúdiu *Johann Michael Heineccius (1674 – 1722) und die Entscheidung der Siegelkunde als akademische Disziplin* venuje osobnosti významného vedca, Johanna Michaela Heineccia, autora prvej príručky sfragistiky s názvom *De veteribus Germanorum aliarumque nationum sigillis, eorumque vsu et praestantia, syntagma historicum (Historické pojednanie o starých pečatiach nemeckých aj iných národných, o ich použití a iných vlastnostiach)*. Toto prelomové dielo sa skladá z dvoch častí. Prvá, ako hovorí už samotný názov, sa venuje typológii pečatidiel, druhá praktickému použitiu.

Ema Šimková v práci *Pomocné vědy historické v publikacích profesorů historie C. k. Františkovy univerzity v Olomouci* po krátkom exkurze o dejinách olomouckého lýcea/univerzity bilancuje aktivity a prínos najvýznamnejších pedagógov: Martina Johanna Wikoscha (1754 – 1826), Josepha Leonharda Knolla (1775 – 1841), Karla Johanna Vietza (1798 – 1872) a Adolfa Fickera (1816 – 1880) pre výučbu pomocných vied historických v regióne.

Ivan Hlaváček prispel článkom *Josef Emler*, v ktorom referuje o významnom reprezentantovi českej kultúry Josefovi Emlerovi (1836 – 1899). Po štúdiách vo Viedni tento všestranný historik odišiel do Prahy, kde zakotvil v Archíve mesta Prahy. Popri tom vyučoval interpretáciu diplomatických prameňov na pražskej univerzite a intenzívne sa angažoval v múzejníctve, politickom aj spoločenskom živote, a to predovšetkým pri zakladaní vzdelaneckých spoločností, ako napríklad *Královská česká společnost nauk* či *Historický spolek*.

O významnom paleografovi píše Marie Ryantová v práci *Gustav Friedrich a jeho Učebná kniha paleografie latinské a výuka paleografie v rámci Státní archivní školy*. Príspevok je zložený z dvoch častí. Prvá obsahuje zaujímavé informácie o pohnutých prípravách na vydanie *Učebnice latinskej paleografie*. Vychádza predovšetkým z korešpondencie s historikom Jozefom Kalouskom, podľa ktorej práce na knihe, dôležitej pre habilitáciu na Karlovej univerzite, začal Gustáv Friedrich už v roku 1894 počas študijného pobytu vo Viedni. Pôvodne ju plánoval vydať skôr, zdržal ho ale pobyt v Ríme, kde získaval obrazový materiál do svojej publikácie. V roku 1898, vďaka knihe, ktorá sa neskôr stala učebnicou paleografie na univerzite, Friedrich úspešne habilitoval.

Druhá časť sa venuje hodinám paleografie na Štátnej archívnej škole. Autorka konštatuje, že hoci v študijnom programe pedagógovia venovali pozornosť predovšetkým stredovekým písmam, výučba novovekých typov zanedbaná nezostala, študentov

vzdelávali aj v nich. Obzvlášť oceňuje zaradenie seminárov o slovanskej a gréckej paleografii.

Štvrtý blok s názvom *Osobnosti archivnictví a pomocných věd historických. Učitelé absolventi PVH Státní archivní školy* hodnotí podiel najvýznamnejších českých archivárov na rozmachu medzivojnového aj povojnového odborného školstva v Čechách.

Otvára ho Hana Pátková referátom *Václav Hrubý a archivní škola*, v ktorom píše o prínose Václava Hrubého (1885 – 1933) pre výučbu českej diplomatiky počas jeho krátkeho pôsobenia na škole v rokoch 1920 – 1925.

Nasleduje Pavel Vaško so štúdiom *Profesor Václav Vojtíšek: Kontinuita kariéry jedného archiváře*. Zaoberá sa jednou z najvýznamnejších postáv českého archívnictva. Osobnosť profesora Vojtíška (1883 – 1974) ponúka možnosť sledovať mimoriadne dlhý vývin akademickej kariéry, pretože v odbore zostal aktívny až do konca svojho plodného dlhého života. Zažil mnoho politických zmien. Prvú služobnú prísahu skladal do rúk cisára Františka Jozefa I., prežil obe vojny, päťdesiate roky a ku koncu pôsobenia bolo jeho pracovisko konfrontované s intervenčnými vojskami Varšavskej zmluvy. V zaujímavom medailóne autor zobrazuje osudy človeka pozoruhodného mimoriadnou usilovnosťou, bohatými spoločenskými kontaktmi, pevnosťou názorov a ostrými laktami.

Jan Kahuda Miloslav v príspevku *Volf a jeho archivní příručka* hodnotí profilovú osobnosť českého archívnictva. Oceňuje široký rozsah vedeckého diela tohto ľavicovo orientovaného odborníka zameraného predovšetkým na problematiku novovekých hospodárskych a sociálnych dejín, vývin robotníckeho hnutia a historiografiu. PhDr. Miloslav Volf (1902 – 1982) zásadným spôsobom ovplyvnil dejiny odboru nielen ako archivár, ale i pedagóg a organizátor. Spoločne s Václavom Vojtíškom a Antonínom Haasom stál v roku 1946 pri zrode odborných školení pre obecných a mestských archivárov. V roku 1948 vyšiel zborník prednášok z týchto kurzov pod názvom *Archivní příručka*.

Autori Kristýna Ansgorová – Jan Hanousek v článku *Docent Josef Matoušek a jeho vědecká a politická činnost* ponúkajú viacero pohľadov na ďalšiu významnú predvojnovú postavu českej archívnej vedy. V prvej časti príspevku prezentujú bohatú škálu záujmov docenta Josefa Matouška, zaoberajú sa jeho štúdiami a napokon neskoršou odbornou činnosťou na Karlovej univerzite. V druhej časti sa presúvajú do obdobia po rozpade republiky, pričom sledujú jeho rozporuplné politické aktivity až ku tragickej smrti 17. novembra 1939, keď ho popravilo gestapo.

Milada Sekyrková v príspevku *Státní archivní škola: Causa Jaroslav Prokeš* na príklade bývalého riaditeľa školy Jaroslava Prokeša zobrazuje vrtkavosť osudu. Tento človek ju viedol v rokoch 1941 až 1945 a počas pracovnej kariéry vykonal veľký kus teoretickej i praktickej práce na poli českého archívnictva. Po vojne ho najbližší kolegovia, ktorí mali záujem o jeho pracovné pozície, obvinili z kolaborácie s Nemcami. Počas vyšetrovania mu síce nedokázali žiadne pochybenia, ale jeho kariéra skončila a novodobá historiografia sa k nemu otočila chrbtom. K obratu došlo až v osemdesiatych rokoch, keď sa o jeho osobe znovu začalo hovoriť.

Práca Marty Hradilovej *Z nouze cnost. Přínos absolventů Státní archivní školy pro českou kodikologii* sleduje počiatky systematickej kodikológie v Čechách. V roku

1907 bola zriadená komisia koordinujúca súpisné a katalogizačné práce českých rukopisných kníh. V roku 1952 vznikla z iniciatívy Václava Vojtíška nová komisia, ktorá činnosťou nadviazala na aktivity predošlej. Na rozdiel od prvej, ktorá bola iba vydavateľskou, táto uskutočňovala cieľený výskum a súpis rukopisov literárnej povahy v knižniciach, archívoch, múzeách i zbierkach. K najvýznamnejším pracovníkom patrili absolventi archívnej školy František Čáda (1895 – 1975), František Hoffmann (1920 – 2015) a Jiří Pražák (1926 – 2002). Všetci traja prijali prácu v komisii len „z núdze“, pretože v čase komunistického režimu ich politický profil vykazoval značné štrbiny. Napriek tomu sa svojej úlohy zhostili so ctou a ich vedecké štúdie dodnes patria k najlepším v odbore.

Osobnosti historika a archívneho teoretika Františka Hoffmanna (1920 – 2015) sa venovali viacerým prácam. Hana Kábová sa v úvahu *Přínos Františka Hoffmanna archivní teorii a metodice* pokúša vystopovať korene jeho záujmu o spracovanie rozsiahlych komplikovaných fondov a vyhodnotiť odborný prínos pri hľadaní odpovedí na teoretické a metodické otázky archívniectva.

Predposledným je príspevok Zdeňka Hojdu *Historik Josef Polišenský, jeho studium na archivní škole a jaké mělo následky*. V roku 1937 sa Josef Polišenský, študent tretieho ročníka histórie na Karlovej univerzite, prihlásil na ôsmy trojročný kurz Státní archivní školy. Toto štúdium, ktoré si veľmi cenil, ho profesionálne ovplyvnilo na celý život. Po druhej svetovej vojne pôsobil Polišenský na dvoch univerzitách, pražskej aj olomouckej, a na oboch sa aktívne pričínal o zavedenie prázdninového archívneho praktika pre študentov.

Číslo uzatvára Martin Kindl textom *Metodický spor o obecné dějiny: „Graus vs. Polišenský“*. Ponúka v ňom reflexiu na spor o interpretáciu českých dejín, v ktorom v roku 1958 proti sebe stáli významní českí historici 20. storočia Josef Polišenský a František Graus.

Zborník ako vždy bohato vybavili dobovými fotografiami, tentoraz ale absentuje moja obľúbená tradičná rubrika s recenziami kníh.

Alena Gazdíková
Slovenský národný archív

BIBLIOGRAFICKÝ PREHĽAD ZAHRANIČNÝCH ARCHÍVNYCH PERIODÍK

THE AMERICAN ARCHIVIST. Published by the Society of American Archivists. Volume 82, Issue 1, Spring/Summer 2019.

Christopher A. Lee, *Archival Robustness, From the Editor* (3-8). Editor periodika sa zamýšľa nad potrebou vniesť odolný prístup do aktivít archivárov v súčasnom dynamickom a nepredvídateľnom prostredí a uvádza jednotlivé príspevky (7 štúdií a 11 recenzií), ktoré tvoria obsah aktuálneho čísla. – Tanya Zanish-Belcher, *Keeping Evidence and Memory: Archives Storytelling in the Twenty-First Century* (9-23). V poradí 73. predsedníčka Spoločnosti amerických archivárov (SAA), ktorá bola vo funkcii v rokoch 2017 – 2018, predniesla svoj prejav na spoločnom výročnom stretnutí Rady štátnych archivárov, Národnej spoločnosti správcov vládnych archívov a registratúr a SAA vo Washingtone, D. C. v auguste 2018. Zamerala sa v ňom na aktivity SAA vykonané počas predošlého roka, ktoré sa vzťahovali k aktívnemu obhajovaniu záujmov archívov, problematike diverzity, nadácie SAA a dvom vykonaným prieskumom zameraným na členov organizácie. V ďalšej časti prejavu predstavila odporúčania pre budúce smerovanie SAA a pomenovala výzvy, ktoré stoja pred archivárskou profesiou. – Edward Benoit – Donald C. Force, *One Size Does Not Fit All: Graduate Archival Education in the Twenty-First Century* (24-52). SAA vypracovala v roku 1977 Smernice pre absolventský program v archívnictve (*Guidelines for a Graduate Program in Archival Studies*), ktoré boli viackrát zrevidované. Na rozdiel od knihovníctva však nikdy nenadobudli charakter záväzného akreditačného kritéria, ale sú rámcom, na ktorý študijné programy v oblasti archívnictva iba prihliadajú. Certifikácia je pritom dôležitým kritériom pre zamestnávateľov archivárov, pretože potvrdzuje, že uchádzač disponuje štandardizovanou úrovňou vzdelania a kvalifikácie. Keďže rozsah včlenenia smerníc do vysokoškolských študijných programov zostáva neznámy, autori štúdie vykonali výskum s cieľom odstrániť túto medzeru. Pracovali s poslednou používanou verziou smerníc z roku 2002, ktorá bola odvtedy viackrát zrevidovaná, naposledy v roku 2016. Autori vykonali analýzu obsahu 27 študijných programov archívnictva v USA za trojročné obdobie. Jej prostredníctvom zisťovali najmä mieru včlenenia elementov smerníc v nich, najmä tzv. základných archivárskych vedomostí, ktoré SAA definuje ako teoretickú a praktickú bázu nevyhnutnú pre výkon práce archivára. Pozornosť venovali aj začleneniu doplňujúcich kurzov. Ďalšou oblasťou bol výskum relevantnosti smerníc pre vypracovanie študijných programov a ich revízií z pohľadu ich zostavovateľov. Podľa zistení autorov sú smernice iba jedným z viacerých faktorov, ktoré sa berú do úvahy. V rámci projektu skúmali aj to, ako obsah smerníc reflektuje zručnosti a vedomosti, ktoré sa vyžadujú od budúcich archivárov. Na základe výsledkov výskumu sformulovali niekoľko odporúčaní, ktoré by mali zmeniť obsah diskusie v rámci SAA a zamerať ju produktívnejším smerom. Vychádzajú z myšlienky, že v SAA by sa mala začať diskusia o tom, že je čas vzdať sa

úsilia o fungovanie v pozícii akreditačného orgánu, pričom jej smernice zostanú naďalej dôležité pre vzdelávanie archivárov. Je však potrebné uvedomiť si, že nemôžu vychádzať z princípu „jedna veľkosť je vhodná pre všetkých“, ale musia reflektovať stále sa meniacu profesiu archivára i existujúce rozdiely medzi vzdelávacími inštitúciami. – Alexandra A. A. Orchard, CA – Kristen Chinery – Alison Stankrauff – Leslie Van Veen McRoberts, *The Archival Mystique: Women Archivists Are Professional Archivists* (53-90). Autorky štúdie v názve parafrázujú titul klasickej feministickej práce Betty Friedanovej *Ženská mystika* z roku 1963. Upozorňujú na existenciu tzv. „archívnej mystiky“ v kontexte súčasného stavu feminizovanej profesie archivára, charakterizovanej dualitou, keď v nej už síce dominujú ženy, avšak stále čelia tradičným genderovým limitáciám. Aj po zvýšení počtu žien medzi archivármi pretrvávala ešte dlho ich diskriminácia vo viacerých oblastiach, počnúc zamestnanec-kým statusom. Neboli dostatočne zastúpené a nezastávali vedúce pozície na pracoviskách, ani v profesijných organizáciách. Aj vďaka legislatívnym zmenám sa v 70. rokoch začala meniť tiež archivárska profesia. Ženy si v rámci SAA zakladali výbory a zvyšoval sa počet archivároek s úplným vysokoškolským vzdelaním. Koncom 80. rokov ženy tvorili viac než polovicu archivárov, a v roku 2017 ich bolo už viac než 82 %. Autorky rozoberajú symptómy „archívnej mystiky“ v štyroch oblastiach. V prvej sa dosiahol pokrok, keďže ženy už zastávajú väčšinu vedúcich pozícií vrátane funkcií v SAA, avšak personálne obsadenie týchto postov neprezentuje všetky ženské minority. Druhou oblasťou je profesionálny rozvoj, ktorý by sa mal stať súčasťou životného plánu žien. Vynárajú sa tu však tri základné problémy: ženy a líderstvo, platová rovnosť a kariérny postup. Tretí symptóm „archívnej mystiky“ charakterizuje dualita medzi feminizovanou profesiou a nedostatočnou reprezentáciou, resp. potlačením prítomnosti žien v tradičných typoch dokumentov a fondov i archívnych pomôckach. Riešením môže byť kontroverzne vnímaná potreba zriaďovať špeciálne archívy, resp. archívne súbory, ktoré by zhromažďovali výlučne dokumenty o ženách a ich dejinách. Aj v existujúcich archívoch tohto typu a súboroch v nich uložených však absentujú mnohé marginalizované skupiny žien. Štvrtou je oblasť profesionálnej identity, predovšetkým stereotypné a neadekvátne vnímanie osobnosti archivára verejnosťou, keď dokonca ani historici často netušia, kto sú archivári a čo vlastne robia. Na prekonanie symptómov „archívnej mystiky“ autorky navrhujú zásadnú internú reštrukturalizáciu, resp. reorganizáciu profesie a jej obhajovanie i propagáciu na verejnosti. Dvomi navrhovanými modelmi organizovania sú profesijné organizácie a odbory. Na ich príklade autorky popisujú mechanizmus, ktorým by sa mohla archivárska profesia začať organizovať, reštrukturalizovať a dokonca zjednocovať, a to aj preto, lebo nimi uvedené odborové organizácie združovali prevažne ženy, spájali ich v boji za spoločné záujmy a snažili zapájať do svojej činnosti aj neorganizované pracovníčky. Reorganizácia však musí byť spájaná s verejným obhajovaním záujmov archívov i archivároek a bojom nielen za seba, ale aj proti súčasnej profesijnej realite. Tá sprevádza feminizovanú profesiu najmä vylučovaním marginalizovaných skupín žien, nezabezpečením platovej rovnosti a deformovaným kultúrnym imidžom archivárskeho povolania tým, že sa nálepkuje ako ženské. – Youngok Choi – Emily Nilson, *The Current Status of Catholic Archives: A Survey Report* (91-123). Dokumenty uložené v katolíckych archívoch sú unikátnym prameňom pre vedecký výskum

i potreby verejnosti. Autorky štúdie skúmali súčasný stav katolíckych archívov a identifikovali nedostatky v ich správe na základe odpovedí v dotazníku, ktorý vypracovali a vo februári 2017 rozoslali 154 respondentom v USA. Medzi ich najzávažnejšie zistenia patrí to, že americké katolícke archívy sú malé zariadenia a počet pracovníkov v nich nedosahuje ani celoštátny priemer na inštitúciu spred dvadsiatich rokov. Odráža sa to v obmedzovaní dĺžky návštevných hodín a neschopnosti adekvátne spracovávať uložené dokumenty. Bádatelia v katolíckych archívoch sú diverzifikovaní, prevládajú medzi nimi síce členovia náboženských obcí, ale veľmi významnú časť tvoria vedci a genealógovia. Viac než 63 % však nemá stanovené úradné hodiny a verejnosť má do nich prístup len na základe dohody. V porovnaní s archívami iných vierovyznaní sú katolícke archívy zatvorené častejšie. Uroveň sprístupňovania a tvorby archívnych pomôcok je veľmi nízka, takže neprístupné zostáva množstvo dokumentov náboženskej povahy, čo bráni dosahovať pokrok vo výskume. Archívy sú finančne poddimenzované a ocitajú sa pod rozpočtovým tlakom, a to aj z dôvodu znižovania počtu členov organizácií náboženských komunít i veriacich. Samotní archivári identifikovali ako najpálčivejšie problémy nedostatok času, zhoršovanie stavu dokumentov či personálne, resp. finančné poddimenzovanie. Na základe výskumu zameraného na mapovanie stavu digitalizácie autorky zistili, že 16 % katolíckych archívov nemá žiadne digitalizáty a približne 68 % má zdigitalizovanú menej než štvrtinu uložených dokumentov, medzi ktorými prevládajú fotografie. Viac než polovica z nich má vo fondoch aj elektronické dokumenty. Napriek tomu len 3 – 6 % týchto inštitúcií má písomne vypracované zásady rozvoja digitálnych fondov, resp. digitálnej ochrany, čo je výsledkom nedostatku financií, času a odborných vedomostí. Webové stránky, prostredníctvom ktorých sa archívy môžu zviditeľňovať, zvyšovať dosah na verejnosť a komunikovať s ňou, ale tiež podporovať prístup k vlastným archívnyim fondom, nemá až 46 % z nich a len niekoľko má zdigitalizované archívne fondy sprístupnené aj na webe. Ako možné východisko z danej situácie autorky navrhujú zlepšiť komunikáciu a spoluprácu v rámci katolíckych archívov i širších náboženských a iných komunít, pretože iba malá časť katolíckych archivárov je organizovaná v profesijných organizáciách. Pritom práve tieto majú potenciál stať sa platformou rozvíjania diskusie a vzdelávania archivárov formou seminárov, workshopov či konferencií a prispieť k vygenerovaniu dialógu, ideí a postupov, ktoré môžu pomôcť prekonať problémy, ktorým katolícke archívy čelia v súčasnosti. – Alice Pearman, *Teachers' Tales Go Online: Digitizing Oral Histories on Cassettes* (124-136). Autorka v prípadovej štúdii prezentuje svoje skúsenosti z pilotného projektu digitalizácie 21 kusov audiokaziet uložených v Lamsonovej knižnici na Plymouthskej štátnej univerzite v štáte New Hampshire. Kazety a ich textové prepisy, na ktorých sú zaznamenané osobné spomienky učiteľov uvedenej inštitúcie, vznikli v rokoch 1978 – 1980 a sú významným prameňom metódy oral history. Na rozdiel od praxe používanej v minulosti sa autorka rozhodla použiť kombinovaný prístup a v záujme zachovania autenticity zdigitalizovala a následne uverejnila na webe nielen prepisy, ale aj pôvodné zvukové nahrávky. Z oboch typov dokumentov vyhotovila okrem konzervačných aj študijné kópie, určené na uverejnenie na webe. Kým digitalizácia textových prepisov vo formáte PDF nepredstavovala významnejší problém a autorka využila existujúce miestne štandardy, v prípade audiokaziet už musela samostatne riešiť viaceré otázky. Pri príprave študijných kópií bolo niekedy

potrebné skombinovať viaceré zvukové záznamy, najmä v prípade, ak bol záznam rozsiahlejší než jedna strana kazety, odstrániť nielen statické šumy z pozadia, ale tiež zvuky z predošlých nahrávaní, ktoré nesúviseli s obsahom zvukových záznamov na kazete. Pri tvorbe deskriptívnych i prezervačných metadát vychádzala z medzinárodných štandardov tzv. Dublinského jadra (*Dublin Core Metadata Element Set*), upravených pre lokálne potreby, pričom využívala aj kľúčové slová vytvorené v minulosti pri prepisovaní zvukových záznamov. Oba typy metadát včlenila priamo k zvukovým záznamom. Za hlavné problémy pri digitalizácii audiokaziet autorka považuje potrebu prehrávať kazety v pomerne dlhom reálnom časovom úseku či nedostatok kvalitného profesionálneho hardvéru, čo napr. komplikuje zabezpečenie identickej úrovne decibelov. Rýchle zaplnenie úložného priestoru musela riešiť dočasným ukladaním záznamov na iný server. K menším problémom patrí zasekávanie audiokaziet či nedostatok času pri vytváraní predmetových hesiel. – Scott P. Pitol, *Evaluating How Well an Archival Website Allows a Researcher to Prepare for an On-Site Visit* (137-154). Keďže webové stránky archívov sa stali koncom 90. rokov už bežným javom a ich udržiavanie patrí medzi nové úlohy archivárov, v odbornej literatúre sa venuje pozornosť metódam hromadného vyhodnocovania ich obsahu. Doposiaľ však neexistuje žiaden výstup poskytujúci metódy, pomocou ktorých by archivári mohli vyhodnocovať obsah svojich vlastných stránok. Autor preto v štúdiu ponúka kritériá na vyhodnotenie toho, ako kvalitne webstránka on-line formou pripravuje bádateľa na prezenčné štúdium v archíve z hľadiska informácií o miestnych pravidlách štúdia, resp. o archívnych súboroch uložených v príslušnom archíve. Sumarizuje ako doterajšia odborná literatúra vyhodnocuje používanie webových stránok historikmi a genealógmi, ale aj ich využívanie bádateľmi s cieľom dokumentovať, ktoré ich funkcie môžu napomôcť pripraviť si prezenčnú návštevu archívu. Všíma si aj to, ako sa v literatúre prezentujú metódy a modely analýz obsahu, ktoré by sa mohli modifikovať pre osoby skúmajúce svoje vlastné webové stránky. Ako nástroj na vyhodnotenie tých súčastí obsahu vlastných webstránok, ktoré uľahčujú bádateľovi prípravu na prezenčné štúdium v archíve, autor ponúka Index on-line prípravy na štúdium v archíve (*Archival Research Preparation Online* – ARPO). Tvorí ho deväť komponentov, z ktorých päť už bolo popísaných v literatúre, zvyšné sú nové. Prvým je možnosť zadávať otázky zamestnancom archívu prostredníctvom webovej stránky, druhým prehliadanie zoznamov uložených archívnych súborov, tretím vyhľadávanie informácií o archívnom súbore pomocou kľúčových slov, resp. predmetových hesiel. Štvrtým komponentom je schopnosť rýchlo prehliadať relevantné informácie na stránke s výsledkami vyhľadávania a linkovanie k tým častiam archívnych pomôcok, ktoré používateľa vedú k doplňujúcim údajom. Piatym vyhodnocovaným komponentom je poskytnutie možnosti dočasne si nazhromaždiť potrebné informácie, napr. o obsahu škatúl či fasciklov, šiestym zase poskytnutie možnosti zachovať si vybranú informáciu aj do budúcnosti. Ďalšie tri komponenty súvisia už priamo s vyhodnocovaním prípravy samotného prezenčného štúdia pomocou webstránky. Patria k nim informácie potrebné na plánovanie bádateľskej návštevy, napr. o čase štúdia v bádateľni, identifikácii adresy a lokalizácii archívu, resp. bádateľskom poriadku, poplatkoch, ale aj o parkovacích miestach (komponent 7), možnosť dohodnúť si na webe presný dátum a termín bádateľskej návštevy (komponent 8) či vyžiadať si elektronicky požadované dokumenty (komponent 9). Aplikácia

Indexu ARPO v praxi má potenciál umožniť bádateľom efektívnejšie využívať archívne dokumenty, prehĺbiť rozvoj bádania v rámci archivistiky a pomôcť samotným archivárom redizajnovvať vlastné webové stránky. – Derek Webb, *The Virtuous Circle of Student Research: Harnessing a Multicourse Collaborative Research Project to Enhance Archival Collections* (155-164). Autor prípadovej štúdie využil výsledky vedeckého projektu, na ktorom počas viacerých semestrov spolupracovali študenti z rôznych kurzov. Prebiehal v rokoch 2014 až 2016 na Univerzite pre ženy v Mississippi a bol zameraný na výskum desegregácie univerzity v roku 1966 a následnej integrácie rasovo odlišných študentov. Pôvodne sa mal uskutočniť formou kooperatívneho výskumného projektu v trvaní jedného semestra. Tento typ vzdelávania charakterizuje zapojenie všetkých študentov jedného kurzu do skúmania rovnakej široko vymedzenej témy, s riešením ktorej im pomáha vyučujúci. Keďže projekt zaujal aj ďalších študentov a chceli v ňom pokračovať, no súčasne nezmapoval uspokojivo dejiny desegregácie, rozšíril sa do efektívnejšej podoby, ktorá prepája aktivity študentov z viacerých kurzov počas niekoľkých semestrov. Na oboch spolupracoval aj archív ako úložisko projektu a sprostredkovateľ vedomostí medzi semestrami, pričom študenti výrazne prispeli k rozšíreniu dokumentácie rôznych komunit v archíve. Osobitosťou rozšíreného typu projektu bolo to, že zabezpečoval spoluprácu všetkých študentov v študijných skupinách počas niekoľkých následných semestrov a súčasne včlenil univerzitný archív do celého projektu od počiatočného plánovania po jeho ukončenie. Úlohou archívu bolo zabezpečiť početné vyučovacie hodiny v archíve a následný výskum študentov. Súčasne sa stal aj úložiskom ich výstupov, čím sa doplnili archívne pomôcky i samotné archívne fondy. Projekt priniesol aj výrazné zvýšenie štatistiky návštevnosti, podnietilo sa bádanie priamo v archíve, ktorý sa tým významne zviditeľnil. Negatívom boli zvýšené nároky na čas a spoliehanie sa na prácu študentov. Pre každú triedu bolo potrebné zabezpečiť vyučovaciu hodinu zameranú na orientáciu v archíve a následne stretnutie tried v archíve s asistenciou archivára v trvaní jedného až dvoch týždňov. Nezvyšoval sa iba počet študentov, ale aj dĺžka času ich štúdia. Archivári museli pomáhať s vyhľadávaním vhodných prameňov študentom, ktorí sa pri výskume dostali do slepej uličky. Projekt priniesol aj objavy a akvizície početných záznamov, ktorých pôvodcami boli študenti v 60. rokoch, avšak nevygenerovalo sa predpokladané množstvo dokumentov darovaných komunitami do archívu. Výskumné projekty tohto typu sa môžu stať efektívnymi tak pre vyučujúcich, a to využitím vzdelávacej praxe s vysokým stupňom dosahu a skúsenosťami študentov včlenených do vedeckej komunity, ako aj pre archívy, ktoré prostredníctvom študentov môžu preskúmať nespriístupnené súbory a vytvoriť nové záznamy, resp. doplniť archívne pomôcky. – Keith L. Pendergrass – Walker Sampson – Tim Walsh – Laura Alagna, *Toward Environmentally Sustainable Digital Preservation* (165-206). Uchovávanie dokumentov v zdigitalizovanej podobe závisí na technologickej infraštruktúre, ktorá má značne negatívny environmentálny dosah. Ten pre zmenu ohrozuje tie isté pamäťové inštitúcie, ktoré plnia úlohy v tejto oblasti. Väčšina odbornej literatúry doposiaľ hodnotila udržateľnosť digitálneho uchovávanía z pohľadu finančných a personálnych zdrojov. Tento proces je však naviazaný na informačnú a komunikačnú technológiu, ktorej environmentálny dosah sa doposiaľ skúmal len okrajovo. Odborníci sa vo väčšej miere zaoberali len otázkami zmierňovania negatívneho dosahu prostredia budov

a iba nedávno aj environmentálne udržateľnou digitalizačnou praxou, najmä vplyvom manažmentu digitálneho obsahu a ochrany na životné prostredie. Hoci aktivity pamäťových inštitúcií spojené s uchovávaním digitálneho obsahu sa iba malou mierou podieľajú na využívaní informačných technológií v globálnom meradle, jeho množstvo je vysoké a prudko narastá. Autori štúdie ponúkajú dva návrhy na zredukovanie environmentálneho dosahu uchovávaní digitálneho obsahu. Pamäťové inštitúcie môžu dosiahnuť redukciiu okamžite na základe použitej technológie, a to uprednostňovaním energetickej efektívnosti používaných zariadení pred ich výkonnosťou, resp. plánovaním úloh vyžadujúcich zvýšenú spotrebu energií na dennú alebo sezónnu slabú prevádzku. Najdôležitejším nástrojom je využívanie zdrojov čistej elektrickej energie. Kým využitie technológií možno hodnotiť ako užitočné, ale iba dočasné riešenie, v záujme dosiahnutia trvalej environmentálnej udržateľnosti autori navrhujú zásadným spôsobom zmeniť paradigmu praxe digitálneho uchovávaní v troch oblastiach. Prvou je archívne hodnotenie, ktoré by malo mať selektívny charakter. Pamäťové inštitúcie by mali uchovávať len digitálny obsah s trvalou hodnotou, vyradovať multiplikované kópie naprieč fondmi a inštitúciami, uchovávať skôr dokumenty s nižším rozlíšením a hodnotenie opakovať periodicky. Druhou oblasťou je zabezpečovanie trvácnosti digitálneho obsahu. Zásadné prehodnotenie by sa malo zamerať na redukciiu intenzity zdrojov využívaných pri digitálnom ukladaní a manažmente, a to okrem iného najmä na zmenu metód vykonávania pravidelnej kontroly trvácnosti obsahu, resp. na redukciiu počtu záložných kópií a stanovenie akceptovateľnej úrovne strát v programoch digitálneho uchovávaní. Treťou oblasťou je prístup k digitálnemu obsahu a jeho sprístupňovanie. Digitalizácia by nemala byť masová, ale selektívna a mala by reagovať na dopyt po špecifických jednotlivinách. Pamäťové inštitúcie by mali prehodnotiť stratégiu prístupu k digitálnym dokumentom, ktoré sú vyžadované bádateľmi a na tomto základe ich klasifikovať do jednej z troch úrovní komplexnosti poskytovania prístupu k digitálnemu obsahu. Zníženie environmentálnych nákladov je možné docieľiť aj prispôbením technológie uloženia, ktorá zabezpečuje okamžitý prístup k dokumentom, resp. ich okamžité doručenie používateľom, a to predĺžením časového rámca, čím sa odstráni potreba udržiavať infraštruktúru v neustálej pohotovosti. – *Reviews* (207-251) – *The American Archivist Editorial Policy* (252-254).

Milan Belej
Štátny archív v Nitre

ARCHIVAR. ZEITSCHRIFT FÜR ARCHIVWESEN. Herausgeber Landesarchiv Nordrhein-Westfalen, VdA – Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e. V. 74. Jahrgang, 2021, Heft 1 – 2.

Číslo 1. Prvé číslo 74. ročníka časopisu je ťažiskovo venované špeciálnemu druhu archívov – hudobným archívom. Zostavovateľov čísla k tejto téme inšpirovala okrem iných aj otázka, či v dnešnej dobe nie sú hudobné archívy už zbytočné. Poukazujú pri tom na fakt, že existuje niečo ako „univerzálna sieťová pamäť“, v ktorej

streamovacie služby a online platformy ponúkajú možnosť mať permanentne k dispozícii všetky hudobné tituly a rôzne interpretácie hudobných diel. V štyroch pútavých príspevkoch o hudobných archívoch a ich zbierkach sa jednotliví autori zameriavajú na ich rôzne typy. Dokumentujú novú hudbu (Akademie der Künste, Berlín), džezovú a populárnu hudobnú kultúru (Lippmann + Rau Music Archive, Eisenach), regionálnu zábavnú hudbu štýlov rock, pop, šlágre atď. (Musikarchiv NRW, Kolín nad Rýnom) a v prípade „Archivio Storico Ricordi“ (Miláno) operu ako príklad tzv. vysokej kultúry.

Jednotlivé príspevky ukazujú, že úlohou hudobných archívov nie je neobmedzené sprístupňovanie hudby pre jej počúvanie, ale majú ako špeciálne archívy s hudobnými zbierkami a pozostalosťami hudobných tvorcov dokumentovať vývoj žánrov a hudobnú históriu. Ústrednou oblasťou ich činnosti je tiež uchovávanie hudby, ktorá je uložená na rôznych typoch zvukových nosičov a ktorá je preto aj z technických dôvodov ohrozená.

Prvý príspevok od Wenera Grünzweiga z hudobného archívu Akadémie umení v Berlíne je zameraný na zásadné otázky, s ktorými sa stretáva každý archívár v hudobnom archíve. Aký by mal byť vzťah medzi hudobným tvorcom a archívom? Čo môžu skladatelia, ktorí chcú predať svoje rukopisy, očakávať od takejto inštitúcie? Autor poukazuje tiež na problém, že mnoho skladateľov predáva svoje partitúry z ekonomických dôvodov alebo dokonca z dôvodu finančnej núdze, pričom archívy môžu za ne len zriedka zaplatiť primeranú cenu. Požaduje preto, aby verejný sektor vnímal hudobné archívy aj ako nástroj na propagáciu umelcov a ich tvorby a patrične ich podporoval.

Martin Pfleiderer z Medzinárodného archívu pre džez a populárnu hudbu nadácie Lippmann + Rau v Eisenachu zvolil vo svojom príspevku skôr popisný prístup a predstavil tento hudobný archív. Hudobný archív Lippmann + Rau vznikol v 90. rokoch 20. storočia z lokálneho džezového klubu a bol oficiálne založený v roku 1999 pod názvom Eisenašský medzinárodný džezový archív. Zhromažďuje nahrávky, publikácie a písomné dokumenty z histórie populárnej hudby a džezu. Od roku 2018 je archív súčasťou trojročného výskumného projektu „Jazyk objektov – materiálna kultúra v kontexte spoločenského vývoja“. Projekt skúma hudobné objekty populárnej kultúry v Nemecku, ktoré vznikli po roku 1945.

Podobný prístup zvolili aj autori z Kolína nad Rýnom, ktorí predstavujú Hudobný archív Severného Porýnia-Vestfálska (Musikarchiv NRW). Tento špecializovaný regionálny archív dokumentuje populárnu hudobnú kultúru a svoje zbierky a dokumenty zapožičiava aj akademickým inštitúciám a múzeám. Podobne ako archív v Eisenachu vznikol zo súkromnej zbierky. Postupne vďaka prebratiu viacerých súkromných pozostalostí narástol na rozsah 80 000 hudobných nosičov a takmer 900 000 jednotlivín ako plagáty, fotografie, filmy, publikácie a pod. Archív pri svojej činnosti čelí viacerým špeciálnym požiadavkám. Zásadnú úlohu napríklad zohráva digitalizácia nahrávok s obmedzenou životnosťou. Aj vďaka tomu tento hudobný archív vytvára nadčasovú dokumentáciu hudobnej kultúry v najobývanejšej spolkovej krajine Nemecka.

V poslednom tematickom príspevku predstavujú Helen Müller a Pierluigi Ledita projekt digitálneho sprístupnenia jedného z kľúčových archívov klasickej hudby na

svete. Historický archív vydavateľstva Ricordi obsahuje 8 000 rukopisov partitúr, 10 000 libriet, 15 000 listov, 10 000 scénických a kostýmových návrhov. Spoločný nemecko-taliansky projekt už od roku 2011 vyvíja stratégiu ako tento historický poklad opernej kultúry zachovať pre budúce generácie. Od roku 2020 spolupracuje s nadáciou Wikimedia v Taliansku, pričom sa prostredníctvom medzinárodnej siete, na ktorej participujú pamäťové inštitúcie po celom svete, postupne snaží digitálne sprístupňovať všetky svoje zbierky. Podľa autorov svedčí rastúci počet návštev na webovej stránke (<https://www.archivioricordi.com>) o úspešnosti tohto projektu.

Zvyšné príspevky čísla prezentujú aktivity rôznych nemeckých archívov a ich združení za posledné mesiace. Napríklad spoločné rozhodnutie konferencie komunálnych archívov o spolupráci s pamätnými miestami dokumentujúcimi zločiny Tretej ríše a komunistickej diktatúry, ale aj aktivity demokratických hnutí. Nasleduje vyhodnotenie dotazníka k archivácii fotografií a filmov v archívoch Porýnia. V tomto čísle časopisu je tiež predstavené stavebné rozšírenie Archívu krajinskej evanjelickej cirkvi v Strednom Nemecku.

Číslo 2. Druhé číslo ročníka je tematicky venované problematike štandardov a noriem dlhodobej archivácie dokumentov. Už v základnom dokumente konferencie vedúcich archívnych správ spolkovej vlády a spolkových krajín bolo zakotvené, že elektronická archivácia má byť uznaná za pomocnú vedu archívnictva a je potrebné jej venovať významnejšiu pozornosť v rámci vzdelávania budúcich archivárov. Vzhľadom na rastúci význam elektronickej archivácie pre každodenné fungovanie sa redakcia časopisu Archivar rozhodla zamerať jedno tematické číslo na túto problematiku.

Príspevok Kathariny Ernst poskytuje prehľad najdôležitejších štandardov a noriem v oblasti digitálnej dlhodobej archivácie. Celkovo tiež prezentuje ich význam a inštitucionálne ukotvenie. Článok Christopha Schmidta a Martina Hoppenheita je možné považovať za malú príručku k tejto téme, pretože jasným a ľahko zrozumiteľným spôsobom predstavuje štandard xdomex, ktorý umožňuje komunikáciu elektronických súborov vo formáte XML. Celý kolektív autorov referuje o archivačnom systéme DIMAG a ukazuje využitie a ďalší rozvoj formou kooperatívnej siete naprieč sektormi mestských a štátnych archívov vo viacerých spolkových krajinách. Digitálny archív NRW (DA NRW) taktiež ponúka riešenie, ktoré presahuje jednotlivé oblasti správy, avšak do značnej miery je obmedzené len na Severné Porýnie-Vestfálsko. Thomas Krämer v príspevku vysvetľuje, ako je organizovaný a ako presne funguje. Rainer Jacobs zo Spolkového archívu skúma úplne iný aspekt dlhodobej digitálnej archivácie, a to postupy a prax preberania archívnych dokumentov. Vzhľadom na zmenené rámcové podmienky spojené s prechodom na elektronickú administratívu autor kritizuje desiatky rokov zaužívaný postup preberania dokumentov podriadených orgánov spolkovej vlády do štátnych archívov, keďže by viedli k výrazným zmenám a zlomom v celoštátnej evidencii.

Mimo tohto tematického rámca je zaujímavý aj príspevok o projekte digitalizácie dokumentov policajných orgánov v Porýní a Východnom Vestfálsku z obdobia 19. a prvej polovice 20. storočia. Praktické skúsenosti s priebehom veľkokapacitnej digitalizácie spisového materiálu, ktorý bol v minulosti čiastočne aj dosť poškodený,

prepájajú autori s popisom prezentácie výsledkov a vedeckých výstupov na nedávno uskutočnených konferenciách.

Obe čísla časopisu tradične uzatvárajú rôzne správy o činnosti krajinských zväzov z niektorých spolkových krajín a informácie o personálnych zmenách v archívoch. Podobne ako minulé ročníky časopisu, aj tento je i s registrom k príspevkom z celého ročníka sprístupnený online na stránke <https://www.archive.nrw.de/landesarchiv-nrw/wir-ueber-uns/der-archivar?year=2021>.

Peter Konečný
Slovenský národný archív,
špecializované pracovisko
Slovenský bankský archív v Banskej Štiavnici

ARCHIVES AND RECORDS: The Journal of the Archives and Records Association.
Volume 42, 2021, No. 2.

Využívanie archívov vo výstavnej praxi inštitúcií súčasného umenia

S. Nesli Gül Durukan, nezávislý bádateľ a kurátor z Amsterdamu a Kadriye Tezcan Akmehmet z Technickej univerzity v Istanbule sa spojili, aby preskúmali tému využívania archívov pri vystavovaní súčasného umenia. Jedna z oblastí súčasného umenia, o ktorú rastie záujem, je prehodnotenie a reinterpretácia archívov s cieľom sprostredkovať historické poznatky založené na pamäti prostredníctvom výstav, ktoré organizujú inštitúcie. Zámerom štúdie je prispieť k lepšiemu pochopeniu toho, ako a prečo inštitúcie súčasného umenia pri výstavách využívajú archívy. Testovala sa vzorka šiestich inštitúcií, ktoré sú členmi konfederácie L'Internationale. Údaje z výskumu ukázali, že inštitúcie súčasného umenia organizujú umelecké výstavy s pomocou archívov, aby reinterpretovali všeobecne známu históriu; odhalili menej známu históriu; vyplnili medzery medzi umelcom, umeleckým dielom a inštitúciou; slúžia ako výsledok archívov umelca a umeleckých diel založených na archívoch a ako výstup ich výskumnej funkcie. Autori tvrdia, že výstavy realizované s pomocou archívov tvoria základ pre nové inštitucionálne aktivity a alternatívne interpretácie kanonickej histórie umenia.

Archivovať federálne, písať regionálne: archívne postupy a dejiny kniežacích štátov v postkoloniálnej Indii

Článok Sarath Pillaiho, ktorý pôsobí na univerzite v Chicagu, skúma nedostatok záznamov indických kniežacích štátov pred rokom 1947, predovšetkým takých, ktoré sa týkajú ich federalistickej obhajoby od 20. do 40. rokov 20. storočia v rôznych provinčných archívoch v postkoloniálnej Indii. Autor si kladie otázku, prečo je väčšina záznamov týkajúcich sa federalistickej obhajoby kniežacích štátov v archívoch v Dillí a v Londýne a nie v archívoch provinčných štátov, ktoré vznikli zlúčením samotných

knížacích štátov. Absencia týchto záznamov odhaľuje ľahostajnosť k ich uchovávaní v rôznych štátnych archívoch. Indické archívne zákony sa týkajú iba verejných záznamov, pričom absentuje zodpovednosť za získavanie a uchovávanie historických záznamov. V dôsledku toho v Indii výraz *archívne záznamy* znamená verejné záznamy staršie ako 30 rokov; nie je však jasné, čo sú *historické záznamy*, ani akým spôsobom by sa mali uchovávať. Archívne zákony v Indii zachovávajú koloniálne chápanie archívu, pričom jeho funkciou je skôr potlačiť históriu v službách štátu ako snažiť sa zachovať ju v jej plnosti. Zastieranie histórie národa v štátnych archívoch umlčiava mnoho hlasov o indickej federácii a predstavuje osobitné ťažkosti pri písaní regionálnych dejín.

Právo na informácie s cieľom čeliť epistemickej nespravodlivosti: dokumentárna zbierka M68 mexického archívu Archivo General de la Nación (AGN)

Zámerom príspevku Ariela Antonia Morán-Reyesa, ktorý pôsobí na Fakulte filozofie a literatúry na univerzite v Mexico City, bolo analyzovať problémy súvisiace s nedávnymi vyhláseniami o sprístupnení niektorých dokumentárnych zbierok súvisiacich s porušovaním ľudských práv a zločinmi proti ľudskosti v Mexiku (M68 a CISEN), ktoré sú uchovávané vo Všeobecnom archíve národa v Mexiku (AGN). Štúdia sa zameriava na dve modality epistemickej nepravdy: nespravodlivosť svedecká a hermeneutická. Tieto pojmy sú kontextualizované v rámci povahy a konštrukcie sociálnej reality prostredníctvom archívnych zbierok a sú identifikované typmi nespravodlivosti spojenej s historickým spracovaním týchto zbierok. Jedna dimenzia práva na informácie (podľa mexického pravidla zákona) sa týka výsady mať prístup k verejným záznamom a dokumentom, čo podporuje aj ústavné právo na prístup k rôznorodým a včasným informáciám. Štúdia predstavuje spoločenskú angažovanosť so skupinou dokumentov o ľudských právach, ktoré sú pre archívne publikum relatívne novým, potenciálne neznámym a nedostatočne preskúmaným fenoménom. Tieto dokumentárne zbierky sú dôležité, pretože obsahujú informácie zhromaždené úradmi z obdobia tzv. mexickej špinavej vojny, ale aj svedectvá obetí, rodín, domácich aj zahraničných novinárov, ktorí to prežívali.

Aktívne zverejňovanie ekonomicko-finančných informácií španielskych historických archívov

Ana R. Pacios a Sara Martínez-Cardama z madridskej univerzity sa zaoberajú témou transparentnosti v archívoch. Španielske národné archívy sú poverené správou dokumentov, ktoré objasňujú historické udalosti a obdobia celosvetového záujmu. Nadväzujúc na zákon o transparentnosti z roku 2013 a vzhľadom na dôležitosť archívov ako verejných kultúrnych inštitúcií na národnej úrovni, ich ekonomické a finančné informácie sú relevantné a mali by byť prístupné verejnosti. Táto štúdia skúmala ekonomické a finančné údaje dostupné na internetových stránkach ôsmich historických archívov v Španielsku a ich materských inštitúcií. To, že ich činnosť nesleduje ekonomické ciele, nie je dôvodom na to, aby neposkytli prehľad o tom, čo robia, ako to robia a aké využívajú zdroje. Hľadanie radu aktívnych indikátorov súvisiacich so zverejnením, ktoré vyžaduje španielsky zákon o transparentnosti, odhalilo, že archívy na

svojich web stránkach neposkytujú žiadne ekonomické, rozpočtové ani štatistické informácie.

Tieto závery dedukujú, že dotknuté inštitúcie sa nedomnievajú, že by sa na ne ako na organizačné zložky pod záštitou vyššieho orgánu, v tomto prípade španielskeho ministerstva kultúry, vzťahovali zákonné povinnosti aktívneho zverejňovania. Archívy sú preto vyzvané, aby si osvojili postupy prijaté v iných krajinách a vynaložili úsilie na zvýšenie ich transparentnosti, čo by určite prispelo k ich zviditeľneniu, dôveryhodnosti a budovaniu ich inštitucionálneho obrazu.

Jana Kafúnová
Slovenský národný archív

ARCHIVI. A. XIV-n. 1, gennaio-giugno 2019. ISSN 1970-4070.

Rubrika Štúdie (*Saggi*):

Stefano Talamini. «*Ridussi la confusione di quella cancelleria alla miglior ref-
forma*». *Creazione e conservazione dell'archivio giudiziario dei rettori veneti a Bellu-
no (secoli XVI-XVIII)* („Zmenšil som zmätok tej kancelárie do lepšej podoby“. *Tvorba
a uchovávanie súdneho archívu benátskych rektorov v Bellune v 16. – 18. storočí*)
(7-40). Doktorand – v čase uverejnenia príspevku ešte študent magisterského stupňa
– na Katedre humanitných vied a filozofie na Univerzite v Tridente chronologicky
predstavuje vývojové obdobia tvorby a správy záznamov súdneho archívu benátskych
rektorov v mestečku Belluno, ktoré sa poddalo Benátskej republike v roku 1404, resp.
s konečnou platnosťou v roku 1420, začleniac sa tak medzi vnútrozemské územia
republiky v severnom Taliansku, označované ako *Terraferma* („Pevnina“). Prehľad sa
začína až rokom 1509 v dôsledku zničenia staršej dokumentácie pri požiari mesta
v tom roku. V prvom rade sa zameriava na vývoj kancelárskej praxe pri vedení regis-
trov súdnych rozhodnutí – tzv. „rašplí“ (*raspe*), nazvaných tak v Benátkach zrejme po
pilníčku, ktorým sa z uvedených pergamenových úradných kníh vyškrabávali mená
odsúdených po odpykaní si trestu, – a príslušných spisových zväzkov, ktoré sú v sú-
časnosti uložené v Štátnom archíve v Bellune. V ďalšom rade sa zameriava na niektoré
stránky ich uchovávaní, osobitne na vymenovanie archivára pretúry (*archivista pre-
torio*) v roku 1640. V závere autor stručne predstavuje vývojové fázy ikonológie
a väzby predmetných registrov.

Eleonora Todde. *Prassi di gestione e conservazione documentale nelle università
del Regno di Sardegna (1720-1860)* (*Praxe správy a uchovávaní záznamov na uni-
verzitách Sardínskeho kráľovstva v rokoch 1720 – 1860*) (41-75). Výskumná pracov-
níčka na Univerzite v Cagliari podáva vo svojom príspevku inštitucionálne dejiny
univerzít Sardínskeho kráľovstva (v Cagliari, Janove, Sassari a Turíne) v období od
vydania nových konštitúcií Turínskej univerzity Viktorom Amadeom II. (savojský
vojvoda v rokoch 1675 – 1730, sicílsky kráľ v rokoch 1713 – 1720, sardínsky kráľ
v rokoch 1720 – 1730) v roku 1720 do zjednotenia Talianska. Osobitnú pozornosť

venuje právnym zmenám, ktoré dovedli každú z univerzít k osobitej vnútornej organizácii. Autorka následne rozoberá právne úpravy fungovania sekretariátov, správu záznamov v dobových registratúrnych strediskách univerzít, ako aj formovanie historických archívov a ich aktuálnu štruktúru.

Roberto Guarasci, Francesca Parisi, Erika Pasceri. *Il processo di digitalizzazione nelle pubbliche amministrazioni: i risultati di una indagine (Proces digitalizácie v orgánoch verejnej správy: výsledky prieskumu)* (77-88). Trojčlenný autorský kolektív z Dokumentačného laboratória na Kalábrijskej univerzite prináša výsledky prieskumu pripravenosti orgánov verejnej správy na digitalizáciu vnútorných procesov i služieb pre občanov, uskutočneného v spolupráci s Ústavom informatiky a telematiky Národnej výskumnej rady (*Istituto di informatica e telematica del Consiglio Nazionale delle Ricerche*) v období od 10. marca do 10. apríla 2017. Z takmer 22 800 orgánov verejnej správy v celom Taliansku, ktorým bol elektronicky zaslaný dotazník, sa do prieskumu zapojilo len necelých 3 000 orgánov. Zistené výsledky poukazujú na značné zaostávanie orgánov verejnej správy za vtedy aktuálnou právnou úpravou. Zaujímavosťou je, že veľká časť orgánov uprednostňuje zabezpečovanie uchovávanía elektronických registratúrnych záznamov externe – zverením ho tzv. akreditovaným subjektom (*soggetti accreditati*, inak aj *conservatori accreditati*, čiže akreditovaní správcovia), tzn. osobám zabezpečujúcim správu registratúry iného pôvodcu registratúry.

Silvia Zanella. *Esperienze di gestione del patrimonio archivistico nel mondo della moda (Skúsenosti zo správy archívneho dedičstva vo svete módy)* (89-114). Výkonná asistentka vedúceho archívu nadácie Fashion Research Italy podáva vo svojom príspevku prehľad právnych foriem uchovávajúcich dokumenty z oblasti módy, pričom za takéto dokumenty považuje vo všeobecnosti všetky stvárnenia bez ohľadu na ich formu vzťahujúce sa na činnosť pôvodcu. Zo súkromných subjektov uvádza nadácie, podnikové archívy, podnikové múzeá, archívy súkromných osôb a združenia a z verejných subjektov verejné a cirkevné múzeá a verejné archívy.

Rubrika Diskusia a prípadová štúdia (*Discussioni e case study*):

Laura Giambastiani. *Quale metodo per la descrizione inventariale degli archivi comunali preunitari? (Akú metódu na inventárny opis komunálnych archívov pred zjednotením Talianska?)* (115-130). Docentka na Univerzite vo Florencii podáva prehľad metód opisu použitých v inventároch k fondom miest z územia bývalého talianskeho mestského štátu Lucca, uloženým v Štátnom archíve v Lucce. Z prehľadu vyplýva, že lucká archívárska škola, ktorá vyšla z výsledkov práce Salvatoreho Bongiho (1825 – 1899), riaditeľa archívu v Lucce, na podnet Francesca Bonainiho (1806 – 1874), presadzovateľa provenienčného princípu a autora „historickej metódy“ (*metodo storico* – usporiadanie archívneho fondu podľa smerníc pôvodcu, a to vzhľadom na dejiny pôvodcu, vsadené tak do všeobecného, ako aj miestneho historicko-inštitucionálneho rámca), a v spolupráci s Cesarem Guastim (1822 – 1889), sa pozoruhodne zhodne pridržiava zásad predstavených a presadzovaných uvedenými archivármi.

Sonja Mocerì. *La narrazione e le pratiche di archiviazione come paradigmi dell'arte contemporanea. Nota in margine al libro di Cristina Baldacci, Archivi impossibili (Narácia a praktiky archivácie ako paradigmy súčasného umenia. Poznámka na margo knihy Cristiny Baldacci Nemožné archívy)* (131-136). Štátna archi-

várka Archívneho a knižného dohľadu pre Lazio (*Soprintendenza archivistica e bibliografica per il Lazio*) predstavuje umeleckú tvorbu prezentovanú na prestížnom Benátskom bienále (*La Biennale di Venezia*) od 13. mája do 26. novembra 2017, na ktorom bolo možné podľa autorkiných slov názorne vidieť dve základné tendencie výskumu súčasného umenia, a to naráciu a archiváciu.

V rubrike Svedectvá (*Testimonianze*) (137-160) sú na počesť zosnulej dlhoročnej predsedníčky Talianskej národnej archívnej asociácie (*Associazione Nazionale Archivistica Italiana*, skratka ANAI) Isabelly Orefice (1952 – 2018; predsedníčka ANAI v rokoch 1996 – 2010) uverejnené príspevky na témy hôr, filmu a fotografie, ktorým sa venovala, a to *Montagna, ricerca scientifica e archivi* (Hory, vedecký výskum a archívy) od Maurizia Gentiliniho, *L'inizio della storia* (Začiatok dejín) od Partizie Cacciani a *Gli archivi e la fotografia, la fotografia e gli archivi. Un rapporto bivalente* (Archívy a fotografia, fotografia a archívy. Párový vzťah) od Angela Pietra Desoleho.

Číslo uzatvára rubrika Recenzie a ohlasy (*Recensioni e segnalazioni*) (161-170).

Marek Púčík
Slovenský národný archív

ARCHIVNÍ ČASOPIS. Praha : Odbor archívni správy a spisové služby Ministerstva vnútra ČR, 2021, roč. 71, č. 1, 2.

Číslo 1. Rubrika Články začína štúdiou *Olomoucký biskup Jan Grodecký a jeho pečeti* (5-14) od Jana Štěpána. V prvej časti článku sa čitateľ dozvie, že sa Ján Grodecký z Brodu narodil okolo roku 1525 a v roku 1550 získal na univerzite v Krakove titul majstra slobodných umení. V roku 1557 odišiel študovať do Padovy a v roku 1558 sa presunul do Ríma, kde v tom istom roku získal titul doktora obojakého práva. O dva roky neskôr bol menovaný pápežským a apoštolským notárom, kaplánom akolytom. V roku 1567 ho olomoucký biskup Viliam Prusinovský vymenoval za svojho zástupcu a v roku 1571 sa vďaka jeho odporúčaniam stal olomouckým scholastikom. Nasledujúci rok po smrti biskupa Viliama Prusinovského bol Ján Grodecký zvolený za olomouckého biskupa. Biskupského úradu si však veľmi dlho neužil, pretože v januári 1574 aj on zomiera, pravdepodobne na vedľajšie účinky liečby na dnu, ktorou dlhodobo trpel. V druhej časti článku sa autor venuje rozboru šiestich pečatí Jána Grodeckého z Brodu. Rozbor je zároveň doplnený obrazovou prílohou jednotlivých pečatí.

O druhú štúdiu v tomto čísle pod názvom *Fotografické album Zemského vrchného soudu v Praze* (15-27) sa postarala Blanka Hnulíková. Štúdia vznikla v rámci špecifického výskumu 2020 na Filozofickej fakulte Univerzity v Hradci Králové. Fotografický album je súčasťou archívneho fondu Vrchný krajinský súd v Prahe, ktorý sa nachádza v Národnom archíve v Prahe. Archívny fond obsahuje dokumenty z rokov 1848 až 1949, je čiastočne spracovaný a je k nemu vytvorená trojväzbová

archívna pomôcka vydaná v roku 1982. Samotný fotografický album vznikol pri príležitosti šesťdesiatych narodenín vysokého štátneho úradníka Miroslava Merhauta a venovali mu ho jeho podriadení z krajiných súdov a pričlenených väznic. Album je vysoký 55 cm, široký 64,7 cm, má hrúbku 9 cm a váži takmer 20 kg. Dosky albumu sú vyrobené z kaširovanej lepenky, ktorá je potiahnutá usňou. Predná doska je zdobená striebornými dekoráciami s rastlinnými motívami. Jednotlivé listy albumu sú bohato ilustrované rastlinnými motívami a celkovo obsahuje 91 portrétnych fotografií súdnych úradníkov. Celý album bude v budúcnosti nutné zreštaurovať, lebo je veľmi poškodený. Poškodenie vzniklo na jednej strane aj vplyvom nesprávneho uloženia, navyše je zadná doska obhorená a celý album je navlhnutý, čo je pravdepodobne spôsobené jeho hasením. Album Miroslava Merhauta je zaujímavý z archívneho hľadiska ako unikátny prameň, ale tak isto aj z hľadiska komplexnosti pripravovaného reštaurátorského zásahu.

Nikola Michňová a Jaroslav Šulc nám vo svojom článku priblížili *Zprístupnění sčítacích operátů Státního okresního archivu Mělník veřejnosti prostřednictvím elektronické databáze* (28-46). V okresnom archíve v Mělníku sa nachádzajú sčítacie hárky súdneho okresu Mělník zo sčítaní ľudu v rokoch 1900, 1910 a 1921. Sčítania ľudu organizovalo ministerstvo vnútra, samotnou realizáciou boli poverené okresné hajtmanstvá, obecné úrady a sčítací komisári. Funkciu komisára zastávali dôveryhodné a vzdelané osoby, väčšinou učitelia a úradníci. V Mělníku, kde sa predpokladala väčšia vzdelanostná úroveň, prebiehalo sčítanie ľudu tzv. samosčítaním. V tomto prípade si každá domácnosť vyplnila príslušný sčítací hárok sama. V menších sídlach, kde bola menšia vzdelanosť obyvateľov, údaje o osobách do sčítacích hárkov zapisovali poverení sčítací komisári, a to na základe údajov, ktoré získali od sčítavaných. Po skončení sčítaní ľudu úradníci prepisovali informácie z jednotlivých hárkov na sčítacie lístky, ktoré boli následne vyhodnotené pomocou elektrických sčítacích strojov. Po konečnom spracovaní boli výsledky sčítania publikované v podobe štatistických výstupov, tabuliek a v lexikónoch obcí. Sčítacie hárky zo sčítaní ľudu sú cenným archívnym dokumentom, vďaka ktorému si môže bádateľ urobiť podrobný obraz o počte obyvateľov, počte a type domov, štruktúre rodín, ekonomickej aktivite, vzdelaní, náboženskom zložení a iných. Z uvedeného vyplýva, že sa sčítania ľudu z rokov 1900, 1910 a 1921 tešili v archíve v Mělníku veľkej bádateľskej obľube. S týmto záujmom spojená častá manipulácia so sčítacími hárkami mala za následok prudké zhoršenie ich fyzického stavu. Preto v roku 2016 pristúpil archív v Mělníku k vytvoreniu elektronickej databázy *Sčítací operáty okresu Mělník z let 1900, 1910 a 1921*. Databáza je pre verejnosť prístupná na internetovej stránke <http://scitani.soapraha.cz>. Pomocou fulltextového vyhľadávania umožňuje prehľadávanie všetkých dát získaných zo sčítacích hárkov, napr.: názov obce, ulice alebo mestskej časti, číslo popisné, meno sčítanej osoby. Zatiaľ bola takto spracovaná a sprístupnená len časť sčítania ľudu z rokov 1900 a 1910.

V rubrike *Diskusia* sa tentoraz objavil iba príspevok od Jaroslavy Kacetlovej *Stovky kartonů osudů (v dějinách vědy a v životě člověka)*.

V rubrike *Zprávy* podáva Mikuláš Čtvrtník vyčerpávajúce hlásenie o priebehu zjazdu nemeckých archivárov, ktorý sa konal pod názvom *Právně jisté – Archivy a jejich právní rámeček. Německý archivní sjezd v Suhlu v roce 2019*.

V rubrike *Osobné zprávy* sa dozvedáme o životných jubileách Karla Waska zo Štátneho oblastného archívu v Plzni a Stanislava Lapčíka z archívu v Olomouci. České archívnictvo v minulom roku navždy opustili Miloslav Čermák, Ivan Špatenka, Alena André a Vladimír Bystrický.

V rubrike *Literatúra* sa dozvieme o zborníku *Křivoklátsko. Medzi dvěma světy – Od šlechtictví ke státu. Otázky z historie IV*, ktorý pripravili Reneta Mayerová a Jan Krško. Janusz Tandecki vydal monografiu o dejinách poľského archívnictva *Archiwa w Polsce w latach 1944 – 1989. Zarys dziejów*. Peter Popálený napísal publikáciu *Vznik a profilace KSČ v období první republiky v českých zemích*.

Číslo 2. Rubriku Články otvára rozsiahla štúdia od Vojtěcha Večeře a Tomáša Sternecka *Ohlédnutí za sto lety ediční činnosti Historického ústavu na poli zpřístupňování pramenů ke středověkým a raně novověkým dějinám* (117-157). Príspevok vznikol pri príležitosti stého výročia vzniku Historického ústavu, ktorý bol založený v roku 1921 pod názvom Československý štátny historický ústav vydavateľský. Počas doby svojej existencie niekoľkokrát zmenil názov a v 50. rokoch 20. storočia sa stal jedným z akademických odborov Československej, neskôr Českej akadémie vied. Za sto rokov Historický ústav pripravil množstvo historických edícií, ktoré slúžia potrebám štúdia českých a moravských dejín do 18. storočia. Štúdia je podrobným prehľadom publikačnej činnosti pre obdobie stredoveku a raného novoveku, ktoré ústav realizoval. Zameriava sa hlavne na prezentáciu veľkých edičných sérií, ako napr. *Regesta diplomatica nec epistolaria Bohemiae et Moraviae* a iných. Bez povšimnutia autorov nezostali ani menšie diela, či už série alebo „jednorazovky“. Vyčerpávajúca rekapitulácia publikačnej činnosti vrátane prehľadu zloženia redakčných tímov potvrdzuje, že edície historických prameňov zastávali a zastávajú dôležité miesto v práci Historického ústavu. Na príkladoch konkrétnych vydaní článok približuje aj premeny metodologického prístupu ku kritickému publikovaniu písomných prameňov.

Michal Večeřa do tohto čísla prispel článkom *Filmové materiály Laterny magiky: Jak povaha sbírky ovlivňuje způsob jejího zpracování* (158-174), ktorý vznikol v rámci projektu MK ČR *Laterna magika. Historie, současnost, dokumentace, uchování a zpřístupnění*. Laterna magika mala premiéru v rámci programu reprezentujúceho Československo na EXPO 58 v Bruseli. Ide o formu divadelnej inscenácie, ktorá spája živú akciu s filmovými projekciami. V rokoch 2010 až 2017 prevzal Národný filmový archív od Národného divadla zbierku takmer 6000 škatúl kinematografických pásov, ktoré zachytávajú predstavenia Laterny magiky. Príspevok popisuje špecifiká filmových materiálov z predstavení Laterny magiky v štyroch navzájom spojených rovinách. Prvá kapitola približuje obvyklý postup spracovania zbierky, v druhej nasleduje popis druhov a špecifik novospriístupňovaných materiálov. Tretia časť sa zameriava na otázku, ako sa na obsahu filmových materiálov môže odrážať štruktúra predstavenia, ktorá je v prípade Laterny magiky komplikovanejšia ako pri klasickom divadelnom predstavení. Posledná kapitola popisuje spôsob výberu filmových pásov pre dlhodobé uloženie. Práce na sprístupnení zbierky prebiehajú pomaly, keďže v čase písania štúdie bola katalogizovaná iba štvrtina filmových materiálov, ktorá sa vzťahovala k 50. a 60. rokom 20. storočia. K ďalšej štvrtine je vyhotovený technický nález, ktorý

zistil stav a vlastnosti jednotlivých pásov. Zostávajúca časť pásov zatiaľ prešla len kontrolou, ktorá bola zameraná na zistenie prítomnosti plesní a octového syndrómu. Po sprístupnení bude zbierka Laterny magiky prinášať bádateľom široké možnosti využitia.

Iryna Tjurmenko a Liudmyla Bozhuk, *Špeciálne historické disciplíny ve vědeckém a vzdělávacím prostoru Ukrajiny (175-203)*. Štúdia sa zaoberá históriou formovania a šírenia špeciálnych historických disciplín v akademickom a vzdelávacom prostredí Ukrajiny v 20. a 21. storočí. Zvláštnu pozornosť venuje miestu a úlohe špeciálnych historických disciplín v štruktúre historickej vedy. Špeciálne historické disciplíny sa delia na tradičné (klasické) a netradičné, čo je výsledkom dlhšej diskusie v akademických kruhoch o ich klasifikácii. Toto rozdelenie zatiaľ nie je ustálené a v tejto dobe je na Ukrajine až 80 špeciálnych historických disciplín. Vyučujú sa na pomerne rôznych univerzitách a vysokých školách, ktoré môžeme označiť ako klasické, technické a pedagogické. K analýze štruktúry špeciálnych historických disciplín boli vybrané odbory: 032 História a archeológia (odbor – História), resp. 029 Informatika, knihovníctvo a archívniectvo (odbor – Kultúra a umenie). Analýza odhalila veľké rozdiely v prístupe vysokých škôl k príprave odborníkov v oblasti humanitných vied. Technické univerzity sa snažia metodiku výučby prispôbovať požiadavkám globálneho informačného systémového a sieťového priestoru. Klasické univerzity sa naopak zameriavajú na výučbu klasických historických disciplín.

V rubrike *Zprávy* prináša Helena Hloušková zvesť z podujatia *Od práce k zábavě – Volný čas v české kultuře 19. století. 40. ročník plzeňského mezioborového symposia*. Čechoamerický kongresman Adolf J. Sabath ve světle archivních pramenů je názov správy, ktorú podal Martin Nekola. Karel Řeháček informuje o udalosti *Petr Hubka – Bayericher Janus 2021*.

V rubrike *Osobné zprávy* sa dočítame o úmrtí uznávaného archivára a dlhoročného pracovníka Národného archívu v Prahe Jozefa Žabku.

Z rubriky *Literatura* sa dozvedáme o vydaní poľskej ročenky *Miscellanea Historico-Archivistica. Tom XXVII. 2020* a oneskorenom publikovaní zborníka *Minulostí Západočeského kraje, 52, 2017*.

Michal Bartal
Slovenský národný archív

Tento vedecký časopis vychádza raz za dva mesiace od roku 1923. Má svoje stabilné rubriky: Články a správy (v tejto rubrike sú predstavené aj archívy z rôznych oblastí Ruskej federácie), *Publikované dokumenty*, *Kritika a bibliografia*, *Informácia a kronika* (venuje sa informáciám o konferenciách, výstavách, prezentuje jubilatov archivárov).

Číslo 1. O „archografickom obchodovaní“ za hranicami ZSSR v 30. rokoch hovoria archívne dokumenty zachované v Štátnom archíve Ruskej federácie a Ruskom štátnom archíve ekonomiky. V roku 1934 s cieľom komerčného trhu s publikáciami vznikla akciová spoločnosť Literatúrna agentúra, v ktorej kľúčovú úlohu zohral redaktor D. A. Umanskij. Agentúra sa zaoberala predajom práv na publikovanie v zahraničí. Vtedajšie vedenie archívniectva Centrarchiv sa dostalo s agentúrou do konfliktu ohľadom publikovania archívnych dokumentov v zahraničí bez vedomia archívov. Výsledkom bolo, že vydaním vyhlášky agentúra musela pred vydaním možnosti publikovať archívne dokumenty v zahraničí prediskutovať túto možnosť s Centrarchivom (T. V. Medvedeva).

Autorka sa venuje evakuácii Leningradského stranického archívu (v súčasnosti Ústredný štátny archív historických politických dokumentov Sankt-Peterburgu) v období Veľkej vlasteneckej vojny. V tom období archív spravoval dvetisíc fondov pod vedením I. N. Nikitina. Prvý transportný vlak prišiel do mesta Čelabinsk (východný svah južného Uralu) 22. augusta 1941. Archívne dokumenty boli uložené v dvoch budovách v suterénoch. Evakuovaní boli aj štyria pracovníci archívu pod vedením Nikitina, ktorí spravovali dokumenty v zložitých podmienkach (chlad, málo pracovníkov). Reevakuácia prebehla v januári 1944 do rozsiahlejších priestorov ako pred vojnou (O. M. Beľajeva).

V Tatárskej republike je 2 557 organizácií, ktoré sú v predarchívnej starostlivosti municipálnych archívov a 500 v starostlivosti Štátneho archívu Tatárskej republiky, pričom z toho ide o 32 štátnych výkonných orgánov. Orgány štátnej moci sú pripojené k Jednotnému medzirezortnému systému elektronického obehu dokumentov (EMSED), ktorý zahŕňa proces príjmu a odosielania dokumentov. Tento systém je spojený s Jednotným archívnym informačným systémom Tatárskej republiky (EAIS RT), ktorý zabezpečuje ochranu elektronických dokumentov. EAIS RT je prepojený aj s informačným systémom Stavebný komplex RT (doslovný preklad, pozn. autorky), ktorý umožňuje stavebným firmám uchovávať technickú dokumentáciu v elektronickej podobe a podľa zákona republiky sú stavebné firmy povinné odovzdať projektovú dokumentáciu do úschovy archívu (G. Z. Grabdrachmanova).

Vedecko-technická dokumentácia je dôležitým prameňom pre štúdium histórie vedy a techniky. Metodika preberania tejto dokumentácie je v súčasnosti nedostačujúca a je potrebné ju prepracovať a vydať nové právne pravidlá pre prijímanie takej dokumentácie do archívov, ktorá má archívnu hodnotu. Problém sa začal prejavovať koncom 20. storočia, keď prebehla privatizácia vedecko-technických organizácií a tie sa začali vyhýbať odovzdávaniu projektovej dokumentácie do archívov s tvrdením, že ide o intelektuálne vlastníctvo. Aj zákon o archívniectve hovorí o dohodách archívu

s nešťátnou inštitúciou o preberaní archívnych dokumentov, takže je potrebné túto problematiku vyriešiť zákonom (O. N. Soldatova, U. I. Telegina).

Autorka poukazuje na úlohu expertnej kontrolnej komisie, ktorá pôsobí pri Správe Krasnodarského kraja. Komisiu, ktorej základnou úlohou je podieľať sa na formovaní Archívneho fondu Ruskej republiky, tvorí 21 členov z radov odborníkov na archívnicstvo a správu registratúry a 8 členov – expertov štátnych orgánov. Na základe ročných plánov komisia zasadá každý mesiac. Okrem kontrolnej činnosti vykonáva aj metodickú pomoc pre archívy a správcov registratúry. Organizuje súťaže vo sfére archívnicstva a pracovné zasadnutia v rámci kraja, či už v štátnych alebo municipálnych archívoch (v kraji pôsobia 3 štátne archívy a 44 municipálnych), alebo u správcov registratúry (najčastejšie u tých, ktorí majú určité problémy so správou registratúry) (E. J. Rubcova).

Správa národného archívu a záznamov (NARA) je nezávislou agentúrou (službou) v USA v oblasti archívnicstva a registratúry so sídlom vo Washingtone. Všetky jej úrady postupujú podľa jednotných pravidiel. Aktuálnou témou je ochrana elektronických dokumentov. Už v roku 1989 vzniklo Centrum elektronických dokumentov. Od roku 1998 sa archívári a ďalší odborníci zamerali na zabezpečenie ochrany elektronických dokumentov a na rozpracovanie programového zabezpečenia pre vytvorenie Archívu elektronických dokumentov (ERA). Jeho realizácia začala v roku 2000. Sformovanie jeho základného funkcionálu bolo ukončené v roku 2011, ale proces rozvoja technológií pokračuje (O. V. Kaplina).

V Ruskom štátnom archíve sociálno-politických dejín sa nachádza *Zbierka dokumentov politických a sociálnych dejín Nemecka, Francúzska, Talianska, Maďarska, Švajčiarska, Anglicka a iných štátov západnej Európy (17. – 20. storočie)*, ktorej súčasťou sú aj dokumenty Siegfrieda Jacobyho (1873 – 1932) – nemeckého žurnalistu, pacifistu. V rokoch 1924 – 1928 bol sekretárom Alberta Einsteina. Dokumenty tvoria rukopisy, publikované texty, kópie listov S. Jacobyho a iných osôb. Ide o 850 dokumentov na 1 927 listoch. Dokumenty sú spracované do troch oblastí: 1. Články a iné autorské dokumenty (články o A. Einsteinovi), 2. Korešpondencia, 3. Dokumenty rôznych osôb a organizácií. Dokumenty majú pramenný význam pre témy: pacifistická a antifašistická činnosť, ochrana obetí politického boja, vinníci a dôsledky 1. svetovej vojny, doplnujúce informácie k životopisu A. Einsteina (I. K. Antonova).

Archív mesta Nižný Novgorod (Povolžský federálny okruh) má bohatú históriu (v roku 2021 si mesto pripomínalo 800. výročie vzniku). Už v roku 1884 bola na ochranu dokumentov zriadená Vedecká archívna komisia Nižnonovgoodskej gubernie (NGUAK) na ochranu dokumentov (členom komisie bol aj spisovateľ V. G. Korolenko). V roku 2012 bol vytvorený municipálny Archív mesta Nižný Novgorod. Archív spravuje 548 archívnych fondov a má 31 pracovníkov (L. A. Surina).

Ďalším municipálnym archívom je Zakamenský municipálny archív Burjatskej republiky (mesto Zakamensk leží blízko hraníc Mongolska). História archívu siaha do roku 1934. V súčasnosti spravuje 116 archívnych fondov a pracujú tam 3 archívári (S. V. Očirova).

V rubrike *Publikované dokumenty* sú uverejnené písomnosti o získaní súkromného archívu kniežaťa A. S. Menšikova do štátneho vlastníctva v roku 1912 Ministerstvom

morí Ruska. V súčasnosti sa fond A. S. Menšikova nachádza v Ruskom štátnom archíve vojenského námorníctva (RGAVMF).

V rubrike *Kritika a bibliografia* je predstavených niekoľko zborníkov:

Na zborníku *Kaukazský front I. svetovej vojny* spolupracovalo niekoľko ruských archívov a Národný archív Arménska. V spolupráci Inštitútu ruskej a sovietskej kultúry a Ruského štátneho archívu súčasných dejín vznikol zborník *Správa ÚV KSSZ a kultúra 1979 – 1984*. V ňom dokumenty poukazujú na proces riadenia kultúrneho života v úzkom spojení s vtedajšou ideológiou. Štátny archív Čel'abinskej oblasti v roku 2020 vydal nového sprievodcu po archívnych fondoch. Monografia A. A. Sevastianovej *História a historici v provinciách a hlavných centrách* je venovaná tvorbe aj menej známych historikov v provinciách v 18. – 19. storočí.

Rubrika *Informácie a kronika* je venovaná konferenciám.

Číslo 2. Úvod tohto čísla je venovaný výsledkom celonárodnej súťaže internetového projektu štátnych a municipálnych archívov za roky 2019 – 2020. Súťažilo sa v štyroch kategóriách: Webstránka archívu, Virtuálna výstava dokumentov, Multimédia archívnych dokumentov, Konto archívu na sociálnych sieťach.

Na základe praxe Ruského štátneho historického archívu a iných archívov autor predstavuje potenciál administratívnych registratúrnych pomôcok, ako sú registre, evidenčné knihy, knihy došlej a odoslanej pošty, pre doplnenie stratených alebo chýbajúcich archívnych dokumentov v archívnych fondoch (D. I. Raskin).

Rada vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP) bola hospodárskou organizáciou so sídlom v Moskve, ktorá združovala socialistické štáty východnej Európy v rokoch 1949 – 1991. Dokumenty tejto organizácie sú spravované Ruským štátnym ekonomickým archívom podľa dohody bývalých členov. Autor sa venuje problematike spracovávania archívneho fondu RVHP, keď archív pristúpil k jeho elektronickému spracovaniu. Pri spracovaní sa archívári musia vyrovnat' s rôznymi problémami, ako zložitá štruktúra RVHP, nedostatočná úroveň evidencie spisov, chýbajúci jednotný princíp systematizácie. Bádateľský záujem má celosvetový rozmer (T. A. Savinova).

Autorka predstavuje prácu archívárov Štátneho archívu Marijskej republiky, výsledkom ktorej je vydanie niekoľkých zborníkov bohatých na významné dokumenty. Autori zborníkov sa venovali témam: vznik autonómnej oblasti, boj s hladom v roku 1920. Pre posledný zborník *Marijsko. 100 rokov v archívnych dokumentoch 1920 – 2020* autori museli siahnuť po dokumentoch uložených nielen vo vlastnom archíve, ale aj v iných (A. N. Sergejeva).

V roku 2016 Rosarchív (pendant slovenského odboru archívov a registratúr) splnomocnili vypracovaním štátnej politiky a právnych noriem vo sfére archívnictva a správy registratúry, čo zmenilo zložitú situáciu z roku 2004, keď správa registratúry bola len okrajovou disciplínou. V súčasnosti úlohy pre správu registratúry sú súčasťou každoročného plánu Rosarchívu. Autor štúdie sleduje vývoj študijnej literatúry k správe registratúry od roku 1962 až po súčasnosť a uvádza, že k tejto téme bolo vydaných 138 publikácií (E. A. Pleškevič).

Históriu archívov tvoria aj ich pracovníci. Autori sa venujú archivárovi D. A. Ščekolovičovi (1900 – 1959), ktorý po ukončení vojenskej služby pôsobil najprv vo vtedajšom Ústrednom archíve Červenej armády (1927 – 1935), potom v Ústrednom

vojensko-historickom archíve (1935 – 1940), Ústrednom štátnom archíve Udmurtskej republiky (1941 – 1943) a archívnom oddelení Ministerstva vnútra Udmurtskej republiky (O. V. Veteškina, D. A. Ščekotovič).

Centrálny štátny archív literatúry a umenia v Sankt-Peterburgu spravuje ako druhý v poradí najviac osobných archívnych fondov v Rusku. Jedným z tých väčších je osobný fond D. A. Granina (1919 – 2017) – spisovateľa a filmového scenáristu. Samotný Granin v 70. rokoch odovzdal zbierku svojich dokumentov do archívu. V rokoch 2017 – 2019 fond doplnila jeho dcéra. Fond obsahuje rukopisy spisovateľových diel, korešpondenciu, fotografie, scenáre filmov. Dokumenty môžu bádatelia študovať v bádateľni archívu na elektronickom portáli *Archív Sankt-Peterburgu* (E. A. Lisičenko).

Archivári Ruského štátneho archívu v Samare pomocou databázy *Patentný katalóg* vypracovali štúdiu venovanú vynálezom v Leningrade (dnes Sankt-Peterburg) v období blokády s dôrazom na veľkosť ľudského rozumu a ducha ľudí v Leningrade. Išlo o vynálezy vojensko-technického charakteru zamerané na obranyschopnosť, zlepšenie výživy obyvateľstva mesta v podmienkach hladu. Napríklad D. A. Komisarov (kandidát biologických vied) predložil spôsob, ako využiť semená zlatej akácie na výrobu jedla. Vynálezy z obdobia blokády Leningradu (bolo ich viac než 100) tvoria zoznam pod názvom *Vynálezcovia z obdobia blokády Leningradu*, ktorý sa nachádza na webe Ruského štátneho archívu v Samare (N. J. Skripkina).

Súčasťou Rostovskej oblasti je od roku 1938 Okt'abrskij okres, v ktorom v roku 1966 vznikol Okt'abrskij okresný štátny archív. V roku 1999 pri Správe Okt'abrského okresu bol vytvorený archív osobných spisov a keďže tento archív vydával potvrdenia pre sociálne potreby a bolo veľa práce, pomáhali aj pracovníci štátneho archívu. Takže v roku 2006 došlo k spojeniu oboch archívov a pri Správe Okt'abrského okresu pôsobí municipálny archív, ktorý má troch pracovníkov a spravuje 135 archívnych fondov (E. I. Točonaja).

Do sústavy štátnych archívov patrí aj Ruský štátny archív sociálno-politických dejín (RSASPI) so sídlom v Moskve. V roku 2021 tento archív oslávil sté výročie vzniku. Spravuje dokumenty sociálneho a politického charakteru. Na stránkach časopisu sa s riaditeľom P. P. Skorospelovom o činnosti archívu rozprávala hlavná redaktorka T. I. Bondareva.

V rubrike *Publikované dokumenty* k 100. výročiu vzniku Ruského štátneho vojenského archívu redakcia časopisu publikovala spomienky archivárky U. S. Tarchovej, ktorá pracovala v spomínanom archíve v rokoch 1971 – 2012. Začínala na oddelení, ktoré vybavovalo žiadosti (doklady o službe v armáde), prešla aj oddelením, kde sa viedla katalogizácia dokumentov, a jej práca vyvrcholila v oddelení publikovania dokumentov. Zaznamenala i zmeny, ktorými archív počas jej pôsobenia prešiel. Ocenila aj spoluprácu s kolegami. Výzdvihla príchod mladých archivárov po roku 2000. Podieľala sa na tvorbe 48 zborníkov.

V rubrike *Kritika a bibliografia* je predstavených niekoľko zborníkov. Ľudia chcú poznať: História diela *Knihy blokády* A. Adamoviča a D. Granina – zborník zostavený z dokumentov a materiálu z výstavy v Štátnom múzeu politických dejín Ruska, ktorá bola venovaná 40. výročiu vydania knihy *Knihy blokády*, 75. výročiu ukončenia blokády Leningradu a 100. výročiu narodenia spisovateľa D. Granina. *Máme čo spomínať:*

Zborník spomienok veteránov archívniectva na Sibíri – spomienky archívárov na ich prácu. E. V. *Spektrovskij* – *Spomienky* – súbor spomienok účastníkov Veľkej vlasteneckej vojny.

Rubrika *Informácie a kritika* sa venuje výstavám, kongresom a jubileám významných archívárov.

Číslo 3. Z iniciatívy cára Petra I. bol 28. februára (podľa ruského kalendára 10. marca) 1720 vydaný Generálny reglement ako zákonná norma stanovujúca systém jednotného vedenia Ruska a pravidiel občianskej služby. Hlava číslo 44 je archívna, určuje pravidlá (poriadok) prijímania a odosielania dokumentov, pravidiel fungovania archívov, lehoty uloženia spisov a pod. Autor analyzuje uplatnenie reglementu v cirkevnej hierarchii. Pri príležitosti vydania tohto dokumentu oslavujú v Rusku od roku 2003 Deň archívov 10. marca (I. O. Ivanov).

Autorka opisuje prácu kolektívu vedcov Inštitútu histórie v Sankt-Peterburgu pri tvorbe databázy *Vedúci pracovníci Leningradu v období blokády (1941 – 1944)*. Úloha nie je ľahká, nevyhnutné je vyhľadávanie potrebných dokumentov v rôznych archívnych fondoch. Bolo potrebné vyriešiť štruktúru databázy, aby bola prístupná bádateľom s menšími elektronickými možnosťami. Informácie o tej-ktorej osobe majú byť: meno, dátum a miesto narodenia, dátum a miesto úmrtia, národnosť, rodina, činnosť v tej-ktorej inštitúcii, osobná kariéra, tituly, vyznamenania. Databáza nie je zatiaľ zverejnená (E. D. Tverdiukova).

Osobné spisy vedúcich pracovníkov sú dôležitým prameňom histórie blokády Leningradu, najmä čo sa týka oblasti organizácie a fungovania mestskej infraštruktúry. V Ústrednom štátnom archíve historicko-politických dokumentov v Sankt-Peterburgu sa nachádza 3 915 309 osobných spisov pracujúcich a z toho veľkú skupinu tvoria spisy vedúcich pracovníkov. Osobné spisy obsahujú: evidenčný pracovný list, dotazník, vstup do komunistickej strany, charakteristiku, životopis a pod. Pre formovanie týchto dokumentov boli vydané metodické pokyny a existovala ich predtlač. V rokoch vojny sa formuláre menili a dopĺňali rôznymi informáciami týkajúcimi sa vojny (napr. vyznamenania, vojnové zranenia – treba brať do úvahy, že oblasť Leningradu bola vlastne vojenským frontom). Charakteristiky obsahovali pracovné a osobné vlastnosti pracovníka. Zaujímavosťou je, že v niektorých osobných spisoch sa našli dve odlišné charakteristiky (kladné aj záporné) (A. N. Čistikov).

Téma katastrofálneho neúspechu Červenej armády po napadnutí ZSSR (22. júna 1941) bola, je a bude stále v centre výskumu historikov. O predvojnovnej histórii Červenej armády je už napísanej literatúry veľa, menej však z obdobia 1939 – 1941 pred napadnutím ZSSR. Autor štúdie analyzuje k tejto téme Sprievodcu archívnych fondov Ústredného štátneho archívu Sovietskej armády z roku 1993 (dnešný názov archívu Ruský štátny vojenský archív). Sprievodca predstavuje archívne fondy vojenských útvarov, pričom z obdobia 1939 – 1941 sa nezachovalo veľa dokumentov. Aj keď autor poukázal na niektoré nedostatky v sprievodcovi, považuje ho za dôležitý prameň pre danú tému. Všimá si aj iné možnosti vyplnenia chýbajúcich dokumentov vo fondoch archívu. Napríklad zachované listy z tohto obdobia, memoáre bojujúcich, osobné spisy (S. D. Miakušev).

Autorka sa venuje publikačnej činnosti kubaňských archivárov (Kubaň – región v Krasnodarskom kraji). Za obdobie 1993 – 2000 bolo archivármi vydaných 13 zborníkov venovaných významným jubileám Ruska a kraja. Napríklad k 200. výročiu vlasteneckej vojny v roku 1812 bol vydaný zborník *Kozáci Čiernomorského vojska vo Vlasteneckej vojne roku 1812 a zahraničných výpravách 1813–1814* (E. J. Rubcova).

Autori analyzujú prípravu archivárov na Krymskej federálnej univerzite V. I. Vernadského na katedre archívnictva a správy registratúry, ktorá je súčasťou fakulty histórie. Dôraz sa kladie nielen na výuku, ale aj na prax študentov, ktorú má na starosti Štátny výbor (komitet) archívnictva Krymskej republiky. Prax usmerňujú archivári – špecialisti ako externí zamestnanci univerzity. Cieľom je u mladých archivárov vypestovať profesionálnu samostatnosť (N. D. Borščik, E. V. Latyševa).

Téma nemeckých repatriantov (navrátilci do vlasti) v období Veľkej vlasteneckej vojny je málo preskúmaná. Po okupácii územia ZSSR došlo k odsunu sovietskych obyvateľov nemeckého pôvodu do mesta Konica v západnom Prusku (dnes Chojnica v Poľsku). Z Leningradskej oblasti bolo tak vyvezených okolo 4 400 ľudí. Medzi nimi O. J. Klever (1887 – 1975) – maliar, knižný ilustrátor, divadelný umelec. Bola vysta-hovaná aj jeho rodina (sestry Mária a Oľga). Po oslobodení sa umelec vrátil do ZSSR. Počas pobytu mimo vlasti písal denník o živote v tábore (išlo o tábor pre repatriantov, nie koncentračný). Denníky a iné dokumenty (korešpondencia, fotografie) sú uložené v rodinnom fonde Kleverovcov v Ústrednom štátnom archíve literatúry a umenia v Sankt-Peterburgu a sú hodnotným prameňom z obdobia Veľkej vlasteneckej vojny (S. L. Černobaj).

Autor predstavil archívne fondy, ktoré umožňujú zostaviť históriu dediny Ostaševo (Moskovská oblasť, Volokolamský okres). Archívne fondy sú uložené v Ústrednom štátnom archíve Moskovskej oblasti (CGAMO). História obce siaha až do roku 1510 a je spojená s členmi cárskej rodiny (V. M. Osin).

K municipálnym archívom patrí aj archívne oddelenie Výkonného výboru Mugul'mského okresu v Tatárskej republike. Archív vznikol už v roku 1923 a v roku 1993 sa mení na municipálny archív pri Správe Mugul'mského okresu. V archíve pracujú traja pracovníci. Veľkú pozornosť venujú predarchívnej starostlivosti (R. G. Igtisamova).

Predstavitel' ruskej korporácie ELAR A. A. Kuznecov predstavil novú generáciu ruských skenerov. Nový skener má množstvo modifikácií digitalizácie rôznych dokumentov, aj formátov A1 a A0. Má schopnosť skenovať dokumenty v knižnej forme až do 70 cm hrúbky. Knihy skenuje pomocou modernej knižnej kolísky v tvare písmena V. Skener zodpovedá aj svetovým štandardom ISO, FADGI, Metamorfóza.

V rubrike *Publikované dokumenty* je predstavený denník dedinského pioniera P. M. Kvaltyreva z 1. – 28. decembra 1929, ktorý žil v Udmurtsku (ruská republika s hlavným mestom Iževsk). Kvaltyrev bol žiakom základnej školy, nejde o nejakú významnú osobnosť (jeho osud nie je známy, no podľa niektorých informácií sa utopil v roku 1930 alebo 1931 a v čase napísania denníka mal 11 rokov). Jeho denník vypovedá o smerovaní vzdelávania mládeže v duchu ideológie socializmu a zavrhnutia predošlého režimu.

V rubrike *Kritika a bibliografia* sú predstavené: P. Poľan. *Ak iba budem živý: 12 denníkov vojnových rokov* – publikovaných je 12 denníkov z obdobia Veľkej vlaste-

neckej vojny napísaných vojakmi armády, kolaborantmi, vojnovými zajatcami, prežívajúcimi okupáciu. Zborník *Evakuácia: ťažká cesta k víťazstvu* – venovaný evakuácii obyvateľov, inštitúcií a tovární na území Uljanovskej oblasti, obsahujúci takmer 700 dokumentov. Zborník z pera archivárov Uljanovskej oblasti sleduje osudy bývalých členov ruskej politickej polície. K 100. výročiu Štátneho archívu Permského kraja bol v roku 2019 vydaný zborník najzaujímavejších dokumentov. Doktorka historických vied T. I. Chorchordina je autorkou recenzovanej monografie obsahujúcej históriu Historicko-archívneho inštitútu Ruskej štátnej univerzity pre humanitné vedy v Moskve v rokoch 1930 – 2020.

Rubrika *Informácia a kronika* je venovaná oslavám archívneho dňa v ruských regiónoch, ktoré v dôsledku pandémie prebiehali on-line vo forme konferencií a diskusií za „okrhým stolom“.

Mária Novosádová

SBORNÍK ARCHIVNÍCH PRACÍ. Praha : Odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra, 2021, roč. LXXI, 2021, č. 1.

BÜNZ, Enno. *Sériové prameny pozdního středověku – výzvy, možnosti a hranice editorské práce vzhledem k začínajícímu masovému dochování* (s. 7-46).

Úvodnú štúdiu tohto čísla Sborníku archivních prací otvára poznámka redakcie, v ktorej čitateľom predstavuje autora Enna Bünza, profesora stredovekých a saských dejín na univerzite v Lipsku a tiež hlavné oblasti jeho vedeckej práce. Príspevok bol prednesený ako prednáška na kolokviu Quellenforschung im 21. Jahrhundert anlässlich der 200-Jahrfeier der Monumenta Germaniae Historica, ktoré sa konalo v Mníchove 28. až 29. júna 2019. V plnom znení ho nájdeme v Quellenforschung im 21. Jahrhundert. Vorträge der Veranstaltungen zum 200-jährigen Bestehen der MGH vom 27.-29. Juni 2019, ed. Martina Hartmann und Horst Zimmerhackl unter Mitarbeit von Anna Claudia Nierhoff (Monumenta Germaniae Historica. Schriften 75), Wiesbaden, 2020, s. 195-239. V publikovanej podobe ide o preklad uvedeného príspevku, ktorého generálnu revíziu zabezpečil Ivan Hlaváček.

Autor v úvode rozoberá smerovanie a zámery edičnej činnosti Monumenta Germaniae Historica od svojho vzniku v roku 1819. Upozorňuje na nedostatok priestoru venovaného neskorému stredoveku, a práve preto bol autor a jeho kolega Stefan Petersen oslovený vypracovať podklady pre ďalšie smerovanie editorskej činnosti v oblasti neskorého stredoveku. Problémy nevidí len v narastajúcom počte listín pre každú edíciu z tohto obdobia, ale hlavne v narastajúcej typologickej šírke diplomatických materiálov, keď popri listinách začínajú vznikať akty, protokoly a iné sériové pomôcky. Okrem zemepanských sériových písomností nastáva aj rozvoj mestskej správy a, samozrejme, nesmieme zabúdať ani na písomnosti cirkvi, ktorá produkovala sériové typy písomností na rôznych úrovniach. Autor sa venuje aj ďalšej typológii prameňov neskorého stredoveku, ktorá je pozoruhodne široká. Rozoberá edičné špe-

cifiká týchto prameňov i to, ako sa s nimi niektoré známe edície vyrovnali. Pri pohľade na doterajšie pokusy vydať stredoveké edície, prípadne aspoň prípravy na ich publikovanie, autor definoval sedem modelov, ktoré následne predstavil na niekoľkých, podľa jeho názoru obzvlášť vydarených príkladoch. Ide o model úplnej edície, model tematicky zameranej výberovej edície, model kombinácie edície aktovej prezentácie spisov a registrov, registár, repertória a stručné registry, analytický inventár a nakoniec zaradil aj vecne tematický popis fondu. V závere ešte spresnil, že jeho úlohou bolo predstaviť rôzne cesty, a úlohou editora je a vždy bude si vybrať cestu, ktorá mu najlepšie umožní vyrovnáť sa s pramennou masou písomností neskorého stredoveku.

ZEMÁNKOVÁ, Michaela – SVOBODA, Miroslav. *Vývoj četnictva na Moravě v letech 1850 až 1876 na základe studia pramenů normativní povahy* (s. 47-136).

Druhá, pomerne rozsiahla štúdia tohto čísla pochádza z pera pracovníkov Moravského zemského archívu. V úvode štúdie autori charakterizujú záujem o bádanie dejín četnictva, ktorý sa však zameriava najmä na obdobie po vzniku Československej republiky. Ako konštatujú, k často až neopodstatnenej idealizácii tohto bezpečnostného zboru, a teda aj k zvýšenému záujmu bádateľov prispel veľmi populárny seriál Českej televízie Četnícke humoresky, ktorého autor námetu Michal Dlouhý vykonal veľký kus práce v bádani a aj publikovaní svojho výskumu. Nasleduje zoznam odbornej aj čiastočne populárnej literatúry z tejto oblasti, ale napríklad i pomerne podrobný popis archívnych prameňov, z ktorých sa dá pri výskume ťažiť. Druhá časť štúdie je venovaná vývoju četnictva pred rokom 1849, pričom vzorom pre podobné ozbrojené strážne zbory zriadené v Európe na začiatku 19. storočia boli francúzski četníci, najmä po reorganizácii za čias vlády Napoleona I. Aj v tomto prípade však vychádzali z už niekoľko storočí existujúcej maršálskej stráže, ktorá sa pevnejšie konštituovala ešte za vlády Ľudovíta XIV. Autori sa venujú nielen pravidlám fungovania, právomociam, ale i detailom okolo rovnošaty, výzbroje či vybavenia francúzskych četníkov. Po roku 1815 sa rozhodnutím Viedenského kongresu časť bývalého Napoleonovho Lombardského kráľovstva dostala pod vládu Rakúska a tu četníci podľa francúzskeho vzoru fungovali s menšími reorganizáciami aj naďalej. Snahy o rozšírenie četnictva v iných častiach monarchie ani v samotných Čechách v tomto období neboli veľmi úspešné, až udalosti revolučných rokov 1848 – 1849 ukázali zvýšenú potrebu výkonnej bezpečnostnej moci pre potreby štátneho aparátu. Práve rok 1849 priniesol prvé kroky k vzniku četnictva nielen v rakúskej, ale i uhorskej časti monarchie.

Nosnú časť štúdie autori zamerali na organizáciu, rozmiestnenie a stavy četníkov v rokoch 1850 až 1876. Už v roku 1850 bolo na území habsburskej monarchie vytvorených 16 četníckych plukov, z ktorých dva pokrývali územie Čiech, Moravy a Sliezska. Išlo o Četnícky pluk č. 2 pre Čechy a Četnícky pluk č. 3 pre Moravu a Sliezska. Vzhľadom na pôsobisko autorov štúdie sa podrobne zamerali práve na druhý menovaný pluk. Podrobne rozoberajú najmä vzťahy četnictva a úradov civilnej správy, ale i rovnošaty, výstroj a výzbroj v tomto období, hodnotné označenie v nemčine aj češtine a podobne. V závere je štúdia doplnená dvomi tabuľkami, prvá prináša prehľad dislokácie četnictva na Morave v sledovanom období a druhá podrobný súpis četníckych staníc s informáciou o vzniku, zmenách i prípadnom zániku.

KOZÁK, Peter: *Listiny knížete Jana Korvína (1473 – 1504) a jeho úředníků uložené v českých archivech: originály, opisy i výtahy a zmínky v písemnostech jiných vydavatelů* (s. 137-204).

V druhej časti zborníka, v rubrike *Dokumenty* autor predstavuje pamiatku na hunyadiovskú vládu v dejinách Opavského kniežatstva. Hoci Ján Korvín, nemanželský syn kráľa Mateja Korvína, patril k najvýznamnejším uhorským magnátom, v poslednej dekáde 15. storočia sa tiež počítal medzi elitu Českej koruny, pretože mu prináležal aj titul kniežaťa Opavského. Edovaný súbor dokumentov tvorí celkovo 29 listín z obdobia rokov 1490 až 1515, z ktorých sa však len časť zachovala v originálnej podobe. Časť z nich existuje len v kópiách a v dvoch prípadoch dokonca nejde o skutočné listinné zápisy, ale len o zmienky o nich z dnes už nezvestnej Opavskej kroniky (*Chronicon Oppaviense*). Mnohé listiny sa naopak zachovali nielen v origináli, ale aj v niekoľkých kópiách, prípadne viac kópií bez originálu, v takom prípade bol za základ edovaného textu vždy vybraný najstarší variant a prehľad všetkých mladších kópií je pripojený za textom edovanej listiny v rubrike „ďalší výskyt“. Do edovaného súboru autor zahrnul aj písomnosti publikované z moci iných vydavateľov, pretože sú v nich zmienené staršie ustanovenia listín Jána Korvína. Z jazykovej stránky je prevažná časť listín vyhotovená v češtine, reálna podoba češtiny však koreluje s dobou zápisu. Kópie zo 17. a 18. storočia sú písané v latinčine, s nemčinou sa pri tejto edícii autor nestretol. Písacia látka je v prípade listín zachovaných v origináli bez výnimky pergamén, a platnosť kniežacieho slova posilňovala aj na červenobielych hodvábných šnúrkach, prípadne na pergamenovom prúžku privesená pečať, ktorá sa však nie vždy zachovala. Mladšie opisy sú zaznamenávané už na papieri, či už samostatne, alebo zviazané do kníh. Písmo edovaných listín samozrejme odráža komplikovanosť stavu zachovania týchto písomností. Originály z konca 15. storočia sú písané gotickou kurzívou, autor edície podrobne rozoberá sklon, silu ťahu a všetky ostatné podrobnosti, v prípade kópií už listiny odrážajú rôzne preferencie písem v priebehu 16. až 20. storočia, avšak prevažujú dobovo podmienené varianty nemeckého novogotického písma v jeho kurzívnej podobe. Zaujímavosťou je, že všetky tieto edované písomnosti sú dnes deponované výlučne na území Českej republiky, prevažne vo fondoch Zemského archívu v Opave, čo výrazne uľahčuje bádanie. V pomerne podrobnej edičnej poznámke autor rozoberá všetky rubriky, ktoré edícia každej listiny obsahuje. Druhú časť práce tvorí už samotná edícia listín, ktorá je veľmi prehľadná a doplnená rozsiahlym poznámkovým aparátom. Záver práce prináša ešte podrobný zoznam použitých skratiek.

V rámci recenzií Ivan Hlaváček predstavuje *Ďalší hrst zahraničných novinek z medievistiky v oboru pomocných vied historických a edičných počínů*.

Ako prvý je recenzovaný zborník vydaný pri príležitosti jubilea jednej z najvýznamnejších historických inštitúcií s názvom *Quellenforschung im 21. Jahrhundert. Vorträge der Veranstaltungen zum 200-jährigen Bestehen der MGH vom 27. bis 2 Juni 2019*. Hg. von Martina Hartmann und Horst Zimmerhackl unter Mitarbeit von Anna Claudia Nierhoff (*Monumenta Germaniae Historica, Schriften 75*). Wiesbaden : Harrassowitz, 2020, XII+252 s. ISBN 978-347-11387-8.

Druhý recenzovaný zborník *Das Reichsinstitut für ältere deutsche Geschichtskunde 1935 bis 1945 – ein „Kriegsbeitrag der Geisteswissenschaften“? Beiträge des Symposium am 2. und 29. November 2019 in Rom*, hg. v. Arno Mentzel-Reuters, Martin Baumeister, Martina Hartmann (MGH Studien zur Geschichte der Mittelalterforschung Bd. 1). Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2021, XII +25 s. + množstvo fotografií. ISBN 978-3-447-11631-2, nie je síce zameraný na stredovek, ale podľa názoru recenzenta prináša aktuálne reflexie ešte nie tak dávnej minulosti.

Tretí recenzovaný zborník prináša deväť príspevkov od nastupujúcej generácie autorov z oblasti základných pomocných vied historických. V knižniciach ho nájdeme pod názvom *Die Historischen Grundwissenschaften heute. Tradition – Methodische Vielfalt – Neuorientierung*. Hg. von Étienne Doublier – Daniela Schulz – Dominik Trump. Wien – Köln – Weimar : Böhlau Verlag, 2021, 223 s. ISBN 978-3-412-52064-9.

Ďalšie dva recenzované tituly sú produktom vydavateľstva Eudora, sídiaceho v meste Leipzig, ktoré si dalo do svojho programu podporovanie medievistiky a hlavne pomocných vied historických ako jej kostrových disciplín. Dva tu prezentované tituly o tom vydávajú zreteľné svedectvo a sú súčasťou série s názvom *Italia regia* s podtitulom *Fonti e ricerche per la storia medievale*. Prvý z nich prezentujúci raný stredovek je venovaný životnému jubileu profesora Wolfganga Huschnera a nesie názov *Von der Ostsee zum Mittelmeer. Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte für Wolfgang Huschner – Dal Mar Baltico al Mediterraneo. Ricerche di storia medievale per Wolfgang Huschner (Italia regia 1)*, hg. vom Sebastian Roebert – Antonella Ghignoli, Cornelia Neustadt, Sebastian Kolditz. Wissenschaftliche Redaktion Katrin Gurt, Marie Ulrike Jaros, Sven Jaros, Ivonne Kornemann, Maximilian Schwarzkopf. Leipzig : Eudora Verlag, 2019, 544 s. ISBN 978-3-938533-61-1. Na Huschnerov zborník nadväzuje formálne i vecne druhý zväzok tejto rady *Herrscherurkunden für Empfänger in Lotharingen, Oberitalien und Sachsen (9. – 12. Jahrhundert). I diplomi dei sovrani per i destinatari in Lotaringia, Italia settentrionale e Sassonia (secoli IX – XII), (Italia regia 2)*. Leipzig : Eudora Verlag, 2020, 540 s. + cca 50 ilustrácií. ISBN 978-3-938533-61-1.

Nasledujúce recenzované dielo pochádza z dielne poľskej stredovekej historiografie a predstavuje výber statí Józefa Dobosza, pracovníka univerzity v Poznani, ktoré pripravili jeho kolegovia. Ide o titul *Jożef Dobosz, Ecclesia monasteria privilegia... Studia dziejów kościoła w śrzedniowiecznej Polsce*, red. Marzena Matla, Marcin Danielewski, Magdalena Biniś-Szkopek, Robert Tomczak. Publikacje Instytutu Historii 170. Poznań, 2019, 4012 s. + 11 obrázkov, ISBN 978-83-65663-88-7.

Edícia listín a listov spojencov alebo protivníkov Luxemburgovcov je už dvanástym zväzkom a tentokrát je zameraná na oblasť bavorských Dolných Frankov s centrom vo Würzburgu. Ide o *Regesten Kaiser Ludwigs des Bayern (1314 – 1347) Heft 12, Die Urkunden aus Archiven und Bibliotheken Unterfrankens*, bearb. Magdalena Weilede. Wien – Köln – Weimar : Böhlau Verlag, 2021, XLII + 317 s. ISBN 978-3-412-51319-1.

Za dôležitú publikáciu nielen pre stredoveké dejiny severného suseda, ale aj okrajových častí samotných Čech pokladá Ivan Hlaváček *Meissnisch-sächsische Mittelalterstudien*. Ausgewählte Schriften von Manfred Kobuch, herausgegeben von Uwe John und Markus Cottin. Markkleeberg : Sax-Verlag, 2021, XVI + 524 s. ISBN 978-

3-93-0076-92-5, s pripojenou Stammtafel der Burggrafen von Leisnig a množstvom obrázkov.

Ďalšia recenzovaná publikácia je zo slovenskej produkcie a recenziu si môžete prečítať aj na stránkach Slovenskej archivistiky. Ide o *Diplomatár rodu Kondé. (Documenta Posoniensia II)*, ed. Marián Babirát a Balázs Csiba. Bratislava : Univerzita Komenského, 2019, 289 s. + 4 ilustratívne vyobrazenia. ISBN 978-80223-4637-5.

Plne dvojjazyčná, nemecko-poľská edícia *Liber vetustissimus Gorlicensis. Das älteste Görlitzer Stadtbuch. – Najstarzsa księga miejska zgorzelecka. 1305 – 1416 (1423) Teil/Część I (1305 – 1343)* Bearbeitet von / Opracowali Krzysztof Fokt – Christian Speer – Maciej Mięka, Fontes Iuris Polonici. Prawo Miejskie V. Kraków, 2017, 487 s. ISBN 978-83-65548-21-4 // (ISBN 978-3-944560-75-5).

Liber vetustissimus Gorlicensis. Das älteste Görlitzer Stadtbuch. – Najstarzsa księga miejska zgorzelecka. 1305 – 1416 (1423) Teil/Część II (1343 – 1387) Bearbeitet von / Opracowali Krzysztof Fokt – Christian Speer – Maciej Mięka, Fontes Iuris Polonici. Prawo Miejskie V, Kraków 2018, 839 s. ISBN 978-83-65548-41-2 / a ISBN 978-3-944560-55-7). K obom zväzkom je pripojený aj CD-rom.

Edíciu najstaršej zachovanej cvikovskej mestskej knihy prináša recenzovaný *Codex diplomaticus Saxoniae – Zweiter Hauptteil, Band 20: Urkundenbuch der Stadt Zwickau, Zweiter Teil: Das älteste Stadtbuch 1375 – 1481*, bearb. von Jens Kunze. Hanover : Hahnsche Buchhandlung, 2021, XXVI + 503 s. a 13 obrázkov. ISBN 978-3-7752-1906-8.

Napriek tomu, že v katalógoch z výstavy má zväčša prím história umenia a architektúry, v ďalšom recenzovanom titule ide o záležitosť pomocných vied historických, a to aj napriek tomu, že sa jedná o katalóg z výstavy, konkrétne *Władysław Łokietek – odnowiciel Królestwa Polieskiego. katalog wystawy z okazji 700-lecia koronacji królewskiej*, opracował Janusz Grabowski. Warszawa : Archiwum Główne Akt Dawnych, 2020, 118 s. a množstvo farebných reprodukcii. ISBN 978-83-956302-4-8.

Pre dejiny doby Karla IV. pokračuje úspešne aj edícia *Constitutiones et acta publica imperatorum et regum XIV-1, Dokumente zur Geschichte des Deutschen Reiches und seiner Verfassung 1362 – 1364*, bearb. von Ulrike Hohensee, Mathias Lawo, Michael Lindner und Olaf B. Rader. Wiesbaden : Harrassowitz, 2020, LIV + 479 s. ISBN 978-3-447-11245-1.

V závere svojich recenzií upozorňuje Ivan Hlaváček aj na trojicu publikácií, ktoré sa zaoberajú tematikou niekedy stojacou celkom neoprávnene mimo vedeckého záujmu, sfragistikou. Ide o *A Companion to Seals in the Middle Ages*, ed. Laura J. Whatley (*Reading Medieval Sources vol. 3*). Leiden-Boston : Brill, 2019, XVI + 415 s. ISBN 978-90-04-380646, s mnohými farebnými vyobrazeniami pri jednotlivých príspevkoch. Andreas Lehnertz, *Judensiegel im spätmittelalterlichen Reichsgebiet. Beglaubigungstätigkeit und Selbstpräsentation von Jüinnen und Juden 1 -2 (Forschungen zur Geschichte der Juden A 30)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2020, 1XI + 424 a 425 – 943 s. početnými obrázkami. ISBN 978-3-447-11507-0.

Marek L. Wójcik. *Pieczenie rycerstwa śląskiego w dobie przedhusyckiej 1 – 2*. Kraków – Wrocław : Księgarnia Akademicka, Uniwersytet Wrocławski, 2018, s. 1 – 509 + (5) 516 – 1019 + mnoho fotografií. ISBN 978-83-9138-007.

Poslednú recenziu tohto čísla Sborníka archivních prací prináša Tomáš Velička a ide o diplomatické dielo Paula Bertranda *Documenting the Everyday in Medieval Europe. The Social Dimension of a writing Revolution 1250 – 1350* (Utrecht Studies in Medieval Literacy 42) preložené (pôvodne táto monografia vyšla v Paríži v roku 2015 pod názvom *Les écriture ordinaires. Sociologie d'un temps de révolution documentaire (entre royaume de France et empire, 12500 – 1350)*) Grahamom Robertom Edwardsom. Thurnhout: Brepols Publishers, 2019, XXIII + 493 s. ISBN 978-2-503-57990-0.

Okrem rubriek *Studie*, *Dokumenty* a *Recenze* je v predloženom čísle i rubrika *Obrazová príloha*, dopĺňujúca štúdiu Michaely Zemánkovej a Miroslava Svobody s názvom *Vývoj četnictva na Moravě v letech 1850 až 1876 na základe studia pramenů normativní povahy* (249-263).

Daniela Tvrdoňová
Slovenský národný archív

SPISOVÁ SLUŽBA V ČESKÉ REPUBLICE

Význam správy dokumentů vzrostl v České republice za posledních 12 let enormně v souvislosti s digitalizací veřejné správy – eGovernmentem. Dokonce se spisová služba v roce 2021 ocitla v koaliční dohodě a v programovém prohlášení vlády: „*Prosadíme moderní jednotný standard pro elektronickou spisovou službu a „digitální“ archivnictví pro dlouhodobou životnost digitálních dokumentů.*“ nebo „*Snížíme nadbytečnou byrokracii u PČR (např. nahráváním zákroků a zjednodušením spisové služby).*“¹

Tak jako v jiných zemích můžeme o spisové službě hovořit již několik století, ale soustředíme se na období po roce 2004, kdy byla poprvé podrobně uvedena na úrovni obecného právního předpisu do legislativy. Stalo se tak zákonem č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů (dále též „zákon č. 499/2004 Sb.“). Zákon poprvé upravil nejen povinný „výkon spisové služby“ a jeho definici, ale např. nařídil používání spisového plánu pod trestem sankce, ze státních archivů vytvořil správní orgány nadané pravomocí (státní) kontroly a pravomocí udělovat sankce. Prováděcí právní předpis uvedeného zákona podrobně upravoval jednotlivé činnosti spisové služby – od příjmu podání po vyřazování dokumentů.² Hlavní inspirací zde byly starší směrnice pro národní výbory vydávané Ministerstvem vnitra³ a neudržitelnost stanovování povinností „instrukcemi“ a „směrnicemi“, které nemají zmocnění v zákoně. Zásadní změna přišla v roce 2008 se zprovozněním informačního systému datových schránek, státem garantovaného úložiště pro doručování dokumentů.⁴ Součástí změn byla také tzv. autorizovaná konverze dokumentů, kdy se na principu vidimace z listinného originálu (vstupu) mohl vyhotovit digitální výstup, který měl právní účinky ověřené kopie a naopak, z digitálního vstupu listinný výstup. Tato fakticky vládní iniciativa akcelerovala také změny v oblasti spisové služby. Zatímco původně bylo úřadování postaveno na dominanci listinných dokumentů, na něž se měli měnit i ty elektronické, nyní byl nařízen opak. Většina původců s povinným vedením spisové služby ji měla napříště vykonávat v elektronické podobě v elektronických

¹ Vláda české republiky. Programové prohlášení vlády. Dostupné na <https://www.vlada.cz/cz/programove-prohlaseni-vlady-193547/>. PČR je zkratkou Policie České republiky. Ta používá vlastními silami vyvíjený systém pro správu dokumentů, který převzala také Vězeňská služba a Generální inspekce bezpečnostních sborů.

² Vyhláška č. 646/2004 Sb., o podrobnostech výkonu spisové služby.

³ Posledním takovýmto dokumentem byla Instrukce ministerstva vnitra České republiky ze dne 25. 5. 1992 č. j. VSC/1-793/92, o spisové službě, uveřejněná pod č. 1/1992 Věstníku vlády České republiky pro okresní úřady a orgány obcí.

⁴ Podrobnosti stanovil zákon č. 300/2008 Sb., o elektronických úkonech a autorizované konverzi dokumentů. Na Slovensku byla obdoba tohoto systému, elektronická schránka, spuštěna až o deset let později.

systemech spisové služby, přičemž doručené dokumenty měly být „zpravidla“ převedeny do podoby podle způsobu vedení spisové služby, tedy většinou na digitální.⁵ Digitální dokumenty musely být také převáděny do tzv. výstupních datových formátů vhodných pro dlouhodobé ukládání obecným postupem dle zákona – tzv. změnou datového formátu. Zmíněné elektronické systémy měly splnit národní standard,⁶ k jehož vydání zmocnil zákon Ministerstvo vnitra prostřednictvím jeho věstníku a původci měli tříleté přechodné období přizpůsobit se. Uvedené přechodné období se ukázalo jako značně problematické, protože velká část původců své povinnosti prostě ignorovala. To se projevilo naplno před koncem přechodného období, v roce 2012. V tomto roce byla přijata další zásadní novela jak zákona, tak vyhlášky, která byla vydána nová: č. 259/2012 Sb., o podrobnosti výkonu spisové služby (dosud platná). Vedle toho vstoupil v účinnost nový národní standard pro elektronické systémy spisové služby (dále též „NSESSS“), který již obsahoval pouze povinné požadavky na elektronické systémy spisové služby (nahradil předchozí novelu z roku 2010, byl tedy třetí v pořadí). Hlavním důvodem novelizace byla kodifikace digitálního archivnictví a zejména národního digitálního archivu s portálem pro zpřístupňování archiválií v digitální podobě (národní archivní portál). S tím souvisela podrobná úprava postupu vyřazování dokumentů v digitální podobě, ale také všech dokumentů evidovaných v elektronickém systému spisové služby bez ohledu na podobu – postup se neliší. Současně skončila relativizace postupů spisové služby přechodným obdobím.⁷ Archivy začali důsledněji uplatňovat své kontrolní a sankční pravomoci dané zákonem, byl spuštěn národní archivní portál, který za řady obtíží postupně umožňoval výběr archiválií a předávání jejich digitálních částí do národního digitálního archivu. V souvislosti s vydáním nařízení eIDAS a jeho aplikačního zákona v roce 2016⁸ bylo zásadním výsledkem novelizací „povyšení“ tzv. převodu dokumentu, resp. změny datového for-

⁵ Postupy stanovila vyhláška č. 191/2009 Sb., která nahradila vyhlášku č. 646/2004 Sb. se stejným názvem. Pojem „původce“ používá česká archivní legislativa dvojsmyslně. Jednak v tradičním smyslu původce archiválie, jednak jako nositele předepisovaných povinností, kdy se jedná o aktivní osoby právnické nebo fyzické. Mezi takovéto původce s povinností elektronické spisové služby zjednodušeně patřila zejména celá státní správa, školy, územní samospráva s výjimkou malých obcí.

⁶ Národní standard pro elektronické systémy spisové služby byl publikován v částce 76/2009 Věstníku Ministerstva vnitra. Až na některé drobnosti se jednalo o překlad Modelových požadavků pro správu digitálních dokumentů Model Requirements for the management of electronic records, MOREq. DLM FORUM. *MoReq2 Specification* [on-line]. Brusel : Úřad pro publikace Evropské unie, 2008 [cit. 2020-03-22]. Dostupné na: <https://op.europa.eu/cs/publication-detail/-/publication/034484f3-e6fb-4299-9676-79dc89b433e1>.

⁷ Původci v podstatě v letech 2009 – 2012 nemuseli vést spisovou službu podle zákona a jeho prováděcích předpisů. Podrobný rozbor podává stanovisko Národního archivu k přechodnému období, ke kterému se připojili ostatní archivy i Ministerstvo vnitra. Blíže NÁRODNÍ ARCHIV. *Spisová služba v otázkách a odpovědích* [on-line]. Praha : Národní archiv, 2015 [cit. 2020-03-22]. Dostupné na: <https://www.nacr.cz/verejnost/2-predarchivni-pece/verejnopravni-puvodci/spisova-sluzba-otazky-odpovedi#obecne01>.

⁸ Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 910/2014 ze dne 23. července 2014 o elektronické identifikaci a službách vytvářejících důvěru pro elektronické transakce na vnitřním trhu a o zrušení směrnice 1999/93/ES. V České republice byl k nařízení vydán zákon č. 297/2016 Sb., o

mátu. Jeho výstup měl nyní právní účinky ověřené kopie, vyhrazené od roku 2008 jen pro autorizovanou konverzi (viz výše). Výstup autorizované konverze získal novelou zákona právní účinky vstupu, tedy fakticky originálu. Převod dokumentu však mohou pro svoji potřebu provádět i původci, které nemají nárok na obdobný postup autorizované konverze (nejsou tzv. orgány veřejné moci). Současně byl vydán nový a zatím poslední NSESSS, který dále redukoval požadavky na elektronické systémy spisové služby.⁹ Uvedený historický exkurz představil jen zásadní milníky, novelizací bylo nepoměrně více a v době psaní tohoto textu se uvažuje o dalších.

Zcela zásadní vliv měl průzkum výkonu spisové služby u ústředních orgánů státní správy a jimi zřizovaných organizačních složek a příspěvkových organizací přijatý usnesením vlády č. 332 ze dne 14. 5. 2019. Rozbor obsahoval skutečnosti, které byly např. Národnímu archivu dávno známy, ale vyzněl tak, že se jej Ministerstvo vnitra neodvážilo v adresné podobě vládě ani předložit – situace byla zejména na řadě ministerstev velmi špatná, některá z nich měla již za sebou přestupková řízení a uložené sankce.¹⁰ Postižené úřady byly nuceny přijmout k nápravě stavu akční plány a sledovat jejich plnění,¹¹ což skutečně v řadě případů přineslo pozitivní změny.

Podle zákona č. 499/2004 Sb. mají povinnosti jen vybrané subjekty. Ty se dělí na tzv. veřejnoprávní a soukromoprávní (legislativní zkratky jen pro účely zákona č. 499/2004 Sb.). Veřejnoprávní, tedy především stát, územní samospráva a jimi zřizované nebo zakládáné organizace a školy, mají předepsaný výkon spisové služby podle zákona. Soukromoprávní, především politické strany, spolky a svazy zaměstnanců (odborní) a zaměstnavatelů a církve, mají pouze povinnost v nespecifikované době předkládat dokumenty k výběru archiválií tzv. mimo skartační řízení, což je postup upravený zákonem především u subjektů, které nevedou spisovou službu dle zákona ani nemají zřízen soukromý archiv. Zvláštní postavení mají obchodní společnosti a notáři, které jsou povinni předkládat k výběru pouze dokumenty charakterizované v příloze zákona.

službách vytvářejících důvěru pro elektronické transakce. Novely souvisejících právních předpisů – mimo jiné zákona č. 499/2004 Sb. – obsahuje zákon č. 298/2016 Sb.

⁹ MINISTERSTVO VNITRA. *Národní standard pro elektronické systémy spisové služby* [online]. Praha : Ministerstvo vnitra, 2017 [cit. 2020-03-22]. Dostupné na: <https://www.mvcr.cz/clanek/narodni-standard-pro-elektronicke-systemy-spisove-sluzby.aspx>.

¹⁰ Analýzu prováděla soukromá firma. Vládní materiál není veřejný, shrnutí přináší např. eGOV NETWORK NEWS. *Vláda si posvítla na spisovku – a nedopadlo to moc dobře* [on-line]. eGOV NETWORK NEWS, 2019 [cit. 2020-03-22]. Dostupné na: <https://www.egov-nn.com/vlada-si-posvitala-na-spisovku-a-nedopadlo-to-moc-dobre/>.

¹¹ Příkladem je Akční plán rozvoje spisové služby Úřadu vlády České republiky. Dostupné na: <https://www.vlada.cz/assets/urad-vlady/poskytovani-informaci/poskytnute-informace-na-zadost/Priloha-c--2---Akni-plan-rozvoje-spisove-sluzby.pdf>.

Tabuľka 1 – Povinnosti pôvodců podle zákona č. 499/2004 Sb.¹²

<i>Subjekt</i>	<i>Spisová služba dle zákona</i>	<i>Povinné skartační řízení</i>	<i>Povinná nabídka k výběru mimo skartační řízení</i>	<i>Povinná elektronická spisová služba</i>
Veřejnoprávní				
Organizační složky státu	ano	ano	ne	ano
Ozbrojené síly	ano	ano	ne	ano ⁴⁾
Bezpečnostní sbory	ano	ano	ne	ano ⁴⁾
Státní příspěvkové organizace	ano	ano	ne	ano
Státní podniky	ano	ano	ne	ano ⁵⁾
Územní samosprávné celky	viz dále	ano	ne	
Organizační složky územních samosprávných celků, vytvářejí-li dokumenty uvedené v přílohách č. 1 nebo č. 2 k zákonu 499/2004 Sb.	částečně	ano	ne	ano ⁵⁾
Právnícké osoby zřízené nebo založené územními samosprávnými celky, vytvářejí-li dokumenty uvedené v přílohách č. 1 nebo č. 2 k zákonu 499/2004 Sb.	částečně	ano	ne	ano ⁵⁾
Vysoké školy	ano	ano	ne	ano
Školy a školská zařízení s výjimkou mateřských škol, výchovných a ubytovacích zařízení a zařízení školního stravování	částečně	ano	ne	ano ⁵⁾
Mateřské školy, výchovná a ubytovací zařízení a zařízení školního stravování dle školského zákona	ne	ne	ne	ne
Zdravotní pojišťovny	ano	ano	ne	ano
Veřejné výzkumné instituce	ano	ano	ne	ano ⁵⁾
Právnícké osoby zřízené zákonem	ano	ano	ne	ano
Kraje	ano	ano	ne	ano

¹² Převzato a aktualizováno z KUNT, Miroslav – LECHNER, Tomáš. *Spisová služba*. Praha : Nakladatelství Leges, s. r. o., 2017, 384 s. ISBN 978-80-7502-233-2.

<i>Subjekt</i>	<i>Spisová služba dle zákona</i>	<i>Povinné skartační řízení</i>	<i>Povinná nabídka k výběru mimo skartační řízení</i>	<i>Povinná elektronická spisová služba</i>
Hlavní město Praha	ano	ano	ne	ano
Obce s pověřeným obecním úřadem a obce se stavebním nebo matričním úřadem	ano	ano	ne	ano ⁵⁾
Městská část nebo městský obvod územně členěného statutárního města a městská část hlavního města Prahy, na něž byla statutem přenesena alespoň část působnosti obce s pověřeným obecním úřadem nebo působnosti obce se stavebním nebo matričním úřadem	ano	ano	ne	ano ⁵⁾
Obce, které nemají pověřený obecní úřad, stavební nebo matriční úřad, nejsou městskou částí (obvodem) statutárního města a nejsou hl. m. Prahou	částečně	ano	ne	ano ⁵⁾
Soukromoprávní				
Obchodní společnosti a družstva s výjimkou bytových družstev	ne	ne ²⁾	ano ¹⁾	
Bytová družstva	ne	ne	ne	
Notáři	ne	ne ²⁾	ano ¹⁾	
Politické strany, politická hnutí	ne	ne ²⁾	ano	
Občanská sdružení	ne	ne ²⁾	ano	
Odborové organizace	ne	ne ²⁾	ano	
Organizace zaměstnavatelů	ne	ne ²⁾	ano	
Círky a náboženské společnosti	ne	ne ²⁾	ano	
Profesní komory	ne	ne ²⁾	ano	
Nadace a nadační fondy, obecně prospěšné společnosti	ne	ne ²⁾	ano	
Vlastník nebo držitel dokumentů, jejichž původce měl za povinnost vykonávat spisovou službu		ano ³⁾		

Částečný výkon spisové služby u organizací samosprávy znamená pouze to, že původce nemusí splňovat stavebně technické podmínky pro svoji spisovnu.

- 1) jen z dokumentů stanovených v příloze 1 zákona
- 2) ano, pokud mají zřízen soukromý archiv
- 3) jen pro zmíněné dokumenty
- 4) vyžaduje-li to zvláštní povaha jejich působnosti, mohou vykonávat spisovou službu v listinné podobě
- 5) Pokud si před 1. únorem 2022 zvolili listinnou spisovou službu, musí přejít na elektronický systém spisové služby nejpozději k 1. lednu 2026.

Vlastní spisová služba je definována zákonem jako „zajištění odborné správy dokumentů vzniklých z činnosti původce, popřípadě z činnosti jeho právních předchůdců, zahrnující jejich řádný příjem, evidenci, rozdělování, oběh, vyřizování, vyhotovování, podepisování, odesílání, ukládání a vyřazování ve skartačním řízení, a to včetně kontroly těchto činností.“ Některé úkony při výkonu spisové služby popisuje již zákon č. 499/2004 Sb., některé daleko podrobněji vyhláška č. 259/2012 Sb. Požadavky na elektronický systém spisové služby a jeho dokumentaci pak obsahuje NSESSS.

Je potřeba zmínit některá podstatná ustanovení těchto předpisů v souvislosti se spisovou službou v elektronické podobě, která bude od roku 2026 jedinou možnou (viz poznámku 5 u tabulky). Především je to primární elektronická komunikace prostřednictvím informačního systému datových schránek ze strany veřejné správy, která již velmi snížila množství přijímaných dokumentů v listinné podobě. Dokumenty digitální musí být zaslány vždy v tzv. výstupních datových formátech, přičemž tím nejužívanějším je PDF/A, Portable Document Format for the Long-term Archiving, dle normy ISO 19005. Listinné doručené dokumenty by měly být, pokud to jejich povaha dovoluje (slovy vyhlášky „zpravidla“), převáděny do digitální podoby autorizovanou konverzí nebo převodem dokumentu podle § 69a zákona č. 499/2004 Sb. Nově již nemusí být uchovávan ani vyřazován ve skartačním řízení vstup této konverze nebo převodu (tedy doručený originál) – uložení je na vůli původce. Tzv. orgány veřejné moci, což je veřejná správa a některé další subjekty, jsou povinny „pokud to povaha dokumentu umožňuje“ komunikovat mezi sebou a s těmi, kdo mají aktivní datovou schránku, prostřednictvím Informačního systému datových schránek.¹³ Příjem doručených dokumentů se děje samozřejmě i prostřednictvím dalších komunikačních kanálů (pošta, e-mail, osobně, portály). Každý původce musí mít zveřejněny na úřední desce a na svém webu údaje o místě příjmu – podatelně, datových formátech, které přijímá apod. Poslední novela vyhlášky vyžaduje, aby veřejnou správou vyhotovované dokumenty obsahovali nejen textovou vrstvu, ale i metadata v podobě XML,¹⁴ takže bude možné automatizovat příjem a evidenci doručených dokumentů pocháze-

¹³ Viz § 1 odst. 1 a § 17 odst. 1 zákona č. 300/2008 Sb., o elektronických úkonech a autorizované konverzi dokumentů.

¹⁴ § 16 odst. 5 vyhlášky č. 259/2012 Sb. Novela byla provedena vyhláškou 504/2021 Sb., kterou se mění vyhlášky provádějící zákon o archivnictví a spisové službě. Příslušné schéma XML nebylo dosud vydáno.

jících od velkého množství odesílatelů. Každý dokument musí dále v eSSL obdržet jednoznačný identifikátor. Co je v české legislativě upraveno velmi zmateně, je tvorba a použití spisu, definovaného jako „všechny dokumenty týkající se téže věci“.¹⁵ Samotná vyhláška č. 259/2012 Sb. spis definovala původně pouze jako spojení dokumentů s důrazem na tvorbu označení dokumentu číslem jednacím. Teprve v roce 2014 byla doplněna ve vyhlášce metadata spisu a samotný spis jako samostatná entita.¹⁶ Dosud na půli cesty zůstává právní úprava tzv. typového spisu, který, ač je desítky let používán, tvoří jeden z neuralgických bodů implementací eSSL.¹⁷ U něho je typické jednak to, že ho lze tematicky členit na součásti, jednak je označen pomocí názvu, nikoli pořadového čísla odvozeného z přírůstkové evidence dokumentů.

Velmi striktní pravidla platí pro ukládání dokumentů a spisů. Zejména je nutné všechny datové soubory (v řeči NSESSS komponenty) převést do výstupního datového formátu, o kterém již byla řeč. Také digitální dokumenty, které se případně nacházejí na externích médiích, je povinnost vložit do eSSL, který je zároveň elektronickou spisovnou. Nutné je doplnění metadat, evidenčních údajů, bez nichž by nebylo možné provádět skartační řízení. Vyřazování z eSSL lze provádět pouze prostřednictvím datových balíčků,¹⁸ a to i v případě, že vyřazované dokumenty a spisy jsou pouze v listinné podobě a v eSSL jsou pouze evidovány. Celý proces až po uložení archiválie a výhledově i zpracování archiválií je tak postaven na popisu, který vzniká postupně, zčásti ještě v raném stádiu životního cyklu dokumentu a spisu u původce. Zmíněné datové balíčky jsou seznamem pro výběr archiválií, který je prováděn většinou na národním archivním portálu; podrobné seznámení s celým procesem výběru však tematicky přesahuje tento text.¹⁹ Pro výběr archiválií se primárně předávají datové balíčky bez datových souborů, jen s metadaty. Teprve v případě nedostatečného popisu si může archivář vyžádat „dohrání“ vlastního obsahu dokumentů, pokud je digitální. Zatímco původce předává archivu prostřednictvím národního archivního portálu datové balíčky, archiv s ním komunikuje prostřednictvím jednoduchého XML dle přílohy NSESSS, fakticky seznamu identifikátorů. Takovýto seznam také tvoří přílohu proto-

¹⁵ § 65 odst. 1 zákona č. 499/2004 Sb.

¹⁶ Stalo se tak vyhláškou č. 283/2014 Sb., kterou se mění vyhláška č. 259/2012 Sb., o podrobnostech výkonu spisové služby. Formulace byly částečně převzaty z NSESSS.

¹⁷ V původních Modelových požadavcích pro správu digitálních dokumentů (MOREq) je použit pojem „case file“, slovenská legislativa prostřednictvím výnosu Ministerstva vnútra SR č. 525/2011 Z. z., o štandardoch pre elektronické informačné systémy na správu registratúry, zavádí pojem „agendový spis“. Podrobně o typovém spisu KUNT, Miroslav. Typové spisy a jiné nadávky. Prezentace [on-line]. In *Konference ISSS*. Hradec Králové, 2019 [cit. 2020-03-22]. Dostupné na: https://issz.cz/archiv/2019/download/prezentace/na_kunt.pdf.

¹⁸ Jedná se o tzv. SIP balíčky (z anglického Submission Information Package), což je pojem známý z digitálního archivnictví. Jejich konstrukce je předepsána přílohou 2 a 3 NSESSS, kontrolu správnosti provádí národní archivní portál, přes jehož rozhraní je prováděn výběr archiválií u drtivé většiny původců povinných vést elektronickou spisovou službu. Postup kontroly obsahu viz NÁRODNÍ ARCHIV. Validátor SIP [on-line]. Praha : Národní archiv, 2022 [cit. 2020-03-22]. Dostupné na: <https://validatorsip.nacr.cz/>.

¹⁹ Způsob práce s portálem popisují videonávody jak pro původce (<https://portal.nacr.cz/cro/pro-puvodce/navody/>), tak pro archiváře (<https://portal.nacr.cz/cro/pro-archivare/evyber/>).

kolu o výběru archiválií. Na jejím základě pak dojde v eSSL automaticky k vyznačení dokumentů a spisů, které byly vybrány za archiválie a těch, které jsou určeny ke zničení. Z toho, co bylo vybráno za archiválie, se opět vytvoří datový balíček (tentokrát již vždy s datovými soubory). Potvrzení předání archiválií se děje obdobně jako v případě ukončení výběru archiválií, jen ono jednoduché XML obsahuje identifikátory národního digitálního archivu, čímž je uložení archiválií potvrzeno (a mohou jimi být i „prázdné“ datové balíčky, pokud jsou dokumenty pouze v listinné podobě).

Pravidla, byť v některých částech zjednodušená, platí pro jakékoli systémy spravující dokumenty. Pojem „informační systém spravující dokumenty“ je relativně nový, zavedla ho až v roce 2017 poslední verze NSESSS a znamená systém, který jednak sám obsahuje dokumenty v digitální podobě nebo dokumenty (bez ohledu na podobu) pouze eviduje. ESSL je podmnožinou těchto systémů. Pro jiné systémy, které nejsou „čistou“ spisovou službou, používá zákon a vyhláška pojem „samostatné evidence dokumentů“, v letech 2009 – 2012 to byly „agendové systémy“, kterýžto pojem je ovšem již vyhrazen pro státní registry.

Popsaný právní základ je relativně stabilizovaný, ale to se může rychle změnit. Od 1. 2. 2022 měly být zahájeny atestace elektronických systémů spisové služby, které byly vloženy do zákona č. 499/2004 Sb. poslancekým návrhem.²⁰ Ministerstvo vnitra sice připravilo atestační postupy²¹ s tím, že nepověří jiný subjekt a bude provádět atestace samo, ale to bylo shledáno rizikovým a problematickým, takže ve stavu legislativní nouze (!) Parlament České republiky schvaluje odsunutí celého procesu; informoval o tom i ministr vnitra na tiskové konferenci vlády.²² Příslušný náměstek ministra vnitra ustanovil pracovní skupinu, která má připravit atestace a případné legislativní změny, které je umožní. Klíčovým problémem je totiž nedostatečné zmocnění pro vydaný NSESSS v § 70 odst. 2 zákona č. 499/2004 Sb.

S digitálními dokumenty a eSSL se naučila žít většina veřejné správy v České republice, i když někdy je to žití velmi bolestné. V případě eSSL již není aktérem pouze původce a archiv, ale do hry vstupuje především dodavatel, který musí být připraven pomáhat i metodicky.²³ Metodická pomoc je velmi důležitá a vykonává ji především Národní archiv: vydává Informační list pro otázky elektronické spisové služby a dokumentů v digitální podobě, organizuje komunikační platformu Moped (metodická plat-

²⁰ Ke změně došlo zákonem č. 261/2021 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s další elektronizací postupů orgánů veřejné moci.

²¹ MINISTERSTVO VNITRA. *Atestace elektronických SSS* [on-line]. Praha : Ministerstvo vnitra, 2022 [cit. 2020-03-22]. Dostupné na: <https://www.mvcr.cz/clanek/postup-atestacniho-strediska-pro-elektronicke-systemy-spisove-sluzby-pri-provadeni-atestace-elektronickeho-systemu-spisove-sluzby-podminky-provadeni-atestace-a-vyse-uplaty-za-provedeni-atestace.aspx>.

²² Např. VÁLOVÁ, Irena. Ministr vnitra navrhl odložit povinnost vést spisovou službu elektronicky, hrozily arbitráže [on-line]. In Česká Justice, 2022 [cit. 2020-03-22]. Dostupné na: <https://www.ceska-justice.cz/2022/01/ministr-vnitra-navrhlo-odlozit-povinnost-vest-spisovou-sluzbu-elektronicky-hrozily-arbitraz/>. Návrh byl schválen a publikován jako zákon č. 89/2022. Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s další elektronizací postupů orgánů veřejné moci, ve znění zákona č. 270/2021 Sb.

²³ KUNT, Miroslav – LECHNER, Tomáš – POKORNÝ, Radek. Skartační řízení elektronicky. In *Archivní časopis*, 2020, roč. 70, č. 1, s. 52-73. ISSN 0004-0398.

forma elektronických dokumentů) pro komunikaci odborníků z archivů a Ministerstva vnitra. Také se na něj obracejí zástupci dodavatelů eSSL.²⁴ Klasická spisová služba, byť v elektronické podobě, ovšem ustupuje do pozadí. Čím dál více informací trvalé hodnoty je uchováváno v databázích, ve specializovaných systémech nebo i na sociálních sítích a webech. To je také směr, který musí české archivnictví (částečně nedobrovolně) akceptovat.²⁵

Miroslav Kunt
Národní archiv Praha

PŘÍLOHA: *Srovnání pojmů z archivnictví a spisové služby v českých a slovenských právních předpisech*

<i>český právní předpis</i>	<i>slovenský právní předpis</i>
Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů	Zákon č. 395/2012 Z. z., o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov
Vyhláška č. 259/2012 Sb., o podrobnostech výkonu spisové služby	Vyhláška č. 628/2002 Z. z., ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona o archívoch a registratúrach
Vyhláška č. 645/2004 Sb., ktorou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů	
Národní standard pro elektronické systémy spisové služby, částka 76/2009 Věstníku Ministerstva vnitra	Výnos Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 525/2011 Z. z., o štandardoch pre elektronické informačné systémy na správu registratúry

²⁴ NÁRODNÍ ARCHIV. *Informační list pro otázky elektronické spisové služby a dokumentů v digitální podobě* [on-line]. Praha : Národní archiv, 2018-2022, ISSN 2694-6793 [cit. 2020-03-22]. Dostupné na: <https://www.nacr.cz/verejnost/2-predarchivni-pece/verejnopravni-puvodci/informacni-list>. Informační list je kromě dostupnosti na webu zasílán každému zájemci, všem archivům a všem původcům v předarchivní péči Národního archivu. V rámci Moped jsou organizována pracovní setkání dvakrát ročně, běžná komunikace a výměna znalostí se odehrává on-line na platformě Redmine.

²⁵ Nejnověji např. otázka školské dokumentace, kde Národní archiv připravuje celostátní řešení, digitalizace stavebního řízení aj. Viz též VOJÁČEK, Milan. Virtuální archiválie aneb co naznačila karanténa Covid-19. In *Archivní časopis*, 2020, roč. 70, č. 2, s. 172-178. ISSN 0004-0398.

<i>česky</i>	<i>slovensky</i>	<i>poznámka</i>
	registratúrny záznam	v české legislativě se neodlišuje od dokumentu, lze použít pojem „dokument ve spisové službě“
	správca registratúry	v českém standardu jedna ze správcovských rolí, přímo definováno není
archiv	archív	
archiválie	archívny dokument	zcela odlišné definice
archivní fond	archívny fond	
archivní pomůcka + evidence Národního archivního dědictví	archívny informačný systém	
archivní sbírka	archívna zbierka	
archivní zpracování	sprístupňovanie archívnych dokumentov	
autorizovaná konverze	zaručená konverzia	
badatelský list	bádateľský list	
badatelský řád	bádateľský poriadok	
bezpečnostní kopie	konzervačná kópia	
číslo jednací	číslo záznamu	
datová schránka	elektronická schránka	
digitální archiv	elektronický archív	
národní digitální archiv	elektronický archív ministerstva	národní digitální archiv je pracoviště Národního archivu v Praze
dokument	záznam	totožná definice
dokument v digitální podobě	elektronický registratúrny záznam	
dokumenty původce	registratúra	pojem „registratura“ se ve smyslu definice v české legislativě nepoužívá, považuje se za archaický
dokument v analogové podobě	registratúrny záznam neelektronický	pojem „registratúrny záznam“ viz výše

<i>česky</i>	<i>slovensky</i>	<i>poznámka</i>
elektronická podatelna	elektronická podateľňa	v ČR se pojem nepoužívá od roku 2012, kdy byly procesy do té doby popsané samostatnou vyhláškou č. 496/2004 Sb. začleněny do vyhlášky č. 259/2012 Sb.
elektronický systém spisové služby	elektronický informačný systém na správu registratúry	
kontrola	štatny odborný dozor	odlišné právní instituty, ale věcně obdobné
metadata dokumentu	štruktúrované údaje o obsahu, štruktúre a väzbách elektronického registratúrneho záznamu a jeho správe	
Národní archivní dědictví	archívne dedičstvo Slovenskej republiky	
protokol o výběru archiválií mimo skartační řízení	rozhodnutie mimo vyrad'ovacie konanie	
předání dokumentů vybraných za archiválie	preberanie archívnych dokumentov	
předarchivní péče	predarchívna starostlivosť	v české legislativě je pojem použit, ale není definován
příjem dokumentu	prijatie záznamu	
původce	pôvodca registratúry + pôvodca archívneho dokumentu	v české legislativě se neodlišuje původce dokumentu v předarchivní péči a původce archiválie/archivního fondu
skartační lhůta	lehota uloženia	
skartační návrh	návrh na vyradenie registratúrnych záznamov	
skartační protokol	rozhodnutie o vyradení registratúrnych záznamov	
skartační režim	režim vyrad'ovania	odlišné definice
skartační řízení	vyrad'ovacie konanie	
skartační znak	znak hodnoty	
spis	spis	

<i>česky</i>	<i>slovensky</i>	<i>poznámka</i>
spisová značka	číslo spisu	
spisovna	registratúrne stredisko	
spisový a skartační plán	registratúrny plán	v teorii v ČR se za spisový a skartační plán považuje spisový plán doplněný o skartační znaky, skartační lhůty a spouštěcí události, tedy o skartační režim
spisový řád	registratúrny poriadok	
spisový znak	registratúrna značka	historický název „ukládací znak“ se běžně nepoužívá
transakční protokol (elektronického systému spisové služby)	zmenový protokol (elektronického systému správy registratúry)	
typ dokumentu	druh registratúrneho záznamu	
typové spisy	agendové spisy	
ukládací jednotka	úložná jednotka	v slovenském standardu není v definici zmínka o fyzické podobě, v českém vázáno na analogový dokument
uložení archiválií mimo archiv	uloženie archívnych dokumentov u pôvodcu	
úřední záznam o předání	preberací protokol	
uzavření spisu	uzatvorenie spisu	
věcná skupina	vecná skupina	
verze rozpracovaného dokumentu	verzia záznamu	Do roku 2017 v českém národním standardu „verze záznamu“, kdy se odlišoval záznam a dokument
vnitřní skartace	vyraďovanie archívnych dokumentov pri sprístupňovaní	v ČR není legislativně upraveno
výkon spisové služby, spisová služba	správa registratúry	
znázornění	znázornenie	

VIERA BERNÁTOVÁ, ROD. MORIŠOVÁ

V decembri minulého roka rozšírila rady sedemdesiatnikov aj naša bývalá kolegyňa Vierka Bernátová, rod. Morišová. Narodila sa 20. 12. 1951 v Zemianskom Lieskovom, dnes Melčice-Lieskové. Základné vzdelanie získala v mieste rodiska a po absolvovaní Strednej všeobecno-vzdelávacej školy v Trenčíne v rokoch 1967 – 1970 pokračovala v štúdiách v Bratislave. Vybrala si odbor slovenčina – latinčina, učiteľský smer na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. K školstvu sa však nedostala.

Keďže vyštudovala latinčinu, z dôvodu záujmu o históriu hneď po ukončení štúdiá v roku 1975 nastúpila do Štátneho archívu v Bratislave, kde pôsobila 10 rokov. Pod vedením PhDr. Jozefa Watzku získala cenné skúsenosti v oblasti archívniectva. Začínala prácou v bádateľni. Znalosť latinčiny postupne využívala pri práci s cirkevnými matrikami – vyhľadávala genealogické údaje pre zahraničných záujemcov najmä z radov emigrantov z USA, Nemecka a Rakúska.

Z rodinných dôvodov, keďže rodičia už potrebovali oporu, sa v roku 1985 vrátila do svojho rodiska a nastúpila do Štátneho okresného archívu v Trenčíne. Popri službe bádateľom vypracovala niekoľko inventárov a katalógov k viacerým archívnym fondom. Znalosť latinčiny jej umožnila pracovať na sprístupnení archívneho fondu Magistrát mesta Trenčín. Venovala sa najmä triedeniu a usporadúvaniu fondu a vypracovávaní čiastkových inventárov a katalógov. Viaceré sú ešte v rukopise. Je namieste ľutovať, že pre iné, mnohokrát nepodstatné pracovné úlohy sa nemohla naplno venovať výlučne spracovaniu tohto fondu. Stav jeho spracovanosti by bol určite v iných číslach...

Svoje bohaté vedomosti získané odhaľovaním historickej minulosti mesta Trenčín približovala a približuje publikovaním tematických štúdií a článkov z oblasti kriminality, súdnictva, zákonov a práva, zdravotníctva, z cirkevných dejín, školstva či genealógie. V individuálnej výskumnej činnosti sa zaoberala opevnením mesta Trenčín do roku 1600. Štúdie a články publikovala na stránkach Slovenskej archivistiky, Historickej revue či v ďalších odborných časopisoch a periodikách, ako sú Pamiatky a múzeá, regionálny časopis Považie, Numizmatický časopis, internetový časopis Fórum histórie, Genealogicko-heraldický hlas alebo v zborníkoch z rôznych konferencií a sympózií organizovaných Sekciou pre dejiny miest Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV. V rámci propagácie trenčianskeho regiónu spolupracovala pri vydávaní viacerých monografií obcí.

V rokoch 1997 a 1998 sa vďaka výbornej znalosti latinčiny ako člen pracovného tímu zúčastnila výskumu slovacík v rímskych archívoch a vo Vatikánskom archíve.

V období reštitúcií vybavovala aj správnu agendu. Venovala sa tiež evidencii archívnych fondov a zbierok a akvizičnej činnosti. Podarilo sa jej získať veľa nových osobných fondov, fondov spolkov a záujmových združení a zbierok a doplniť staré fondy.

V rámci osvetovo-kultúrnej činnosti sa často v spolupráci s Klubom trenčianskych historikov venovala rôznym vzdelávacím aktivitám a prednáškam, ale aj výstavníctvu.

V roku 2001 jej bola za zásluhy o rozvoj slovenského archívnictva udelená Križkova medaila. V trenčianskom štátnom archíve pracovala až do odchodu do dôchodku v roku 2012.

Vo svojom bydlisku vykonáva funkciu kronikárky.

Kolegyňa, ktorá vždy ochotne poskytla radu, usmernila a podelila sa so svojimi skúsenosťami. Zostáva nám len poďakovať sa jej za vykonanú prácu a k životnému jubileu popriať všetko najlepšie, pevné zdravie a ešte veľa tvorivých síl.

Janka Štefaničáková
Štátny archív v Trenčíne

SEDEMDESIATINY NAŠEJ BÝVALEJ KOLEGYNE LIBUŠKY HRUBEJ

Koncom marca 2022 oslávila 70. narodeniny naša bývalá kolegyňa, dlhoročná pracovníčka Slovenského národného archívu, Mgr. Libuša Hrubá, rodená Macková.

Narodila sa 27. marca 1952 v Bratislave. Základnú deväťročnú školu absolvovala na Kvačalovej ulici v Bratislave. Po jej ukončení v roku 1967 rozvíjala svoje vzdelanie na Strednej všeobecnevzdelávacej škole Ivana Horvátha, kde v roku 1970 zmaturovala. Učitelia základnej školy aj gymnázia v nej vzbudili lásku k dejinám, a preto chcela pokračovať v ich ďalšom štúdiu na odbore histórie a geografie (pedagogický smer) na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Veľkým sklamaním bolo, že v tom čase uvedenú kombináciu neotvorili. Nezostávalo nič iné, len počkať a dovedy sa niekde zamestnať.

Jej prvým pracoviskom sa stala špeciálna Komisia na vydávanie osvedčení podľa zákona č. 255/1946 Zb. pôsobiaca pri ministerstve národnej obrany v Bratislave. Začala ako administratívna pracovníčka v spisovni, ale počas rokov strávených na ministerstve bola neustále v kontakte s históriou, konkrétne s protifašistickým odbojom na Slovensku počas druhej svetovej vojny. Komisia totiž vydávala potvrdenia pre rasovo prenasledovaných a väznených v nemeckých koncentračných táboroch, o ilegálnej odbojovej činnosti a tiež priamym účastníkom Slovenského národného povstania. Na základe získaného osvedčenia ľudia dostávali príplatok k dôchodku.

Záujem o dejiny v nej silnel viac a viac. Novým pôsobiskom sa v roku 1978 stal Ústav historických vied SAV v Bratislave. Na jeho pôde zostala do roku 1983, keď prešla pracovať na Obvodný výbor KSS Bratislava II.

Popri zamestnaní si splnila aj svoj dlhoročný sen a vyštudovala archívnictvo na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Ukončila ho v roku 1984 diplomovou prácou *Problematika riešenia židovskej otázky ľudáckou vládou na Slovensku v rokoch 1938 – 1942 vo svetle písomností Úradu predsedníctva vlády*.

V novembri 1987 nastúpila do bývalého oddelenia dejín socializmu Štátneho ústredného archívu v Bratislave, neskôr nazvaného ako oddelenie nových fondov Slo-

venského národného archívu. Tu začala pracovať pod odborným vedením Dr. Elemíra Rákoša a zotrvala až do odchodu do dôchodku v roku 2017.

Profesionálne sa orientovala na spracovanie novovekých registratúr. Špecializovala sa na spracúvanie fondov a vypracúvanie archívnych pomôcok k fondom veľkých štátnych úradov a organizácií 20. storočia. Za najvýznamnejší možno považovať jej podiel na spracovaní fondu Krajinského úradu, na ktorom participovala ako jeden z členov spracovateľského tímu a zároveň bola spoluautorkou viacerých čiastkových inventárov.

Z ďalších dôležitých prác treba spomenúť roztriedenie písomností Povereníctva spotrebného priemyslu a Povereníctva ľahkého priemyslu na fondové oddelenia. K spomenutým fondom vypracovala aj čiastkové inventáre:

Povereníctvo spotrebného priemyslu 1956 – 1960. Kolégium povereníka spotrebného priemyslu 1956 – 1960. Čiastkový inventár. Bratislava : Slovenský národný archív, 2000, 46 s.

Povereníctvo ľahkého priemyslu 1951 – 1956. Kolégium povereníka 1951 – 1956. Čiastkový inventár. Bratislava : Slovenský národný archív, 2003, 59 s.

Po roku 1989 sa záujem verejnosti i slovenskej historiografie otočil iným smerom. Následne sa zmenili priority spracovania a sprístupňovania dokumentov uložených v Slovenskom národnom archíve. Zvyšné fondové oddelenia oboch povereníctiev zostali rozpracované a Libuša Hrubá bola preradená na iné odborné projekty. Predovšetkým to bola spoluúčasť v kolektíve autorov spracúvajúcich fond Krajinského úradu. Jej odbornou platformou sa stali nadačné a kultové záležitosti, okrem toho formou archívnej pomôcky sprístupnila fondovú časť *Kancelárie krajinského prezidenta v Košiciach (1936 – 1938)*.

V posledných rokoch pôsobenia v archíve vypracovala aj inventáre k zaujímavým menším fondom:

Národohospodársky ústav Slovenska a Podkarpatskej Rusi v Bratislave (NÁRUS) 1932 – 1937. Inventár. Bratislava : Slovenský národný archív, 2010, 48 s.

Redakcia pamätnice študentov Štefánikovej koleje v Prahe (1923 – 1977). Inventár. Bratislava : Slovenský národný archív, 2011, 57 s.

Slovenský výbor obrancov mieru 1951 – 1952. Inventár. Bratislava : Slovenský národný archív, 2012, 41 s.

Masarykova liga proti tuberkulóze na Slovensku 1925 – 1949 (1950 – 1953). Inventár. Bratislava : Slovenský národný archív, 2015, 99 s.

Aktívne sa zúčastnila na viacerých odborných konferenciách organizovaných Slovenským národným archívom. Jej príspevky boli publikované v zborníkoch vydaných archívom:

Agenda kultúry, školstva a cirkevných záležitostí v písomnostiach 6. oddelenia Krajinského úradu v Bratislave. In *Zborník prednášok z konferencie k výročiu uzákonnenia krajinského zriadenia na Slovensku* (CD). Bratislava : Slovenský národný archív, 2008.

Činnosť Národohospodárskeho ústavu Slovenska a Podkarpatskej Rusi vo svetle archívnych dokumentov Slovenského národného archívu. In *Kapitoly z dejín hospodárskeho vývinu Slovenska v medzivojnovom období (1918 – 1939)*. Bratislava : Slovenský národný archív, 2011, s. 149 – 168.

Masarykova liga proti tuberkulóze na Slovensku a jej pôsobenie v zrkadle archívnych dokumentov Slovenského národného archívu. In *Od špitála k nemocnici. Zdravotníctvo, sociálna starostlivosť a osveta v dejinách Slovenska*. Bratislava : Slovenský národný archív, 2013, s. 348 – 366.

Za pracovné zásluhy v archívniectve jej bola v roku 2002 udelená Križkova medaila.

Libuška Hrubá je síce rodáčka z Bratislavy, ale veľká časť jej srdca patrí Liptovu, odkiaľ pochádzali jej rodičia. Ďalší kus nechala na Hornej Nitre v horskej dedinke Kšinná. Na týchto dvoch krásnych miestach strávila mnohé nádherné chvíle. Jej celoživotnou vášňou sú dobré knihy a filmy.

Našej jubilatke želáme veľa pevného zdravia, spokojnosť, krásne chvíle strávené s manželom, radosť zo života a potešenie z kvalitného umenia.

Alena Gazdíková
Slovenský národný archív

JANKA CHABANOVÁ

V tomto roku oslavuje naša bývalá kolegyňa Janka Chabanová krásne životné jubileum a som veľmi rada, že jej môžem v mene všetkých bývalých kolegyň a kolegov aj takýmto spôsobom poďakovať za to, že bola ochotná odovzdať svoje vedomosti a znalosti ďalšej generácii žilinských archivárov.

Janka Chabanová, rod. Mäsiarová, sa narodila 25. 6. 1952 v Liptovskej Teplej, kde navštevovala aj základnú deväťročnú školu. Po jej ukončení v roku 1967 sa s rodičmi a dvoma súrodencami presťahovala do Žiliny. V štúdiu pokračovala na Strednej všeobecno-vzdelávacej škole v Žiline, ktorú ukončila maturitou v roku 1970. Veľký záujem o literatúru jej pomohol k rozhodnutiu pre štúdium na Strednej knihovníckej škole v Bratislave. Študentov odboru archívniectva tejto školy, ktorý si vybrala aj Janka, nadchla história prezentovaná už vtedy významnými osobnosťami archívniectva, akými boli PhDr. Michal Kušík, CSc., prof. Jozef Mazúr, prof. PhDr. Jozef Novák, Dr.Sc, PhDr. Elemír Rákoš, CSc., PhDr. Elo Sloboda, doc. PhDr. Darina Lehotská, CSc. Po ukončení štúdia v roku 1972 Janka a väčšina jej spolužiakov našla uplatnenie v štátnych, podnikových a iných archívoch.

Do Okresného archívu v Žiline, v ktorom bol riaditeľom Mgr. Peter Štanský, nastúpila 1. 8. 1972. Pri jej začiatkoch okrem riaditeľa archívu stála Magdaléna Kozlíková, zanietaná archivárka, autorka mnohých vynikajúcich archívnych pomôcok. Po odchode M. Kozlíkovej v roku 1991 sa Janka Chabanová stala zástupkyňou riaditeľa a v tejto funkcii vytrvala nepretržite až do roku 2015, keď nastala zmena a reorganizácia archívov. Pre žilinský archív to znamenalo zlúčenie so Štátnym archívom v Bytči.

Janka počas pôsobenia v žilinskom archíve viedla precízne archívnu knižnicu, evidenciu archívnych fondov, spisov o fonde, evidenciu smerníc, vykonávala činnosti spojené so správnou a bádateľskou agendou, venovala sa predarchívnej starostlivosti

a predovšetkým spracovaniu archívnych dokumentov a tvorbe archívnych pomôcok. Vždy si na ňu spomenieme, keď v nich listujeme a obdivujeme, koľko veľa ich vytvorila a koľko histórie prostredníctvom nej je pripravené pre bádateľov. Keď odchádzala do dôchodku, mala som v hlave tajný plán napísať ich zoznam a venovať jej ho a som rada, že to môžem prostredníctvom tohto medailónu splniť. Je autorkou nasledujúcich archívnych pomôcok:

- Štátny stavebný úrad v Žiline, 1945 – 1949, inventár, 1977
- Okresná starostlivosť o mládež v Bytči, v Rajci a v Žiline, 1929 – 1956, združ. inventár, 1979
- Jednotné roľnícke družstvá v Žilinskom okrese I, 1949 – 1965, združ. inventár, 1980
- Okresné veliteľstvo požiarnej ochrany v Bytči, 1950 – 1959, inventár, 1981
- Okresný inšpektorát civilnej obrany v Bytči, 1949 – 1950, inventár, 1981
- Vojtech Tvrdý, osobný fond, 1911 – 1947, katalóg, 1982
- Okresný národný výbor v Bytči, 1945 – 1960, inventár, 1982
- Pavol Hložný, osobný fond, 1931 – 1944, katalóg, 1983
- Okresný národný výbor v Žiline 1949 – 1954, inventár, 1983
- Okresný národný výbor v Žiline 1955 – 1960, inventár, 1984
- Jednotné roľnícke družstvá v Žilinskom okrese II, 1949 – 1976, združ. inventár, 1984
- Slovenský zväz protifašistických bojovníkov, okresný výbor v Žiline, 1958 – 1984, katalóg, 1986
- Slovenský zväz protifašistických bojovníkov, mestský výbor v Žiline, 1962 – 1979, katalóg, 1986
- Okresný úrad vo Veľkej Bytči, 1923 – 1945, katalóg prezidiálnych spisov, 2001
- Okresný úrad v Žiline, 1930 – 1945, katalóg administratívnych spisov, 2004
- Okresný úrad v Žiline, (1922) 1923 – 1945, katalóg prezidiálnych spisov, 2008
- Okresný úrad vo Veľkej Bytči, 1923 – 1940, katalóg administratívnych spisov, 2016

Ako spoluautorka sa podieľala na publikácii Jednotné roľnícke družstvá v okrese Žilina 1949 – 1955 a na spracovaní ďalších archívnych fondov, ktorých spoločným výsledkom boli tieto archívne pomôcky:

- Úrady práce v okrese Bytča, 1934 – 1949, združ. inventár, 1973
- Akčné výbory Národného frontu v Žiline a v Bytči, 1948 – 1959, združ. inventár, 1974
- Školské inšpektoráty v Žiline a v Bytči, 1882 – 1949, združ. inventár, 1976
- Miestne národné výbory v okrese Žilina 1945 – 1980, B – D, F – K, L – P, združ. katalógy, 1985
- Obvodné úrady MNV v Rajci, Rosine, Varíne 1945 – 1950, združ. inventár, 2006

Nemôžeme nespomenúť spoluautorstvo na monografii obce Kolárovice a na príprave archívnych dokumentov pre mnohé ďalšie publikácie a články, najmä v spolu-

práci s P. Štanským. Pripravovala tiež rôzne tematické súpisy archívnych dokumentov a zúčastňovala sa na príprave mnohých výstav.

Každý archívár má archívny fond, ktorý ho niečím oslovil alebo sa s ním spája niečo výnimočné. Pre Janku to bol osobný fond Dr. Vojtecha Tvrdeho. Dodnes si spomínam, ako nám, začínajúcim archívárom rozprávala, v akom úplnom rozsype, nahádzané vo vreciach sa zachovali archívne dokumenty tohto pôvodcu a aké zložité bolo ich triedenie a usporiadanie. Týmto sa chcela sa s nami podeliť o ten úžasný pocit, ktorý čaká na každého archívára, keď na základe archívnych dokumentov odkrýva postupne časť histórie. Nevie, či Janka mala dômyselne pripravený plán, ako nás pritiahnuť k túžbe po tomto pociť, ale podarilo sa jej to. Keď v ruke držala krásne vyhotovenia archívnych dokumentov, zavolala nás k sebe, aby sme sa potešili pohľadom na tú nádhery. Neskôr nás upozornila na obsahovo zaujímavé, nevšedné, úsmevné, či naopak neuveriteľne smutné obsahy archívnych dokumentov. A my sme pochopili, že práca archívára je neskutočne zaujímavá, tvorivá, rôznorodá a pre históriu tak nenahraditeľná. Obracali sme sa na ňu s prosbami o odobrenie nášho rozhodnutia, keď sme si neboli istí, či sme sa správne rozhodli pri posudzovaní hodnoty obsahu archívneho dokumentu. Učila nás pozorne čítať a hľadať dôležité historické informácie, hoci by boli uvedené len v jedinej vete. Viedla nás k hľadaniu pravdy, ktorá je podložená dôkazmi.

Všetkých začínajúcich nováčikov si zobrala pod svoje ochranné krídla a neskutočne trpezlivo a citlivo pristupovala ku každému z nás. O to ťažšie znášala, keď sa začal znižovať stav zamestnancov v archívoch a v Žiline v roku 2008 z archívu musela odísť naša kolegyňa Renátka Cinková, ktorej sa Janka od roku 1990 tiež venovala. Pre žilinský archív, ktorý patril v mnohých činnostiach v hodnoteniach na Slovensku na popredné miesta, toto zníženie počtu zamestnancov a nárast činností spojených so správnu a bádateľskou agendou, ako aj plnenie úloh v predarchívnej starostlivosti znamenalo veľký krok späť a spracovanie archívnych dokumentov a vyhotovovanie archívnych pomôcok sa dostávalo čoraz viac do úzadia. Aj keď sa Janka prispôbovala bez problémov všetkým zmenám, zavádzaniu informačnej techniky v archívoch a dokonale ovládala počítačové programy, zdravotný stav a skutočnosť, že archív sa stáva viac úradom ako inštitúciou, ktorá sprístupňuje archívne dokumenty, jej pomohla rozhodnúť sa odísť v roku 2016 na dôchodok. Dnes žije s manželom Mirom v prímestskej časti mesta Žiliny a stále sa o nás a našu prácu zaujíma.

Až po jej odchode z archívu sme si uvedomili, že teraz sa musíme spoľahnúť sami na seba a dokázať jej, že sme boli dobrými žiakmi. Pre nás sa stala osobnosťou nielen svojou odbornosťou, ale najmä ľudskosťou, priateľským prístupom a zodpovednosťou k práci. Vážime si ju za to, že dokázala svojou trpezlivosťou a neskutočnou ochotou vzbudiť náš záujem o prácu v archíve a odhodlanie pokračovať v nej ďalej.

Jana Trnovcová a kolektív
Štátny archív v Žiline
so sídlom v Bytči

K JUBILEU MÁRIE KAČKOVIČOVEJ

Napriek zložitým spoločenským a ekonomickým podmienkam bolo slovenské archívniectvo našťastie vždy schopné vyprodukovať veľké množstvo významných osobností. Bol to vzácne vyvážený koktejl, úžasný vo svojej rozmanitosti. Slovenské archívniectvo tak malo svojich zakladateľov, pionierov, teoretikov a vizionárov, ale aj ľudí pevne ukotvených v dennodennej praxi, citlivo vnímajúcich pulz doby, drobné zmeny či tektonické zlomy, čo je najmä v oblasti predarchívnej starostlivosti nevyhnutným predpokladom úspešnej činnosti. Jednou z takýchto osobností je aj Mária Kačkovičová.

Po ukončení štúdia na Strednej všeobecno-vzdelávacej škole v Bratislave v roku 1970 nastúpila na Strednú knihovnícku školu v Bratislave – nadstavbové štúdium archívniectva, ktorú ukončila maturitou v roku 1972. Nadstavbové štúdium archívniectva zohralo v jej ďalšom profesionálnom raste významnú úlohu. Jej učiteľmi boli nielen odborníci z vysokej školy (prof. Jozef Novák, doc. Darina Lehotská), ale aj odborníci z praxe, ako boli PhDr. Michal Kušík, PhDr. Elemír Rákoš a iní. Stretnutie s týmito charizmatickými osobnosťami slovenského archívniectva, najmä však s vtedajším riaditeľom Slovenského štátneho ústredného archívu PhDr. Michalom Kušíkom, spôsobilo, že si Mária Kačkovičová vybrala archívniectvo ako svoju profesiu a zostala mu verná po celý svoj činný život. Na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského externe ukončila študijný odbor archívniectvo. Názov jej diplomovej práce, ktorú obhájila v roku 1978, bol Predarchívna problematika škartácie na ústredných orgánoch štátnej správy SSR. Po ukončení štúdia sa zamestnala vo vtedajšom Štátnom ústrednom archíve SSR (dnešný Slovenský národný archív), kde pôsobila do konca roka 1994.

V archíve začala pracovať na vtedajšom oddelení dejín socializmu vo funkcii archívárky a od roku 1978 ako odborná archivárka. Náplňou jej činnosti bolo spracovanie a sprístupňovanie archívnych fondov, ale najmä predarchívna starostlivosť. Vytvorením oddelenia predarchívnej starostlivosti sa od 1. 12. 1982 stala vedúcou tohto oddelenia. S prehľadom zvládla pridané úlohy oddelenia pri zániku generálnych riaditeľstiev na Slovensku a pri formovaní registratúr novovzniknutých ústredných orgánov štátnej správy Slovenskej republiky.

Od 1. januára 1995 pôsobila Mária Kačkovičová v Archíve Národnej banky Slovenska vo funkcii hlavného archívára povereného správou predarchívnej starostlivosti, neskôr ako správca registratúrneho strediska NBS. Už krátko po jej príchode sa ukázalo, že archív získal do svojich radov špičkového metodika s veľkými teoretickými vedomosťami, ako aj praktickými skúsenosťami. Výsledkom jej činnosti bolo v krátkom čase vypracovanie Registratúrneho, skartačného a archívneho poriadku NBS (od roku 2004 Registratúrny poriadok, registratúrny plán, archívny poriadok a bádateľský poriadok NBS). Vďaka jej organizačným schopnostiam, cieľavedomosti a možno aj tvrdohlavosti sa jej podarilo „nabúrať“ rôzne stereotypy, odstrániť mnohé nedostatky pri správe záznamov v Národnej banke Slovenska. Jej mnohostranné schopnosti sa prejavili aj pri zvládaní takých náročných operácií, ako bolo sťahovanie registratúrneho strediska z Krajnej ulice bratislavskej Trnávky do budovy centrály NBS na Karvašovej ulici a archívu na Cukrovú ulicu.

Okrem náročných činností spojených so správou registratúrneho strediska a školi-
teľskej činnosti netreba zabudnúť ani na publikačnú činnosť v rôznych periodikách,
najmä jej štúdie: Archív NBS a jeho pramenné bohatstvo (In Slovenská archivistika,
1998, roč. 33, č. 1, s. 109-122); Menová reforma v ČSR v roku 1919 (In Historický
zborník, 2003, roč.13, č. 1-2, s. 80-99); Menové reformy v 20. storočí (In Ľudia,
peniaze, banky. Zborník z konferencie. Bratislava : Národná banka Slovenska, 2003,
s. 385-405). Okrem toho spracovala a publikovala veľký počet článkov o histórii za-
niknutých bankových inštitúcií a životopisy bankových úradníkov najmä v časopise
Biatic.

Neoceniteľná je aj jej organizátorská a edičná činnosť. Podieľala sa na spoluorga-
nizovaní konferencie Ľudia, peniaze a banky v roku 2002, medzinárodnej konferencie
Popular banking and financial system v roku 2003. Veľký podiel má i na príprave
informačných brožúr o archíve NBS (1997, 2011), edície Dokumenty z Archívu Ná-
rodnej banky Slovenska (2000), monografie Platidlá na Slovensku (2011). Je spolu-
autorkou a editorkou publikácie Dejiny centrálneho bankovníctva na Slovensku/The
History of Central Banking in Slovakia (2013) a podobne. Podieľala sa aj na rozvíjaní
zahraničnej spolupráce, či už ide o delimitáciu dokumentov z Archívu Českej národnej
banky v Prahe alebo o Archív Rakúskej národnej banky.

V rokoch 2011 – 2013 pôsobila vo funkcii vedúcej oddelenia správy archívu
a centrálnej knižnice v NBS, a zároveň ako predsedníčka Akvizičnej komisie NBS. Aj
vďaka jej neúnavnej aktivite a organizačným schopnostiam sa podarilo rozvinúť pro-
jekt digitalizácie podateľne, registratúry a archívu Národnej banky Slovenska a do-
tiahnuť ho do úspešného konca, výsledkom čoho sú dva moderné informačné systémy
pre správu registratúrnych záznamov a archívnych dokumentov. Zastupovala Národnú
banku Slovenska v Európskej asociácii pre bankovú a finančnú históriu vo Frankfurte
nad Mohanom a na pôde Európskej centrálnej banky.

Po odchode z Národnej banky Slovenska pôsobila krátko v roku 2014 v Archíve
mesta Bratislavy, kde sa venovala predarchívnej starostlivosti. Od októbra 2014 do
konca roku 2018 pôsobila ako metodik registratúrneho strediska v Tatra banke a. s.,
Bratislava. Podieľala sa na tvorbe registratúrnych poriadkov a plánov aj pre dcérske
spoločnosti Tatra banky a na príprave vyradovacích konaní. Spracovávala archívny
fond Tatra banky od roku 1991.

V neposlednom rade je treba spomenúť, že dlhé roky pôsobila aj ako členka výboru
Spoločnosti slovenských archivárov. Za svoje pracovné úspechy získala ocenenia vo
forme medailí – Križkova medaila, medaila na znak uznania za dlhoročnú a obetavú
prácu, pamätná plaketa Spoločnosti slovenských archivárov.

Na záver svojho príspevku by som sa rád zmienil aj o ľudskom a osobnostnom roz-
mere Márie Kačkovičovej. Vo svojom profesijnom živote som mal šťastie, že som
stretol viacero charizmatických osobností (zaujímavé, že to boli väčšinou ženy), ktoré
výraznou mierou ovplyvnili moje ďalšie smerovanie. Osobné stretnutie s doc. Darinou
Lehotskou, žiaľ iba krátke, a jej prednášky o stredovekej diplomatike, hodnoverných
miestach, stredovekých listinách a falzách navždy zmenilo môj pôvodne vlažný vzťah
k archívniectvu a pomocným vedám historickým na celoživotnú vášeň a nadšenie pre
hľadanie príbehov ukrytých v archívnych prameňoch.

Podobne tomu bolo aj po mojom nástupe do Archívu Národnej banky Slovenska. Po ukončení štúdia histórie a archívniectva som bol výborne pripravený na spracovávanie stredovekých listín a účtovných dokumentov feudálnych panstiev, ale o tom, ako sa zabezpečuje predarchívna starostlivosť, ako sa spravuje registratúra takej veľkej inštitúcie, akou je centrálna banka na sklonku 20. storočia a ako sa spracovávajú archívne dokumenty moderného bankovníctva, o tom som nemal ani predstavu. Mária Kačkovičová pomerne rýchlo odhalila moje tápanie a s rozhodnosťou seba vlastnou ma donútila absolvovať sériu školení, ktoré viedla ďalšia výrazná osobnosť slovenského archívniectva Dr. Mária Munková. Vďaka ráznemu, ale zároveň aj trpezlivému prístupu Márie Kačkovičovej som spolu s ostatnými mladými a neskusenými kolegami postupne vnikal do tajov predarchívnej starostlivosti, do zložitých procesov vyradovacieho konania. Medzi výrazné osobnostné črty oslávenkyne možno zaradiť priamosť, nekompromisnosť (obdivoval som, s akou ráznosťou ako pokladnička Spoločnosti slovenských archivarov vyberala členské poplatky od notorických neplatičov), pevnosť a schopnosť rýchlo sa rozhodnúť. Na druhej strane však vždy vedela nájsť mieru a cit pre komplikované rokovania. Má veľkú zásluhu na tom, že sa delimitácia archívnych dokumentov medzi Archívom Českej národnej banky a Archívom Národnej banky Slovenska v rokoch 2002 – 2010 neskončila vzájomnou nevraživosťou a s pocitom krivdy, ale doživotnými priateľstvami. Vďaka jej osobným kontaktom a zdôrazňovaním kolegiálnej súdržnosti sme toho dosiahli oveľa viac ako oficiálnymi medzištátnymi dohodami.

Veľa vecí sa zmenilo, veľa sa toho udialo, som však rád, že niečo predsa len zostalo tak ako predtým. S nesmiernou radosťou môžem aj po rokoch zopakovať, že Mária Kačkovičová je človek pevných zásad, náročný voči sebe, ale aj iným, pritom však ochotný nezištne podať ruku v časoch zlych. Škoda len, že takých ľudí je čoraz menej.

František Chudják
Archív Národnej banky Slovenska

JOZEF KARLÍK

Dvadsiateho tretieho mája sa dožíva pekného jubilea 70 rokov náš bývalý dlhoročný kolega PhDr. Jozef Karlík. Pochádza zo všeobecne známej archívárskej rodiny – archivarčkami sú totiž aj jeho dve sestry – Zora Bakošová (Slovenský národný archív), Oľga Kvasnicová (Štátny archív Topoľčany), manželka Jana Karlíková (Trenčianske múzeum) a švagriná Danica Hlaváčová (Štátny archív v Trenčíne).

Narodil sa v Piešťanoch, kde absolvoval aj základné a stredoškolské vzdelanie. Po skončení štúdia na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, odbor archívniectvo, začal od 1. 10. 1978 pracovať v Štátnom okresnom archíve v Trenčíne. Od 1. 12. 1995 do 31. 12. 2015 bol zamestnancom Podjavorinského múzea v Novom Meste nad Váhom, pobočky Trenčianskeho múzea v Trenčíne. Do 31. 12. 2014 vykonával funkciu vedúceho Podjavorinského múzea. Od 1. apríla 2017 je zamestnancom

Mestského úradu v Novom Meste nad Váhom vo funkcii správcu centrálného registračného strediska.

Počas 16-ročného pôsobenia v Štátnom archíve v Trenčíne vykonával všetky hlavné odborné archívne činnosti – predarchívnu starostlivosť, získavanie a preberanie archívnych dokumentov od ich pôvodcov alebo vlastníkov a sprístupňovanie archívnych fondov. V týchto činnostiach dosahoval veľmi kvalitné výsledky, ktoré boli pre naše pracovisko prínosom. Zaslúžil sa o významné prírastky archívnych fondov, napr. osobných fondov – spisovateľa, historika a pedagóga Jozefa Braneckého, politika a cirkevného dejateľa Jána Zemana a mnohých ďalších. V osemdesiatych rokoch 20. storočia sa aj jeho pričinením skvalitnila správa registratúr miestnych národných výborov na území Trenčianskeho a Novomestského okresu. Okrem inštruktáží týkajúcich sa správy registratúry organizoval školenia, vypracovával metodické pomôcky. Podieľal sa tiež na skvalitnení archívnych pomôcok s prihliadnutím na ich budúcu digitalizáciu. Pri vykonávaní bádateľskej agendy poskytoval bádateľom popri výskume a štúdiu aj odborné poradenstvo.

Pri veľkom náraste správnej agendy v období rozsiahlych reštitúcií majetkov v 90. rokoch 20. storočia začal uplatňovať efektívnu metódu vyhľadávania dokumentov, a tým sa zaslúžil o množstvo kladne vybavených žiadostí.

Zmysluplne využíval aj vymedzený priestor určený na publikačnú činnosť a prezentáciu archívnych dokumentov. Informačný potenciál z archívnych fondov využil v článkoch a príspevkoch o regionálnej histórii a o významných osobnostiach nášho regiónu. Zo štúdiá archívnych dokumentov vychádzal aj pri zostavovaní, autorstve a spoluautorstve vlastivedných monografií obcí, pri expertíze historických symbolov Trenčína a Nového Mesta nad Váhom, pri tvorbe komunálnych erbov či pri tvorbe výstav.

Počas pôsobenia v Podjavorinskom múzeu v Novom Meste nad Váhom sa popri odborných činnostiach venoval regionálnej histórii a významným osobnostiam trenčianskeho a novomestského regiónu (Ludovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban, Ľudmila Podjavorinská, Ľudovít Rizner, Martin Rázus). Je napr. autorom stálej výstavy k 200. výročiu narodenia Ľudovíta Štúra inštalovanej v rodnom dome Ľudovíta Štúra v Uhrovci. V roku 1998 reštaloval a doplnil stálu expozíciu venovanú histórii Čachtíc a Alžbete Báthoryovej umiestnenú v Draškovičovom kaštieli v Čachticiach. V rokoch 1997 a 2007 bol autorom výstav inštalovaných v pamätnej izbe spolku Tatrin v Čachticiach. Je zostavovateľom a spoluautorom viac ako desiatky vlastivedných monografií miest a obcí. Medzi najvýznamnejšie monografické diela, ktorých je zostavovateľom, patrí dvojzväzková vlastivedná monografia Nového Mesta nad Váhom a vlastivedná monografia Beckova. Počas pôsobenia v Podjavorinskom múzeu sa venoval i komunálnej a cirkevnej heraldike. Je autorom a spoluautorom takmer tridsiatky komunálnych a cirkevných erbov. Jeho pričinením už v roku 2000 mali všetky obce Novomestského okresu svoj erb. Je členom Heraldickej komisie Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku.

V roku 2002 mu bola za zásluhy o rozvoj slovenského archívnictva udelená Križkova medaila.

Milý Jožko, na záver mi zostáva poďakovať za Tvoju čínorodú prácu a trpezlivosť pri odovzdávaní skúseností novým kolegom, zaželať veľa zdravia, šťastia, spokojnosti

v kruhu najbližších a elán do rokov budúcich, aby Ťa i naďalej neopúšťal tvorivý záujem o históriu regiónu.

Janka Štefaničáková
Štátny archív v Trenčíne

JUBILANTKA JANA KURUCÁROVÁ

Narodila sa 28. februára 1957 v Žiline. Od svojho narodenia až doteraz žije v meste Bytča. Základnú školu i gymnázium navštevovala v Bytči. Po skončení gymnázia v roku 1976 nastúpila do Štátneho archívu v Bytči. Popri zamestnaní absolvovala externé štúdium archívniectva a pomocných vied historických na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Štúdium ukončila v roku 1984 diplomovou prácou *Lietavský hrad ako feudálna pevnosť*. V tom istom roku po zložení rigoróznejskej skúšky získala titul PhDr.

V archíve pracovala pod odborným vedením vtedajšieho riaditeľa archívu PhDr. Jozefa Kočiša, CSc. Ako vedúca bádateľne získala prehľad o archívnych fondoch a zároveň okúsila pozitíva i úskalia práce s ľuďmi. K náplni jej práce patrilo i prístupňovanie archívnych dokumentov. Spracovala osobný fond regionálnej spisovateľky Sidónie Sakalovej (1876 – 1948), fond šľachtického rodu Zmeškal z Leštín (1393 – 1937), spolupracovala pri tvorbe katalógov fondov Štátny policajný úrad v Žiline (1935 – 1945) a Okresné a miestne ľudové sudy z územia bývalého Žilinského kraja (1945 – 1947). Dlhé roky sa venuje i predarchívnej starostlivosti.

V roku 1991 po odchode Jozefa Kočiša do dôchodku sa stala riaditeľkou archívu. Je členkou viacerých stavovských spolkov, organizácií a odborných komisií. Pracuje v Metodickkej komisii Odboru archívov a registratúr Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, v Názvoslovnej komisii Okresného úradu v Bytči a je i členkou vedeckej rady Považského múzea v Žiline, členkou Spoločnosti slovenských archivarov, Slovenskej genealogickej spoločnosti, občianskych združení Terra Kisucensis a Pro Archivis.

Popri archívnej práci sa venuje aj publikačnej činnosti. Je autorkou viacerých štúdií a článkov v odborných periodikách (Slovenská archivistika, Zborník Kysuckého múzea, Zborník Oravského múzea, Vlastivedný zborník Považia atď.). „Domáce“ archívne zdroje využila v početných príspevkoch v obecných monografiách, ako napr. Teplička nad Váhom, Turzovka, Leštiny, Štiavnik, Lysá pod Makytou. Osobitou, srdcu milou témou jubilatky je minulosť Bytčianskeho zámku, šľachtického rodu Turzovcov a história rodného mesta Bytča. Spoločne s Jozefom Kočišom vydali v roku 2012 knihu *Palatín. Životné osudy Juraja Thurzu*. V roku 2016 sa podieľala na vydaní knihy *Z archívu Juraja Thurzu* prípravou ukážok archívnych dokumentov zo zachovanej turzovskej korešpondencie vo fonde Oravský komposesorát a vyšla jej aj kniha s obdobnou témou *Bytčiansky zámok, sídlo uhorského palatína Juraja Thurzu*.

Nielen publikačne, ale i prednáškovou aktivitou na exkurziách v archíve či pri iných príležitostiach propaguje históriu. V budovaní a posilňovaní historického povedomia je veľmi inšpirujúcou osobnosťou. Jej rečnícky talent je už povestný. S plnou vážnosťou a úctou pristupuje k detským návštevníkom a pomáha im hľadať zámocké strašidlo, študentov ľahko presvedčí, že exkurzia archívu je cool. Širokej verejnosti sa prihovára aj v početných rozhlasových reláciách i televíznych reportážach. Na Univerzite tretieho veku na Žilinskej univerzite v Žiline pripravila viaceré prednášky týkajúce sa minulosti Žilinského kraja, jeho osobností a pomocných vied historických. Poskytuje aj odborné prednášky z oblasti predarchívnej starostlivosti.

Novou výzvou jej pracovného života je obnova Bytčianskeho zámku, ktorá bola iniciovaná v roku 2021. Hoci archív sídli v budove zámku od svojho vzniku v roku 1955, mnohé informácie o minulosti zámockého komplexu sú dodnes neznáme. Preto s rozvahou a zároveň s nadšením pozoruje práce archeologického, reštaurátorského, dendrologického výskumu v očakávaní, do akej miery ich výsledky potvrdia či zmenia doterajšie interpretácie.

Za zásluhy o propagáciu mesta Bytča a dosiahnuté pracovné úspechy jej bolo v roku 2014 udelené ocenenie primátora Bytče pri príležitosti 780. výročia prvej písomnej zmienky o meste Bytča a v roku 2016 dostala pamätnú medailu pri príležitosti 400. výročia spomienky na palatína Juraja Turzu.

Jubilantke želim v mene celého kolektívu žilinského archívu do ďalších rokov života pevné zdravie a radosť nielen zo skvelých zámockých objavov!

Michaela Kerešová
Štátny archív v Žiline
so sídlom v Bytči

ŽIVOTNÉ JUBILEUM PETRA MAGURU

Šiesteho marca 2022 oslávil svoje životné jubileum náš bývalý kolega Peter Magura.

Narodil sa 6. marca 1952 v Košiciach, odkiaľ sa jeho rodičia presťahovali do Bratislavy a kde v centre mesta prežil väčšiu časť svojho života. Po absolvovaní Strednej všeobecno-vzdelávacej školy na Metodovej ulici pokračoval v dvojročnom nadstavbovom štúdiu archívniectva na Strednej knihovníckej škole. Po jej ukončení nastúpil v roku 1972 ako archivár do oddelenia dejín socializmu Štátneho slovenského ústredného archívu, predchodcu dnešného Slovenského národného archívu, na Gondovej ulici v Bratislave. Stretol sa tu kolektív mladých archivárov, ktorí sa podieľali na spracúvaní a sprístupňovaní rozsiahlych archívnych fondov, napr. Povereníctvo pôdohospodárstva a Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy. V súčasnosti patria tieto archívne fondy medzi najviac využívané v rámci správnej agendy a tiež bádateľskou verejnosťou. V tomto období pracoval tiež na usporadúvaní osobných spisov učiteľov v archívnom fonde Povereníctvo školstva.

Svoje vedomosti a praktické skúsenosti nadobudnuté v oddelení dejín socializmu mohol zužitkovať v oddelení vedeckých informácií na Križkovej ulici, kde od roku 1976 začal pracovať v bádateľni archívu. Popri práci v bádateľni usporiadal a spracoval písomnosti zo Zbierky dokumentov o národnooslobodzovacom boji (1937 – 1948) a vypracoval k nej katalóg.

Začiatkom 80. rokov sa aktívne podieľal na sťahovaní archívnych fondov a zbierok z depotov umiestnených v rôznych častiach Bratislavy a z hradu Červený Kameň do novostavby archívu na Machnáči. V novej budove archívu pokračoval v práci v bádateľni, kde poskytoval bádateľskej verejnosti odborné konzultácie z oblasti archívniectva a histórie a vybavoval správnu agendu. Okrem toho sa podieľal na vyhľadávaní a výbere dokumentov k mnohým tematickým súpisom k dejinám Slovenska, spolupracoval na prípravách výstav a tiež ako odborný poradca spolupracoval s televíziou na príprave filmov s historickou tematikou. Spracoval písomnosti k fondovému oddeleniu archívneho fondu Povereníctvo vnútra (1945 – 1960) – odsun Nemcov (1946 – 1948) a vypracoval k nemu archívnu pomôcku.

V rokoch 1990 – 1991 bol členom redakčnej rady časopisu Fórum archivárov a publikoval články v novinách Bojovník a Ľud. Vo svojej publikačnej činnosti propagoval prácu archívov, oboznamoval verejnosť s významnými archívnymi dokumentmi, približoval osobnosti a udalosti slovenských dejín. Jeho dlhoročná práca v archíve bola ocenená v roku 2002 Križkovou medailou za zásluhy o rozvoj slovenského archívniectva.

V bádateľni Slovenského národného archívu pracoval do konca roka 2014, keď odišiel do dôchodku.

O kolegovi Petrovi Magurovi možno povedať, že je to človek pevných zásad, náročný voči sebe aj svojmu okoliu, ktorý sa napriek mnohým ťažkým obdobiam v živote vie stále tešiť z dobrej spoločnosti a dobrej knihy. Svoju pracovitosť a zručnosť využíva pri neustálom zveľad'ovaní svojho domu a záhrady na Záhorí.

Milý Peter, prajeme Ti do ďalších rokov hlavne veľa zdravia, spokojnosti a radosti v kruhu rodiny.

Mária Zsigmondová
Slovenský národný archív

POĎAKOVANIE DLHOROČNEJ VEDÚCEJ ARCHÍVU V POPRADE BOŽENE MALOVCOVEJ

V súčasnej dobe iba o máloktorom človeku môžeme povedať, že celý svoj profesijný život prežil na jednom pracovisku. Takýmto skvelým príkladom pre nasledujúce generácie je PhDr. Božena Malovcová, dlhoročná riaditeľka a neskôr vedúca Štátneho archívu v Prešove, pracovisko Archív Poprad.

Pochádza z Gemera, narodila sa 19. januára 1957 v Lubeníku, okr. Revúca, Michalovi Kočišovi a Margite, rod. Homoliakovej. Študovala na Gymnáziu Martina Kukučína v Revúcej (1972 – 1976), na Strednej knihovníckej škole v Bratislave, nadstavbové štúdium knihovníctvo – archívniectvo (1976 – 1978) a na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, na katedre archívniectva a slovenských dejín (1992 – 1997), kde získala titul Mgr. Rigoróznú skúšku absolvovala na tej istej škole v roku 2005, kde získala titul PhDr.

Už ako mladučka absolventka strednej knihovníckej školy nastúpila v roku 1978 do Štátneho okresného archívu v Poprade, kde jej práca archivárky učarovala. Po spoločenských zmenách v roku 1990 sa stala riaditeľkou toho istého archívu. Tento bol síce viackrát premenovaný, archív zmenil dvakrát sídlo, no v konečnom dôsledku viedla na jednom pracovisku kolektív až do konca januára 2022. V archíve teda pracovala neuveriteľných 43 rokov a ako vedúca 32 rokov. V tomto období sa z popradského „archívu na kolieskach“ stalo uznávané pracovisko so stálym kolektívom, ktorý v pôvodnej zostave pracoval spolu viac ako 30 rokov.

Okrem archivárskej práce jej učarovala najmä regionálna história. Podieľala sa na 35 monografiách obcí ako autorka kapitol, najmä dejín evanjelickej cirkvi a obecných symbolov, ale bola aj úspešnou zostavovateľkou viacerých týchto monografií. Bola členkou tímov, ktoré pracovali na zahraničných projektoch a spolupracovala s kolegami z Poľska, Bulharska, Portugalska a Francúzska. Jej prácu dopĺňalo množstvo prednášok z archívniectva, pomocných vied historických, regionálnej histórie a iných oblastí na rôznych vedeckých konferenciách, ale i na univerzite tretieho veku v odbore slovenské dejiny so zameraním na dejiny Spiša. Často ju bolo vídať na televíznych obrazovkách a bolo ju počuť aj vo viacerých rozhlasových reláciách. Aktívne sa zúčastňovala činnosti Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV, Spoločnosti slovenských archivárov, Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti a Spišského dejepisného spolku, kde bola a v súčasnosti aj je členkou výboru. Bola členkou rady a lektorkou Akadémie vzdelávania v Poprade a poradného zboru biskupa ECAV v Bratislave.

Za svoj aktívny a všestranný prístup k pracovným povinnostiam bola ocenená Križkovou medailou (1995) za zásluhy o rozvoj slovenského archívniectva a osobný podiel na vytvorení optimálnych podmienok pre perspektívny rozvoj popradského archívu a Medailou Františka Víťazoslava Sasinka (2007) za zásluhy o rozvoj archívniectva a propagáciu archívneho dedičstva Slovenskej republiky a dlhodobo dosahované výsledky v odbornej, vedeckej a riadiacej činnosti.

Pracovníčky archívu chcú poďakovať nielen za vysokú odbornosť, ale hlavne za pochopenie a ľudskosť, priateľské rady a veľmi dobrý prístup počas všetkých spoločných rokov a želajú hlavne veľa zdravia a zaslúženého oddychu v kruhu rodiny.

Zuzana Kollárová
Štátny archív v Prešove,
pracovisko Archív Poprad

JUBILUJÚCA DÁMA TROCH ARCHÍVOV KATARÍNA TURČANOVÁ

„Čas letí ako bláznivý, ja nechytím ho ani Vy...“ pravdivosť slov tejto piesne zlatého slávika si človek zväčša uvedomí, až keď už v živote čo-to preskákala a prežil, ako naša kolegyňa PhDr. Katarína Turčanová, ktorá v máji tohto roku oslávila pekné životné jubileum 65 rokov.

Narodila sa 19. mája 1957 v rodine Heribanovcov v Košiciach, kde spolu s bratom prežila šťastnú mladosť. Jej pracovnú kariéru odštartovalo úspešné absolvovanie Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove v roku 1982 v odbore výchova a vzdelávanie dospelých. Toto šťastie čoskoro prekonal, keď sa stala mladou mamičkou. Cesty osudu ju zaviedli s manželom do Banskej Štiavnice, kde po ukončení materskej dovolenky začala v roku 1985 pracovať ako odborná referentka odboru školstva a kultúry na mestskom národnom výbore. No aj napriek všetkým krásam a pôvabom tohto mesta a šťastnému mladomanželskému životu ju to neustále ťahalo domov, predovšetkým k milovaným rodičom. Keď sa v roku 1987 vrátila s rodinou do rodných Košíc, podarilo sa jej zamestnať vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach, kde po prvýkrát, ale zároveň natrvalo, pocítila dotyk múzy histórie Kleió. V novej práci sa podieľala na realizácii výstav a stálych expozícií doma aj v zahraničí, ktoré prezentovali rôzne múzejné fondy, ako napr. *Košice a Medzinárodný maratón mieru* vo Wuppertale, *Sto rokov turistiky v Košiciach*, *Košické storočia v Miklušovej väznici* a *Rodošto – pamätný dom Františka Rákocziho*. Avšak osudným rokom v jej dovtedajšej kariére sa stal rok 1995 a predĺženou rukou osudu bola Marika Hajduová, pracovníčka Archívu mesta Košice (ďalej AMK), ktorá ju takpovediac „zlanárla“ do košického mestského archívu. A odvtedy kráča Katarína už len po archívárskych chodníkoch. V tom období bol primátorom Košíc dnes bývalý prezident Rudolf Schuster, veľmi schopný a činorodý človek, nesmierne aktívny na poli mestskej správy aj organizovania kultúrnych aktivít. Vtedy celý kolektív AMK často participoval na rôznych kultúrno-spoločenských projektoch realizovaných mestom. Jednou zo spoločných aktivít bola spolupráca na tvorbe historického profilu pri obnovovaní košickej mestskej radnice, uličky remesiel na Hrnčiarskej ulici, ako aj vydanie knihy *Košice – Miškolc. Spoločné storočia v jednom regióne*, na ktorom sa Katarína autorsky spolupodieľala. Všade tam mohla uplatniť svoje skúsenosti, ktoré nadobudla v múzeu pri realizácii výstav, tzv. „kreatívne oko“ a zároveň kooperovať na týchto projektoch so svojim bývalým pracoviskom. Zabehtuté pracovné dni v kolektíve AMK narušil koniec roka 2002, keď

došlo v súvislosti s vydaním zákona o archívoch a registratúrach č. 395/2002 Z. z. k delimitácii niektorých archívnych fondov AMK do košickej pobočky Štátneho archívu v Košiciach (ďalej ŠAKE) aj s jeho dvoma pracovníčkami. Na základe týchto skutočností sa dostala Katarína do košickej pobočky ŠAKE, ktorej územné kompetencie sa spomínaným zákonom rozšírili. Prakticky to pre ňu znamenalo opäť sa začleniť do nového kolektívu, ktorý však, našťastie, nebol úplne neznámy, keďže košická pobočka (bývalý košický okresný archív) sídlila v tom čase v rovnakej budove ako AMK, na Kováčskej ulici. Spoločne s kolegyňami prešla vzápätí aj krstom ohňom pri veľkom sťahovaní pobočky do nových priestorov v budove správy katastra na Južnej triede 82 v Barci. Tu okúsila z archivárskeho chlebička opäť niečo nové, keď jej ako vysokoškoláčke s archívnu praxou zverila riaditeľka Margita Krajňáková vedenie bádateľne archívu. Popri tom mala na starosti exkurzie študentov, vybavovanie správnej agendy, týkajúcej sa najmä majetkovoprávných záležitostí a rovnako ako celý kolektív aj sprístupňovanie archívnych dokumentov. V priebehu rokov 2003 – 2015 zinventarizovala rozsiahle fondy mestských národných výborov v Moldave nad Bodvou 1949 – 1990, v Medzeve 1960 – 1990 a archívny fond Okresný úrad v Košiciach 1991 – 1996. Na svojom novom pracovisku zúročila a rozvinula aj schopnosť, ktorú sa naučila v AMK od riaditeľa Jozefa Kirsta, dôsledne analyzovať a porozumieť textu, nariadeniam a zákonom. Čas si vždy dokázala nájsť aj na publikačnú činnosť, či už ako autorka článkov *Košické storočia v Miklušovej väznici*, *Sochárska výzdoba košickej radnice*, *Minulosť a súčasnosť Štátneho archívu v Košiciach, pobočka Košice*, spoluautorka knižných publikácií *Spríevodca po expozícii Košické storočia v Miklušovej väznici*, *Košický maratón 1939 – 1944*, *Dejiny Košíc v dátach 1*, alebo odborná, redakčná a jazyková lektorka publikácií *Modrá krv*, *Medzinárodný maratón mieru 1924 – 1999*, *Dejiny baníctva na Slovensku*, *Dejiny hutníctva na Slovensku*, *Košice – Krásna* a autorka vyše 60 článkov k histórii Košíc a histórii Medzinárodného maratónu mieru v regionálnej tlači. Ocenením jej práce v odbore archívniectva bolo udelenie pamätnej Križkovej medaily, ktorú si prevzala pri príležitosti svojich 50. narodenín v roku 2007. Pokojnú hladinu zabehnutého života medzi svojimi sčerila opäť nová vlna zmeny v roku 2015. Nastala v súvislosti s vydaním novely zákona o archívniectve, ktorým došlo k územnej reorganizácii štátnych archívov na Slovensku. V jej zmysle prestala košická pobočka de jure existovať a stala sa súčasťou Štátneho archívu v Košiciach. V tejto súvislosti bola v sídle košickej pobočky zrušená aj bádateľňa a Katarína služobne prešla do bádateľne v sídle ŠAKE na Bačíkovej ulici. I keď sa človek v určitom veku už zväčša ťažšie prispôsobuje novým zmenám, vyrovnala sa s nástupom na nové pracovisko dobre, a to aj vďaka kolektívu ŠAKE, do ktorého zapadla. Rýchlo a pomerne v krátkom čase sa zorientovala i v množstve nových archívnych fondov, v čom jej bola nápomocná najmä bývalá kolegyňa, dlhoročná pracovníčka bádateľne s bohatými skúsenosťami Zuzana Kleščinská. Málokto by sa mohol tak ako Katarína pochváliť tým, že počas svojej kariéry pôsobil až v troch rôznych archívoch jedného mesta. V každom z nich pracovala v inej etape svojho života a zažila množstvo pekných, ale aj ťažších chvíľ, či už v pracovnom, alebo osobnom živote. Práca v každom z nich ju obohatila novými skúsenosťami, formovala odborne i osobnostne. Bonusom ostali aj priateľstvá, či už s kolegami z AMK, alebo dnes už s bývalými kolegyňami košickej pobočky, ktorých nitky sa ani odchodmi nepretrhli. Avšak ako

jej kolegyňa, ktorá som s ňou „putovala po tých istých archivárskych chodníčkoch“, si dovoľím tvrdiť, že až teraz našla to pravé orechové. V súčasnej práci v bádateľni archívu sa doslova našla, a to najmä pri práci na genealogických výpisoch. Pozná to hádam každý archivár, ktorý okúsil miestami priam až detektívnu príchuť pátrania po „neznámej premennej“ a radosť z úspechu pri jej premene „v známu“. No rovnako rada a so zanietením sa venuje aj rôznym požiadavkám bádateľov a stránok, ktoré sa na ňu obracajú, avšak vždy s patričným dôrazom na dodržiavanie pravidiel. Samozrejme, ako každý človek, nežije Katarína len prácou. Vo svojom voľnom čase sa rada venuje záhradke a na radosť najbližšej rodiny aj pečeniu. Rovnako nepohrdne ani dobrou knihou. K jej dlhoročným koníčkom, ku ktorým ju priviedol manžel, patrí turistika a záľuba v horských filmoch. No v posledných rokoch absolútne prepadla kúzlu svojej malej vnučky Emky, s ktorou dokáže „stvárať“ rôzne veselé kúsky.

Milá Katarína, na záver mi dovoľ, aby som Ti v mene celého kolektívu ŠAKE vyslovila poďakovanie za Tvoju doterajšiu prácu, ktorú si vykonávala vždy s láskou a svedomite a zároveň Ti v spoločnom mene zapriala do ďalších rokov predovšetkým pevné zdravie, rodinnú pohodu a veľa síl a elánu na plnenie Tvojich snov.

Diana Kunderová
Štátny archív v Košiciach

ZA JÚLIUSOM BARTLOM

V utorok 19. apríla 2022, deň po Veľkonočnom pondelku, v skorých raných hodinách zomrel významný slovenský archivár, historik a vysokoškolský pedagóg profesor Július Bartl. O necelý mesiac by sa dožil 85 rokov.

Narodil sa 17. mája 1937 v Žiline. Keďže jeho otec bol učiteľom, rodina menila miesta trvalého pobytu podľa momentálneho pôsobiska otca. Do základnej školy začal malý Július chodiť v roku 1943 v Turčianskom Svätom Martine. Na martinskom gymnáziu ho vyučoval neskorší univerzitný profesor Jozef Hrabovský, ktorý mu dal solídne základy latinčiny a hlavne ho nadchol pre štúdium histórie. V roku 1954 sa preto prihlásil na štúdium jedнопredmetovej histórie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (ďalej FF UK). Od tretieho ročníka začal študovať aj archívniectvo, a tak nakoniec v roku 1959 ukončil kombináciu história – archívniectvo.

Ešte pred ukončením vysokoškolského štúdia, v roku 1958, začal Július Bartl pracovať v Štátnom archíve v Bratislave. Vo výskumnej oblasti sa intenzívne zaoberal dejinami neskorého stredoveku. V roku 1962 bol prijatý na externú aspirantúru v Historickom ústave SAV. O dva roky neskôr, v roku 1964 zmenil svoje pracovisko a prešiel do Archívu Univerzity Komenského, kde neskôr pôsobil ako jeho vedúci. Tu sa podieľal na tvorbe mnohých publikácií k dejinám univerzity i školstva všeobecnejšie.

V dramatickom roku 1968 úspešne ukončil vedeckú aspirantúru obhájením dizertačnej práce *Obchod západoslovenských kráľovských miest v 14. a do polovice 15. storočia*. So spracovávaním dizertačnej práce je spojených množstvo jeho štúdií k deji-

nám stredovekých miest a mestečiek. Pre zaujímavosť možno spomenúť, že jeho školiteľom bol známy historik doc. PhDr. Peter Ratkoš, DrSc.

Od 60. rokov 20. storočia bol Július Bartl zapojený do projektu spracovania dejín Bratislavy, ktorý iniciovala docentka Darina Lehotská na odbore archívniectva FF UK. Tá ho zapojila aj do práce v Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV, kde bol najprv členom výboru Západoslovenskej pobočky, neskôr hospodárom a vedeckým tajomníkom.

Július Bartl bol tiež známy ako odborník na žigmundovské obdobie. Okrem početných štúdií vydal v roku 1996 vo vydavateľstve *Rak* v rámci série *Portréty* popularizačnú knižku *Žigmund Luxemburský*. V roku 2001 vyšla v rámci série prekladov historických prameňov, ktoré vydávalo Literárne informačné centrum, publikácia *Prvý cisár na uhorskom tróne. Slovensko v čase polstoročnej vlády uhorského, českého, lombardského a nemeckého kráľa a rímskeho cisára Žigmunda Luxemburského, syna Karola IV.* J. Bartl bol vedúcim autorského kolektívu (spoluautori Daniela Dvořáková, Ján Lukačka, Tomáš Lukačka a Július Sopko). Július Bartl bol aj členom vedeckej rady celej predmetnej edície (Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov).

Podobne ako pre mnohých iných, aj pre Júliusa Bartla znamenala Nežná revolúcia v roku 1989 prelom v jeho profesionálnej kariére. Ešte ako vedúci Archívu Univerzity Komenského začal externe prednášať na Katedre slovenských dejín a archívniectva FF UK, stal sa členom komisie pre štátne skúšky. V roku 1992 bola obnovená Katedra slovenských a všeobecných dejín na Pedagogickej fakulte UK. Prvým vedúcim katedry sa stal Július Bartl. V ďalších rokoch sa mu z nej podarilo vybudovať rešpektované vedecké a pedagogické pracovisko. Za docenta sa habilitoval v roku 1994 a za profesora bol menovaný v roku 2004.

Jeho činnosť v tomto období bola veľmi pestrá. Bol členom Vedeckej archívnej rady Ministerstva vnútra SR, členom Spoločnej celoslovenskej odborovej komisie doktorandského štúdia, členom Slovensko-maďarskej komisie historikov, funkcionárom Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV, zasadal vo výbore Historického odboru Matice slovenskej, bol členom Ústrednej predmetovej komisie pre vyučovanie dejepisu pri Štátnom pedagogickom ústave atď.

Osobne som sa s Julkom Bartlom prvý raz stretol na zasadnutí Sekcie pre hospodárske dejiny Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV niekedy v roku 1990. Na prvý pohľad ma zaujal tým, že bol elegantne oblečený, žoviálny, vždy pripravený diskutovať na mnohoraké odborné otázky. Bol mimoriadne rečnícky disponovaný, vedel svojím prejavom upútať a zaujať. To som ešte pochopiteľne nevedel, že v roku 1995 už budeme spolu pracovať na Pedagogickej fakulte UK. Ako môj šéf, vedúci katedry, ale aj ako vedecký a pedagogický pracovník bol vždy pedantný, ako sa hovorí „stará škola“. Prijímacie pohovory, štátne záverečné skúšky či iné vedecké a pedagogické podujatia vedel „slávnostne“ zorganizovať, nikdy nič „neodflákol“. Na jeho fundované a zaujímavé prednášky a semináre si naši absolventi aj po dlhých rokoch dobre pamätajú.

Na Pedagogickej fakulte UK sa prof. Bartl začal hlbšie zaoberať problematikou výučby dejepisu. Napísal a publikoval *Úvod do štúdia dejepisu* pre vysokoškolských študentov pripravujúcich sa na povolanie učiteľov dejepisu. Zapojil katedru do vydávania gymnaziálnych učebníc, ktoré boli potom publikované vo viacerých vydaniach.

Zaujímavým projektom, ktorý katedra zrealizovala v spolupráci s pracovníkmi Historického ústavu SAV i iných pracovísk, bol *Lexikón slovenských dejín*, ktorý vyšiel vo viacerých vydaniach a navyše aj v nemeckej, anglickej a maďarskej mutácii.

Katedra slovenských a všeobecných dejín Pedagogickej fakulty UK pod jeho vedením riešila viacero výskumných projektov, napr. *Postavenie Slovenska v integračných a dezintegračných procesoch strednej Európy* (1994 – 1996), *Pramene k štátoprávnenému vývoju Slovenska* (1997 – 1999), *Osobnosti v slovenských dejinách* (2000 – 2002), *Konfesionalizmus v slovenských dejinách* (2004 – 2006).

Nezanedbateľná bola aj školiteľská činnosť profesora Bartla – vychoval množstvo doktorandov, z ktorých sú dnes už významní historici. Počas svojho plodného života bol odmenený mnohými oceneniami, získal viacero pamätných medailí Ministerstva vnútra SR, bronzovú, striebornú i zlatú medailu Univerzity Komenského, ceny Slovenského literárneho fondu. Je laureátom ceny Daniela Rapanta, čestným členom Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV. Jeho pedagogický, vedecký, sčasti aj súkromný život bol spracovaný v zborníku *Vita historiae dedicata*, ktorý vydala Univerzita Komenského pri príležitosti jeho 80. narodenín v roku 2018. V zborníku sa nachádza aj jeho kompletná personálna bibliografia.

V decembri minulého roku (2021) Július Bartl oslávil 60. výročie manželstva s historičkou Alenou Bartlovou. Vychovali dve deti – syna MUDr. Igora Bartla a dcéru právničku Katarínu Mančalovú. Radosť mu robilo šesť vnúčat a štyri pravnúčatá.

S profesorom Bartlom sme sa rozlúčili 22. apríla 2022 v Bratislave v obradnej sieni Pieta. Medzi účastníkmi pohrebu bolo množstvo kolegyň a kolegov z archívov, univerzít, vedeckých ústavov i múzeí. V mene všetkých sa s ním rozlúčil profesor Róbert Letz.

Češť jeho pamiatke!

Miroslav Kamenický
Pedagogická fakulta
Univerzity Komenského v Bratislave

SPOMIENKA NA VIKTORA BORODOVČÁKA (1926 – 2021)

V ceste za poznaním počiatkov organizovaného slovenského archívnictva som mal tú česť rozprávať sa s mnohými pamätníkmi a významnými historikmi či archívnymi dejateľmi. Jedným z nich bol aj doktor Viktor Borodovčák, s ktorým som sa stretol 18. júna 2020 v parku na Račianskom mýte v Bratislave.¹ Aj keď v archívnych štruktúrach dlho nepobudol, v roku 1954 sa stal prvým riaditeľom Štátneho slovenského ústredného archívu, predchodcu Slovenského národného archívu, a z tohto titulu pramenil aj môj záujem o jeho spomienky, obhliadnutie sa o desaťročia naspäť.

Náš spoločný rozhovor plynul celkom spontánne a ja som sa dozvedel mnohé zaujímavé veci z jeho života a detstva. Narodil sa 12. septembra 1926 do rodiny štátneho úradníka, ktorý pracoval v Mukačeve na Podkarpatskej Rusi. Mladého Viktora – Slováka táto skutočnosť do značnej miery formovala, pretože detstvo a rané dospievanie prežil práve tam, v miestach, kde spolu nažívali viaceré slovanské národy. Slovanské jazyky mu boli blízke a aj preto sa v roku 1945 stal frontovým tlmočníkom sovietskej armády a neskôr sa začal vedecky špecializovať na problematiku vzťahov medzi slovanskými národmi v 19. a 20. storočí (predovšetkým na slovensko-poľské vzťahy). Ku Podkarpatskej Rusi, prírode, ľuďom, histórii prechovával citový vzťah, a aj vo vysokom veku ho zaujímali záležitosti týkajúce sa Ukrajiny. Priznám sa, že keď vo februári 2022 Ruská federácia napadla územie Ukrajiny, napadlo mi, čo by na to asi povedal Viktor Borodovčák. Tejto situácie sa však už nedožil, zomrel 13. decembra 2021.

V. Borodovčák sa na územie Slovenska, krajiny svojich predkov, dostal v roku 1947 v rámci výmeny obyvateľstva medzi Československom a Sovietskym zväzom (Podkarpatská Rus sa stala súčasťou ZSSR). Zapísal sa na Filozofickú fakultu Slovenskej univerzity v Bratislave (dnes Univerzita Komenského), odbor dejepis a filozofia, na ktorej študoval skutočne v turbulentných časoch formovania marxistického školstva. V. Borodovčák sa dobre etabloval, v roku 1952 získal titul doktora filozofie (PhDr.) a mal nakročené na univerzitnú dráhu. Podľa jeho vlastných slov sa však nepohodol s vtedajším vedúcim katedry, historikom umenia Jaroslavom Dubnickým a po roku na pozícii asistenta si musel hľadať nové pracovisko.

Zakotvil v Archíve Povereníctva vnútra, kde od roku 1953 pracoval pod vedením riaditeľa Jozefa Beláčika. Zakrátko sa stal riaditeľom prvého ústredného archívu na Slovensku. Ako sa to udialo? Jeho nástup na vedúcu pozíciu v takom mladom veku a v podstate bez skúseností je svedectvom o forme obsadzovania personálnych miest nielen v archívnictve, ale v celej štátnej správe po roku 1948. V. Borodovčák bol podpredsedom fakultnej organizácie Zväzu socialistickej mládeže a bol považovaný za perspektívny a ideologicky a politicky nezaťažený „káder“. Paradoxom je, že sám Borodovčák nemal veľmi záujem o toto miesto, hoci sa s ním spájali počiatky organizovaného slovenského archívnictva, doba, keď sa budovali základy skutočného fungovania štátneho archívnictva ako samostatného, špecializovaného odvetvia. Borodovčák nemal dosah iba na vznik inštitúcie celoslovenského významu, *ex officio* bol tiež členom Slovenskej archívnej komisie a neskôr Vedeckej archívnej rady, kde sa roz-

¹ Rozhovor vyšiel tlačou v časopise *Fórum archivárov*, 2020, roč. 29, č. 2, s. 29-31.

hodovalo o tom, akým smerom sa archívniectvo bude uberať. V. Borodovčák chcel byť vedcom, historikom, po vzore svojich učiteľov na univerzite. Aj on, podobne ako D. Rapant, B. Varsik či A. Húščava, vnímal archív ako „dielňu“, miesto povinnej praxe, kde historik prehĺbi svoje znalosti a skúsenosti s prácou s prameňmi, kým sa nedostane na pozíciu historika z povolania.

Jeho sen sa mu splnil v roku 1956, keď sa stal pracovníkom Ústavu dejín európskych socialistických krajín Slovenskej akadémie vied. Tu prežil takmer celý svoj ďalší profesijný život a so slovenským archívniectvom mal už kontakt len z pozície bádateľa. Pozícia historika a vedca mu v kontexte doby pristala. Samostatne alebo v spoluautorstve vydal niekoľko kníh, desiatky štúdií a množstvo rôznych článkov. V roku 1960 po obhájení práce Ohlas poľského povstania roku 1863 na Slovensku získal hodnosť kandidáta historických vied (CSc.). Doktorom vied (DrSc.) sa stal v roku 1972.

Vplyv Dr. Borodovčáka na poznanie historických tém, ktorým sa venoval, a jeho vklad do slovenskej historiografie v kontexte doby prenechám iným. V slovenskom archívniectve výraznú stopu nezanechal, hoci mu patrí významné prvenstvo a jeho pohľad naspäť do obdobia 50. rokov bol akiste zaujímavý a pre mňa osobne podnetný. Na naše ojedinelé stretnutie spomínam v dobrom. Aj vo veku takmer 94 rokov mal skvelú pamäť, bol zdatným diskutérom a najmä milým spoločníkom. Česť jeho pamiatke.

Štefan Hrivňák
Archív mesta Bratislavy

PHDR. ANNA BUZINKAYOVÁ (1952 – 2022)

Tenká je čiara života a tak blízko majú od seba medailón k nekrológu. Krátko po dovŕšení okrúhlejšej sedemdesiatky nás po ťažkej chorobe opustila PhDr. Anna Buzinkayová. Tá správa z 25. apríla nás zastihla nepripravených.

Anna Buzinkayová, ktorá bola roky neodmysliteľnou súčasťou archívneho spoločenstva, ako i osadenstva Archívu mesta Bratislavy, sa narodila 7. marca 1952 rodičom Drahomíre, rod. Pácaltovej a Richardovi Marsinovi. Spolu s bratom Karolom vyrastali v tieni Bratislavského hradu.

Po absolvovaní základnej školy v roku 1967 navštevovala strednú všeobecno-vzdelávaciu školu, kde v roku 1970 maturovala. Keď ju pre nedostatok miesta neprijali na univerzitu, prihlásila sa na pomaturitné štúdium archívniectva na vtedajšej Strednej knihovníckej škole. Štúdium v roku 1972 úspešne zvládla a o jej ďalšej študijnej dráhe bolo rozhodnuté. V tom istom roku bola prijatá na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave na odbor archívniectvo. V roku 1977 štúdium zavŕšila štátnicami. Toto obdobie bolo významným aj v jej súkromnom živote, lebo krátko po štúdiách sa vydala za Ing. Rudolfa Buzinkaya, CSc. a o ďalší rok sa im narodil syn Richard. Časom pribudli do rodiny aj dve vnúčatá.

Prvým pôsobiskom mladej absolventky bolo oddelenie feudalizmu Slovenského národného archívu (vtedy Štátneho slovenského ústredného archívu SSR). Okrem bežných rutinných činností, ako bola príprava dokumentov pre bádatel'ňu, sa venovala príprave podkladov do edície urbárov a spracúvaniu archívneho fondu Pezinská vetva rodu Pálffy. V roku 1982 absolvovala medzinárodnú archívnu stáž v Paríži a v apríli nasledujúceho roka úspešne zložila rigoróznú skúšku a získala titul PhDr. Prezentovala sa štúdiou Písomnosti a kancelária Jána Jiskru z Brandýsa (Slovenská archivistika 1/1982).

Po necelých desiatich rokoch práce a nezhodách s prorežimným vedením archívu odišla v decembri 1986 pracovať do inej sféry. Krátko bola zamestnankyňou Slovenského výboru Odborového zväzu pracovníkov textilného, odevného a kožiarskeho priemyslu a od 1. januára 1988 Univerzitetnej knižnice v Bratislave.

Práca v archíve ju však predsa len priťahovala viac, a tak 1. decembra 1988 nastúpila do Archívu mesta Bratislavy. Na pozícii odbornej archivárky zotrvala do septembra 1993, keď sa stala zástupkyňou riaditeľa a vedúcou oddelenia archívnych fondov. V tom istom roku sa zúčastnila študijného pobytu v Tajnom vatikánskom archíve a knižnici, kde sa venovala výskumu slovacík v pápežských registroch. Odborná erudícia, dobré jazykové znalosti i morálny kredit boli tie vlastnosti, ktoré ju priviedli 11. augusta 1998 na post riaditeľky archívu. Ako býva v archívoch zvykom, prešla si všetkými odbornými pozíciami a činnosťami. Od spracúvania komorných kníh mesta Bratislavy z 15. a 16. storočia s cieľom vytvorenia katalógu vzťahov mesta, cez katalógizáciu magistrátnych protokolov zo 16. a 17. storočia. Po roku 1989 začala narastať agenda reštitúcií, rehabilitácií, konfiškácií pôdy a domov, ako aj požiadavky z oblasti majetkových práv, stavebných konaní a podobne pre občanov, štátne a samosprávne úrady, súdy a prokuratúry. Práca v bádateľni, ktorej sa ujala na celé desaťročie, bola preto vyčerpávajúca a kládla vysoké nároky na osobné vlastnosti každého zamestnanca. Rukami jej prešli snáď všetky dokumenty archívu, z ktorých získala veľmi dobrý prehľad o stave i stavbe archívnych fondov a zbierok. Svoje skúsenosti a jazykové predpoklady využila aj na domácich a zahraničných výstavách archívnych dokumentov, na ktorých sa každoročne podieľala. Kým to priestory archívu dovoľovali, pripravovala a viedla odborné prehliadky archívnych dokumentov pre študentov stredných i vysokých škôl. Tak ako aj u jej predchodcov (ale i nástupcov), bola na pozadí jej odbornej práce mnohoročná snaha o účelovú budovu archívu, ktorú sa nepodarilo naplniť ani v čase odchodu do dôchodku v roku 2012. Archív sa medzičasom vrátil k svojmu pôvodcovi mestu Bratislava a pomaly sa zviecha z najhoršieho.

Popri odbornej práci v archíve bola A. Buzinkayová aktívna aj v činnosti stavovskej organizácie – Spoločnosti slovenských archivárov. Od 2. polovice roku 1991 do roku 2006 bola členkou výboru a tajomníčkou, pričom v týchto rokoch spravovala i registratúru spoločnosti. V jej mene sa zúčastnila viacerých zahraničných ciest do Čiech a nemecky hovoriacich krajín. O činnosti výboru a v správach z ciest pravidelne informovala na stránkach Fóra archivárov. Široký záber aktivít a záujmov sa odzrkadlil v jej členstve v Slovenskej historickej spoločnosti – sekcii pomocných vied historických, v Historickom odbore Matice slovenskej, vo Vedeckej archívnej rade i v Archívnej rade Slovenskej národnej galérie. Pracovala v rozličných odborných komisiách, ako boli terminologická, názvoslovná a iné. Pripravovala anotácie zborníka Rakúskeho

štátneho archívu – Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs do Slovenskej archivistiky, príspevky do Historického zborníka Matice slovenskej, odborných publikácií o archívniectve a pomocných vedách historických. V školských rokoch 1993 – 1994 a 1994 – 1995 učila maturitný predmet pomocné vedy historické študentov 3. a 4. ročníka odboru archívniectva v Škole knihovníckych a informačných štúdií. V rokoch 1990 až 2005 prednášala pomocné vedy historické poslucháčom kurzov archívniectva v Inštitúte pre verejnú správu. Za svoju odbornú a vedeckú činnosť bola ocenená vyznamenaním Ministerstva vnútra SR pamätnou Križkovou medailou a vyznamenaním „Za zásluhy o rozvoj verejnej správy“.

Dnes, keď pandemická doba zamiešala ľudskými osudmi a neďaleko nás zúri vojnový konflikt, o to citlivejšie vnímame smrť blízkej osoby. Dňa 25. apríla 2022 sa pretrhla tenká čiara života a v našich myšliach a srdciach zostáva iba spomienka na kamarátku, kolegyňu a erudovanú odborníčku – archivárku Anku Buzinkayovú. Zároveň v mene obce archivárov vyjadrujem rodine úprimnú sústrasť nad jej odchodom.

Requiesce in pace!

Peter Viglaš

ZOZNAM AUTOROV ŠTÚDIÍ A ČLÁNKOV

Mgr. Mária Feješová, PhD., Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra, Dolná 140, 900 01 Modra, e-mail: maria.fejesova@minv.sk

PhDr. Peter Keresteš, PhD., Štátny archív v Nitre, Novozámocká 273, 951 12 Ivanka pri Nitre, e-mail: peter.kerestes@minv.sk

Mgr. Terézia Májková, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, Kráľovská 16, 909 01, e-mail: terezia.majkova@minv.sk

PhDr. Miroslav Martinický, Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, Sidónie Sakalovej 106/3, 014 01 Bytča; Katedra archívnictva a pomocných vied historických, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Gondova ulica 2, 811 02 Bratislava, e-mail: miroslav.martinicky@minv.sk

Mgr. et Mgr. Karolína Šimůnková, Národní archiv, Archivní 2257/4, 149 00 Praha 4, e-mail: Karolina.simunkova@nacr.cz

CONTENTS

STUDIES AND ARTICLES

Martinický, Miroslav: Statistical View of Forming Noble Selfgovernments of The Counties in Medieval Hungary.....	7
Feješová, Mária: Reflection on the Romanesque and Flemish Settlement of Bratislava in the Middle Ages	27
Šimůnková, Karolína: Protection of Personal Data And Personal Rights in The Czech Archives. Data Collection in The Public Archives of The Czech Republic in 2020 in Selected Archival Files And Their Analysis.	46
Keresteš, Peter: Dictionary of The Archival Terminology – Renewal of The Task and The Essential Basis of Its Concept.....	65

MATERIA

Májková, Terézia : Epigraphic landmarks in Skalica.....	88
---	----

DISCUSSION.....	137
-----------------	-----

LITERATURE

Reviews and Reports	148
Bibliographical Survey of Foreign Archival Periodicals	206

REPORTS.....	234
--------------	-----

CHRONICLE	246
-----------------	-----

LIST OF AUTHORS OF STUDIES AND ARTICLES	269
---	-----

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS	271
--------------------------------	-----

POKYNY PRE AUTOROV

Slovenská archivistika (SA) vychádza dvakrát ročne. Jej obsahom sú pôvodné práce autorov, ktoré vznikli ako výsledok ich vlastnej bádateľskej činnosti. Príspevky sú uverejňované v slovenskom, českom a anglickom jazyku. Výkonná redakcia predkladá príspevky redakčnej rade, ktorá navrhuje recenzentov jednotlivých príspevkov a následne im ich výkonná redakcia zašle. Posudzovanie príspevkov je prísne obojstranne anonymné. Na základe recenzentských posudkov a rozhodnutia redakčnej rady budú autori upovedomení o prijatí či neprijatí ich príspevku. Autori poskytujú svoje príspevky výhradne SA a pred rozhodnutím redakčnej rady ich neposkytnú na publikovanie inému periodiku. Rukopisy sa nevracajú. Autori odovzdaním príspevku do redakcie súhlasia s jeho uverejnením v elektronickej podobe na webovej stránke Ministerstva vnútra SR.

Príspevky sa posielajú v programe Microsoft Word vo formáte doc/docx e-mailom na adresu výkonnej redakcie: slovenska.archivistika@minv.sk. Poznámkový aparát sa umiestňuje na stranu pod čiarou (nie na konci textu). Typ písma – Times New Roman, veľkosť písma 12, veľkosť písma poznámok – 10, riadkovanie – 1,15. K štúdiu je potrebné pripojiť úvodný abstrakt (cca 700 znakov vrátane medzier), 3 – 6 kľúčových slov a záverečné resumé (cca 1 800 znakov vrátane medzier). Výkonná redakcia zabezpečí ich preklad do anglického, resp. iného cudzieho jazyka. Ku každému druhu príspevku autor uvedie aj kontaktné údaje: tituly, adresu pracoviska, e-mailový a telefonický kontakt.

Obrazové prílohy je potrebné zasielať samostatne vo formáte jpg, jpeg, bmp v minimálnom rozlíšení 300 dpi, pričom ich umiestnenie treba jasne vyznačiť v texte a je nutné uviesť ich zdroj (pri fotografiách meno autora, ak je známe).

Pri tvorbe poznámkového aparátu je potrebné riadiť sa normou STN ISO 690 – Dokumentácia a Bibliografické odkazy.

MONOGRAFIA (1 – 3 autori):

¹ HRIVŇÁK, Štefan. *Jozef Watzka. Srdcom archivár*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov, 2019, s. 168. ISBN 978-80-971356-6-9.

² ČERVENKOVÁ, Ivana – RAGAČ, Radoslav. *Šaštínske panstvo v rukách Habsburgovcov*. Skalica : Regionálna rozvojová agentúra Skalica, 2014, s. 24-25, ISBN 978-80-970317-9-4.

Mená autorov sa oddeľujú pomlčkou s medzerou po oboch stranách. Rozpätie strán sa uvádza spojovníkom bez medzier.

MONOGRAFIA (viac ako 3 autori):

³ KODAJOVÁ, Daniela et al. *Živena. 150 rokov spolku slovenských žien*. Bratislava : Slovart, 2019, s. 245, ISBN 978-80-556-4149-2.

ZBORNÍK ako celok:

⁴ LOPATKOVÁ, Zuzana (ed.). *Otázky zemepanského hospodárenia a správy v novoveku*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave; Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2019, 414 s. ISBN 978-83-81111-158-4.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo kolektívnej práci:

⁵ MANÁK, Marián. Cesta k Mnichovskej dohode v správach veľvyslanca USA vo Francúzsku. In KOHÚTOVÁ, Mária – MAREK, Miloš (eds.). *Studia historica Tyrnaviensia 20*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave; Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2019, s. 133-147. ISBN 978-83-8111-152-2.

Odkaz na štúdiu publikovanú v periodiku:

⁶ KERESTEŠ, Peter. Dejiny štátneho archívu v Nitre. I. časť (1949 – 1969). In *Fórum archivárov*, 2019, roč. 28, č. 3, s. 74-78. ISSN 1339-8423.

Odkaz na už uvedený prameň:

⁷ HRIVŇÁK, ref. 1, s. 65.

Ak sú v jednej poznámke uvedené viaceré pramene rovnakého autora, v ďalších poznámkach sa uvádzajú aj prvé slová názvu prameňa:

⁸ HRIVŇÁK, *Jozef Watzka*, ref. 1, s. 123.

Odkaz na elektronický zdroj:

⁹ BÁRTA, Stanislav et al. *Digitální archivnictví* [online]. Brno : Masarykova univerzita, 2019 [cit. 2020-02-20], 138 s. ISBN 978-80-210-9450-5. Dostupné na internete: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/1407>.

Údaj obsahujúci dátum citovania je povinný.

Odkaz na archívny prameň:

¹⁰ Slovenský národný archív (ďalej len SNA), fond (ďalej len f.) Rod Habsburg – cisárska manufaktúra na majoliku a porcelán v Holíči, 1765 – 1848, inventárne číslo (ďalej len inv. č.) 9, škatuľa (ďalej len šk.) 7.

Všeobecné podmienky:

- Skratkou pre označenie strany/strán je s., čísla č., ročníkov roč. Ročníky i čísla periodík a zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Ak sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať aj čísla dokumentov.
- Ak v prameni nie je uvedené miesto vydania, rok vydania alebo vydavateľstvo, uvádzame: b. m., b. r., b. v.
- V prípade viacerých miest vydania a vydavateľstiev sa názov vydavateľstva pridá k príslušnému miestu vydania: Praha : Argo; Bratislava : Concordia, 1999.
- Ak je viac miest vydania a len jeden vydateľ, tak miesta vydania oddelíme bodkočiarkou a medzerou: Bratislava; Martin : Osveta, 1956.
- Údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu. Preklad názvu sa môže pripojiť v hranatých zátvorkách.
- Písanie historických osobných mien z uhorského obdobia slovenských dejín je ponechané na rozhodnutí autora príspevku s tým, že v poznámke uvedie zdôvodnenie, prečo a akým spôsobom sa rozhodol tieto osobné mená písať.

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Ročník 52 – Číslo 1 / 2022

Vydavateľ/Publisher

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky
odbor archívov a registratúr a Slovenský národný archív

Adresa redakcie a administrácia/Address

MV SR Slovenský národný archív,
Drotárska cesta 42, P. O. Box 115, 840 05 Bratislava 45
slovenska.archivistika@minv.sk

Periodicita/Periodicity

Dvakrát ročne/Biannual
(redakčná uzávierka 28. februára a 31. augusta)

Náklad/Print run

150 ks

EV 140/08

ISSN 02316722

Návrh obálky/Cover design

Nora Nosterská – Perecká kniha z rokov 1681 – 1781, Štátny archív v Trenčíne,
pracovisko Archív Bojnice

Tlač/Print

Centrum polygrafických služieb, p. o. Ministerstva vnútra SR

Za obsah textov zodpovedajú autori.

HIC

est comparatus, per Do
Montium, ut pote; Joanne
tinum Leporis, præcisè ve
cessitatem Collegij Promontorie
hoc, Privilegiati Oppidi Priv
tium. Die 1. Mensis

ANNO 1688

Post horrendam carnā
lamentabilem eversā
m, inopinate facta
Ann 1. Die vige
bitaneam devast
malitia. Tr

9 770231 672000